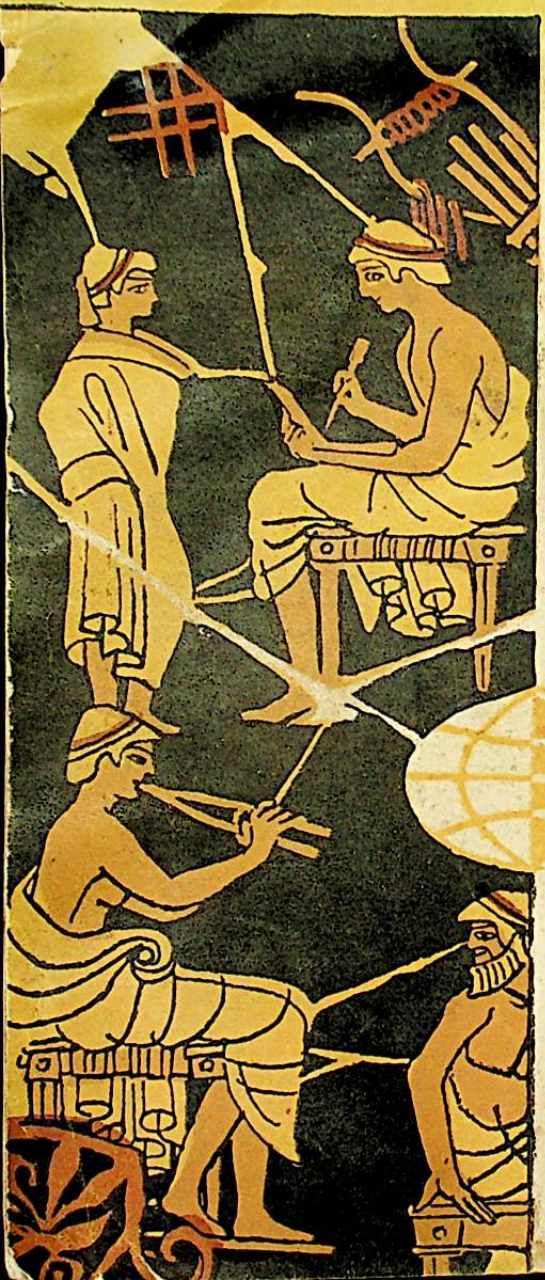
دۇنيانىڭ بەش مىڭ يىلى

شىنجاڭ ياشلار نەشرىياتى

دۇنيانىڭ بەش مىڭ يىلى

(1)

ئاپتورى: چېن بىنيىڭ

تەرجىمە قىلغۇچى: ئوسمان مۇللەك

تەرجىمە تەھرىرى: نىساخان ھەسەن

شىنجاڭ ياشلار نەشرىياتى

مەسئۇل كورېكتور: ئىبراھىم مومىن

دۇنيانىڭ بەش مىڭ يىلى

*

شىنجاڭ ياشلار نەشرىياتى نەشر قىلدى

شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسى تارقىتىدۇ

شىنجاڭ شىنخۇا 2 - باسما زاۋۇدىدا بېسىلدى

ئولچىمى: 1092 × 787، 32 كەسلەم باسما تاۋاق: 11.625

1983 - يىل 5 - ئاي 1 - نەشرى

1983 - يىل 5 ئاي 1 - بېسىلىشى

كىتاب نومۇرى: MR11124.1

سانى: 1—10.300

باھاسى: 47 پۇڭ

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى
www.uyghurkitap.com

مۇندەرىجە

بۇ ھىكايىلەرنى بىلەۋىلىڭلار
— كىرىش سۆز 1

ئاتىلانتىك ئوكيان ئاستىدىكى مەدەنىيەت 1
قەدىمقى مىسىر خانلىغىنىڭ بەرپا قىلىنىشى 5
ئېھرامىلارنىڭ تارىخى 10
ئاجايىپ رەسىمىلەر 18
ئەڭ دەسلەپكى قوزغىلاڭ 23
كۆزۈش تاختىغا ئويۇلغان سۆزلەر شەرتنامە 27
جىلغىدىكى سىر 34
ئافرىقىنى تۇنجى قېتىم كىمە بىلەن ئايلىنىپ چىقىش 40
شەمسىيدىن مىلادىنچە 48

مىخ يېزىق 52
تاش تۆۋرۈككە ئويۇلغان قانۇن 56
قەدىمىيە ۋە ھەيكەلتىراشلىق 64
باتۇر ۋە مەھرىگىيا 68
كۆچلۈك ھەربىي دولەت — ئاسۇرىيە 75
مۇئەللەق باغچا 81
كۆرۈسنىڭ بابىلنى ئىشغال قىلىشى 87
دارىئوس I 92

يىپەك يولى 97
پارىياھلار (يېقىن يولغىلى بولمايدىغان ئادەملەر) 105
بۇددا دىنىنىڭ پەرى — ساكيامۇنى 111
ئاستوكا 118
200 مىڭ مىسرالىق داستان 124

يەر ئاستىدىكى سەرلىق ئوردا 131
ياغاچ ئات ھىلىسى 137
گومېرنىڭ داستانى 145
سىپارتادىكى تەربىيە 151
ئىسلاھاتچى — سولون 156
ئافىنادىكى دېموكراتىيە 162
"سارائ"مۇ ياكى پەيلاسوپمۇ 170
ئېزوپ مەسەللىرى 176
تىياتىر بايرىمى 180
ئولىمپىيادىكى ماھارەت كررسىتش يېغىنى 186
مارافون 194
سىتىلىيگە يۇرۇش قىلىش 198
ئىلمىي "ئەۋلىيا" تېلېس 206
مۇنازىرىچى 211
ماكىدۇنىيىنىڭ ياش لەشكەر بېشى 220
ئالېكساندىرنىڭ ئولۇمى 228
ئارىستوتېل 234
يەتتە چوڭ موجىزە 239

"بورە بالىسى" ۋە رىم شەھىرى 247

ئۇيغۇر كىتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

فاشىست تايىغى 255
ئاق غازنىڭ توھپىسى 262
ئۇرۇش پىلىغا ئوت بىلەن ھۇجۇم قىلىش 269
قاغا شەكىللىك ئۇرۇش كېمىسى 276
كاپتاي ئۇرۇشى 282
ئېچىنىشلىق گىلادىياتورلار 288
سپارتاك قوزغىلىڭى 296
كايزا 305
دولەت باشلىغى ئوكتاۋىيان 312
سۈرگۈن قىلىنغان شائىر 319
قانخور نېرو 325
ئەيسانىڭ رىۋايەتلىرى 331
قەدىمىي شەھەر پومپېينىڭ سىرى 338
پادىشالىق تۈزۈمىنىڭ بەرپا قىلىنىشى 334
رىمنىڭ قولدىن كېتىشى 350

بۇ همكايىلەرنى بىلمۇ بىلمىگىلار

كىرىش سوز

ئوسمۇر دوستلار!

دۇنياغا مەشھۇر مىسر ئىھرامىلىرىنىڭ تارىخىنى بىلەمسىلەر؟

بابىلدىكى كىشىنىڭ زوقىنى كەلتۈرىدىغان مۇئەللەق باغىنىڭ نىمىشقا سېلىنغانلىقىنى بىلەمسىلەر؟

ئۆزۈن زامانلاردىن بېرى تارقىلىپ كېلىۋاتقان گومېر داستانىدا نىمىلەرنىڭ تەسۋىرلەنگەنلىكىنى ئۇقامسىلەر؟

كارامەت ھەيۋەتلىك سېپارتاك قوزغىلىڭىنىڭ قانداق پارتىلىغانلىقىنى بىلەمسىلەر؟

ئۇنىڭدىن باشقا، ياۋروپا، ئاسىيالارنى زىلزىلىگە كەلتۈرگەن ئەھل سەلىبىنىڭ شەرقتە يۈرۈش قىلىشى، ئىتالىيىدە قوزغىلىپ چوڭقۇر تەسىر قوزغىغان ئەدەبىيات - سەنئەت گۈللىنىش ھەرىكىتى، پۈتۈن يەرشارىغا تۆتاشقان ئىككى قېتىملىق دۇنيا ئۇرۇشى..... قاتارلىقلارنىڭ ئەھۋالىنى بىلەمسىلەر؟

ئىنسانلار تارىخى باشلىنىپ نەل دەريا‌سى ۋادىسىدا تۇنجى قەدىمى خانلىق قۇرۇلغاندىن تارتىپ، ھازىرقى زامانىدىكى سوتسىيالىستىك دولەتلەرنىڭ قۇرۇلغىنىغىچە بولغان بەش مىڭ يىلدىن كوپرەك ۋاقىت ئىچىدە، كۆرىمگىلىغان ھاڭ - تاڭ قالارلىق ۋەقەلەر يۈز بەردى، نۇرغۇنلىغان دەۋر پەلۋانلىرى دۇنياغا كەلدى، نۇرغۇنلىغان يېڭى، قىزىقارلىق ھىكايىلەر تارقالدى، نۇرغۇنلىغان

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى
www.uyghurkitap.com

مەشھۇر تارىخىي ئاساره - ئەتىقىلەر، مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ۋە سەنئەت تەۋەرۈكلىرى تا ھازىرغىچە ساقلىنىپ كەلمەكتە. سىلەر بۇلارنى بىلىشكە تەشنا ھەمدە بىلىۋېلىشكىلار كېرەك.

ئوسمۇر دوستلارا

تارىخ ـــ ئىنسانلارنىڭ ھاياتى ۋە ئۇلار ئېلىپ بارغان كۈرەشلەرنىڭ خاتىرىسى. تارىخ ئۇگەنسەك نەزەر دائىرىمىز كېڭىيىدۇ، بىلىمىمىز ئاشىدۇ، ئەجدادلارنىڭ تەجرىبىلىرىنى قوبۇل قىلىمىز، شۇنىڭ بىلەن جەمىيەت تەرەققىياتىنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى بىلىۋالىمىز. مول تارىخىي بىلىملىگە ئىگە بولغان ئادەم قەدىمقى زامان ۋە ھازىرقى زامانغا ئەتراپلىق قارىيالايدۇ، ئۇنداقلارنىڭ نەزەر دائىرىسى كەڭ، ئىدىيىسى ئازات بولغان بولىدۇ. مەشھۇر سىياسىونلار، ھەربى مۇتەخەسسىسلەر، ئالىملار ۋە ئەدىپلەرنىڭ تولىسى تارىخىي بىلىمى مول كىشىلەردۇر، شۇڭا سىلەر كەلگۈسىدە مەيلى قانداق ئىش بىلەن شۇغۇللانماقلار، تارىختىن ئاز - تولا خەۋەردار بولۇشۇڭلار كېرەك. تارىخنى پۈتۈن ئىنسانلار ئورتاق ياراتقان، شۇڭا جۇڭگو تارىخىنى ئۇگىنىپلا قالماي، دۇنيا تارىخىنىمۇ ئۇگىنىشىڭ لازىم. خەلقارا باردى - كەلدى ئىشلارنىڭ كۈندىن - كۈنگە كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ، دۇنيا تارىخىنى ئۇگىنىشىمۇ بارغانسېرى مۇھىم بولۇپ قېلىۋاتىدۇ. دۇنيانىڭ ئوتمۇشىنى بىلمەي تۇرۇپ دۇنيانىڭ ھازىرىنى بىلگىلى ھەمدە دۇنيانىڭ كەلگۈسىگە نەزەر تاشلىغىلى بولىدۇ.

تارىخ پۈتمەس - تۈگىمەس بىلىم ئەزىزىسى. سىلەردە بۇ ئەزىزلىنىڭ ئىشتىنى ئاچىدىغان ئىراده ۋە جاسارەت بولسىلا، ئىنسانلار نەچچە مىڭ يىللار داۋامىدا توپلىغان مول بىلىم ۋە تەجرىبىلەر سىلەرگە كەڭ قۇچاق ئاچىدۇ، بۇنىڭدىن سىلەر ئىلھام ۋە مەدەت ئالىسىلەر.

«دۇنيانىڭ بەش مىڭ يىلى» دېگەن بۇ بىر يۈرۈش ھېكايە كىتابىنىڭ مىللەرگە دۇنيا تارىخىنى ئۆگىنىش ھەۋىسىنى قوزغاش، دۇنيا تارىخى توغرىسىدىكى بىلىملىرىنى ئاشۇرۇش جەھەتلىرىدە ئاز - تولا ياردىمى تېگىشىپ چىن قەلبىمىزدىن ئۈمىت قىلىمىز.

بۇ بىر يۈرۈش ھېكايە كىتاپ، 6 كىتاپقا بولۇنۇپ بىر ۋاراقى چىقىرىلىدۇ. بىرىنچى كىتاپتا دۇنيادا قۇللۇق جەمىيىتىگە ئىگە بۇرۇن قەدىمقى قويغان بىرقانچە قەدىمقى مەدەنىي دولەتلەرنىڭ (مىلادىدىن ئىلگىرى 30 - ئەسىردىن، مىلادى 5 - ئەسىرگىچە بولغان) تارىخى تونۇشتۇرۇلىدۇ؛ ئىككىنچى، ئۈچىنچى كىتاپلاردا دۇنيانىڭ ئوتتۇرا ئەسىر تارىخى، يەنى فېئوداللىق جەمىيەت تارىخى (مىلادى 5 - ئەسىردىن 17 - ئەسىرگىچە) تونۇشتۇرۇلىدۇ؛ تۆتىنچى، بەشىنچى كىتاپلاردا دۇنيانىڭ يېقىنقى زامان تارىخى يەنى كاپىتالىزم جەمىيىتى تارىخى (مىلادى 17 - ئەسىردىن 1 - دۇنيا ئۇرۇشىغىچە) تونۇشتۇرۇلىدۇ؛ ئالتىنچى كىتاپتا دۇنيانىڭ ھازىرقى زامان تارىخى (1917 - يىلىدىكى روسىيە ئوكتەبىر ئىنقىلابىدىن 2 - دۇنيا ئۇرۇشىغىچە) تونۇشتۇرۇلىدۇ.

بۇ كىتاپتا جەمئىي 56 ھېكايە سوزلىنىدۇ، بۇ ھېكايىلەردە ئاساسەن قەدىمقى مىسىر، بابىل، ھىندىستان، يۇنان ۋە رىم قاتارلىق دۇنياغا مەشھۇر بولغان قۇللۇق تۈزۈمىدىكى دولەتلەرنىڭ تارىخى تونۇشتۇرۇلىدۇ. قۇللۇق جەمىيەت — ئىنسانلار تارىخىدا ئىپتىدائى جەمىيەتتىن كېيىن پەيدا بولغان تۇنجى سىنىپىي جەمىيەت. شۇنداقلا ئۇ ئاز سانلىق قۇلدارلار كەڭ قۇللارنى دەھشەتلىك تۈردە ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغان ۋە ئەزگەن تەڭسىزلىك ئاساسىدىكى جەمىيەت، لېكىن قۇللۇق جەمىيەت ئىپتىدائى جەمىيەتكە

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

قارىغاندا، يەنىلا ئىلغار. بۇ جەمىيەتتە، قۇللار ئوز ئەمگىگى بىلەن شانلىق قەدىمقى مەدەنىيەتنى يارىتىپ، ئىنسانلار تەرەققىياتى ئۈچۈن زور توھپە قوشقان. خۇددى ئېنگېلس ئېيتقاندەك، قەدىمقى قوللۇق تۈزۈمى بولمىغان بولسا، يۇقىرقى زامان سوتسىيالىزمىمۇ بولمىغان بولاتتى. بۇ كىتابتىكى ھەكايىلەردە دەل ئاشۇنداق جەمىيەتنىڭ تارىخى ئەكس ئەتتۈرۈلىدۇ. بۇ ھەكايىلەر ئىچىدە قەدىمقى مىسىر خانى ئافىنا دېموكراتىيسى، سپارتادىكى تەربىيە، ھاممۇراپى قانۇنى، رىم پادىشالىق تۈزۈمى قاتارلىق قوللۇق جەمىيەتنىڭ ھەر خىل تۈزۈملىرىنىڭ بەرپا قىلىنىشىغا دائىر ھىكايىلەر بار، رىم گىلادىاتورلىرى، ھىندىستانىنىڭ "يۇقىرى يولغىلى بولمايدىغان ئادەم"لىرى، مىسىردىكى ئەڭ دەسلەپكى قوللار قوزغىلىڭى قاتارلىق قوللارنىڭ تۇرمۇشى ۋە كۆرەشلىرى ھەققىدىكى ھىكايىلەر بار؛ يۇنان - پېرسىيە ئۇرۇشى، پېلوپونېس ئۇرۇشى، يونىكا ئۇرۇشى قاتارلىق قەدىمقى زامانىدىكى دۇنياغا مەشھۇر ھەربىي كۆرەشلەرنىڭ ئوتتۇشىگە دائىر ھىكايىلەر بار؛ كۇرس، ئالېكساندىر، كايىزا، ئاسوكا، ساھاماۋنى، ئارىستوتېل قاتارلىق مەشھۇر ئەربابلارنىڭ ئاساسلىق پائالىيەتلىرىگە دائىر ھىكايىلەر بار؛ ئاتالانتنىڭ ئوكيانىنىڭ ئاستىدىكى مەدەنىيىتى، قەدىمقى پومپېي شەھىرى، يەر ئاستىدىكى سىرلىق ئورداڭ، دۇنيادىكى يەتتە چوڭ موجىزە قاتارلىق تارىخىي ئاساسلار - ئەتىقلەر ۋە مەدەنى يادىكارلىقلارنىڭ تارىخى ھەققىدىكى ھىكايىلەر بار؛ مىخ يېزىق، يۇنان تېئاترى، ئېزۇپ مەسەللىرى، ئولىمپىيادىكى ماھارەت كورىستىش يۇسابىقىسى، شەمسىيە يىلى، قەمەرىيە يىلى قاتارلىق قەدىمقى مەدەنىيەت، سەنئەت، تەنتەربىيە، ئىلىم - پەن ئىجادىيەتلىرىگە دائىر قىزىقارلىق ئىشلار ھەققىدىكى ھىكايىلەر، شۇنىڭدەك رىم شەھىرى، ياغاچ ئات ھېلىسى ۋە ئەيسا توغرىسىدىكى رىۋا-

يەت - چوچەك قاتارلىقلار بار. بىز بۇ بىر يۈرۈش ھىكايە كىتابنى يېزىشتا، تارىخىي پاكىتقا ھورمەت قىلدۇق. ئەدەبىي جەھەتتە مۇمكىن قەدەر ئاممىباپ، چۈشىنىشلىك قىلىشقا، مەزمۇن جەھەتتە جانلىق، قىزىقارلىق قىلىشقا تىرىشتۇق. تېخنىكا بەك ئوبرازلىق بولسۇن ۋە چىنلىق تۇيغۇسىنى كۈچەيتسۇن ئۈچۈن تارىخىي سۈرەتلەرمۇ بېرىلدى. دۇنيانىڭ 5000 يىلدىن كوپرەك تارىخىنى ئىخچاملاپ ئوسۇر دوستلار قىزىقىپ ئوقۇيدىغان ھىكايە قىلىپ تۈزۈپ چىقىش جەھەتتە بىزدە تېخى تەجرىبە يوق. كىتابتا نۇرغۇن كەمچىلىكلەر ۋە خاتالىقلارنىڭ بولۇشى تۇرغان گەپ، كەك كىتابخانلارنىڭ تەنقىت ۋە تەكلىپ بېرىشىنى سەمىمى ئۈمىت قىلىمىز.

ئاتلانتىك ئوكيان ئاستىدىكى مەدەنىيەت

ئىنسانلارنىڭ ئەڭ بۇرۇنقى مەدەنىيىتى قايسى ۋاقىتتىن باشلانغان ۋە قەيەردە پەيدا بولغان؟

بۇنىڭدىن 2400 يىل ئىلگىرى، مەشھۇر يۇنان پەيلاسوپى پلاتون ئوز نۇتۇقلىرىدا ۋە ئەسەرلىرىدە، ئۇزى ياشىغان دەۋر-دىن 9000 يىل ئىلگىرىكى ئاتلانتىيە قىتئەسى ئاھالىلىرىنىڭ ناھايىتى يۇكسەك مەدەنىيەت يارىتقانلىقىنى تىلغا ئالغان. ئۇ يەنە ئاتلانتىيە قىتئەسىدىكى ئاھالىلارنىڭ تۇرمۇش ئۇسۇلى ۋە ئوي - ئىمارەت شەكىللىرىنى جانلىق قىلىپ تەسۋىرلەپ، ئۇ يەردە نۇرغۇن ھەيۋەتلىك، كوركەم ئىمارەتلەر بولغان، ئۇ-نىڭ ئەتراپىغا بۇك - باراخسان دەرەخلەر قويۇلغان، لېكىن كۇنلەرنىڭ بىرىدە، بۇ ئاتلانتىيە قىتئەسى بىر كېچىدە تۇيۇقسىزلا پايانسىز ئاتلانتىك ئوكيانىغا غەرق بولۇپ كەتكەن دېگەن.

ئەگەر پلاتوننىڭ دېگەنلىرى راست بولىدىغان بولسا، ئۇ ھالدا ئىنسانلار بۇنىڭدىن 12 مىڭ يىل ئىلگىرىلا مەدەنىيەت يارىتقان بولىدۇ، لېكىن بۇ ئاتلانتىيە قىتئەسىنىڭ زادى قە-يەردە ئىكەنلىگى نەچچە مىڭ يىللاردىن بېرى پىشىلمىگەن سىر بولۇپ قالغان.

20 - ئەسىرنىڭ 70 - يىللىرىغا كەلگەندە، بىرمۇنچە پەن تەتقىقات خادىملىرى ئاتلانتىك ئوكيانىدىكى ئازور تاقىم ئارال-لىرىنىڭ يېنىغا كېلىدۇ. ئۇلار 800 مېتىر چوڭقۇرلۇقتىكى دېڭىز

ئاستىدىن يەر قاتلىمى نۇسخىسىنى ئېلىپ، بۇ جايىنىڭ بۇنىڭ
دىن 12000 يىل ئىلگىرى ھەققەتەن قۇرۇقلىققا ئىكەنلىگىنى
ئىلمىي ئۇسۇل بىلەن ئېنىقلاپ چىقىدۇ. دەرۋەقە، ھازىرقى زا-
مان پېنى ئارقىلىق چىقىرىلغان يەكۈنمۇ يىلاتونىنىڭ تەسۋىرى
بىلەن كىشىنى ھەيران قالدۇرارلىق دەرىجىدە ئوخشاش بولۇپ
چىقتى!

ئەمىلىيەتتە، يېقىنقى 30 يىلدىن بېرى، ئاتلانتىك ئوكيان
ئاستىنى چارلىغۇچى پەن - تېخنىكا خادىملىرى ئاتلانتىك
ئوكيان ئاستىدىن نۇرغۇن قېتىم ئاجايىپ كاتتا قەدىمىي ئىما-
رەتلەرنى تاپتى. ئۇ يەردە ئۇزۇن - ئۇزۇن كەتكەن يوللار،
چىرايلىق نەقىشلەنگەن تاش تۈۋرۈكلەر ۋە باشقا نۇرغۇن مە-
دەنىي يادىكارلىقلار بار ئىكەن. 1979 - يىلى، ئاتلانتىك ئوك
يانىدىكى بېرمۇدا دۆلىتىسى دېڭىز رايونىدىن يەنە كىشىنى
ھاڭ - تاڭ قالدۇرىدىغان نەرسىلەر تېپىلدى. ئامېرىكا، فرانـ
سىيە چارلاش ئەترىدى ئىنچىكە چارلاش ئارقىلىق، بۇ دېڭىز
رايونىنىڭ ئاستىدا غايەت كاتتا مۇنارنىڭ بارلىغىنى ئىسپات
لىدى. بۇ مۇنار قەدىمقى مىسىر ئېھرامىلىرىغا قارىغاندا خېلىلا
بۇرۇن ياسالغان ئىكەن. ئىلمىي ئولچەشلەرگە قارىغاندا، دېڭىز
ئاستىدىكى بۇ مۇنارنىڭ ھەر بىر تەرىپىنىڭ ئۇزۇنلۇغى 300
مېتىر، ئىگىزلىگى 200 مېتىر كېلىدىكەن، مۇنارنىڭ ئۈچى بول-
سا دېڭىز يۈزىگە 100 مېتىر كېلىدىكەن. ئۇنىڭ ئېكىنى چوڭ
توشۇگى بولۇپ، دېڭىز سۈيى بۇ توشۇكىتىن ئىنتايىن تېز ئوت-
كەچىكە، دېڭىز يۈزىدە ھەيۋەتلىك دولقۇن ھاسىل بولۇپ
تۇرىدىكەن.

ئۇنداق بولسا، ئاللىبۇرۇنلا ئاتلانتىك ئوكيانىغا چوكۇپ
كەتكەن ئاتلانتىسىيە قېتىئەسىدە ياشىغانلار قانداق ئادەملەردۇ؟

ئۇلار قانداقسىگە مەدەنىيەت يارىتالايدۇ؟ ئۇلار ئىنسانلار ئۈچۈن يەنە قانداق موجىزىلەرنى يارىتالايدۇ؟ تولىمۇ ئەپسۇسلىنارلىقى شۇكى، بۇ سوئالغا ئېنىق جاۋاپ بېرەلەيدىغانلار تاھازىرغىچە چىققىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇنىڭغا 12000 يىلدىن ئارتۇق ۋاقىت بولغاچقا، بۇ قىزىقارلىق مەسىلىلەرنى ئالىملارنىڭ داۋاملىق ئىزلىنىشىگە ۋە بۇ ھەقتە تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىشقا قالدۇرماي بولمايدۇ.

قەدىمقى ئادەمسىمان مايمۇنلار دەرەختىن چۈشۈپ يەردە ياشىغىنىغا ھەمدە تاش پارچىلىرىنى ئەمگەك قورالى قىلىپ ئىشلەتكىنىگە 4-3 مىليون يىل بولۇپ قالدى. مۇشۇ ئۇزاق ۋاقىت ئىچىدە، ئىنسانلارنىڭ بىۋاسىتە جاپا - مۇشەققەتلىك شارائىتتا، چول - جەزىرىلەردە بوران - چاپقۇنلارغا بەرداشلىق بېرىپ ئىشلەپ، توسقۇنلۇقلارنى سۈپۈرۈپ تاشلاپ، ئوبېكتىپ دۇنيانى ئۆزگەرتتى. ئەينى ۋاقىتتا ئىنسانلار ئۆزلىرىنىمۇ ئۆزگەرتتى. ئىنسانلار يېتىلگەن مەكگە، چاقماق قولغا، مول تىل ۋە ئەتراپلىق تەپەككۇر قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە. ئىنسانلار دەل مۇشۇلارغا تايىنىپ، ئۆزاق يىللار داۋامىدا شانلىق، گۈزەل مەدەنىيەت يارىتتى.

ئاتلانتىك ئوكيان ئاستىدىكى مەدەنىيەتنىڭ سىرىنى ئالىملارنىڭ يەنمۇ ئىلگىرىلەپ ئېچىشىغا توغرا كەلسىمۇ، لېكىن دۇنيادا كەڭ كولەمدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان مول تارىخى قەدىمىي ئاساره - ئەتىقىلەر، يەر ئاستىدا ساقلانغان كوپلىگەن مەدەنى يادىكارلىقلار ۋە كوپلىگەن يازما خاتىرىلەر شۇنى ئوچۇق ئوقتۇرىدۇكى، نىل دەرياسى ۋادىسىدىكى قەدىمقى مىسىر، ئېفرات دەرياسى ۋە تىگىس دەرياسى ۋادىلىرىدىكى (ھازىرقى ئىراق ئەتراپى) سۈمېر ۋە بابىل، ھىندى دەرياسى ۋە گانگ

ئۇيغۇر كىتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

دەريالىرى ۋادىسىدىكى قەدىمقى ھىندىستان، شۇنىڭدەك خۇاڭخې ۋە چاڭجياڭ دەريالىرى ۋادىلىرىدىكى جۇڭگو دۇنيا مەدەنىيىتىنىڭ 4 بوشۇگى ھىساپلىنىدۇ. مانا بۇ يەرلەردە 6 - 5 مىڭ يىلدىن بۇيان يۇز مىليونلىغان خەلق ئەقىل - پاراسەت ۋە ئىجاتكارلىقنى جارى قىلدۇرۇپ، ئىلىم - پەن ۋە سەنئەت بۇلىغىنى ئىچىپ، ئىنسانلار مەدەنىيىتى ئۈچۈن ئاجايىپ توھپىلەرنى قوشتى. مۇشۇ ئارىلىقتا يۇز بەرگەن نۇرغۇن ئىشلارنىڭ ھەر بىرى كىشىلەرنى چوڭقۇر ئويغا سالىدىغان ھېكايىلەردۇر. ئەمدى بىز بەش مىڭ يىلدىن بۇيان دۇنيا ئەللىرىدە يۇز بەرگەن خىلمۇ - خىل تارىخىي ھېكايىلەرنى نىل دەريالىرى بويىدىكى قەدىمقى مىسىردىن باشلايمىز!

قەددمقى مسسر خانلىغىنىڭ بەرپا قىلىنىشى

مەدھىيە ئوقۇيمەن نىل دەريا ساڭا،
چۈنكى سەن مسرنىڭ تېنىدىكى قان،
ئازايسا كەۋسەردەك سۈيۈڭ ئوبادا،
توختايدۇ خەلقلىرىڭ نەپەستىن شۇ ئان.

بۇ قەددمقى مسسر خەلقىنىڭ نىل دەريا سىنى مەھسىلەپ ئېيتقان مەشھۇر ناخشىسى. نىل دەريا سى ئافرىقا قىتئەسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى ئىگىزلىكتىن باشلانغان بولۇپ، ئۇزۇنلۇغى 6000 كىلومېتىردىن ئاشىدۇ. ھەر يىلى 7 - ئاينىڭ باشلىرىدا، نىل دەريا سىنىڭ يۇقۇرى ئېقىمىدىكى رايونلاردا قاتتىق يامغۇر يېغىپ ۋە تاغ كەلكۈنى كېلىپ، قىسىان سۇ تار جىلغىلار ۋە خەتەرلىك ساھىللاردىن ئوتۇپ، جەنۇبتىن شىمالغا قاراپ شىددەت بىلەن ئاقىدۇ. 9 - ئايدا سۇ تازا كوپىيىپ، ساي - جىلغىلارنى دېگىزغا ئايلاندۇرۇۋېتىدۇ. 10 - ئاينىڭ ئاخىرلىرىغا كەلگەندە، يامغۇر پەسلى ئوتۇپ كېتىدۇ - دە، دەريا سۈيىمۇ ئازىيىپ، ئوز يولىغا چۈشىدۇ، لېكىن كەلكۈن كەلگەن چاغدا تىنىپ قالغان لاتقىلار بولسا، زىرائەت ئۈچۈن ئىنتايىن ياخشى ئوغۇت بولىدۇ.

نىل دەريا سىنىڭ ئوتتۇرا ۋە تۆۋەن ئېقىمىدا تارچۇق بىر جاي بار. ئۇنىڭ كەڭلىگى 3 كىلومېتىردىن 16 كىلومېتىر-غىچە كېلىدۇ؛ ئۇ ھازىرقى مسسر نىڭ جەنۇبىي چېگرىسىدىن باشلىنىپ، مسرنىڭ پايتەختى قاھىرىنىڭ قېشىغىچە سوزۇلغان. بۇ جاي قاھىرىدىن تارتىپ بارا - بارا كېڭىيىشكە باشلايدۇ.

مەشھۇر نىل دەريا دېلتىسى دېگەن ئەنە شۇ.

دۇنياغا مەشھۇر بۇ چوڭ دەريا مىسرنى يېتەرلىك سۇ مەنبەسى ۋە مۇنبەت يەرلەر بىلەن تەمىن ئەتكەن، شۇنداقلا مىسرغا ھاياتلىق ۋە گۈللىنىش بەخش ئەتكەن. ئالاھەزەل مىلادىدىن 6000 - 5000 يىل ئىلگىرى قەدىمقى مىسرلىقلار بۇ جايدا! پەيدىن - پەي ئولتۇراقلىشىپ قالغان، ئەڭ دەسلىۋىدە، ئۇلار ئېپتىدائى جەمىيەت تۈرمۇشىنى كەچۈرگەن بولۇپ، قوپال - ناچار قورال - سايمانلار بىلەن دەرياننىڭ ئىككى قىرغىدىكى چاتقاللار ۋە ئوت - چۆپلەرنى چېپىپ، ئېرىق - ئوستەڭلەرنى ئېلىپ ۋە توغانلارنى سېلىپ، دەريا سۈيى بىلەن سۇغارغىلى بولىدىغان يەرلەرگە زىرائەت تېرىغان، ھاۋاسى قۇرغاق بولغان بۇ جاي كېيىنكى چاغلاردا ئاخىرى قەدىمقى زامانداا نام چىقارغان ئاشلىق كانىغا ئايلانغان.

ئىگىلىكىنىڭ تەرەققى قىلىشىغا ئەگىشىپ، قەدىمقى مىسر ئېپتىدائى جەمىيەتتىن ئاستا - ئاستا قۇللۇق جەمىيەتكە قەدەم قويۇشقا باشلىغان. لېكىن، مىلادىدىن 4000 يىل ئىلگىرى مىسر تېخى بىرلىككە كەلگەن دولەت بولۇپ شەكىللەنمىگەن. ئۇ چاغلاردا، مىسردا تەخمىنەن 40 نەچچە ئىشتات (نومو) بولۇپ، ھەر بىر ئىشتاتنىڭ ئېتىقات قىلىدىغان تۈتىمى بولغان، كېيىنچە ئارمىيە ۋە ئوز قەبىلىسىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان بايراق بارلىققا كەلگەن، ئەمەلىيەتتە، بۇ ئىشتاتلارنىڭ ھەممىسى ئوز ئالدىغا مۇستەقىل كىچىك خانىلىق ئىدى، ھەرقايسى ئىشتاتلار ئوتتۇرىسىدا ئوزاق مۇددەت داۋام قىلغان ئۇرۇش ۋە بىر - بىرىنى قوشۇۋېلىشلار ئارقىسىدا، ئوزۇنچاق كەتكەن نىل دەرياسى جىلغىسىنىڭ شىمالى ۋە جەنۇبىي قىسمى ئىككى مۇستەقىل خانلىق بولۇپ ئايرىلغان، شىمالىي قىسمى توۋەن مىسر خانلىقى

دەپ ئاتالغان، پادىشا قەزىل تاج كىيگەن، يىلانىي تۇتۇم، ھەر-
سەل ھەربىسىنى دولەت بەلگىسى قىلغان. جەنۇبىي قىسمى يۇقۇرى
مىسىر خانلىقى دەپ ئاتالغان، پادىشا ئاق تاج كىيگەن، بۇر-
كۇتنى تۇتۇم، ئاق رەڭلىك پىياز گۈلنى دولەت بەلگىسى قىلغان.
يۇقۇرى مىسىر بىلەن تۇۋەن مىسىر ئوتتۇرىسىدا دائىم
ئۇرۇش بولۇپ تۇرغان، ئالاھەزەل مىلادىدىن ئىلگىرى 3000
يىل ئۇپچۇرىسىدە، يۇقۇرى مىسىر بارا - بارا كۈچەيىپ، پادىشا
مېنېس (نارمېر دەپمۇ ئاتىلىدۇ) ئوزى نۇرغۇن لەشكەرلەرنى
باشلاپ تۇۋەن مىسىرغا ھۇجۇم قىلغان.
ئىككى تەرەپنىڭ قوشۇنلىرى ئارىسىدا نىل دەرياسى دېلتا-
سىدا ئولۇم - كورۇم جېڭى بولغان مېنېس بېشىغا بۇركۇت رەسمى
چۈشۈرۈلگەن ئاق تاج كىيىپ، ئالدىنقى سەپتە تۇرۇپ ئاتاكىغا
ئوتۇپ، باشقىلارغا ئۈلگە بولغان. چۈنكى - سۇرەن ئىچىدە، ئىككى
تەرەپنىڭ قوشۇنلىرى قىلىچ - نەيزىلىرىنى ئوينىتىپ قاتتىق
ئېلىشقان، ئاق رەڭلىك پىياز گۈلى رەسمى ۋە ھەسەل ھەربىسى
رەسمى چۈشۈرۈلگەن سان - ساناقسىز بايراقلار گىرەلىشىپ
كەتكەن. جەڭ ناھايىتى قاتتىق بولغان، كېچە - كۈندۈز قاتتىق جەڭ
قىلغاندىن كېيىن، تۇۋەن مىسرنىڭ قوشۇنلىرى ئاخىرى مەغلۇپ
بولغان. تۇۋەن مىسرنىڭ پادىشاسى بىر تۇركۇم ئەسىر ئالدىدا
قەزىل تاجسىنى ئېلىپ، تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ، ئۇنى مېنېسقا
ئىككى قوللاپ تۇتقان.
مېنېس بۇ جەڭنىڭ غەلىبىسىنى خاتىرىلەش ئۈچۈن ئولۇم-
كورۇم جېڭى بولغان بۇ جايغا "ئاق شەھەر" دەپ نام بەرگەن.
كېيىن، بۇ جاي بىرلىككە كەلگەن قەدىمقى مىسىر خانلىقىنىڭ
پايتەختى — مېمپىس شەھىرى بولۇپ قالغان.
مېنېس تەسلىمىي قوبۇل قىلغان كۇنىنىڭ ئەتىسى ئاق

www.uyghurkitap.com

شەھەردە خىزمەت كورسەتكەن ۋەزىرلىرىگە كاتتا زىياپەت بە-رىپ، ئۇلارنىڭ ئورۇن - مەرتىۋىسىنى ئوستۇرگەن. شۇنىڭدىن ئىشتۇارەن، مىنىس ئوزىنى "يۇقۇرى - تۇۋەن مىسرىنىڭ خانى" دەپ جاكالاپ، يۇقۇرى - تۇۋەن مىسرىنىڭ بىرلىككە كەلگەنـ لىگىنى بىلدۇرۇش ئۈچۈن، بەزىدە ئاق تاج، بەزىدە قىزىل تاج كىيگەن، بەزىدە بولسا ئىككى خىل تاجنى بىللە كىيگەن.

مىسر بىرلىككە كەلگەندىن كېيىن، بارا - بارا بىر يۇـ رۇش ئىستىپدات هوكۇمرانلىق ئاپاراتلىرى قۇرۇلغان. پادىشا مەمـ لىكەت بويىچە ئالى هوكۇمران بولغان، پادىشانىڭ قول ئاستىدا هەر خىل ئەمەلدارلار قويۇلغان. هەر يىلى ئېلىنىدىغان باج - سېلىقلارـ نىڭ مىقدارىنى بېكىتىش ئۈچۈن مەملىكەتنىڭ هەممە جايلىرـ غا نوپۇس، يەر، مال - چارۋا ۋە باشقا بايلىقلارنى تەكشۈرۈشـ كە ئادەم ئەۋەتىپ تۇرغان.

پادىشا مۇقەددەس، شەك كەلتۈرۈشكە بولمايدۇ، دەپ قا-رالغان. تاش ئويمىلاردا ياكى تامغا چۈشۈرۈلگەن رەسىملەردە پادىشا كاتتا تۇتۇم ياكى مۇقەددەس بۇركۇت، مۇقەددەس يـ-لان قىلىپ تەسۋىرلەنگەن، كېيىنكى چاغلاردا كىشىلەر "پادىشا-نىڭ نامىنىمۇ ئېغىزغا ئالالمايدىغان بولۇپ قالغان. شۇنىڭ بىلەن ئۇنى ئىززەتلەپ "فىرئون" (ئالىجاناپلىرى، ئالىلىرى دېگەن مەنىدە ـــ ت) دەپ ئاتايدىغان بولغان.

"هورمەتلىك فىرئون، ئوزلىرى تەكرى ئاتا قىلغان دا-نىشمەن، هەممىنى بىلىپ تۇرغۇچى، دانىشمەنلەرنىڭ دانىشمـ-نى..." ۋەزىرلەر پادىشانىڭ يېنىغا كىرگەندە ئاشۇنداق، مەدهـ-يىلەرنى ئوقۇپ، پادىشانىڭ ئاپىغا باش قويۇپ، توپنى ئۈـ پۈپ تۇراتتى.

مېنىڭ رەسىمى چۈشۈرۈلگەن شەھەر تاش. سۈرەتتە زاكون تايىغى كۆرگەن كشى پادىشا مېنىس تۇرىدۇ.

ملاددىن ئىلگىرى 30 - ئەسىردە، مېنىس مىسرنى بىرلىككە كەلتۈرگەندىن تارتىپ، مىسر ئالدىنقى خانلىق دەۋرىگە قەدەم قويدى، مىسر ملاددىن ئىلگىرى 11 - ئەسىرگىچە قەدىمقى خانلىق، ئوتتۇرا خانلىق، يېڭى خانلىق دېگەنگە ئوخشاش بىر نەچچە دەۋرنى بېسىپ ئوتكەن. شۇنىڭدىن كېيىن مىسر بارا - بارا زاۋاللىققا يۈزلەنسە، ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ لۇدىيە، ئاسورىيە قاتارلىق دولەتلەرنىڭ تاجاۋۇزىغا ئۇچرىدى. ملاددىن ئىلگىرى 7 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا كەنگەندە پېڭ ئاشتىن مۇستەقىل بولغان. ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە پارسىيە ئىمپېرىيىسى، يۇنان ماكىدونىيىسى تەرىپىدىن بىر قانچە دەۋرۈلغان. ملاددىن ئىلگىرى 30-يىللىرىمىزنىڭ قوشۇلۇشىدىن ئىلگىرى مىسر دۇنيا مەدەنىيىتىنىڭ مەنبەلىرىدىن بىرى.

قەدىمقى مىسر خەلقى يېزىق، كالېندار، سەنئەت ئىلىم - پەن قاتارلىق جەھەتلەردە غەربىي ئاسىيا ۋە ياۋروپالارغا خېلى تەسىرلەرنى كۆرسەتكەن، ئىنسانىيەت ئۈچۈن ئوچمەس توھپىلەرنى قوشقان.

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

ئىبراھىملارنىڭ تارىخى

قەدىمقى مىسىردا مۇناسىۋەتلىك بىر تەسىرلىك ئەپسانە تارقالغان: بۇرۇننىڭ بۇرۇنىسىدا ناھايىتى قابىلىيەتلىك بىر ئوغۇن ئوتكەن ئىكەن، ئۇنىڭ ئىسمى ئوسىرىس ئىكەن. ئۇ كىشىلەرگە تېرىقچىلىق قىلىشنى، بولكا پىشۇرۇشنى، ھاراق چىقىرىشنى ۋە كان ئېچىشنى ئۆگەتكەن ئىكەن، شۇڭا كىشىلەر ئۇنىڭغا بەكمۇ ھورمەت قىلىدىكەن. لېكىن ئۇنىڭ ئىنىسى سېتونىڭ نىيىتى بۇزۇلۇپ، ئاكىسىنى ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭ پادىشالىق ئورنىنى تارتىۋالماقچى بولۇپتۇ.

كۈنلەرنىڭ birىدە، سېتو ئاكىسىنى كەچلىك تاماققا چاقىرىپتۇ، ئۇلپەت بولۇش ئۈچۈن يەنە بىرمۇنچە كىشىنىمۇ قوشۇپ چاقىرىپتۇ. داستىخان سېلىنغاندىن كېيىن، سېتو كوپچىلىككە بىر چىرايلىق ساندۇقنى كورسىتىپ تۇرۇپ:

— كىم مۇشۇ ساندۇققا كىرىلسە، ساندۇق شۇنىڭ بولىدۇ، — دەپتۇ. باشقىلار ئوسىرىسنى سىناپ كورمەمسەن، دەپ دەي - دەيگە سېلىپتۇ، لېكىن ئۇ ساندۇققا كىرىش بىلەن تەڭ سېتو ساندۇقنىڭ ئاغزىنى ئېتىپ قۇلۇپلاپتۇ - دە، ئوسىرىسنى نىل دەرياسىغا تاشلىۋېتىپتۇ.

ئوسىرىس زىيانكەشلىككە ئۇچرىغاندىن كېيىن، خوتۇنى ئۇنى ئىزلەپ كوپ جايلارغا بېرىپتۇ، ئاخىر جەسەتنى تېپىپ قايتۇرۇپ كېلىپتۇ. سېتو بۇ ئىشتىن خەۋەر تېپىپ، يېرىم كېچىدە جەسەتنى ئوغرىلاپ چىقىپ، چاناپ 14 پارچە قىلىپ،

14 جايغا تاشلۇيتىپتۇ. ئوسرىسىنىڭ خوتۇنى جەسەت پارچىلىرىنى ئىزلەپ تېپىپ، تاپقان يېردە دەپنە قىلىپتۇ.

ئوسرىسىنىڭ ئوغلى كىچىكىدىنلا ناھايىتى باتۇر ئىكەن، ئۇ چوڭ بولغاندىن كېيىن، سېتونى مەغلۇپ قىلىپ دادىسىنىڭ ئىنتىقامىنى ئېلىپتۇ. شۇنداقلا دادىسىنىڭ جەسەت پارچىلىرىنى ھەر قايسى جايلاردىن ئىچىپ ئېلىپ، بىر يەرگە يىغىپ "مومىيا" ياساپتۇ. كېيىن دادىسى خۇدانىڭ شاپائىتى بىلەن تىرىلىپتۇ، بىراق پانى ئالەمدە ئەمەس، بەلكى باقى ئالەمدە تىرىلىپ، باقى ئالەمنىڭ فىرئونى بولۇپ ئولگەنلەرنى سوراق قىلىپ، پانى ئالەمدىكى فىرئونلارنى قوغدىغان ئىكەن.

بۇ ئەپسانە دەسلەپتە خەلق ئارىسىدا تارقالغان، كېيىن بۇنى مىسىرنىڭ فىرئونى ئاڭلاپ، ئۇنىڭدىن خەلقنى ئالداش مەقسىدىدە پايدىلىنىپ، فىرئونىنى خۇدايىم قوغدايدۇ، شۇڭا فىرئون ھايات چىغدىمۇ، ئولگەندىن كېيىنمۇ ھوكۇمران بولىدۇ؛ كىمكى فىرئونلارغا قارشى چىقسا بۇ ئالەمدە جاجىسىنى يەپلا قالماستىن، ئۇ ئالەمدىمۇ ئازاپ چېكىدۇ، دەۋالغان ئىكەن.

شۇنىڭدىن ئېتىۋارەن، مىسىرنىڭ ھەر بىر فىرئونى ئولگەندە، ئوسرىس توغرىسىدىكى ئەپسانە بويىچە ئىش قىلىنىدىغان بولغان. ئاۋال جەسەت ئىزلەش مۇراسىمى ئوتكۈزۈلگەن. ئىككىنچى قەدەمدە جەسەتنى يۇپ تاراش مۇراسىمى ئوتكۈزۈلگەن، يەنى جەسەتنى يېرىپ، ئىچكى ئەزالىرى ۋە مېڭىسىنى ئېلىپ تاشلاپ، "مومىيا" ياسىغان. بۇنىڭ ئۈستىگە مۇنداق بولغان: ئالدى بىلەن جەسەتنى چىرىتمەيدىغان سۇيۇقلۇققا چىلاپ، جەسەتنىڭ ماي ۋە تېرىسىنى چىقىرىۋەتكەن. 70 كۈندىن كېيىن جەسەتنى ئېلىپ قۇرۇتۇپ، قوسىغا دورا - دەرمەك سېلىپ،

www.uyghurkitap.com

جەسەتنىڭ ھاۋا بىلەن ئۇچراشماسلىقى ئۈچۈن ئۇسۇلىغا يىلىم چاپقان، ئاندىن كېيىن جەسەتنى پۇختا كېپەنلىگەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇزاقتىچە چىرىمەيدىغان "مومىيا" ياسىلىپ چىققان. ئۇچىنچى قەدەمدە، ئايەت ـ ئەپسۇن ئوقۇپ، "مومىيا"غا كۆز، بۇرۇن، قۇلاق، ئېغىز ئېچىپ، ئۇنىڭ ئاغزىغا تاۋار تىقىلغان. مۇشۇنداق قىلساڭ، مومىيا تېرىك ئادەمدەك نەپەس ئالارمىش، سۆزلىيەلەرمىش، تاماق يىيەلەرمىش. ئاخىرىدا دەپنە مۇراسىمى ئوتكۈزۈلگەن، يەنى "مومىيا"نى تاش كېپەنگە سېلىپ، ئۇنى "قارارگاھ"قا ـــ يەرلىككە قويغان.

مىسىردا، ئەڭ دەسلەپكى چاغلاردا يەرلىكىگە قويۇش ئۇسۇلى مۇنداق بولغان: ئاۋال گورلۇق كولاپ، ئاندىن كېيىن توپا دۆۋىلەپ قويۇلغان. كېيىنكى چاغلاردا، يەرلىك بارغانسېرى چوڭقۇر كولىنىدىغان بولۇپ، يەر ئاستى ئويىگە ئوخشاش بولغان، يەر ئۇستىگە دۆۋىلەنگەن توپا ئەتراپىغا تاشتىن تام سېلىنغان. بۇنداق قەۋرە "ماستابا" (تۆز قەۋرە) دەپ ئاتالغان.

مىلادىدىن ئىلگىرى 27 ـ ئەسىردىكى مىسىر 3 ـ خاندان لىقىنىڭ فىرئونى زوسىر بۇنداق ماستابانى فىرئونلارنىڭ قارارگاھى قىلىشقا بولمايدۇ، دەپ قاراپ، بىناكارلىق ئۇستىسىرىنى يىغىپ، تاشتىن غايەت‌كاتتا "ماستابا" سالدۇرغان. لېكىن فىرئون بۇنى كاتتا بولماي قېلىپتۇ، دەپ ئۇنىڭ ئۇستىگە يەنە بىر قەۋىتى بىر قەۋەتتىن كىچىك بولغان 5 قەۋەتلىك كىچىك "ماستابا" سالدۇرغان، ئۇنىڭ ئىگىزلىگى 61 مېتىرغا يەتكەن. ئۇنىڭ ئاستىدا ناھايىتى چوڭقۇر كولانغان بىر تىنىق قۇدۇق بولۇپ، ئۇ يەر ئاستى كارىدورى ۋە ھوجرىلارغا تۇتاشتۇرۇلغان؛ ئەتراپىغا قەلئە شەكلىدە قۇرۇق تام سېلىنغان بولۇپ، تامنىڭ ئىچىگە نەزىر ـ چىراق سارىيى سېلىنغان. مانا بۇ مىسىردىكى مۇنار

شەكلىدىكى تۇنجى مەقبەرىدۇر. ئۇنىڭ سىرتقى كورۇنۇشى خەنـ زۇچىدىكى 金 (ئالتۇن) ھەرپىگە ئوخشاپ كەتكەچكە، خەنزۇلار ئۇنى "ئالتۇن ھەرپى شەكلىدىكى مۇنار" دەپ ئاتىغان. بۇ مۇنار پەلەمپەيي شەكلىدە بولغاچقا، كىشىلەر ئۇنى "پەلەمپەيسىمان ئىبادەتخانا" دەپمۇ ئاتاشقان.

ئۇنىڭدىن كېيىن ئوتكەن فىرئەونلار خۇددى مەستانىلەردەك ئوزلىرىگە ئىبادەتخانا سالدۇرغان ھەمدە بارغانسېرى كاتتا قىلىپ سالدۇرىدىغان بولغان. 4 - خاندانلىقنىڭ فىرئەونى خۇفۇ تەختە كە چىققاندىن كېيىن، ئوزى ئۈچۈن ئەڭ زور ئىبادەتخانا سالـ دۇرۇش نىيىتىگە كەلگەن. ئۇ بارلىق مىسىرلىقنى زورلۇق بىلەن ھاشاغا تۇتۇپ، ھەر 100 مىڭ ئادەمنى بىر ئىسمىنا قىلىپ ئايرىغان ۋە ھەر بىر ئىسمىنىنى نۆۋەت بىلەن ئىشلەتكەن.

قۇرۇلۇش باشلانغاندىن كېيىن مىڭلىغان، ئون مىڭلىغان ئادەم تاغلاردىن تاش ئېلىپ كېلىشكە ئەۋەتىلگەن. مولچەرلەرگە قارىغاندا، ھەر بىر تاشنىڭ ئېغىرلىقى 2.5 تونىنا بولۇپ، جەمئى 2 مىليون 300 مىڭ پارچە تاش كەتكەن. مۇنچىۋالا كوپ تاشنى ھازىر پويىزغا قاچىلاشقا توغرا كەلسە، 600 ۋاگون كېتىدۇ. بىراق، ئۇ چاغلاردا ماشىنىلاشقان توشۇش قورالـ لىرى يوق ئىدى، ئۇلار قانداق قىلغان؟ ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئەمگەكچان ھەم ئەقىللىق مىسىر ھاشاچىلىرى تولىمۇ ئىلمىي بولغان ئۇسۇلنى ئويلاپ تاپقان: ئۇلار تاشنى چانغا بېسىپ ئوزلىرى سورىگەن ياكى ئۇلاقلارغا سورەتكەن. لېكىن ئېغىر تاش بېسىلغان چانىنى ئوگىزۈل - دوگىزۈل يولدا سورەش مۇمكىن بولمىغان. شۇنىڭ بىلەن تاشيول ياسىغان. مۇشۇ تاشيولـ نى ياساشقىلا 10 يىل ۋاقىت كەتكەن. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، يەنە بىر تۈركۈم ئادەملەر ئىش ئورنىدا يەر ئاستى يوللىرىنى

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

ۋە يەرلىكنى كۆلاش بىلەن بولغان. ھاشاڭلار ھەم ئىسسىق ھەم دىمىق لەخمىلەردە تۇڭچىتىن ياسالغان ئۇشكىلەر بىلەن گرانىت تاشلارنى تەشكەن، بۇنىڭغىمۇ توپ - توغرا 10 يىل ۋاقىت كەتكەن.

ئېھرامنىڭ تېمىنى قوپۇرۇش باشلانغان. ئۇ چاغلاردا كىران، ھەتتا بىرەر لوم تومۇرمۇ بولمىسا، شۇنچىۋالا ئېغىر تاشلارنى قانداق قوپۇرغان بولغىتى؟ ئېيتىلىشلارغا قارىغاندا، ئاۋال يەر ئۈستىدىكى بىرىنچى قەۋىتىنى قوپۇرغان، ئاندىن كېيىن توپىدىن شۇنچىلىك ئىگىزلىكتە يانتۇ دوڭ ياسىغان، كىشىلەر تاشلارنى ئاشۇ يانتۇ دوڭلەردىن سۆرەپ ئېلىپ چىقىپ، ئىككىنچى قەۋىتىنى قوپۇرغان. مۇشۇ تەرىقىدە قوپۇرۇۋېرىپ، ئېھرامنىڭ ئىگىزلىگى قانچىلىك بولسا دوڭنىڭ ئىگىزلىگىمۇ شۇنچىلىك ئىگىزلىگەن. ئېھرام پۈتكەندە دوڭمۇ ناھايىتى ئىگىز بىر تاققا ئايلانغان، شۇنىڭ بىلەن كىشىلەر ئېھرامنىڭ ئۈچۈق كۆزگە تاشلىنىپ تۇرۇشى ئۈچۈن، بۇ دوڭنى يوتكەشكە مەجبۇر بولغان. دوڭنى يوتكەش ئىنتايىن قىيىنغا چۈشكەن، ھەمىشە 100 مىڭدەك ئادەم تومۇز ئاپتاپتا نازارەتچىلەرنىڭ قامچىسى ئاستىدا ئىشلىگەن، بۇنىڭغا توپ - توغرا 10 يىل ۋاقىت كەتكەن. شۇنداق قىلىپ پۈتۈن قۇرۇلۇشقا 30 يىل ۋاقىت سەرپ قىلىنغان!

خۇفۇ ئېھرامى مىسىر ئېھراملىرى ئىچىدىكى ئەڭ كاتتا ئېھرامدۇر. بۇ ئېھرامنىڭ ئەسلى ئىگىزلىگى 146·59 مېتىر بولۇپ، نەچچە مىڭ يىل داۋامىدا بۇرانىنىڭ سوقۇشى، يامغۇرنىڭ يالىشى دەستىدىن ئۇنىڭ چوققىسى 10 مېتىرغا يېقىن خوراپ كەتكەن. لېكىن 1888 - يىلى پارىژدا ئېغىر تومۇر مۇنارىسى سېلىنىشتىن ئىلگىرى، ئۇ دۇنيادىكى ئەڭ ئىگىز قۇرۇلۇش ھېسابلىناتتى. بۇ ئېھرامنىڭ تېگى توت چاسا، ھەر بىر

تەرىپىنىڭ ئۇزۇنلۇغى 230 نەچچە مېتىر بولۇپ، ئۇنىڭ ئايلانمىسى بىر كىلومېتىردەك كېلىدۇ. قويۇرۇلغان تاشلارنى تۇتاشتۇرۇشقا سېمونتتەك بىر نەرسىمۇ ئىشلىتىلمىگەن، بەلكى تاشلار ئۆستى - ئۈستىگە تىزىپ قويۇرۇلغان. تاشلار تەپ - تەكشى سىلىقلانغان، بۇنىڭغا نەچچە 1000 يىل بولغان بولسىمۇ، بۇ تاشلارنىڭ ئاراشلىرىغا ئىنتىك پىچاقنىڭ بىسىنى كىرگۈزۈش مۇ تەس.

ئېھرام ئىچىدە ئوچ يەرلىك بار. شىمالىي تەرىپىدىكى ئىگىزلىگى 13 مېتىر كېلىدىغان ئېغىزدىن كىرسە ئادەم بويى كەلمەيدىغان بىر لەخمە بار. مۇشۇ لەخمە بىلەن تۇتۇشۇپ 100 مېتىرچە ماڭغاندا تاشتىن قويۇرۇلغان 4 چاسا يەرلىككە كىرگىلى بولىدۇ. بۇ يەرلىك خۇپۇغا يارىمغاچقا تۇتۇشۇپ چۈشىدىغان لەخمىنىڭ ئۈستۈرىسىدىن يۇقۇرىغا چىقىدىغان يەنە بىر لەخمە كولىتىپ، بۇ لەخمىنى "خانىش يەرلىگى" گە تۇتاشتۇرغۇزغان. يۇقۇرىغا چىقىدىغان لەخمىنىڭ باش تەرىپىگە يەنە بىر كاردور ياساتقۇزغان. بۇ كاردورىدىن ئوتكەندە، يەنە بىر يەرلىك ئوچرايدۇ. خۇپۇنىڭ جەسىدى قويۇلغان يەرلىك ئەنە شۇ، شۇڭا كىشىلەر ئۇنى "فىرئون يەرلىگى" دەپ ئاتىغان.

خۇپۇ ئولۇپ ئۇزاق ئوتمەي، ئۇنىڭ ئېھرامىغا يېقىن جايغا يەنە بىر ئېھرام سېلىنغان. بۇ خۇپۇنىڭ ئوغلى خافرانىڭ ئېھرامىدۇر. بۇ ئېھرام خۇپۇ ئېھرامىدىن 3 مېتىر پەس بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭغا يانداش مۇكەممەل، ھەيۋەتلىك ئوي - سىمارەتلەر سېلىنغان. ئېھرامنىڭ يېنىدا ئىككى ئىبادەتخانا بار بولۇپ، ئۇنىڭ غەربىي شىمال تەرىپىگە خافرانىڭ "شىر تەنلىك، ئادەم يۈزلۈك ھەيكىلى" ياسالغان. ھەيكەلنىڭ ئىگىزلىگى 20 مېتىر، ئۇزۇنلۇغى 57 مېتىر بولۇپ، بىر قۇلغىنىڭ ئىگىزلىگى 2

ئۇيغۇر كىتاب قۇرۇلۇشى www.uyghurkitap.com

شىر تەنلىك، ئادەم يۈزلۈك ھەيكەل

مېتىر كېلىدۇ. شەرىنىڭ تىرناقلىرى تاشتىن قوپۇرۇلغاندىن تاشقىرى، شەر تەنلىك، ئادەم يۈزلۈك پۈتۈن ھەيكەلمۇ چوڭ قۇرام تاشقا ئويۇلغان. بۇنىڭغا 4500 يىلدىن كوپرەك ۋاقىت بولدى.

مۇشۇ ئىككى چوڭ ئېھرامنىڭ سېلىنىشى بىلەن مىسىر خەلقى گادايلىشىپ، غەزنە قۇرۇپ كەتكەن. ئۇنىڭدىن كېيىن ئوتكەن فىرئەۋنلار نۇرغۇنلىغان ئېھرامىلارنى سالدۇرغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ ئېھرامىلارنىڭ كۆلىمى ۋە سۈپىتى يۇقۇرىدا ئېيتىلغان ئېھرامىلارغا يەتمەيدۇ. مىلادىدىن ئىلگىرى 23 - ئەسىردىكى 6 - خاندانلىق دەۋرىدىن كېيىن، قەدىمقى خانلىقنىڭ پارچىلىنىشى ۋە فىرئەۋنلار ھوقۇقىنىڭ ئاجىزلىشى ئارقىسىدا، ئېھرام سالدۇرىدىغان ئىشلار بارا - بارا سۇسلىشىپ قالغان. ئېھرام سالدۇرۇش ئىشى راۋاجلىنىشتىن سۇسلىشىشقىچە بولغان ئارىلىقتا، 1000 نەچچە يۈز يىل ئوتكەن بولۇپ، نىل دەرياسىنىڭ تووەن ئېقىمىدىكى گىزا ۋە ئۇنىڭ جەنۇبىدىكى كەڭ رايونلار- دا جەمى 70 نەچچە ئېھرام سالدۇرغان. كېيىنكى چاغلاردا مىسىر خەلقىنىڭ قارشىلىق كۆرسىتىشى ۋە بەزىلەرنىڭ گورلىگە ئوغرىلىققا كىرىپ، داڭلىق فىرئەۋنلارنىڭ "مومىيا" لىرىنى ئېھرامىلاردىن ئېلىپ چىقىپ كېتىشى ئارقىسىدا، مىسىر فىرئەۋنلىرى ئېھرام سالدۇرمايدىغان، بەلكى تاغ جىلغىلىرىدا يوشۇرۇن قەۋرە- لەرنى سالدۇرىدىغان بولۇپ قالغان.

كاتتا ئېھرامىلار تا بۈگۈنگىچە قاھىرىنىڭ يېقىن شەھەر ئەتراپى رايونلىرىدىكى قۇم بارخانلىرى ئارىسىدا قەد كوتىرىپ تۇرماقتا. بۇلار قەدىمقى مىسىرنىڭ ئۇزاق تارىخىنىڭ دەلىلى، شۇنداقلا مىسىر قۇللىرىنىڭ ئەمگىگى ۋە پاراسىتىنىڭ جەۋھىرى.

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

ئاجايىپ رەسىملەر

بۇنىڭدىن 2 مىڭ يىل بۇرۇن، بىر تۈركۈم رىملىق-لار مىسىرغا كەلگەن. ئۇلار قەدىمى ئىسپادەتخانىلار ۋە ئوردا-سارايلارنى ئېكسكۇرسىيە قىلىۋېتىپ، نۇرغۇن تاۋلارغا ۋە قۇمۇش-تىن ياسالغان پاپىروس① قەغەزلەرگە چۈشۈرۈلگەن بىرمۇنچە ئاجايىپ رەسىملەرنى كورگەن. بۇ رەسىملەر مىسىرنىڭ تارىخى بىلەن ئالاقىدار بولسىمۇ، لېكىن رىملىقلار بۇ نەرسىلەرگە قىزىقمىغاچقا، ئەلۋەتتە ئۇنىڭ مەنبەسىنى سۈرۈشتۈرۈپ ئولتۇرمىغان.

مىسىر مىلادىدىن ئىلگىرى 525 - يىلى پېرسىيلىكلەر تەرىپىدىن بوي سۇندۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇزىگە ئوزى خوجا بولۇۋىش ھوقۇقىدىن تامامەن مەھرۇم بولۇپ، پېرسىيە ئىمپېرى-يىسىنىڭ بىر ئولكىسى بولۇپ قالغان. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن تارىخىي يازمىلارنى پارىس يېزىغىدا يازىدىغان بولغان. ئاشۇنداق رەسىم سىزىش ھۈنىرىنى بىلىدىغان ئاخىرقى راھىپ ئولگەندىن كېيىن، قەدىمقى مىسىر تارىخى خاتىرىلەنگەن بۇ رەسىملەر يەشكىلى بولمايدىغان سىر بولۇپ قالغان.

1799 - يىلى فرانسىيلىك ناپولېون ئىستىلاچى قوشۇنلىرىنى باشلاپ يىراقتىكى ئافرىقىنىڭ شەرقىگە كەلگەن.

---

① مىسىرلىقلار قومۇچىتىن ياسالغان قەغەزنى ئەسلىدە "پاپىروس" دەپ ئاتىغان ـــ ت

گۇ نسل دەريا سىدىن گوتەيلا مەغلۇبىيەتكە گۇچرىغان. لېكىن ناپولېوننىڭ بۇ قېتىمقى يېراقنى يۇرۇش قىلىشى گويىلمىغان يەردىن مەسىرنىڭ بۇ ئاجايىپ رەسىملىرىنىڭ سىرىنى ئېچىپ تاشلىغان.

بىر كۈنى بىر فرانسىيلىك ياش جۇنگۇەن نىل دەريا سى ئېغىزىدىكى روزېتتا دېگەن بازاردا پوستا تۇرغان. پوستا گۇزاق تۇرۇۋۇبرىپ ئىچى پۇشۇپ كەتكەن بۇ جۇنگۇەن نىل دەريا سى دېلتىسىنىڭ كونا ئىزىنى كورۇشكە بارغان. گۇ گۇ يەردىن توساتتىن بىر پارچە ئاجايىپ تاش يارىمىنى تېپىۋالغان. گۇ بۇ بازالت تاشقا سىنچىلاپ قارىسا، گۇنىڭغا مسىرنىڭ باشقا قەدىمى يادىكارلىقلىرىغا گويۇلغاندەك ھەر خىل ھەيكەللەر گويۇلغان ئىكەن، گوخشاش بولمىغان يېرى شۇكى، بۇ تاشقا گۇچ خىل يېزىقتا خەت گويۇلغان بولۇپ، گۇنىڭ بىرى يۇنانچە ئىكەن. گۇ چاغدا يۇنانچىنى بىلىدىغانلار كوپ ئىكەن. گۇ، رەسمىدىكى مىسىرچە خەتلەرنى يۇنانچە خەتلەر بىلەن سېلىشتۇرغاندا، گۇنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىۋېلىش چوقۇم گوڭاي بولىدۇ، دەپ گويلاپ، ناھايىتى خوشال ھالدا بۇ تاش يادنامىنى ئېلىپ كەتكەن.

بىراق، بۇ ياش جۇنگۇەن نۇرغۇن ئادەمدىن سوراپمۇ تاش يادنامىدىكى بۇ كىچىك رەسىملەرنىڭ مەنىسىنى چۈشىنەلمىگەن. ئاخىرىدىن نەچچە گون يىل گوتۇپ 1822 - يىلىغا كەلگەندە چامپوللىون دېگەن فرانسىيلىك ئالىم ئاخىرىدىن بۇ سىرنى يەشكەن. بۇ ئالىم 20 يىل ھەپلىشىپ يۇرۇپ، ئاخىر بۇ تاشتىكى 14 كىچىك رەسىمنىڭ مەنىسىنى چۈشەنگەن. بۇ ئالىم بەك چارچاپ كەتكەچكە ئاخىرىدىن گۇزاق گوتەمەي گولۇپ كەتكەن. بىراق مىسىرنىڭ تەسۋىرىي يېزىقىنىڭ ئاساسلىق پرىنسىپلىرى بۇچاغدا ئايدىڭلىشىپ قالغان. كېيىن يەنە باشقىلارنىڭ تەتقىق قىلىشى

www.uyghurkitap.com

ئارقىسىدا، تاش يادنامىدىكى ئاجايىپ رەسىملەرنىڭ مىلادىدىن ئىلگىرى 195- يىلى مىسىر ھاپىزلىرى تەرىپىدىن پادىشاغا مەدھىيە ئوقۇپ ئويۇلغانلىقى ئاخىر ئېنىقلانغان. ئۇنىڭدىكى ئۇچ يېزىقنىڭ يۇنانچىسىدىن باشقا، قالغان ئىككى خىلى مىسىر يېزىقى بولۇپ، بىرى تېز يازما شەكلى، يەنى تەسۋىرىي شەكلى ئىكەن. مۇشۇ رەسىملەرنىڭ سىرى يېشىلىشى بىلەن، قەدىمقى مىسىر تارىخى غەزنىسىنىڭ دەرۋازىسى ئېچىلىپ، بىز بۇنىڭدىن 6 - 5 مىڭ يىل بۇرۇنقى قەدىمقى مىسىر مەدەنىيىتىگە دائىر تېخىمۇ كوپ نەرسىلەرنى بىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدۇق.

بۇنداق تەسۋىرىي يېزىق مىلادىدىن ئىلگىرى 4000-يىللارغا كېلىپ چوڭىيىپ پەيدا بولغان، بۇ يېزىق سۈمېر يېزىقى، قەدىمقى ھىندى يېزىقى، شۇنىڭدەك جۇڭگونىڭ سۇڭەك چىقناق يېزىقىغا ئوخشاش، مۇستەقىل ھالدا، باشلانغۇچ جەمىيەتتىكى ئەڭ ئادىي رەسىم ۋە گۈل نۇسخىلىرىغا ئاساسەن ئىجات قىلىنغان، شۇڭا تەسۋىرىي يېزىق دەپ ئاتالغان. ھاپىزلار ياكى ئەمەلدارلار بىرەر سوزنى يازماقچى بولسا، شۇ سوزنىڭ مەنا - شەكلىگە قاراپ رەسىم بىلەن ئىپادىلىگەن. مەسىلەن، "سۇ" دېگەن سوزنى ≈ قىلىپ، "تاغ" دېگەن سوزنى ⩍ قىلىپ، قۇياش دېگەن سوزنى ⊙ قىلىپ سىزغان. بىرەر جۈملە سوزنى يېزىپ، مۇكەممەلرەك بىر مەنىنى ئىپادىلىمەكچى بولسا، ئاشۇنداق ئايرىم-ئايرىم رەسىملىك بەلگىلەرنى بىرلەشتۈرۈپ مەنە بىلدۈرىدىغان مۇرەككەپ رەسىم شەكلىگە كىرگۈزگەن. مەسىلەن، مىلادىدىن ئىلگىرى 3000 - يىللىدىن بۇرۇن پۇتۇن مىسىرنى بىرلىكە كەلتۈرۈپ، قەدىمقى مىسىرنىڭ تۇنجى خانىلىقىنى قۇرغان نارمېرنىڭ غەلىبىسى خاتىرىلەنگەن بىر شېھەن تاشقا نارمېر-نىڭ تىز پۈكۈپ تۇرغان بىر ئەسىرنى زاكۇن تايىغى بىلەن

ئۇرۇۋاتقانلىغى ئويۇلغان. ئەسسىرنىڭ ئۇستىگە بىر پۇتىدا ئادەمنىڭ بۇرنىغا، ئوتكۈزۈلگەن ئاغامچىنى قامالىلىغان، يەنە بىر پۇتىدا 6 تۇپ ئوسۇملۇكنى دەسسەپ تۇرغان بىر بۇركۇت-نىڭ رەسىمى ئويۇلغان. بۇ 6 تۇپ ئوسۇملۇك گويا ئەسىرنىڭ تېنىدىن ھاسىل بولغان ئۇزۇن چاسا شەكلىدىن ئوسۇپ چىقان دەك قىلىپ ئويۇلغان. بۇ بىر يۇرۇش رەسىمدە پادىشانىڭ 6 مىڭ ئادەمنى ئەسىر ئالغانلىغى ئىپادىلەنگەن.

تىلنى مۇشۇنداق مۇرەككەپ رەسىم بىلەن خاتىرىلەشنىڭ تولىمۇ بەپ بولغانلىغى تۇرغانلا گەپ. جەمىيەتنىڭ تەرەققى قىلىشى ۋە تىلنىڭ مۇرەككەپلىشىشگە ئەگىشىپ، نۇرغۇن ئابستراكت ئۇقۇملار، مەخسۇس ئاتالغۇلار ۋە گىراماتىكا شەكىللىرى كېلىپ چىقىپ، ئاشۇنداق ئادەتى رەسىملەر بىلەن بۇلارنى ئىپادىلەش تېخىمۇ قىيىن بولۇپ قالغان. شۇنىڭ بىلەن بارا - بارا بۇغۇم ئىپادىلىگۈچى بەلگىلەر بارلىققا كەلگەن. يەنە 24 ئۇزۇك تاۋۇش كەشپ قىلىنغان؛ ھەر خىل بەلگىلەردىن تەركىپ تاپقان سوز بىرىكمە لىرىمۇ 600دىن ئېشىپ كەتكەن. بۇ گەرچە ئېلىپبەلىك يېزىق بولمىسىمۇ، لېكىن نوقۇل ھالدا رەسىم ئارقىلىق ئىپادىلىگەنگە قارى-

قەدىمقى مىسرنىڭ تاشقا ئويۇلغان تەسۋىرىي يېزىغى

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

غاندا جق تەرەققى قىلغان.

ئۇنداق بولسا، بۇ ھەرپلەر نىمىگە يېزىلغان؟ بىزگە مەلۇمكى، نىل دەرياسى بويلىرىدا ئوت - چوپ، دەل دەرەخ بەك كوپ بولۇپ، ئۇيەردە قومۇشقا ئوخشايدىغان، ھەم ئىگىز، ھەم توم ئوسىدىغان بىر خىل ئوسۇملۇك بولغان. مىسىرلىقلار بۇنداق ئوسۇملۇكنى كېسىپ، ئۇنىڭ غولىنى يېرىپ تارشا قىلىپ، ئۇنى قاتار تىزىپ ۋە بىر - بىرىگە ئۇلاپ، توزلەپ، قۇرۇتۇپ قەغەز قىلغان، بۇنى "پاپىروس" دەپ ئاتىغان. قەدىمقى مىسىرلىقلار مۇشۇنداق پاپىروس قەغەزگە خەت يازغان. خەت يېزىپ بولغان پاپىروس قەغەزنى يوگەپ ئىنچىكە يىپ بىلەن باغلاپ قويغان. سىياسى بولسا چاي بىلەن قۇرۇمىنى ئارىلاشتۇرۇپ ياسىغان، قەلەمنى ئىنچىكە قومۇشتىن ياسىغان. دەمەك قەدىمقى مىسىرلىقلار دەل ئەنە شۇنداق يېزىق قورالىرى بىلەن كېيىنكىلەرگە مول مەدەنىي مىراسلارنى قالدۇرۇپ كەتكەن.

ئەڭ دەسلەپكى قوزغىلاڭ

ياۋروپادىكى ئىككى مەشھۇر مۇزبىدا ئايرىم - ئايرىم ھالدا بۇنىڭدىن 3 مىڭ نەچچە يۈز يىل ئىلگىرى پاپىروس قەغەزگە يېزىلغان ئىككى كىتاپ ساقلانماقتا. بۇ كىتاپلار يىرتىلىپ ھالى قالمىغان بولسىمۇ، ئۇنىڭغا دۇنيادىكى ئەڭ بۇرۇنقى بىر قېتىملىق زور كولەملىك قۇللار قوزغىلىڭى پۈتۈلگەن.

بۇ ۋەقە ئالاھەزەل مىلادىدىن ئىلگىرى 1750 - يىل ئىسرىدا يۈز بەرگەن.

توۋەندىكى پۈتۈكلەرگە قارايلى:

"..... قارىمامدىغان، مەڭگۈ يۈز بېرىشى مۇمكىن بولمىغان ئىش يۈز بەردى. پادىشانى گادايلار تۇتۇپ كەتتى."

"توپىلاڭچىلار بىر سائەت ئىچىدىلا تەختىگاھنى ئىشغال قىلىۋالدى، بۇ چاغدا مۇنداق ئىش يۈز بەردى ..... پادىشا ئوردىسىنىڭ دەرۋازىلىرى، تۇۋرۇكلىرى، ئوگزىلىرى كويۇپ كۈل بولدى، پادىشا ئوردىسىنىڭ ئورۇلۇپ چۈشكەن ئەسكى تاملىرىلا قالدى."

"دېلتىس يىغا - زار قىلماقتا، چۈنكى پادىشانىڭ ئاشلىق ئامبىرى ئومۇمنىڭ مال - مۈلكى بولۇپ قالدى."

"مەملىكەت ئىچىدىكى ئەمەلدارلار قېچىپ كەتتى، ..... خان سارىيىدىكى ئەمەلدارلار قوغلىۋېتىلدى."

"كاتتا مەھكىمە شەرئى كېشىلەر ئىختىيارى كىرىپ - چىقىدىغان ئورۇن بولۇپ قالدى، گادايلار ھەشەمەتلىك ئوردا

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

لارغا كىرىپ - چىقالايدىغان بولدى."

"گۈزەل مەھكىمە شەرىئىتىڭ ئەمىر - پەرمانلىرى بىكار قىلىندى، توت كوچا ئېغىزىدا كىشىلەر بۇ ئەمىر - پەرمانلار يېزىلغان قەغەزلەرنى دەسسەپ ئوتۇشتى. قازىلار ھەرقايسى جايلارغا قوغلىۋېتىلدى."

"تۇرلەرنىڭ مال - مۈلكى ئوغرىلىنىپ گادايلارغا بېرىلدى. بايلار زىيان تارتتى، گادايلار راسا رازى بولۇشتى."

"ئۇلار مىستىن ئوقىيا ياساپ، قان بەدىلىگە نان يېيىشتى."

"پۇتۇن زېمىن خۇددى چاقپىلەكتەك چۆگىلىدى..."

بۇنىڭ يەر - جاھانىنى زىلزىلىگە كەلتۈرىدىغان چوڭ قوزغىلاڭ توغرىسىدىكى پۇتۇك ئىكەنلىگىنى چۈشەندۈرۈپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى بولمىسا كېرەك.

مىلادىدىن ئىلگىرى 2400 - يىللىرى ئوپچۇرىسىدە، مەسرنىڭ قەدىمقى خانلىقى يەمرىلىپ 300 نەچچە يىل ئوتكەندە، يەنى مىلادىدىن ئىلگىرى 2000 - يىلدىن ئىلگىرى مەسردا ئوتتۇرا خانلىق قۇرۇلغان. ئوتتۇرا خانلىق تېبېسنى پايتەخت قىلغان ۋە ھوقۇق مەركەزگە توپلانغان ھاكىمىيەت ھوكۇمرانلىقىدىكى دولەت بولۇپ شەكىللەنگەن. فىرئون، ئاقسوڭەك ۋە قۇلدارلارنىڭ مال - مۈلكى كوپەيگەن، ئېزىلگۈچى قۇللار ۋە ئوز يېرىنى تېرىغۇچى دېخانلار كۈندىن - كۈنگە نامراتلىشىپ بارغان. ئۇلارنىڭ سەۋرى - تاقىتى پۈتۈپ، ئاخىر مەملىكەت كۆلەملىك چوڭ قوزغىلاڭ پارتلىغان.

دېخانلار قاتناشقان زور قۇللار قوزغىلىڭى مىسر ئاقسوڭەكلىرى ۋە قۇلدارلىرىغا قاخشاتقۇچ زەربە بەرگەن. تارىخىي ماتېرىياللار كەم بولغاچقا، بۇ قېتىمقى چوڭ قوزغىلاڭنىڭ ئو-

ھۆمى جەزيانى ئا يۇگۈنكى كۈنگىچە ئانچە ئېنىق بولماي كەل-
دى. ھەتتا-ئا بۇ قوزغىلاڭنىڭ تەشكىلاتچىلىرىنىڭ ئىسىملىرىمۇ
ھەلۋەم ئەمەس. لېكىن ئاشۇ ئىككى تېكىق پاپروس قەغەزگە
يېزىلغان خاتىرىدىن بۇ قوزغىلاڭنىڭ دەبدىبىسىنى كورۇڭالغىلى
بولىدۇ.

بۇ قوزغىلاڭ 40 يىل داۋاملاشقان. دەسلۈندە ئۈيغۇر-
بۇيەردە توپىلاڭلار بولغان، ئاندىن بۇ توپىلاڭلار قوشۇلۇپ
مەملىكەت خاراكتېرلىق چوڭ قوزغىلاڭغا ئايلانغان. پاپىروس
قەغەزگە يېزىلغان خاتىرىدىن يەنە شۇنى كورۈشكە بولىدۇكى، قوزغا-
لاڭچى قوشۇن ئەزگۈچىلەرگە سىياسى جەھەتتىنلا زەربە بەر-
گەن، لېكىن مەملىكەت خاراكتېرلىق ھاكىمىيەت يەرپا قىلمىغان؛
ئىقتىسادىي جەھەتتە ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچىلارنى مەھرۇم قىل-
غان، لېكىن ئوزلىرىنىڭ ئىقتىسادىنى راۋاجلاندۇرۇشقا ۋاقىتىدا
ئەھمىيەت بەرمىگەن، ھەتتا ئىشلەپچىقىرىشقا خېلى زور دەرىجە-
دە تەسىر يەتكەن. يازما پۈتۈكتە مۇنداق دەپ خاتىرىلەنگەن:

"..... دەريا، ئېرىقلار قۇرۇپ كېتىپ، كىشلەر كېچىپ
ئوتلەيدىغان بولۇپ قالدى. دەريا يۇزىدىكى يەر دەريا سۈيى-
دىن كوپىيىپ كەتتى."

"ھەممە پول بويلىرىدىكى زىرائەتلەر قۇرۇپ كەتتى. كى-
شلەرگە كەيگۈدەك ئېگىن، ئىشلەتكۈدەك ياغ قالمىدى. سېرىق-
ماي تېخىمۇ قالمىدى....."

ئەكسىيەتچىل ھوكۈمرانلىق ئاغدۇرۇپ تاشلانغان بىلەن
يېڭى تۈرمۇش بەرپا قىلىشقا ئەھمىيەت بېرىلمىگەچكە، قوزغىلاڭ-
نىڭ غەلىبىسى ئۇزاق داۋاملىشالمىغان. ئوتتۇرا خانلىقنىڭ ئۇر-
ئونلىرى، ئاخىر ئوز ھاكىمىيىتىنى يېڭىۋاشتىن ئۈيغۇشتۇرغان،
دېخانلار ۋە قوللار بەنىلا ئېزىلىۋەرگەن.

بۇ قېتىمقى زور قوزغىلاڭ بولۇپ ئۇزاق ئوتمەيلا ئاسىيا-
دىكى ھىكسوسلار مىسىرغا تاجاۋۇز قىلىپ كىرگەن. ئۇلار ھار-
ۋا بىلەن ئۇرۇش قىلىشقا ماھىر بولۇپ، يەڭگىل ئات ھارۋىلى-
رى بىلەن مىسىرلىقلارنىڭ قوشۇنلىرى ئىچىگە قۇيۇنىدەك با-
تۇرۇپ كىرگەن، مىسىر قوشۇنلىرى ئۇلارنىڭ سايىسىنى كۆرۈپ-
لا قىكىشەتكەن. چۈنكى ئۇ چاغلاردا مىسىرلىقلار ئۇرۇش ھار-
ۋىسىدىن پايدىلىنىشنى بىلمىگەچكە، پىيادە ئەسكەرگە تايىنىپ
جەڭ قىلغان، ئۇنىڭ ئۇستىگە پىيادە ئەسكەرلەر، ئاتلىق ئەس-
كەرلەر ۋە ئۇرۇش ھارۋىلىرىغا تاقابىل تۇرالمىغان.
ھىكسوسلار مىسىرغا ئالاھەزەل 150 يىلدەك ھوكۇمرانلىق
قىلغان. مىلادىدىن ئىلگىرى 1580 - يىلى تېبېس شەھىرىنىڭ
ھوكۇمرانى ئاماسىس لەشكەر باشلاپ ھىكسوسلارغا ھوجۇم قىلىپ،
ئۇلارنى مىسىردىن قوغلاپ چىقىرىپ، مىسىرنىڭ يېڭى خانلى-
غىنى تىكلىگەن. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن مىسىرلىقلار ئات بېقىشنى
ۋە ھارۋا ئىشلىتىشنى ئۇگىنىۋالغان.

كۆمۈش تاختىغا ئويۇلغان سۈلھ شەرتنامە

ميلاددىن ئىلگىرى 1296 - يىلى، مىسىر فىرئەۋنىنىڭ ئوردىسىغا ھىتتىت دولىتىدىن ئەۋەتىلگەن بىر ئەلچىلەر ئومىگى كەلگەن. ئۇلار كۆمۈشتىن ياسالغان بىر تاختىنا ئېلىپ كەلگەن، ئۇنىڭغا ئىككى تەرەپ ئۇرۇش توختىتىش، سۈلھى شەرتنامە تۈزۈش توغرىسىدا 18 ماددىلىق مەزمۇن ئويۇلغان: "ئۇلۇغ ھەم باتۇر ھىتتىلىقلارنىڭ داھىسى كاتۇسىل" بىلەن "ئۇلۇغ ھەم باتۇر مىسىر ھوكۇمرانى رامىسىس" ئوزئارا ئىشىنىش، ئوزئارا مەككۇ ئۇرۇش قىلماسلىق، بەلكى بىر تەرەپ ياشقا ئەل بىلەن ئۇرۇش قىلغاندا ياردەم قىلىشقا ..... قەسەم ئىچىشتى.

ھىتتىت كىچىك ئاسىيا (ھازىرقى تۈركىيە) دە، مىسىر شىمالىي ئافرىقىدا، بۇ ئىككى دولەتنىڭ ئارىلىغى شۇنچە يىراق تۇرۇقلۇق، بۇ ئىككى ئەل ئوتتۇرىسىدا قانداقمۇ ئۇرۇش پارتىلىغان بولغىتى؟ ئەسلىدە ھىتتىلىقلار ميلاددىن ئىلگىرى 2000 - يىلى دولەت قۇرغاندىن كېيىن ئۇزلۇكسىز تۇردە سىرتقا كېڭەيمەچىلىك قىلغان. ميلاددىن ئىلگىرى 1600 - يىلى ھىتتىلىقلار سۇرىيە، پەلەستىنلەرنى بېسىۋالغان؛ 5 يىلدىن كېيىن بابىل ئىمپېرىيىسىنىڭ پايتەختى بابىلون شەھىرىنى (ھازىرقى ئىراقنىڭ باغدات شەھىرىنىڭ ئەتراپى) بېسىۋېلىپ، شۇ چاغدا دۇنيا بويىچە ئەڭ ئاۋات بولغان بۇ شەھەرنى بۇلاپ - تالاپ قۇرۇغداپ قويغان. ھىتتىلىقلار ئوتتۇرا شەرقىگە خوجا بولۇش ھوقۇقىنى تالىشىپ مىسىر بىلەن ئۇرۇش قىلغان. كېيىنكى چاغ-

لاردا مىسرنىڭ يېڭى خانلىغى پەيدىن - پەي قۇدرەت تېپىپ، ئاخىر ھىتتىلىقلارغا قايتۇرما ھوجۇم قىلغان.

سۇلھى شەرتنامە تۈزۈشتىن كېلگىرىكى ئەھۋاللارغا قاراپ باقايلى.

مىلادىدىن كېلگىرى 1312 - يىلى بىر كۈنى، ھىتتىت خان سارىيىدا جىددىي يىغىن چاقىرىلغان.

— بۇ جىددىي ئاخبارات ئۈستىدە توختالغاندا ئېغىر بەرگە تېز قوقۇپ بەر، — دەپ بۇيرۇق قىلغان پادىشا مۇئاتال مىرزىسىغا جىددىي قىياپەتتە.

— خوپ، — مىرزا تازلىم بىجا كەلتۈرۈپ، كىسەكنى قولىغا ئېلىپ قوقۇشقا باشلىغان، — مىسىر فىرئەۋنى رامىسىس II ئۈزى ئۇرغۇنلىغان لەشكەر باشلاپ بىزگە ھۇجۇم قىلدى!

— نېمە؟ مىسىر قوشۇنلىرى بىزگە ھۇجۇم قىلىشقا پېتىنىسىمۇ؟! — پادىشانىڭ ئىنسى كاتۇسىل ۋاقىرىغان.

— مىسىر فىرئەۋنىڭ نەپسى بەك يوغىناپ كېتىپتۇ! — دېگەن بىر جىاڭجۈن غەزەپ بىلەن.

— بىزنىڭ قوشۇنىمىز تەڭداشسىز قوشۇن، — دەپ ۋاقىرغان ئىلى شاھزادە ئورنىدىن تۇرۇپ قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ، — بىز چوقۇم مىسىرلىقلارنى يېڭىمىز!

— كىمنىڭ دۇشمەننى چىكىندۈرەلەيدىغان ياخشى ئامالى بار؟ — دەپ سورىغان ھىتت پادىشاسى تەقەززالىق بىلەن.

— مېنىڭ ئامالىم بار! — بىر جىاڭجۈن ئىشەنچىلىك ھالدا ئوز پىلانىنى ئېيتقان.

ھىتت قوشۇنلىرى ئاشۇ جىاڭجۈننىڭ تەكلىۋىگە ئاساسەن ئۇرۇشنىڭ پىلان لايىھىسىنى تۈزگەن.

ئالدىنقى سەپتە، مىسىر قوشۇنلىرى 4 شوتا شەكىللىك

سەپ بولۇپ ئالغا ئىلگىرىلىگەن. فىرئون ئوزى باشلاپ ماڭغان سەپ ئالدى قوشۇنلىرى ھىتت بويىسۇندۇرۇۋالغان سۇرىيىنىڭ قاتناش توگۈنى كادىشقا يېقىنلاپ قالغان.

فىرئون ئالىتۇن ۋە مەرۋايىت بىلەن نەقىشلەنگەن ئىنتايىن پۇزۇر ئورۇش ھارۋىسىغا چۈشكەن بولۇپ، تاكى نۇرىدا بۇ ھارۋا ۋال - ۋۇل قىلىپ كوزىنى چاقنىتىپ تۇرغان، ھارۋىدىكى مىسىر فىرئونى قوشۇنغا ئىلگىرىلەشنى سۈرئىتىنى ئاستىلىتىشقا بۇيرۇق بېرىپ، ئەتراپىتىكى مەنزىرىگە نەزەر سالغان: سول تەرەپتىكى يول دولقۇنلىنىپ تۇرغان دېڭىزغا تۇتىشىدىكەن، ئوڭ تەرەپتىكى تىك جىلغىدىن ناھايىتى تېز ئاقىدىغان دەريا ئوتىدىكەن. ئالدى تەرەپ بولسا تۇزلەكلىك بولۇپ، يىراقتىكى دوڭلۇكلەر ئارىسىدىن غۇۋا كورۇنۇپ تۇرغان سېپىل كادىشى شەھىرى ئىكەن.

— خەۋەر تاپقايلا فىرئون، — دەپ دوكلات قىلغان نەۋكەر، — 2 جاسۇس تۇتۇۋالدۇق!

— ئېلىپ كېلىڭلار! — دەپ فىرئون بۇيرۇق قىلغان.

ئەسىرگە چۈشكەن 2 كىشى پادىچى قىياپەتكە كىرىۋالغان ھىتت ئاتلىق ئەسكىرى ئىكەن. ئۇلار، ھىتت پادىشاسى توقۇنۇشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن قوشۇنلارنى كادىش شەھىرىدىن چېكىنىپ چىقىشقا بۇيرۇق بەردى، دېگەن.

— يول ئۇستىدە نەچچىقا ھىتت قوشۇنلىرى كورۇنمەيدىكەن دېسەم، ئۇلار مېنىڭدىن قورقىدىكەنغۇ! — مىسىر فىرئونى كورەكلەپ كۈلۈپ كەتكەن ۋە قولىنى شىلتىپ، "ئالغا!" دەپ توۋلىغان.

مىسىر فىرئونى ئوزىنىڭ مۇھاپىزەتچى قوشۇنىنى باشلاپ، تېزلىكتە كادىش شەھىرىنىڭ سېپىلى يېنىغا كەلگەن. ئۇ بەك ئالدىراپ

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

دىراپ بىر قارارغا كەلگەچكە، ھەتتا ئۇنىڭ سەپ ئالدى قوشۇنىمۇ يېتىپ كېلەلمىگەن.

بۇ چاغدا ھىتت پادىشاسى قوشۇنلىرىنى باشلاپ، شەرق تەرەپتىكى جىلغا بىلەن مېڭىپ مىسىر فىرئەۋنىنىڭ ئارقا تەرىپىگە ئوتۇپ ئۇنى قورشىۋالغان. ئەتىگەندە مىسىر قوشۇنلىرى ئەسىر ئالغان 2 ھىتتىلىقنى پادىشا مىسىرلىقلارنى قايمۇقتۇرۇش ئۈچۈن ئەۋەتكەن ئىكەن. دىگەندەكلا مىسىر فىرئەۋنى ئالدانغان. ھىتت پادىشاسى 2 .. كۈنى تاڭ سەھەردە سانى كوپ بولمىغان مىسىر قوشۇنلىرىنى يوقىتىپ، مىسىر فىرئەۋنى راھەپسىنى تۇتماقچى بولغان. ئۇنىڭ ياتچىلىق بىلەن ئىش قىلىش ئۈچۈن ئۇ كېچىدە مىسىر قوشۇنلىرىنىڭ بارگاھىنىڭ يەر شارائىتىنى چارلاشقا يەنە 2 ئادەم ئەۋەتكەن.

بۇ چاغدا مىسىر فىرئەۋنى بارگاھىنا ئەتىسى شەھەرگە ھۇجۇم قىلىشنىڭ تەييارلىقىنى قىلۋاتقان ئىكەن. توساتتىن، بىر نەۋكەر كىرىپ:

— ئالىيلىرى، يەنە 2 جاسۇس تۇتۇۋالدۇق! — دەپ ۋوكالەت قىلغان.

بۇ 2 ھىتتىلىق ئالدىنقى 2 ھىتتىلىقتىن باشقىچە ئىش قىلغان، بۇلار لام - جىم دېمەي تۇرۇۋالغان! مىسىر جاڭگۇنى ئەسكەرلىرىگە بۇلارنىڭ ھەر بىرىنى 100 دەررەدىن ئۇرۇشنى بۇيرۇغان. بۇ 2 ھىتتىلىق دەررە ئازاۋىغا چىدىرالماي، ھىتت پادىشاسىنىڭ ئەتىكى قورشاپ يوقىتىش پىلانىنى ئۆز ئەينى بويىچە ئۇقتۇرۇپ قىلغان.

مىسىر فىرئەۋنى تازا ئالاقزادە بولۇپ، دەرھال بىر ۋەزىرنى ئارقىغا قايتىپ، ئىككىنچى شوتا شەكىللىك جۇنتۇەننى چاقىرىپ كېلىشكە ئەۋەتكەن، لېكىن ئۇ كېچىككەن. مىسىرنىڭ

بۇ جۇنتۇەنى يول ئۇستىدە ھىتت قوشۇنلىرىنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچراپ، تېرە - پېرەڭ بولۇپ كەتكەن. ھىتت قوشۇنلىرىنىڭ ئۇرۇش ھارۋىلىرى قايتىپ كېلىپ مىسىر فىرئونىنىڭ بارگاھىغا ھۇجۇم قىلىپ، مىسىرلىقلارنى كادېشى شەھىرى يېنىدا قاتمۇ - قات قورشۋالغان.

مىسىر فىرئونى تەۋەككۈل قىلىپ قورشاۋنى بوسۇپ چىقىپ كېتىش قارارىغا كېلىپ، مۇھاپىزەتچىلەر قىسمىنى باشلاپ باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلغان.

— ھۇررا! — فىرئون ئۇرۇش ھارۋىسىغا ئولتۇرۇپ، ئاتلاكىغا ئوتكەن.

— ھۇررا! — مىسىر ئەسكەرلىرى فىرئونغا ئەگىشىپ ئالغا ئىلگىرىلىگەن.

مىسىر قوشۇنلىرىنىڭ تۇيۇقسىز زەربىسى ھىتت قوشۇنلىرىنى گاڭگىرتىپ قويغان. ئۇلار مىسىر قوشۇنلىرىنىڭ زادى قانچىلىك ئادىمى باۋلىغىنى بايقىيالمىغاچقا، ھېچنەرسىگە قارىماي تىكشۈەتكەن. قىستا - قىستاڭدا نۇرغۇن ھىتت ئەسكەرلىرى دەريانىڭ غەرق بولۇپ كەتكەن.

ھىتت پادىشاسى دەرھال قايتۇرما ھۇجۇم ئۇيۇشتۇرغان. مىسىر ئەسكەرلىرىنىڭ سانى چەكلىك بولغاچقا، ئالىلاج چېكىنگەن. ھىتت قوشۇنلىرى توپ - توغرا مىسىر فىرئونىنىڭ بارگاھىغا بېسىپ كىرگەن. مىسىر فىرئونى ۋە ۋەزىرلىرىنىڭ مال - مۈلكى ناھايىتى كوپ بولۇپ، ساندۇق - سانـدۇق ئالتۇن، كۈمۈش، مەرۋايىنلىرى بولغاچقا، بۇنى ھىتت قوشۇنلىرى كورۇپ كوزى قىزىرىپ بۇلاشقا كىرىشكەن.

ھىتت قوشۇنلىرى قورال - ياراقلىرىنى تاشلاپ، ھەدەپ بۇلاپ - تالاۋاتقاندا، مىسىر فىرئونىنىڭ سەپ ئالدى قوشۇنى

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

دېگۈز ئارقىلىق يېتىپ كەلگەن. ئۇلار قوللىرىدىكى قىلىچ - نەيزىلىرىنى ئويناتىپ، ئۇدۇل كەلگەن هىتتىلىقنى قىرىپ، پاتقاقتا پاراق بولۇپ كەتكەن هىتت قوشۇنلىرىنى بىر دەمدىلا تېرە - پېرەك قىلىۋەتكەن.

هىتت پادىشاسى ئۇچىنچى قېتىملىق قايتۇرما هۇجۇمنى ئويۇشتۇرۇپ، قېلىپ قالغان 1000 دانە ژاپاس ئۇرۇش هارۋىسىنى پۈتۈنلەي ئىشقا سالغان.

— قىرايلى! — ئەسكەرلەر ئوله - تىرىلىشگە قارىماي ئالغا ئىنتىلغان.

— قىرايلى! — سەردارلار ئۇرۇش هارۋىسىدا تۇرۇپ قىلىچلىرىنى ئويناتقان.

مىسىر فىرئونى هارۋىلىق هىتت قوشۇنلىرىنىڭ هۇجۇمىغا قارشى چىنىنى تىكىپ تاقابىل تۇرغان، كادىش شەھىرىنىڭ ئەتراپى جەسەتكە تولغان. مىسىر قوشۇنىنىڭ ئادەم سانى بارغانسېرى ئازىيىپ كەتكەن، لېكىن ئۇلار ئاخىر كۈن ئولتۇرغىچە بەرداشلىق بەرگەن.

هىتت قوشۇنلىرى غەلبە قىلاي دەپ قالغان. توساتتىن ئۇلار تەرەپ - تەرەپكە قاچقان. ئۇرۇش هارۋىسى قىسىملىرىمۇ پاتقاقتا پاراق بولۇپ، بەزىلىرى شەرقتە، بەزىلىرى غەربكە قاراپ قاچقان. پىيادە ئەسكەرلەر قىسىملىرى تېخىمۇ قالايمىقانلىشىپ كەتكەن. زادى نېمە ئۈچۈن مۇنداق بولىدۇ؟ ئەسلىدە، مىسىرنىڭ شوتا شەكىللىك 3 - جۈنتۈەنى يېتىپ كېلىپ، ئۇلارنىڭ ئارقا تەرىپىدىن هۇجۇم قىلغان. هىتت قوشۇنلىرى مىسىر قوشۇنلىرىنىڭ ئالدى - كەينىدىن قورشاپ قىلغان هۇجۇمىغا بەرداشلىق بېرەلمەي چېكىنگەن.

كادىش ئۇرۇشى هەر ئىككى تەرەپ ئېغىر زىيان تارتىش

بىلەن ۋاقتىنچە ئايالاشقان، لېكىن ھىتت بىلەن مىسىر ئوتتۇرا رىسىدىكى ئۇرۇش توختىماي، ئىلگىر - ئاخىر بولۇپ 16 يىل داۋام قىلغان.

مىلادىدىن ئىلگىرى 1296 - يىلى ھىتت پادىشاسى مۇۋاتار ۋاپات بولغان. ئۇنىڭ ئىنىسى كاتۇسىل پادىشالىق ئورنىغا ۋارىسلىق قىلغان. ئىچكى - تاشقى قىينچىلىق ئېغىر بولۇپ، داۋاملىق ئۇرۇش قىلىش مۇمكىن بولمىغاچقا، مىسىر بىلەن يارىشىش قارارىغا كەلگەن. كاتۇسىل ئەۋەتكەن دوستلۇق ئەلچىلەر ئومىگى كۇمۇشتىن ياسالغان تاختىغا ئويۇلغان سۆزلىرى شەرتنامىنى ئېلىپ مىسىرغا كەلگەن. مىسىرمۇ ئۇزاق ئۇرۇش قىلىش نەتىجىسىدە ھالسىراپ كەتكەچكە، فىرئون رامېسېس ھىتت بىلەن ئۇرۇش توختىتىشقا پۇتۇنلەي قوشۇلغان.

كۇمۇش تاختىغا ئويۇلغىنى ھىتتىنىڭ مىخ يېزىغى ئىكەن. كېيىنكىلەرگە ئەسلىتىش ئۈچۈن بۇ مىسرنىڭ تەسۋىرىي يېزىغى بىلەن مىسىرنىكى بىر ئىبادەتخانىنىڭ تېمىغا ئويۇپ قويۇلغان.

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

جىلغىدىكى سىر

1922 - يىلى كۈزدە، 3 ئارخېئولوگ مىسردىكى بىر جىلغىدىن قەدىمىي قەبرىنىڭ مەخپى قەۋرىسىنى ئىزلىگەن.

— پەلەمپەي! — دەپ ۋاقىرىۋەتكەن بىر ئارخېئولوگ تۇيۇقسىزلا.

ئۇنىڭ 2 ھەمرىيسى بۇ ئاۋازنى ئاڭلاپ دەرھال ئۇ-نىڭ يېنىغا كەلگەن. ئۇلار تۇرغان جايدا ھەقىقەتەن قىيا-غا تۇتىشىدىغان بىر پەلەمپەي بار ئىكەن. ئۇلار جىلغىنى بويلاپ، چاتقاللارنى قايرىپ يول ئېچىپ ئاۋايلاپ ئالغا ماڭغان. دېگەن-دەكلا ئۇلار يانتۇلۇقتا ھەممىسگە بىردىن چىلبۇرە ۋە باغلانغان 9 ئەسرىنىڭ رەسمى ئويۇلغان قەدىمىي تامغىلارنىڭ ئىزىنى تاپقان.

— تېببىس قەۋرىستانلىغىنىڭ تامغىسى! — 3 ئارخې-ئولوگ تەڭلا ۋاقىرىۋەتكەن.

تېببىس مىلادىدىن ئىلگىرى 21 - ئەسردىن مىلادىدىن ئىلگىرى 11 - ئەسرگىچە بولغان ئارىلىقتا، ئوتتۇرا خانلىق ۋە يېڭى خانلىق دەۋرىدە مىسىرنىڭ پايتەختى بولغان. بۇ شەھەر مىلادىدىن ئىلگىرى 88 - يىللىرىلا ۋەيران قىلىپ تاشلانغان. شۇ چاغلاردىكى ئادەت بويىچە فىرئەۋنىڭ يەرلىگى كومۇلگەن-دىن كېيىن، يەرلىكنىڭ ئاغزىغا تامغا بېسىپ پېچەتلىۋېتىلگەن. ئەمدىلىكتە تامغىنىڭ ئىزى ئوچۇق كورۇنگەن ئىكەن، دېمەك بۇ، بۇ يەردە قەدىمقى بىر مەخپى قەۋرىنىڭ بارلىغىنى چۈ-

شەندۇرۇپ بېرىدۇ. دەرۋەقە، پۈتۈن يانتۇلۇقىنى سۈپۈرۈپ تاز-لىغاندىن كېيىن، فىرئون تۇتانكامونىڭ تامغىسى تېپىلغان.

تۇتانكامون مىلادىدىن ئىلگىرى 14 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، مىسىرنىڭ 18 - خانلىقىنىڭ فىرئونى بولغان. ئۇ 9 يېشىدا تەختكە چىقىپ، 20 يېشىدا ۋاپات بولغان، ئۇ ھايات چېغىدا ئوزىدىن بۇرۇن ئوتكەن پادىشانىڭ دىنىي ئىسلاھاتىنى توختىتىپ، پايتەختىنى تېبىسقا كوچۇرگەن. بۇ تارىخنى ئارخېولوگلار تارىخىي كىتابلار ۋە ئىبادەتخانا تاملىرىدىكى ئويمىلاردىن بىلگەن، لېكىن ئۇنىڭ قەۋرىسىنىڭ زادى نەدىلىگىنى بىلىدىغانلار چىقمىغان، ئەمدىلىكتە بۇ 3 ئارخېولوگ قەۋرىنى تاساديىي ئۇچرىتىپ قالغان.

قەۋرىنىڭ كىرىش ئېغزىنى ئاچقاندىن كېيىن، قۇرۇلۇشى تىن قېلىپ قالغان ئەسكى - تۇسكىلەر بىلەن ئېتىۋېتىلگەن بىر لەخمە تېپىلغان. ئارقىدىنلا ئىككىنچى كىرىش ئېغزىمۇ تېپىلغان. ئاشۇ فىرئونىڭ تامغىسى بېسىلغان.

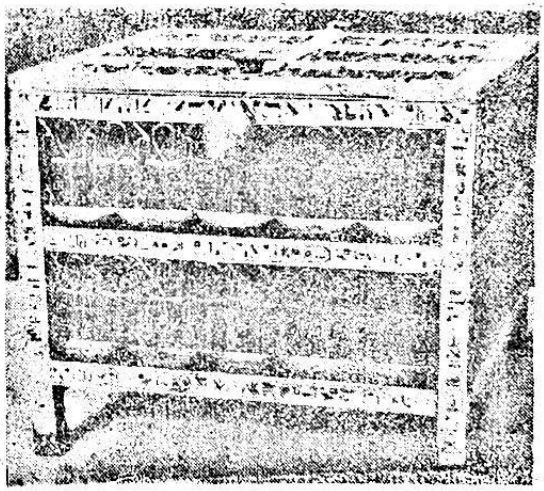
ئارخېولوگلارنىڭ بىرىسى پۈختا ئېتىۋېتىلگەن كىرىش ئېغزىدىن بىر توشۇك ئېچىپ، شام يورۇتۇپ ئۇنى توشۇكتىن تىقىقان ۋە بىر كوزى بىلەن ئىچكىرىگە قارىغان، ئۇنىڭ كۆزىگە ئالتۇن ھارۋا، ئالتۇن يالتىلغان غايەت زور شىر ۋە غەلىتە مەخلۇقلارنىڭ رەسمى چۈشۈرۈلگەن ئورۇن - تۇشەك، پادىشانىڭ ئادەم بويى كېلىدىغان ھەيكىلى، شۇنىڭدەك سان - سانا-قاسىز چوڭ - كىچىك ساندۇق - قۇتىلار غۇۋا كورۇنگەن.

كىرىش ئېغزى ئاخىر ئېچىلغان. 3 ئارخېولوگ چىراق كوتىرىپ، ئۇنىڭ ئىچىگە كىرگەن. يۇقۇرىدا ئېيتىلغان نەرسىلەردىن باشقا، ئۇلار يەنە گەجدىن ياسالغان نىلۇپەر شەكلىدىكى تۇكۇرۇكدان، ئالتۇن يالتىلغان يولەنچۇك ئورۇندۇق-

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

لارنى كورگەن، لېكىن مومىيا سېلىنغان كېپەن ساندۇغنى ئۇچراتمىغان. بىراق بىر تام ئۇلارنىڭ دېققىتىنى تارتقان، چۈنكى بۇ تامنىڭ ئوتتۇرىسىنىڭ رەڭگى ئىككى يېنىدىكىدىن باشقا چىرەك بولۇپ، گويا بېكىتىۋېتىلگەن ئېغىزدەك كۆرۈنگەن. لېكىن ئۇنى دەرھال ئاچقىلى بولمىغان، ئالدى بىلەن نەرسە-كېرەك بىلەن تونۇشان بۇ ھوجرىنى بوشاتماقا توغرا كەلگەن.

بۇ نەرسىلەرگە 3000 يىلدىن ئارتۇق بولغان بولۇپ بۇ نەرسىلەرنىڭ بىر مۇنچىسىنى چىرىپ كەتكەن. رەتلەش ئارقىلىق ئۇلار فىرئونىنىڭ پەل چىشى بىلەن نەقىشلەنگەن بىر قىسىم ساندۇقلارغا سېلىنغان نۇرغۇن قىممەتلىك نەرسىلىرىنى، يەنى ياقۇت كوزلۇك ئالتۇن ئۈزۈك، زۈننار ۋە بىلەيزۈك،

تۇتانكامون قەبرىسىدىكى ئالتۇن ۋە پەل چىشى بىلەن نەقىشلەنگەن كىيىم - كېچەك ساندۇغى.

هەر خىل كىيىم - كېچەك، ئوتۇك، ھوقۇق سىمۇولى بولغان ئالتۇن "زاكۇن تايىغى" قاتارلىقلارنى تاپقان؛ ئورۇن - تۇشدىكى ئاستىدىكى يىمەك - ئىچىمەك قاچىلانغان ساندۇقنىتىن يەنە تاشقا ئايلىنىپ كەتكەن پىشۇرۇلغان غاز، ئودەك، يامىش سان، ئات قاتارلىق ھەرخىلەرنى تاپقان.

ھىلىقى ھوجرا بوشتىلفاندىن كېيىن، ئارخېئولوگلار قوپۇرۇۋېتىلگەن ئېغىزنى ئېچىشقا باشلىغان. ئەسلىدە ئۇنىڭ ئىچىدە كوك سىر بېرىلگەن ئىنتايىن چوڭ بىر ياغاچ ساندۇق بار ئىكەن. ئالتۇن بىلەن قاپلانغان بۇ ساندۇقنىڭ ئۇزۇنلۇغى 5 مېتىر، كەڭلىگى 3.3 مېتىر، ئىگىزلىگى 2.75 مېتىر بولۇپ، ساندۇقنىڭ ئاغزى تورۇسقا تېگەي دەپ قالغان ئىكەن.

ئارخېئولوگلار بۇ ساندۇقنىڭ يان تەرىپىدىكى بىر ئۆشكىنى تاپقان. ئۇلار دەمنى ئاۋايلاپ چىقىرىپ ئىشكىنى ئاچقاندا، ئۇنىڭ ئىچىدە يەنە بىر ساندۇق بارلىقىنى كورگەن؛ بۇ ساندۇقنى ئاچسا يەنە بىر ساندۇق چىققان. مۇشۇنداق بىرىدىن بىرى كىچىك ساندۇقتىن توتى بار ئىكەن!

ئەڭ ئاخىرقى ساندۇقنى ئاچقاندا كىرىستالدىن ياسالغان تاش كېپەن ساندۇغى چىققان. ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇغى 2.7 مېتىر، ئىگىزلىگى 1.5 مېتىر، كەڭلىگى 1.5 مېتىر ئىكەن. تاش كېپەن ساندۇغىنىڭ بۇرجىكىگە بىر ئىلاھنىڭ ھەيكىلى چۈشۈرۈلگەن بولۇپ، ئۇنىڭ كېرىلگەن قوللىرى ۋە قاناتلىرى خۇددى بۇ ساندۇقنى بىخەتەر ساقلاۋاتقاندەك ساندۇقنى ئورىغان. ئېغىرلىقى بىر تونىدىن كوپ كېلىدىغان ساندۇق ئاغزىنى ئاچسا، ئۇنىڭ ئىچىدىن كېپەنلەنگەن بىرنەرسە چىقىقان، كېپەنلىكنى بىر - بىرلەپ ئېلىۋەتكەندىن كېيىن يالتىراپ تۇرغان كېپەن ساندۇغى چىققان. ئۇنىڭ شەكلى توت چاسا بولماستىن، بەلكى ئادەم

www.uyghurkitap.com

تېنى شەكلىدە ئىكەن، ئۇنىڭ ئاغزىغا ھەرئون تۆتانكامونىنىڭ 20 ياشلاردىكى يۈزى ئوخشاش بىلەن ئويۇلغان.

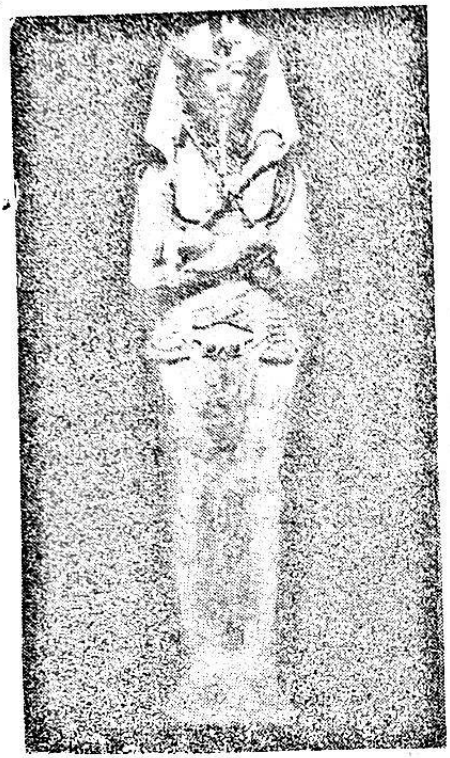
ئىنچىكىلەپ قارىغۇدەك بولسا، كېپەن ساندۇغى ياغاچتىن ياسالغان بولۇپ، ئالتۇن بىلەن قاپلانغان، ساندۇقنىڭ ئاغزىدىكى ئادەمنىڭ يۈزى بىلەن قولى ئالتۇندىن قويۇلغان ئىكەن. قاش قاپاقلىرى قېنىق كوك ئەينەكتىن، كوز ئېقى گەجدىن، كوز قارچۇغى ماگما ئەينەكتىن ياسالغان بولۇپ، قولىغا كوك ئەينەك بىلەن نەقىشلەنگەن ۋە ئالتۇندىن ياسالغان زاكۇز تاياغى ھەم قادىچا تۇتقۇزۇلغان.

ئۇنىڭدىن كېيىن ئالتۇن بىلەن قاپلانغان ۋە ئالتۇن يالتىلغان كېپەن ساندۇغىنى ئاچقان. كىشىلەر ئۇنىڭ ئىچىدىكى مۇ بىرنىچچى كېپەن ساندۇغىغا ئوخشاش كېپەن ساندۇغىنىڭ بارلىغىنى كورگەن. ئۇنىڭغا يوگەلگەن كېپەنلىكنى ئېلىۋەتكەندىن كېيىن، شۇ سورۇندىكى كىشىلەر ھاڭ - تاڭ قالغان: ئەسلىدە ئۇنىڭ ئىچىدە ئۇزۇنلۇغى 1.85 مېتىر كېلىدىغان، ئالتۇندىن ياسالغان ئۇچىنچى كېپەن ساندۇغى بولۇپ، ئۇنىڭ شەكلى ئالدىنقى ئىككى كېپەن ساندۇغى بىلەن تامامەن ئوخشاش ئىكەن.

شۇ چاغدىلا كىشىلەر ھەرئون تۆتانكامونىنىڭ مومياسىنى كورگەن. ئۇ نېپىز ماتاغا يوگەلگەن بولۇپ، ئۇستىۋېشى زۇننار، تۇمار، ئۇزۇك، ئالتۇن - كۈمۈشتىن ياسالغان بىلەيزۈك ۋە ھەرخىل مەرۋايىت بىلەن بزەكلەنگەن ئىكەن. يەنە ئىككى دانە خەنجەر بولۇپ، بىرى ئالتۇندىن، بىرىنىڭ سېپى ئالتۇندىن، بىسى تومۇردىن ياسالغان ئىكەن. كېيىنكى خەنجەر ئاز ئۇچرايدىغان خەنجەر ئىكەن، چۈنكى مىسىرلىقلار ئۇ چاغلاردا ئەمدىلا تومۇر ئىشلىتىشنى ئۇگەنگەن. مومىيانىڭ يۈزىگە ئالتۇن

چۈمبەل تارتىلغان بولۇپ، بۇ ياش فىرئونىنىڭ چىھرى ئامايەن بولۇپ تۇرغان.

كېيىن ساندۇغى قويۇلغان يەرلىكىنىڭ كىچىك ھوجرا بولغان. بۇنىڭغا دەپنە مۇراسىمىدا ئىشلىتىلگەن نەرسىلەر، يەنى غايەت زور قارا چىلىبوره ھەيكىلى، ئادەم قونچاق ھەيكىلى ۋە ئىلاھنىڭ رەسمى قويۇلغان؛ ئۇنىڭ بەدىنى باشقا چىرايلىق بەزەكلەنگەن بىر ساندۇق قويۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدە 4 دانە قاچا بار ئىكەن. بۇ قاچىلارغا مومىيا ياساش ۋاقتىدا فىرئونىنىڭ ئىچ‌ئوڭىتكەن ئىچكى ئەزالىرى قاچىلانغان.

فىرئون تۇتانكامونىنىڭ ئالتۇن ھەيكىلى

تۇتانكامون قەۋرىسىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك تۇرده قېزىلىشى كىشىلەرنى مىلادىدىن ئىلگىرى 14 - ئەسىردىكى مىسىرنىڭ يېڭى خانلىق دەۋرىدە فىرئونلارنى قانداق دەپنە قىلىشىنىڭ ھەقىقى ئەھۋالىنى بىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلغان. بۇ مەخپى قەۋرىدىن قېزىلغان نۇرغۇنلىغان قىممەتلىك بۇيۇملار تاكى ھازىرغىچە قاھىرە مۇزېيىدا ساق، مۇكەممەل پېتى ساقلانماقتا.

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئافرىقىنى تۇنجى قېتىم كىمە بىلەن ئايلىنىپ چىقىش

مىلادىدىن 2000 نەچچە يۈز يىل بۇرۇن، ئوتتۇرا دېڭىزنىڭ شەرقىي قىرغىغىدىكى رايونلاردا دېڭىز قاتنىشىغا ماھىرلىغى بىلەن ئاتالمىش تۇنۇلغان فىنىكلار ياشىغان.

شۇ چاغلاردا، ياۋروپالىقلار ئارىسىدا، ئاتلانتىك ئوكيان جاھانىنىڭ ئۇچىتى، ھېچكىم جەبىلتارىق بوغىزىدىن ئوتەلمەيدۇ، دەيدىغان گەپ - سوزلەر تارقالغان. لېكىن فىنىك دېڭىزچىلىرى ئوتتۇرا دېڭىزدىن غەلىبە بىلەن ئوتۇپ، ئاتلانتىك ئوكيانىنى بويلاپ شىمالدا ئەنگلىيىگە، جەنۇبتا غەربىي ئافرىقىغا بارغان. جەبىلتارىق بوغىزىدىكى ئىككى ئۇچلۇق بەلگە شۇنىڭدىن ئېتىۋارەن فىنىكلارنىڭ خۇداسىنىڭ نامى بىلەن "ملكالىتا" دەپ ئاتالغان.

فىنىكلار توغرىسىدا مۇنداق قىزىق بىر ھىكايىمۇ بار:

"فىنىك" دېگەن جىگەر رەڭ دېگەن گەپ. شۇ چاغلاردا، مىسىر، بابىل، ھىتىت شۇنىڭدەك يۇنان ئاقسۆڭەكلىرى ۋە راھىبلىرى جىگەر رەڭ تون كىيىشكە ئامراق ئىكەن. بىراق، بۇ رەڭ ناھايىتى ئوڭايلا ئوڭۇپ كېتىدىكەن، پەقەت فىنىكتىن چىققان رەختلا ئوڭمەيدىكەن، كىيىم كونىراپ يىرتىلىپ جۇل - جۇل بولۇپ كەتسىمۇ، رەڭگى ئوڭمەي تۇرۇۋېرىدىكەن، شۇڭا كىشىلەر ئوتتۇرا دېڭىزنىڭ شەرقىي قىرغىغىدىكى رايونلاردا ياشىغان

بۇ ئاھالىنى ھىسكلار دەپ ئاتىغان ئىكەن.

ھىسكلار بۇنداق جىگەررەڭ بويىغا قانداق تاپقان؟

ئېيتىلىشلارغا قارىغاندا، ئوتتۇرا دېگىزنىڭ شەرقىي قىرغىقىدا ياشايدىغان بىر پادىچى بىر تايغان باقىدىكەن. بىر كۈنى، تايغان دېگىز بويىدىن بىر قۇلۇلە قېپىنى چىشلەپ ئېلىپ كېلىپتۇ. ئۇ قاتتىق چىشلىگەچكە، ئۇنىڭ ئاغزى - بۇرنى قېپىزىل بويىلىپ كېتىپتۇ. پادىچى تايغانىنىڭ كالپۇكىنى قاناپ كەتكەن ئوخشايدۇ، دەپ پاكىز سۇ بىلەن ئۇنىڭ ئاغزى - بۇرنىنى يۇيۇپتۇ. بىراق يۇغاندىن كېيىنمۇ تايغانىنىڭ ئاغزى - بۇرنى قېپىزىل پېتى تۇرۇۋېرىپتۇ. پادىچى، قۇلۇلە قېپىنىڭ ئىچىدە قىزىل بويىاق بارمۇ نىمە؟ دەپ ئويلاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ قۇلۇلە قېپىنى قولىغا ئېلىپ سىنچىلاپ قارىغۇدەك بولسا، دىگەندەكلا ئىككى يېرىدە قىزىل رەڭ بار ئىكەن. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، شۇ يەردىكى كىشىلەر ئارقىدىن دېگىزغا چۈشۈپ، ئاشۇنداق قۇلۇلە قاپلىرىنى سۈزۈپ، قىزىل بويىاق ياساپتۇ. كېيىنكى چاغلاردا، ئاشۇنداق رەڭ بىلەن بويالغان جىگەررەڭ رەخت ئوتتۇرا دېگىز بويلىرىدىكى دولەتلەردە كەڭ سېتىلىپ، ھىسكلارغا كوپلەپ كىرىم قىلىپ بېرىپتۇ. ھىسكلارمۇ بارا - بارا دېخانچىلىقنى تاشلاپ سودىگەرچىلىك قىلىدىغان بولۇپتۇ، ۋە دېگىزنىڭ جەنۇبىي ۋە شىمالىدىكى پورتلاردىن ئولار نىڭ قەدىمى يەتمىگەن جاي قالماپتۇ.

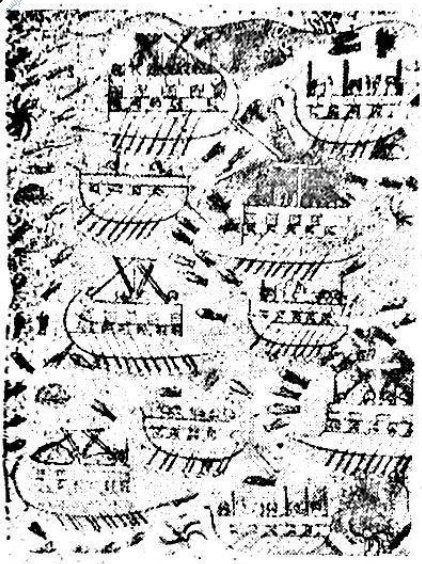
مىلادىدىن ئىلگىرى 7 - ئەسىردە، مىسىر فىرئەۋنى نېكو ھىسكلار ئىچىدىكى ئەڭ مۇنەۋۋەر دېگىزچىلارنى ئوردىسىغا چاقىرتىپتۇ.

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

— سىلەرنى دېگۈز قائىدىشىغا بەك ئۇستا دەيدۇ، راستمۇ؟ — دەپ سورىدى پوپ.

— ئالىلىرى، پەرمانلىرىنى بەجا كەلتۈرۈشكە ھازىرمىز، — دەپتۇ قىشكىلار بىر-بىرىگە قارىشىۋېلىپ، ئىشەنچ بىلەن. — ئۇزلىرى بىزنى نەگە بارسا شۇ يەرگە بارىمىز.

— نېمە دېگەن چوڭ گەپ بۇ، — دەپتۇ قىرغۇن، كۆلۈپ قويۇپ. — سىلەر كېمە بىلەن ئافرىقىنى ئايلىنىپ چىقالامسىلەر؟

قىشلار كېمە ئەترىمى

دېگىزچىلار يەنە بىر-بىرىگە قارىشىپتۇ، ئۇلار بۇ دورۇم دەرھال جاۋاپ قايتۇرماپتۇ، چۈنكى ئۇلار ئۇ چاغدا ئوتتۇرا دېگىز ۋە قىزىل دېگىز يېنىدىكى ئافرىقا چېگرىسىغىچىلا بارغان بولۇپ، پۈتۈن ئافرىقا قىتئەسى توغرىسىدا ھېچنەرسە بىلمەيدىكەن.

— سىلەر قىزىل دېگىزدىن چىقىپ، ئافرىقىنى ئايلىنىپ مېڭىڭلار، — دەپتۇ قىرغۇن ئارقىدىنلا. — بىر قېتىمدۇ كەيىڭلەرگە قايتماڭلار، يەنە كېلىپ دېگىز ياقىسى ھامان ئوڭ تەرىپىڭلەردە بولسۇن، ئاخىر جەبىلتارىق بوغىزىدىن ئايلىنىپ ئوتۇپ، ئوتتۇرادېگىزغا كىرىپ، مىسرغا قايتىپ كېلىڭلار. ئەگەر

شۇنداق قىلالىساڭلار، مەن سىلەرنى چوقۇم كائنا مۇكاپاتلايمەن!

بۇ، ئۇ چاغلاردا تېخى دېگىز يولى ئېچىلمىغان ۋاقىت بولۇپ، خېيىم ـ خەتىرى ناھايىتى كوپ ئىدى. بۇ ۋەزىپىنى باتۇرلۇق بىلەن قوبۇل قىلىش كېرەكمۇ ياكى قورقۇنچاقلىق قىلىپ رەت قىلىش كېرەكمۇ؟ ھىنىك دېگىزچىلىرى بىردەم ئويلىنىۋالماندىن كېيىن ھۆرمۇنغا كەسكىن تۇردە:

— ئاللىرى، بىز سىناپ كورۇشنى خالايمىز! — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ.

— ئەگەر سىلەر قورقۇنچاقلىق قىلىپ، — دەپتۇ ھۆرمۇن بىردىنلا جىددى تۇسكە كىرىپ، — يېرىم يولدىن قايتىپ كېلىدىغان بولساڭلار، قاتتىق جازالايمەن!

— ئاللىرى، خاتىرجەم بولسىلا! — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ باشقىلاردىن بوش كەلمەيدىغان ھىنىك دېگىزچىلىرى قەتئىيلىك بىلەن. شۇنداق قىلىپ 3 دانە ھىنىك كېمىسى تېزلا تەييارلانغان. بۇ كېمىلەر پالاق بىلەن مەيدىلىدىغان بېشى ئۇچلۇق، قۇيرۇغى ئىگىز ئىككى قەۋەتلىك كېمىلەر ئىكەن. ئۇستى قەۋەتتىكى دېگىزچىلار سەپەر يولىغا مەسئۇل بولغان، ئاستى قەۋەتتىكى دېگىزچىلار كېمە مەيدەشكىلا مەسئۇل بولغان، كېمە قوغۇشۇن سۇرۇق ۋە قىزىل تومۇر مەدىنى بىلەن قىزىل قىلىپ بويالغان بولۇپ، يالتىراپ تۇرىدىكەن. سەپەردە كېرەكلىك ئاشلىق ۋە دېگىز بويلىرىدا ئالماشتۇرىدىغان تاۋارلارنى قاچىلىغاندىن كېيىن، كېمىلەر مىسر پورتىدىن يولغا چىققان.

كېمىلەر 40 كۈن يۈرۈپ، بىر كەنتكە بارغان. بۇ جايدىكى خەلقنىڭ ئەتلىرى قاپ ـ قارا، تېنىنىڭ يېرىمى يالىڭاچ ئىكەن. ئۇلار دېگىزچىلارنى ئوبدان مېھمان قىلغان. سودىگەرچىلىك قىلىشقا ئۇستا ھىنىكلار تۇرلۇك تاۋارلىرىنى يەنى جىگەررەڭ رەخت، ئالتۇن، كۈمۈشتىن ياسالغان جام، كەھرىۋا

قوندۇرۇلغان زۇنتار، ئوتكۇز تومۇر خەنجەرلەرنى ... يەر يايغان، يەرلىك خەلق بۇنداق چىرايلىق نەرسىلەرنى كورۇپ باقمىغاچقا، نۇرغۇن مايۇاناتلىرىنى ئېلىپ چىقىپ تېگىشكەن بۇ يەردە كوندۇرۇلگەن مايمۇن، چاپارمەن تايىغان، ئۇزۇن مۇڭگۈزلۈك ئۇي ..... بولسىمۇ، فىنكلار بۇلارنىڭ بىرسىمۇ ياراتمىغان. پەقەت خۇشپۇرىغى دىماقىقا ئۇرۇلۇپ تۇرىدىغان دېڭىزقايىنلا ياراتقان. چۈنكى مىسىر راھىبلىرىنىڭ نۇرغۇن ئالتۇن، كۈمۈش چىقىرىپ بۇ قىممەتلىك دورىنى ئالىدىغانلىقىنى ئۇلار بىلىدىكەن.

يەنە نۇرغۇن كۈنلەر ماڭغاندىن كېيىن، كۈن بارغانسېرى ئىسسىپ كەتكەن. دېڭىزچىلارنىڭ تازا دەم ئالغۇسى كەلسىمۇ، كېمىلەر بىخەتەر يېقىنلاشقۇدەك جاي تاپالمىغان. ئەسلىدە بۇ يەردىكى خەلقلەر ئەتلىسىرى قاپقارا، كالپۇگى قېلىن، بۇرنى يۇقۇرىغا قاراپ تۇرىدىغان ۋە بۇرۇن توشۇگى يوغان بىرخىل خەلىق بولۇپ، ئۇلار بۇنداق ئادەملەرنى كورۇپ باقمىغان ئىكەن. ئۇلارنىڭ بىلەكلىرى يالىڭاچ بولۇپ، بېلىگە يېلپۇز قۇيرۇغى ۋە بىر تىزىق قۇلۇلە قېپى قىستۇرۇۋالىدىكەن. ئۇلار فىنكلارنىڭ كېمىلىرىنى كورۇپلا، ئۇلارغا تاش ئېتىپ ۋە قىرغاقتا تۇرۇپ ئوقيالىرىنى تەڭلەپ قورقىتىپ، فىنكلارنى قىرغاققا چىقارغۇزمىغان. ئۇلار ھەچقاچان كورۇپ باقمىغان بۇ دېڭىزچىلاردىن تولىمۇ ئېھتىيات قىلغان.

كېمىلەر ئەتىدى ناشلاچ داۋاملىق يۇرۇپ، ئادەم يوق بىر سايغا كەلگەندىن كېيىن، فىنكلار ئاندىن قىرغاققا چىقىپ دەم ئالغان.

— بۇ نىمە؟ — دەپ سورىغان بىر دوۋە پىل چىشىنى كورۇپ بىر دېڭىزچى. پىل چىشى يېنىدا يەنە بىرنەچچە

يىلپىز تېرىسى بار ئىكەن.

— ھە .. راست، بۇ دىگەن قېرىراق بىر دېگىزچى بېشىغا ئۇرۇپ تۇرۇپ، — بۇ يەردىكى كىشىلەر بىز بىلەن تاۋار ئالماشتۇرماقچى ئىكەن، بىراق بىزنىڭ ئۇلارنىڭ كەنتىگە كىرىشىمىزدىن قورقىدىكەن، شۇڭا مالىرىنى دېگىز ساھىلىغا يېيىپ قويۇپتۇ.

— ئامەت دىگەن مانا شۇ! — ياش دېگىزچىلار 120 تال پال چىشنىڭ ھەممىسىنى كېمىگە توشۇغان. ئاندىن كېيىن سايغا پارقىراپ تۇرىدىغان ئۇنچە-مارجان تىزىقلىرىنى، رەڭلىك ئىمالالىق سىر قاچا-ۋە تۇچتىن ياسالغان پالتىلارنى قويۇپ قويغان.

— بۇ قېتىم تازا باي بولدۇق! — دېيىشكەن ئۇلار قىرغاقتىن كېتىۋېتىپ كۇلۇشۇپ.

12 ئاي يۇرگەندىن كېيىن توساتتىن بىر غەلىتە ئىش يۇز بەرگەن.

— نىمە ئۇچۇن كۇن شىمال تەرەپتىن چىقىپ قالدى؟ — دىگەن بىر دېگىزچى ھەيران بولۇپ. ئەسلىدە، ئۇ چاغلاردا شىمالىي يېرىم شارىدىكى كىشىلەر ھەچقاچان ئېكۋاتوردىن ئوتتۇپ باقمىغاچقا، چۇش ئوپچورىسىدىكى كۇن نۇرىنىڭ جەنۇپ تەرەپتىن چۇشىدىغانلىغىنىلا بىلىدىكەن. ھازىر ئۇلار جەنۇبىي يېرىم شارغا كېلىپ قالغاچقا، بۇ ئەھۋالنى كورۇپ ھەيران قېلىشقان.

يەنە بىرنەچچە كۇن ئوتكەندىن كېيىن كېمىلەر دېگىز ساھىلىغا يېقىن جايدا توختىغان. دېگىزچىلار ھەسلىھەتلىشكە باشلىغان.

— كېمىدىكى ئاشلىقمۇ تۇگىدى، قانداق قىلىمىز؟ —

www.uyghurkitap.com

دىگەن بىر دېڭىزچى ئەنسىرەپ.

— ئەمۇالدىن قارىغاندا، بىز بۇيەردە تېرىقچىلىق قىلىدىغان ئوخشايمىز، — دېيىشكەن ھەممەيلەن ئۇنى تارتىشىپ.

ئۇلار نائىلاج قىرغاققا چىقىپ ئوۋچىلىق قىلىپ، يىمەك-لىمەك تاپقان؛ شۇنىڭدەك يەرگە ئارپا ۋە بۇغداي تېرىغان. تومۇز ئىسسىقتا ئارپا، بۇغدايلار 3 ئايغا قالماي پىشقان. ئۇلار ئاشلىقنى يىغىۋالغاندىن كېيىن، يەنە سەپىرىنى داۋاملاشتۇرغان.

— ئەجەپ ئوبدان بولدى! — دېيىشكەن دېڭىزچىلار ئافرىقا قىتئەسىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىگە كەلگەندىن كېيىن، خوشال لىغىدىنىپ سەكرەپ، — قۇرۇقلۇق غەرپىكە بۇرالدى! يۇرتىمىزغا قايتىدىغان بولدۇق!

كېمىلەر شىمالغا قاراپ يۇرۇشكە باشلىغان. ئىككىنچى يىللىق سەپەر ئاياقلاشقاندا، چۈش ئوپچۇرىسىدىكى كۈن نۇرى يەنە جەنۇپ تەرەپتىن چۈشىدىغان بولغان — ئۇلار شىمالىي يېرىم شارغا قايتىپ كەلگەن.

دېڭىزچىلار كىچىك بىر ئارالغا چىقىپ يەنە بىر غەلىتە ئىشنى ئۇچراتقان.

— بۇ نېمە؟ — دېڭىزچىلار ئالدى تەرەپكە قاراپ پۇتۇن بەدىنىنى تۈك باسقان "ئادەم"لەرنى كورگەن. بۇ "تۈك لۈك ئادەملەر" ئىنگىز قىيالارغا ئۇچقاندەك يامىشىپ چىقىپ كەتكەن. ئەمىلىيەتتە بۇلار ئورانگۇتان بولۇپ، ئۇ چاغلاردا كىشىلەر بۇنداق ھايۋاننى تېخى بىلمىگەچكە، ئۇنى "تۈكلۈك ئادەم" دەپ ئاتاشقان.

— بىرنەچچىنى تۇتۇپ كېلەيلى! — ئوۋچىلىققا ماھىر بىر نەچچە ئىنكىلار ئۇزۇن نەيزە ئېلىپ ئېتىلىپ بارغان، بىراق "تۈكلۈك ئادەملەر" قېچىپ كەتكەن. ئۇلار تەسلىكتە

ئۇچنى تۇتۇپ گەلگەن، بۇ ئورانگۇتانلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ئاغزى يوغان، بەللىرى توم، پۇتۇن بەدىنى تۈك بولۇپ، دەرەغەزەپ بىلەن ۋاقىراشقان، تاتلاپ چىشلىگەن. بۇلارنى ئېلىپ كېتىش مۇمكىن بولمىغاچقا، ئۇلاستۇرۇپ، تېرىسىنى سويۇپ ئېلىپ كەتكەن.

ئۇلار يەنە نەچچە ئاي يۇرۇپ، بىر چوڭ دەريا ئېغىزىغا كەلگەن. دەريادا غەلىتە تىمساق ۋە سۇ ئېتى ياشايدىكەن. لېكىن دەريا بويلىرىدا نۇرغۇن كەنت بار ئىكەن. قىرغاقتا چىقىپ سوردىا ھەممىسى يۇرتداشلار — فىنىكلار ئىكەن. بۇلار ئوتتۇرا دېگۈزدىن ئاتلانتىك ئوكيان بويلىرىغا كوچۇپ كەلگەن ئىكەن. "خۇداغا شۈكرى، يۇرتىمىزغا كېلىپتۇق!"

ئۇلار يەنە يۇرۇپ جەنۇبتارىق بوغىزىدىن ئوتۇپ، تېزلا ئوتتۇرا دېگۈزغا كىرىپ، 3 يىللىق مۇساپىنى تۈگىتىپ، مىسىرغا قايتىپ كەلگەن.

فىنىك دېگۈزچىلىرىنىڭ ئافرىقىنى تۇنجى قېتىم كېمە بىلەن ئايلىنىپ چىققىنىغا ھازىر 2600 نەچچە يىل بولدى. بۇ ئىنسانلارنىڭ دېگۈز قاتنىشى تارىخىدىكى بىر ئۇلۇغ ئىجادىيەت ھىساپلىنىدۇ.

www.uyghurkitap.com

شەمسىيەدىن مىلادىيەدىچە

بىر يىل 365 كۈن، بىر يىل 12 ئاي. يىل مۇشۇنداق توختىماي دەۋر قىلىپ تۇرىدۇ. بۇ ۋاقىت ھىساپلاشقا دائىر ئاددىي ساۋات، بۇنىڭدىن ھەچكىم گۇمانلانمايدۇ، لېكىن ئىنسانلار ۋاقىت ھىساپلاشنا، نەمە ئۈچۈن يىل، ئاي، كۈننى بىرلىك قىلىدۇ؟ بۇلارنى قانداق ھىساپلاپ چىققان؟ ۋاقىتنى مۇشۇنداق ھىساپلاش قاچاندىن باشلانغان؟ بۇ سوئاللارغا جاۋاپ بېرەلەمسز؟

بۇ سوئاللارغا جاۋاپ بېرىش ئۈچۈن، سوزنى بۇنىڭدىن 6000 نەچچە يۈز يىل بۇرۇنقى قەدىمقى مىسىردىن باشلايمىز. ئۇ چاغلاردا مىسىرلىقلار نىل دەرياسىنىڭ ئىككى ياقا سىدا ئولتۇراقلىشىپ، يېزا ئىگىلىگى بىلەن شۇغۇللىنىشقا باشلىغان. نىل دەرياسىدا ھەر يىلى 7 - ئايدا قەرەلسىز تۇردە گەلكۈن كېلىپ، 10 - ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا دەريا سۈيى ئوز يولىغا چۈشكەن، ئېتىزلاردا بىر قەۋەت مۇنبەت لاتقا قالغان. مىسىرلىقلار 11 - ئايدا ئۇرۇق چېچىپ، ئىككىنچى يىلى 3 - 4 - ئايلاردا يىغۇالغان.

مىسىرلىقلار دىخانچىلىق مەزگىلىنى ئوتكۈزۈۋەتمەسلىك، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنى چىڭ تۇتۇش ئۈچۈن، نىل دەرياسىنىڭ سۈيىنىڭ ئولغىيىش ۋە ئازىيىش مەزگىلىنى ئىگەلىمەشنىڭ لازىملىغىنى بارا - بارا بىلىپ يەتكەن، شۇڭا ۋاقىتنى توغرا ھىساپلاش ئۈچۈنمۇ بىر خىل يىلنامە زورۇر بولغان.

بەزىلەر ئىنتايىن ئاددى بولغان. بىر خىل ئۇسۇلنى ئىجات قىلغان: ئىل دەريالىرىدا ھەر يىلى كەلكۈن كەلگەندە ۋاقتىنى خاتا ياغاچقا ئويغان، ئاندىن كېيىن ئۇلارنى سېلىشتۇرۇپ، ئىككى قېتىملىق كەلكۈن ئارىلىقىدىكى ۋاقىت 365 كۈن ئەتراپىدا بولىدىغانلىقىنى بايقىغان. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ھەر قېتىم ئىل دەريالىرىنىڭ كەلكۈنىنىڭ بېشى مىسر ھازىرقى پايتەختى قاھىرە ئەتراپىغا كەلگەندە ئاسمان بوردىسى بىلەن قۇياش بىر ۋاقىتتا ئۈپۈقتىن كوتىرىلگەنلىگىنى بايقىغان. شۇڭا ئۇلار بىر يىلنى 365 كۈن قىلىپ بەلگىلىگەن، ئاسمان بوردىسى بىلەن قۇياش بىر ۋاقىتتا ئوپۇقتىن كوتىرىلگەن كۈننى بولسا بىر يىلنىڭ باشلىنىشى قىلىپ بەلگىلىگەن. بىر يىلنى 12 ئاي، بىر ئاينى 30 كۈن، قالغان 5 كۈننى يىل ئاخىرىدىكى بايرام قىلىپ بەلگىلىگەن. مانا بۇ قەدىمقى مىسرنىڭ شەمسىيە يىلى (كۈن كالىندارى). شەمسىيە بويىچە 365 كۈن قىلىپ بەلگىلەنگەن، بۇ يەر شارىنىڭ كۈننى چوڕىدەپ بىر ئايلىنىپ چىقىدىغان "قۇياش يىلى" ۋاقتى، يەنى 365 كۈن 5 سائەت 48 مىنۇت 46 سېكۇنتقا قارىغاندا 1/4 كۈن كەم. بۇنىڭدىن 6000 نەچچە يۈز يىل ئىلگىرى، بۇ ناھايىتى توغرا سان ھېسابلىناتتى. لېكىن بىر يىلدا 1/4 كۈن پەرق قىلىغاندا ئانچە سېزىلمىگەن بىلەن ھەر 4 يىلدا بىر كۈن كەم چىققان. 730 يىل ئوتكەندىن كېيىن يىلنامىدىكى ۋاقىت ئەمىلىي ۋاقىتتىن بىر پۈتۈن يىل پەرق قىلىپ، ئىسسىق سوغاق بولىدىغان ۋاقتىنىڭ ئورنى ئالماشقان. ۋاقىت جەھەتتىكى بۇنداق پەرق بىزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشدا ئاۋارىگەرچىلىك كەلتۈرگەن، ئەلۋەتتە. لېكىن شۇنداق بولسىمۇ، يىلنامە يەنىلا ياۋروپاغا تارقالغان. مىلادىدىن ئىلگىرى 46 - يىلغا كەلگەندە، رىم قوماندانى

جۇلىۋس كايزا مىسىرنىڭ شەمسىيسىنى ئاساس قىلىپ ئۇرۇق يىلنامە ئىشلەپچىقىرىشنى بەلگىلىگەن. جۇلىۋس يىلنامىسىدە ھەر سىر يىلنامىسىدىكى ھەر يىلدىكى ئالاھەزەل 1/4 كۈن كۆ چىققان ۋاقىت مۇنداق تەڭشەلگەن: يىللار ئاددىي يىل ۋە كەبە سە يىل دەپ ئايرىلغان، ئاددىي يىل 365 كۈن، كەبىسە يىل 366 كۈن قىلىپ بەلگىلەنگەن. ھەر 4 يىلدا بىر كەبىسە يىل بولىدىغانلىقى بەلگىلەنگەن. تاق ئايلار 31 كۈنلۈك، قوش ئاي لارنىڭ 2 - ئېيى ئاددىي يىلدا 29 كۈنلۈك، كەبىسە يىلدا 30 كۈنلۈك، قالغان قوش ئايلار 30 كۈنلۈك بولغان. شۇنىڭ بىلەن قۇياش يىلىغا تېخىمۇ يېقىنلاشقان. كايزا ۋاپات بولغان دىن كېيىن، ئۇنىڭ ۋارىسى ئاۋگۇستۇ ئوزى ئاۋغۇست ئىسىدا تۇغۇلغانلىقى ئۈچۈن، 2 - ئايدىن بىر كۈننى چىقىرىپ 8 - ئايغا قوشۇپ قويغان، شۇنىڭ بىلەن 8 - ئاي 31 كۈنلۈك ئاي بولغان شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، مۇناسىپ ھالدا 9 - 11 - ئاي لارنى كىچىك ئاي، 10 - 12 - ئايلارنى چوڭ ئاي قىلىپ بەلگىلىگەن. بۇنداق ئوزگەرتىش نەتىجىسىدە ھەر ئايىنىڭ كۈن سانى قوللىنىۋاتقان ملادى بىلەن ئوخشاش بولغان.

ملادىنىڭ 325 - يىلى رىم پادىشاسى بىر دىنىي يىغىن ئا جۇلىۋس يىلنامىسىنى خرىستىيان دىنىنىڭ يىلنامىسى قىلىپ بەلگىلىگەن، بىراق ئۇنىڭ قايسى يىلدىن باشلىنىدىغانلىقىنى بەلگىلىمىگەن. ملادى 6 - ئەسىرگە كەلگەندە، خرىستىيان دىنىنىڭ مۇرتلىرى 500 يىلدىن ئىلگىرى رىۋايەت قىلىنغان خرىستىيان دىنىنىڭ ئىجاتچىسى ئەيسا مەسىھنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى ملادىنىڭ بىرىنچى يىلى دەپ ئالغان "ملادى" دىگەن سۆزنىڭ لاتىنچە مەنىسى "ئىگەمنىڭ تۇغۇلغان كۈنى" دىگەن بولۇپ لاتىنچە A.D ھەرپى بىلەن ئىپادە قىلىنغان. ئاشۇ يىلدىن بۇ

رۇنقى يىللار "ملادىدىن ئىلگىرى" دەپ ئاتالغان، بۇنىڭ ئېنىقلىمىچە مەنىسى "خرىستوستىن ئىلگىرى" دىگەن بولۇپ، ئېنىقلىمىچە B.C ھەرپى بىلەن ئىپادە قىلىنغان.

رىمنىڭ جۇلىۇس يىلنامىسى مىسرنىڭ شەمسىيە يىلنامىسىغا قارىغاندا بىر قەدەم ئىلگىرىلىگەن بولسىمۇ، لېكىن قۇياش يىلى ۋاقتىغا سېلىشتۇرغاندا، يەنىلا 11 مىنۇت 14 سېكۇنت پەرق بولغان، يەنى ھەر 128 يىلدا بىر كۈن كەم چىققان. 16 ئەسىرنىڭ ئاخىرىلىرىغىچە جۇغلىنىپ 10 كۈن كەم چىققان. شۇنىڭ بىلەن رىم پاپىسى گرېگورىئوس XIII 1582 - يىلى بىر تۈركۈم ئاستىرونومىلارنى ئۇيۇشتۇرۇپ، جۇلىۇس يىلنامىسىغا تۈزىتىش كىرگۈزگەن. ئالدى بىلەن قۇياش يىلىدىن 10 كۈن كېيىن قالغان يىلنامە ھىساپلاش ۋاقتىنى ئەملدىن قالدۇرغان، يەنى شۇ يىلى ئەسلىدىكى 10 - ئاينىڭ 5 - كۈنىدىن ھىساپلاشنى 10 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن ھىساپلاشقا ئۆزگەرتكەن؛ شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا كەبىسە يىلىنى ھىساپلاش ئۇسۇلىنى ملادى يىلنامىسىنى ئولچەم قىلىپ ھىساپلاشقا ئۆزگەرتكەن: 4 كە بولغاندە كەسىر ئاشمايدىغان يىلنى كەبىسە يىلى قىلىپ بەلگىلىگەن؛ لېكىن ھەر بىر ئەسىرنىڭ بىرىنچى يىلىنى 4 كە بولغاندە كەسىر ئاشمايدىغان بولسىمۇ، 400 گە بولغاندە كەسىر ئېشىپ قالسا، يەنىلا كەبىسە يىلى قىلماسلىقنى بەلگىلىگەن. مەسىلەن، ملادىنىڭ 1600 - يىلى كەبىسە يىلى، 1700 - يىلى ئۇنداق ئەمەس. ئىلگىرى 4 يىلدا بىر كەبىسە يىلى، 400 يىلدا 100 كەبىسە يىلى بولغان؛ ھازىر 400 يىلدا 97 كەبىسە يىلى بولىدۇ. دىمەك ھەر يىلدا پەرق قىلىدىغان 11 مىنۇت 14 سېكۇنت ۋاقىت ئاساسىي جەھەتتىن تولدۇرۇلۇپ، 3000 نەچچە يۈز يىلدا ئاندىن قۇياش يىلى ۋاقىتدىن بىر كۈن كوپ چىقىدىغان بولدى. بۇ ھازىر دۇنيادا ئېقىۋاتقان يىلنامە، كىشىلەر بۇنى ملادى يالغى گرېگ يىلنامىسى دەپ ئاتايدۇ.

www.uyghurkitap.com

مىخ يېزىق

نىل دەريا‌سى بويىدا قەدىمقى مىسىر مەدەنىيىتى يۈكسەك دەرىجىدە راۋاجلىنىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، قەدىمقى ئىككى دەريا ۋادىسى (ھازىرقى ئىراق تەرەپلەر) دۇنيا مەدەنىيىتىنىڭ يەنە بىر بوشۇگى بولۇپ قالغان.

بۇ ئىككى دەريانىڭ بىرسى ئېفرات دەريا‌سى، بىرسى تىگىت دەريا‌سى دەپ ئاتىلىدۇ. ھەر ئىككىسى ھازىرقى تۈركىيە چېگرىسىدىن باشلىنىپ، شەرققە قاراپ ئېقىپ پىرسىيە قولتۇغىغا قۇيۇلىدۇ. دەريا بويلىرىدىكى رايونلار يېرى مۇنبەت، سۈيى كوپ رايون بولۇپ، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىغا باپ كېلىدىغان جاي. مىلادىدىن ئىلگىرى 4000 - يىلى سۈمېرلىقلار ئىككى دەريا ۋادىسىنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى ئاساسلىق ئاھالە بولۇپ قالغان ھەمدە بۇ يەردە پەيدىن - پەي قەدىمقى قۇلۇق تۈزۈمىدىكى دولەت قۇرۇپ، مول ھەم شانلىق سۈمېر مەدەنىيىتىنى يارىتقان.

تۈۋەندە سۈمېرلىقلارنىڭ مىخ يېزىقتىن قانداق پايدىلانغانلىقىنى سۆزلەپ ئۆتىمىز:

قەدىمقى سۈمېر مەكتەپلىرىدە، ئوقۇغۇچىلارنىڭ قومۇش پاكى ياغاچتىن ياسالغان ئۇچى ئۇچ بۇرجەكلىك "قەلەم" بىلەن سېغىز دوسكىغا خەت يېزىۋاتقانلىقى دائىم كوزگە چېلىقىپ تۇرغان.

ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئوقۇيدىغان "كىتاب" لىرىمۇ بىغىزدىن ياسالغان. ھەر بىر سېغىز دوسكىنىڭ ئېغىرلىغى 1 كىلوگرام بولۇپ، 50 پەلەك كىتاب 50 كىلوگرام كەلگەن. بۇنداق كىتابلار تەرتىۋى بويىچە ئالاھىدە ياسالغان كىتاب جازىلىرىغا تىزىپ قويۇلغان. ئوقۇغۇچىلار قايسى سېغىز تاختىنى ئوقۇماقچى بولسا، ئۇنى كىتاب جازىسىدىن ئېلىپ، ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن جايىغا ئاپىرىپ قويغان.

سېغىز تاختايغا تاناپ بىلەن كاتەكچە سىزىلغان. ھەتتى سولىدىن ئوڭغا قاراپ يازغان. خەتنىڭ ھەر بىر سىزىقى ھەمىشە ياغاچ ئىناغا (مىخقا) ئوخشاش تۇرۇشى تۇم، ئۇچى ئىنچىكە بولغان. ئىككى دەريا ۋادىسىدا بارلىققا كەلگەن قەدىمقى يېزىق — مىخ يېزىق ئەنە شۇ.

— ئەپەندىم، بۇ كىتابنى چۈشىنەلمىدىم، — دىگەن ئەدەپ - ھورمەت بىلەن بىر ئوقۇغۇچى، — نىمىشقا خەتلىرى تىك؟

40 ياشلار چامىسىدىكى پاكار ئىممام تەمبەل، بوينى قىسقا، يۈزى يۇمۇلاق، چاچ، ساقال - بۇرۇتلىرى پاك - پاكىز قىرىلغان ئەپەندى ئاستا قەدەم تاشلاپ يېقىن كېلىپ، كۈلۈپ قويۇپ:

— ھە، بۇ ئەڭ دەسلەپكى سۈمېر يېزىقى، يېزىلىشى بىزنىڭكىگە ئوخشىمايدۇ. سەن ئۇنى توغرىسىغا تۇتۇپ قارىساڭ بولمىدىمۇ؟ — دىگەن.

ئوقۇغۇچى سېغىز تاختايىنى توغرىسىغا قىلىپ قاراپ خوشال بولۇپ:

— ۋۇي، راستىلا ئوخشاش خەتكەنغۇ! — دىگەن.

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

ئەسلىدە، ئەڭ قەدىمقى مىخ يېزىق ئوكيدىن سولغا قاراپ تۈز يېزىلغان. يېزىشقا بەپ بولغاچقا، كېيىن خەت شەكىلىنى يان‌تەرەپ كە 90 گىرادۇس بۇراپ، سولدىن ئوڭغا قاراپ توغرا سىزىق‌بويىچە يازىدىغان قىلىپ ئۆزگەرتكەن.

مىخ يېزىق

مىخ يېزىقنى سۈمېرلىقلار گىل جات قىلىغان. مىلادىدىن ئىل گىرى 4000 - يىللا ئۇلار ئىككى دەريا ۋادىسىنى ئېچىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، بۇ يېزىقنى ئىجات قىلغان. ئەڭ بۇرۇ بۇ يېزىق تەسۋىرى شەكىلدە بولغان، مەسىلەن، "ب لىق" ⊱ قىلىپ، "پۇت" ⊏ قىلىپ يېزىلغان. مۇرەككەپ مەنىنى ئىپادىلىمەكچى بولسا ئىككى بەلگىنى بىرلەشتۈرگەن، مەسىلەن، "ياۋا كالا" دېگەن گەپنى يازماقچى بولسا "كالا" دېگەن بەلگە بىلەن "تاغ" دېگەن بەلگىنى قوشۇپ قويغان؛ "يىغلاش" دېگەن گەپنى يازماقچى بولسا "كوز" دېگەن بەلگە بىلەن "سۇ" دېگەن بەلگىنى قوشۇپ قويغان. يېزىقنىڭ ئومۇمى يۇزلۈك قوللىنىلىشىغا ئەگىشىپ، بىر بەلگە نۇرغۇن مەنىنى ئىپادىلىگەن، مەسىلەن، "پۇت" دېگەن بەلگە "مېڭىش"، "تۇر تۇرۇش" دېگەن مەنىلەرنىمۇ بىلدۈرگەن. ئاخىردا بىر بەلگە چوڭتىلا بىرلا تاۋۇشنى بىلدۈرىدىغان بولغان، مەسىلەن، "ئوقيا بىلەن "ھايات" سۈمېر تىلىدا ئاھاڭداش بولۇپ، بۇنىڭغا بىرا بەلگە ئىشلىتىلگەن.

سۈمبر ھەيكىلى

— ئەپەندىم، — دېگەن بىر ئوقۇغۇچى ئەدەپ - ھورمەت بىلەن. — مەن بۇ كىتابىنى كوچۇرۇپ بولدۇم.

— ئوبدان بولۇپتۇ، — دېگەن ئەپەندى سىنچىلاپ قاراپ چىققاندىن كېيىن ئىلھاملاندۇرۇپ، — سەن سېغىز تاختىنى ئاپتاپتا قۇرۇت، ئاندىن كېيىن ئوتقا قاقلا، شۇنداق قىلساڭ بىر ئوبدان كىتاپ بولىمىدۇ؟ سەن بۇنىڭدىن كېيىن چوقۇم ياخشى مىرزا بولۇپ چىقىسەن.

سۈمبرلىقلارنىڭ مەكتەپلىرىدە، ئاساسەن مىرزا يېتىشتۈرۈلىدىغان بولۇپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممىسى ئاقسوڭەكلەر پەرزەنتلىرىدىن بولۇشى شەرت ئىكەن. مەكتەپلەر ئادەتتە ئىبادەتخانىلارغا قۇرۇلغان.

مىخ يېزىق كېيىنكى چاغلاردا ئاسىيانىڭ غەربىي قىسمىدىكى نۇرغۇن جايلارغا تارقالغان بولۇپ، ئۇ ئىنسانلار مەدەنىيىتى ئۈچۈن زور توھپىلەرنى قوشقان. مىلادىدىن ئىلگىرى 2007 - يىلى سۈمبرلىقلارنىڭ ئاخىرقى خانىدانلىقى ھالاك بولغاندىن كېيىن، بابىل خانلىقى بۇ مەدەنىي مىراسقا ۋارىسلىق قىلغان ھەمدە ئۇنى تېخىمۇ زور دەرىجىدە راۋاجلاندۇرغان.

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

تاش تۈۋرۈككە ئويۇلغان قانۇن

1901 - يىلى، ئىرانلىقلار قاتناشقان فرانسىيە تارىخىولوگ ئەترىدى ئىرانىڭ سۇسا دېگەن يېرىدىن قارا-بارالىت تاشتىن ياسالغان چوڭ بىر تاش تۈۋرۈكنى تېپىپ چىقتىقان. بۇ تاش تۈۋرۈك 3 پارچە بولۇپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن قۇراشتۇرسا يەنىلا پۈتۈن كىكەن. تاش تۈۋرۈكنىڭ ئىگىزلىگى 2.5 مېتىر، ئايلانمىسى تەخمىنەن 1.5 مېتىر كېلىدىكەن. تۈۋرۈكنىڭ ئۈستى تەرىپىگە 2 ئادەمنىڭ قاپارتما ھەيكىلى ئويۇلغان، بۇنىڭ بىرى ئولتۇرغان بولۇپ، قولىدا بىر كالتە تاياق تۇتقان؛ يەنە بىرى ئۇرغان بولۇپ، قول قوشتۇرۇپ دۇئا قىلمۇاتقان. تاش تۈۋرۈكنىڭ تۆۋەن قىسمىغا نۇرغۇنلىغان قوناقتەك پېزمقلار ئويۇلغان. كېيىن دەللەلەش ئارقىلىق ئۇنىڭ ئىرانىڭ قەدىمقى پېزىغى — پارىس پېزىغى بولماستىن، 6000 - 5000 يىللاردىن بۇرۇن سۈمېرلىقلار ئىجات قىلغان كېيىن بابىلۇنلار كەڭ قوللانغان مىخ پېزىق ئىكەنلىگى مەلۇم بولغان. روشىنكى، بۇ تاش تۈۋرۈكنى قەدىمقى پېرسىيىلىكلەر بابىلنى بوي سۇندۇرغاندىن كېيىن ئولجا تەرىقىسىدە شۇنچە يىراق جايدىن ئىرانغا ئېلىپ كەلگەن.

تارىخ ئوقۇغۇچىلار تاش تۈۋرۈكتىكى پېزمقنى ئىنچىكە تەكشۈرگەن. ئەسلىدە بۇ ئىشىڭغا ئويۇلغىنى تامامەن قانۇن بولۇپ، جەمئى 282 مادىدا ئىكەن. بۇ مىلادىدىن ئىلگىرى 18 - ئەسىرە قەدىمقى بابىل خانلىغىنىڭ پادىشاسى خامۇرابى

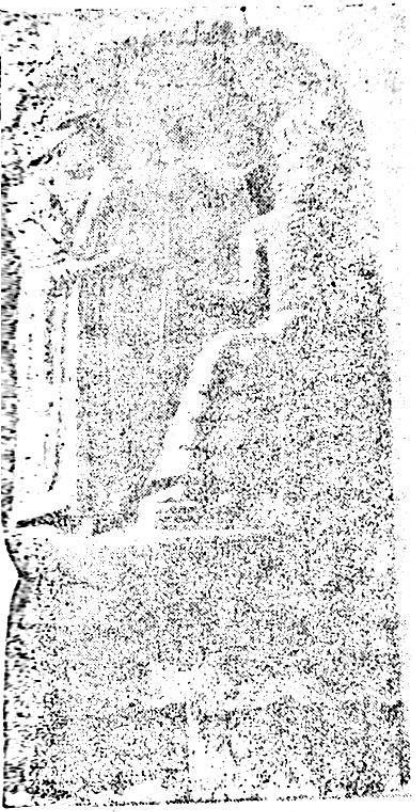
جاكالىغان «قانۇن دەستۇرى» ئىكەن. ھىلىقى ئىككى قاپارتما ھەيكەلنىڭ ئولتۇرغىنى قۇياش خۇداسى ساماش، ئۇرە تۇرغىنى خامۇراپى ئىكەن. بۇ قاپارتما ھەيكەل خامۇراپىنىڭ قۇياش خۇداسىدىن ئەدلىيە ھوقۇقى تاپشۇرۇۋېلىپ، دۇنيا خەلقىغە ھوكۇمرانلىق قىلىدىغانلىغىنىڭ سىمۋولى ئىكەن. قۇياش خۇدا-سىنىڭ قولىدىكى كالتە تاياق بولسا "زاكۇن تايىغى" دەپ ئاتىلىدىغان تاياق بولۇپ، ئۇ ھوكۇمرانلىق ھوقۇقىنىڭ بەل-گىسى ئىكەن. خامۇراپى قەدىمقى بابىل خانلىغىنىڭ تاڭا قۇدرەت تاپقان دەۋرىدىكى پادىشاسى بولۇپ، ئۇ ئىككى دەريا ۋادىسىنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ، ئۇزۇنى "ئالەمنىڭ پادىشاسى" دەپ ئاتىۋالغان.

ھازىر، كىشىلەر «قانۇن دەستۇرى» نىڭ مادىدىلىرىنى ئوقۇيدىغان بولسا، ئۇزلىرىنى گويا بۇنىڭدىن 3700 نەچچە يىل ئىلگىرىكى ئىككى دەريا ۋادىسىغا كېلىپ قالغان-دەك ھىس قىلىدۇ .....

يالقۇنلاپ تۇرغان قۇياشنىڭ تەپتىدىن ئېفرات دەرياسى ياقىسىدىكى بابىلۇن شەھىرى ھەم ئىسسىق ھەم دىمىق بولۇپ كەتكەن. يەردىن چاڭ - توزاڭلار كوتىرىلىپ، پۇقراپ بېرىپ كىشىلەرنىڭ يۈزىگە ئۇرۇلغان، نەتىجىدە كىشىلەر ئېغىر ئۇ قۇرغاقچىلىق ھىس قىلغان، ھەتتا لەۋلىرىمۇ يېرىلىپ كەتكەن. ھۇنداق بولسىمۇ كىشىلەر تومۇز ئاپتاپتا مىدىرلاپ توت ئەترا-پنا چىلان دەرىخى تىكىلگەن چوڭ قوراغا كەلگەن. ئەسلىدە بۇگۈن قازى دەۋا سورايدىكەن.

— قازى جاناپلىرى، ئۇ مېنىڭدىن پۇل قەرز ئالغان ئىدى، تا بۇگۈنگىچە قايتۇرمىدى، جاناپلىرى ئىلاج سوراپ قويسىلا، — دەپ دەرت ئېيتقان سېمىز بىر كىشى.

— قازی جاناپلری، — دېگەن قاقشال بولۇپ قالغ
بىر ئادەم، — مېنىڭ تولىمەسلىك نېيىتىم يوق. رەپ
ئاغرىپ قېلىپ بىرمۇنچە
پۇل خەجلىدىم، دەرھال
تولىيەلمەيمەن، جاناپلىرى
ئىلتىپات قىلىپ بىر نەچچە
كۈن سۈرۈك بەرسىلە.

— تاكالالاشمائلار! — دېگەن قازى ئالدىرىماي قولىنى شىلتىپ، — جاۋاپ بېرىڭلار، پۇلنى قايتۇرۇشنىڭ قەرەلى توشتىمۇ؟

— 3 كۈن ئوتۈپ كەتتى! — دېگەن سېمىز كىشى قەددىنى رۇسلاپ.

— 3 كۈنلا ئوتتىغۇ، كېيىنكى ئايدا چوقۇم تولۇپتىمەن! — دەپ ئاۋاق ئادەم يالۋۇرغان.

— رەپىقەڭنىڭ كېسىلى ساقايدىمۇ؟ — دەپ سورىغان قازى سالماق هالدا.

— ساقايدى، ياخشى بولۇپ كەتتى! — دەپ ئاۋاق ئادەم جاۋاپ بەرگەن.

خامۇراپى قانۇن دەستۇرى تۈزۈلگەن تاش تۈۋرۈكنىڭ ئۈستىدە قىسمى

— چوڭ ئوغلۇڭ نەچچە ياشقا كىردى؟
— 17 گە كىردى، تېخى كىچىك، ئەمدىلا 17 ياشقا كىردى، — ئاۋاق ئادەم بىرئاز هودۇققان.
— هازىر هوكۇم قىلمىسەن! — دىگەن قازى ئۇستەلنى ئۇرۇپ، ئورنىدىن تۇرۇپ.
سېمىز بىلەن ئاۋاق ئادەم قۇلاقلىرىنى دىڭ تۇتۇپ ئاڭلىغان.
— خامۇراپىي ئانلىرى جاكالىغان «قانۇن دەستۇرى»-نىڭ 117 - ماددىسىدىكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن، قەرزدار قەرزنى بەلگىلەنگەن قەرەل ئىچىدە تولىمىسە رەپىقسى ۋە ئوغلى قەرز بەرگۈچىگە 3 يىللىق قۇل قىلىپ بېرىلسۇن، 4 - يىلىدىن باشلاپ ئەركىنلىگى ئەسلىگە كەلتۈرۈلسۇن!
سېمىز نىڭ گۇلقەقەلىرى ئېچىلىپ كۇلۇپ كەتكەن. ئاۋاق يەرگە يۇكۇنۇپ ئولتۇرۇپ يىغلاپ يىلىنغان.
— قازى جاناپلىرى، رەهىم قىلسىلا، كېلەر ئايدا چوقۇم تولۇۋېتىمەن.
— يوقال كوزۇمدىن! — قازى ھەزەپ بىلەن ۋاقىرغان. ئىككىسى مەھكىمە شەرئىدىن چىقىپ كەتكەن. كىشىلەرگە ئاۋاقنىڭ يىغا - زارى بوش ئاڭلىنىپ تۇرغان.
بىر دەمدىن كېيىن، تەمبەل كەلگەن بىر ئەزىمەت چەمەدىن بەرچەس قىلىپ باغلانغان بىر ئادەمنى ئىتتىرگەن پېتى كىرىپ كەلگەن.
— جاناپلىرى، — دىگەن ئەزىمەت دوكلات قىلىپ، — مەن قاچقان بىر قۇلنى تۇتۇۋالدىم.
— سەن تەكشۈرۈپ باق! — دىگەن قازى يېنىدىكى بىر ئەمەلدارغا بېشى بىلەن ئىشارەت قىلىپ.

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

ئەمەلدار ئورنىدىن چۈشۈپ، باغلانغان ئاتەمنىڭ ئالدىغا بارغان ۋە ئۇنىڭ دوپپىسىنى ئالغان، قارىسا ئۇنىڭ چېكىسىگە تامغا بار ئىكەن.

— تامغىسى بار ئىكەن، قۇل ئىكەن! — دەپ ئەمەلدار قىلغان ئەمەلدار قازىغا.

— خامۇراپىي ئالىملىرى جاكالىغان «قانۇن دەستۇرى» نىڭ 17 - ماددىسىدىكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن، تۇتۇۋېلىنغان قۇل ئىگىسىگە قايتۇرۇپ بېرىلسۇن، — دېگەن قازى لاغايلاپ ئورنىدىن تۇرۇپ، — قۇلىنى تۇتۇۋالغان ئەركىن پۇقرا مۇكاپاتلانسۇن. ھەر ئۇنىڭغا 2 شېكىلى مۇكاپات بېرىلسۇن!

— "شېكىلى" كۈمۈش بىرلىگى بولۇپ، شۇ چاغدا بىر شېكىلى كۈمۈشكە 120 شاڭ ئارپا ياكى ياخشى مۇسۇملۇك مېيىدىن 2 لىتىر سېتىۋالغىلى بولىدىكەن.

ئەمەلدار ھىلىقى قاچقان قۇلنى تارتىشلىغان، كۆتۈلمىگەن يەردىن بۇ قۇل ئۇنى ئىنتىرىۋەتكەن. بۇ قۇلنىڭ ئىككى قولى باغلانغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ غەزىۋىنى باغلىۋېلىشقا ئامال سىز قالغان. ئۇ ئىككى كوزىنى چەكچەيتىپ دەرغەزەپ بىلەن ۋاقىرىغان:

— بۇ قانداق قانۇن؟

— ئېلىپ چىقىپ كېتىڭلار! — دەپ چىقىرغان قازى. يەنە 2 ئادەم تاكالىلاشقان پېتى مەھكىمە شەرئىگە كىرگەن.

— قازى جاناپلىرى، — دېگەن بىر پەتەك ئادەم ئەرز قىلىپ، — ئۇ مېنىڭ بىر قۇلۇمنىڭ كوزىنى قارغۇ قىلىپ قويدى، ماڭا تولەپ بەرسۇن.

— قازى جاناپلىرى، مەن ئۇنىڭغا يېرىم قۇلۇمنىڭ پاھاسىنى

دا پۇل تولەي دىسەم ئۇنىمايۋاتىدۇ، — دەپ ئوزىنى ئاقىلـ
غان ئىگىز بويلۇق ئادەم، — يەنە قانچە - سوقتى قىلمىسەن
دەۋاتىدۇ.

— قازى جاناپىلىرى، كالىنىڭ بىر كوزىنى قارغۇ قىلىپ
قويسىمۇ كالىنىڭ يېرىم باھاسىدا پۇل تولەيدۇ، بۇ ئادەمنىڭ
بىر كوزىنى ئورۇپ قارغۇ قىلىپ قويغان تۇرسا! ئۇ تولۇق
باھادا پۇل تولىشى كېرەك، بولمىسا ماڭا بەك زىيان بولۇپ
كېتىدۇ، — دەپ قوشۇمچە قىلغان يەتتەك ئادەم.

— ھەي دەيمۇز! — قازى تاقىت قىلالماي ۋاقىرـ
غان، — سەن راستىنلا قانچە - سوقتى قىلماقچىمۇ - ھە؟ خا-
مۇراپىي ئالىلىرى جاكالىغان «قانۇن دەستۇرى» نىڭ 199 -،
247 - ماددىلىرىدىكى بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن، قۇلنىڭ كوزىنى
قارغۇ قىلىپ قويغانلار بىلەن ئۇينىڭ كوزىنى قارغۇ قىلىپ
قويغانلارغا ئوخشاش چارە كورۇلىدۇ. سەنىلەر كوزۇمدىن
يوقىلىش!

يەتتەك ئادەم بىلەن ئىگىز ئادەم ئەمدىلا چىقىپ كېتىشـ
كە، يەنە 2 قېرى كىرىپ كەلگەن. بۇنىڭ بىرسى ھاسـ
لىق، يەنە بىرسى ساقاللىق ئىكەن.

— ئۇ ماڭا قەست قىلماقچى بولۇۋاتىدۇ، — دېگەن ھا-
سىلىق بوۋاي ساقاللىق بوۋاينى كورسىتىپ، — قازى جاناپـ
لىرى، لىللا سوراپ قويسىلا!

— ئىللا - بىللا يوق ئىش! — دەپ ئوزىنى ئاقلىغان
ساقاللىق بوۋاي.

— بولدى، بولدى! — دېگەن بىزار بولغان قازى ۋە
بۇرۇلۇپ يېنىدىكى ئەمەلدارغا، — سەن بۇ ئىككىسىنى دەريا بويـ
غا ئېلىپ بار. خامۇراپىي ئالىلىرى جاكالىغان «قانۇن دەستۇرى»-

www.uyghurkitap.com

نىڭ 2 ـ ماددىسىدىكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن، جاۋاپكار دەريا‌غا تاشلا. ئەگەر ئۇ چوكۇپ كەتسە، ئۇنىڭ ئادەم ئولتۇرۇش ئىستى بولغان بولىدۇ، ئۇ چاغدا ئۇنىڭ مال ـ مۈلكىنى مۇسادىر قىلىپ، دەۋاگەرگە بولۇپ بەر؛ ئەگەر ئۇ لەيلەپ چىقالمىسا ئۇنىڭ ئادەم ئولتۇرۇش ئىستى بولمىغان بولىدۇ، ئۇ چاغدا ئۇنى ئەيىپسىز دەپ جاكالاپ قويۇۋەت.

— بۇنداق قىلسا قانداق بولىدۇ؟ مېنى دەريا‌غا تاشلىمىسا چوكۇپ ئولمەيمەنمۇ؟ — ساقاللىق بوۋاي ناھەقچىلىق بولدى دەپ زارلانغان ھەمدە قاتتىق قورقتى.

— ئىجرا قىلىنسۇن! — قازى ئۇستەلىنى مۇشتىلاپ ۋاقىرىغان.

ئەمەلدار ساقاللىق بوۋاينى سورەپ ئېلىپ چىقىپ كەتكەن يەنە بىر بوۋايمۇ ئارقىسىدىن چىقىپ كەتكەن.

— بۇ قانداق ھۆكۈم! — دېگەن كورۇپ تۇرغان بىرسى نارازى بولۇپ.

— تەكشۈرمەي، تۇرۇپلا دەريانىڭ ھۆكۈم قىلىشىغا تاپشۇرامدىكەنسە؟ — دېگەن كورۇپ تۇرغانلاردىن يەنە بىرسى كايىپ.

— سەنلەر ئىش تېرىماقچىمۇ؟ — دەپ ۋاقىرىغان قازى ئورنىدىن تۇرۇپ ۋە چىرايىنى تۇرۇپ، — مەن پادىشا ئالىللىرىنىڭ «قانۇن دەستۇرى» گە بىنائەن ئىش قىلدىم، سەنلەر ھۆپە قىلىشما!

ئۇ ئەتراپىدىكى ئەمەلدارلارغا قول شىلتىپ:

— داۋا سوراش تاماملاندى! — دەپ ۋاقىرىغان. ئەمەكسە شەرىئىدىكى كىشىلەر تارىلىپ كەتكەن.

.....

خامۇراپى قانۇنى كىككى دەريا ۋادىسىدىكى سىنىپى جەمىيەتتىكى ئەڭ مۇكەممەل بولغان تۇنجى يازما قانۇن بولۇپ، ھەق تەلەپ رەسمىيەتلىرى، ئوغرىلارنى جازالاش، ئىجارىگە بېرىش - ئېلىش، ئادەم يالداش، سودا، جازانسىزلىق قىلىش، قۇلالار ئىشلىرى قاتارلىقلارغا دائىر مەزمۇنلارنى ئوز ئىچىگە ئالغان، ئۇ شۇ چاغدىكى ئىجتىمائى ئەھۋاللارنى بىر قەدەر مۇكەممەل ئەكس ئەتتۇرگەن. قەدىمقى بابىلىنڭ خامۇراپى «قانۇن دەستۇرى» ئويۇلغان تاش تۇۋرۇك ھازىر فرانسىيىنڭ پارىژ شەھرىدىكى روپۇر مۇزېيىدا ساقلانماقتا.

www.uyghurkitap.com

قەھرىيە ۋە ھەپتىنىڭ باشلىنىشى

ئەڭ بۇرۇنقى شەمسىينى مىسرلىقلار كەشپ قىلغان، گەل بۇرۇنقى قەمەرىينى بولسا قەدىمقى بابىلۇنلۇقلار كەشپ قىلغان.

بابىل قەمەرىيسى ئۇستىدە گەپ ئاچقىنىمىزدا مۇنداق بىر ھېكايىنى ئېيتىپ ئوتەيلى:

بابىل خانلىقىنىڭ پوچتا يولىدا، توت چاقلىق خاسىنى ئۇچقاندەك كېتىپ باراتقىتى، ئىككى ئارغامچاق چېپ - چېپ تەرگە چومگەن، بۇ ئارغامچىلارنىڭ ئاغزىدىن ئىسسىق ھور پۇ. قىراپ چىقىپ تۇرغان. بۇ "ئالەم پادىشاسى" نىڭ مۇقەددەس يارلىق تارقىتىدىغان خادىمى بولۇپ، يول بويى ئۇنى كورگەن كىشىلەر ئوزىنى چەتكە ئېلىپ يول بوشاتقان.

بابىل خانلىقىنىڭ پايتەختى بابىلۇن شەھرى ئوز زامانىدا دۇنيا خاراكتىرلىق ئاۋات شەھەر بولۇپ، پوچتا يوللىرى بۇ شەھەردىن تەرەپ - تەرەپلەرگە سوزۇلغان ئىكەن.

پايتەختتىن چىققان بۇ خادىم دالىدا شەھىرىگە كىرىپ باش ۋالى مەھكىمىسىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا كېلىپ توختىغان. خەت توشۇغۇچى ياپىلاق مونەك لاينى ئىككى قولىلاپ كوتەرگەن پېتى چوڭ قەدەم تاشلاپ باش ۋالى مەھكىمىسىگە كىرگەن.

— بابىل خان ئالىلىرىنىڭ يارلىغى كەلدى! — دەپ ۋاقىرىغان مونەك لاينى كورگەن نەۋكەرلەر ھەممە دەرھال

باش كېچە تازىم بىلەن تۇرغان. باش ۋالى كۆيدىن شاپاشلاپ چىقىپ، مونەك لاينى كىككىلى قولالاپ كېلىپ، كۆنى ئاستا - ئاستا چېكىپ سۆنەسۈرغان. مونەكنىڭ ئۈستىدىكى قۇرۇق لاي توپ-رۇكىلاپ يەرگە چۈشۈپ، ئاخىرى بىر سېغىز تاختا چىققان. بۇ سېغىز تاختىنى توپە چاسا بولۇپ، ئۇنىڭ ھەر بىر بۇرجىگى يۇمۇلاق كىكەن. ئۇنىڭ يۇزى سول، ئوتتۇرا ۋە ئوڭ تەرەپكە ئايرىلغان، ئۇنىڭغا قاتار - قاتار مىخ يېزىق كۆيۈلغان كىكەن. سېغىز تاختىغا كۆيۈلغان بۇ مىخ يېزىق پادىشانىڭ باش ۋالى-غا چۈشۈرگەن يارلىغى — پەرمانى بولۇپ، ئۈستىدىكى لاي كونىۇبرت كىكەن.

باش ۋالى يارلىقنى سىنچىلاپ ئوقۇپ كەتكەن، ئەما بىر ھازاغچە ئوقۇيمۇ يەنىلا بېشىنى چايقىغان. ئۇ بېشىدىكى ئورۇ-مە چېچىنى سىلىغان، ئاندىن كېيىن زاكىسىدىكى ئورۇمە چېچىنى سىلىغان، ئاخىرىدا ئورۇمە ساقىلىنى سىلىغانمۇ يەنىلا بېشىنى چايقىغان — قەدىمقى، بابىل ئاقسوڭەكلىرى ئەرلىك ئۆرۈنىنى كورىستىش ۋە چىرايلىق كورۈنۈش ئۈچۈن ھەمىشە چاچ، زاكاق چېچى ۋە ساقالىلىرىنى ئورۇۋالىدىكەن. ئورۇمە چېچىغا كۈنجۈت مېيى سۈرتۈۋالغاچقا پۇراپ تۇرىدىكەن.

— خان ئالىلىرىنىڭ مەقسىدى ..... — دەپ سورى-غان خەت توغۇچىدىن يارلىقنى چۈشەنمىگەن باش ۋالى.

— باش ۋالى جاناپلىرى، — دەپ جاۋاپ بەرگەن خەت توم شۇغۇچى ئىخلاس بىلەن، — خان ئالىلىرىنىڭ يارلىغىنى كو-رۇش ماڭا ۋاجىپ ئەمەستۇر.

باش ۋالى ئاخىرى بولماي مىرزا ۋە مەسلىھەتچىلىرىنى چاقىرتىپ كېلىپ، ئۇلارغا يارلىقنىڭ مەزمۇنىنى چۈشەندۈرۈشنى تاپشۇرغان. 8 - 7 ئادەم خېلى ۋاقىت ھەپىلىشىپ، يارلىقنىڭ

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

مەزمۇنىنى ئېنىقلاپ، باش ۋاقىغا مەلۇم قىلغان.

يارلىقنىڭ تولۇق تېكىستى مۇنداق ئىكەن: "خاموراپى ئالىدىرىنىڭ پەرمانىغا ئاساسەن، يارلىق چۈشۈرۈمەنكى، بۇ يىل كەمتۈك يىل بولغاچقا، مۇشۇ ئاي ئىككىنچى ئېلىۋر ئېيى دەپ ئاتالسۇن. شۇنىڭدەك ئەسلىدە جىشل ئېيىنىڭ 25 - كۈنى بابىلغا تاپشۇرۇلىدىغان باج - سېلىق ئىككىنچى ئېلىۋر ئېيىنىڭ 25 - كۈنى تاپشۇرۇلسۇن."

"يىل" قانداقسىگە "كەمتۈك" بولۇپ قالغان؟

"ئېلىۋر ئېيى" بابىلنىڭ 6 - ئېيى، "جىشل ئېيى" بولسا 7 - ئېيى ئىكەن، ئۇنداق بولسا ئارىلىغىغا يەنە نىمە ئۈچۈن "ئىككىنچى ئېلىۋر ئېيى" قوشۇلىدۇ؟

بابىلونلۇقلار ئاينىڭ تولۇق ۋە ھىلال شەكىلگە كىرىش قانۇنىيىتىگە ئاساسەن كۈزىتىش نەتىجىسىدە، قەمەرىيىنى تۈزۈپ چىققان. بىر يىلنى 12 ئايغا ئايرىپ، ھەر ئاينىڭ ھىلال ئاي چىققان كۈنىنى ئاينىڭ باشلىنىش كۈنى، ئاي تولۇق بولغان كۈنىنى ئاينىڭ ئوتتۇرىسى، يەنە ھىلال ئاي چىققان كۈنىنى ئاينىڭ ئاخىرقى كۈنى قىلىپ بەلگىلىگەن. شۇنداق بولغاندا 6 ئاي 30 كۈندىن، 6 ئاي 29 كۈندىن بولغان. لېكىن بىزگە مەلۇمكى، بىر يىلدا ئالاھەزەل 365 كۈن بولىدۇ. قەمەرىيىنىڭ 12 ئېيىنى قوشقاندا پەقەت 354 كۈن بولۇپ 3 - 2 يىلدا بىر ئاي پەرق قىلىدۇ. "كەمتۈك يىل" دېگىنى ئەنە شۇ.

بۇ زىددىيەتنى قانداق ھەل قىلىش كېرەك؟ كۇلار بۇ زىددىيەتنى ھەر 2 يىل ياكى ھەر 3 يىل ئوتكەندە، بىر قاتلاق ئاي قوشۇپ ھەل قىلغان، يەنى بىر يىلنى 13 ئاي ھىساپلىغان. مۇشۇنداق يىللاردا 6 - ئاي بىلەن 7 - ئاي ئارىلىغىغا

غا بر ئاي قىستۇرۇپ، ئۇنى "ئىكىكىنچى ئېيلۇر ئېيى" دەپ ئاتىغان.

ئەمدى بۇ يارلىقنىڭ مەزمۇنى ئېنىقلاندىكى، ئۇنىڭدا، بىرىنچىدىن بۇ يىل قاتلاڭ ئاي قىستۇرۇلغان دېگەن يىلنامە توغرىسىدىكى ئوقتۇرۇش؛ ئىككىنچىدىن، يۇقۇرىغا تاپشۇرىدىغان باج ـ سېلىقنى بىر ئاي قوشۇپ تاپشۇرۇش، يەنى 6 ـ ئايدا بابىلۇن شەھىرىگە باج ـ سېلىق تاپشۇرغانلىرىدىن كېيىن، 7 ـ ئايغا قاراپ تۇرماي "ئىكىكىنچى" 6 ـ ئايدا يەنە بىر قېتىم باج ـ سېلىق تاپشۇرۇش توغرىسىدىكى ئوقتۇرۇش ئىكەن. بۇ ـ نىڭدىن كورۇڭۇلۇشقا بولىدۇكى، "ئالەمنىڭ پادىشاسى" نىڭ ھەممىدىن بەك كوڭۇل بولىدىغىنى يەنىلا پۇل ئىكەن.

قەدىمقى بابىلدا يىلنامىنى دولەت بەلگىلەپلا قالماستىن، بەلكى بىر ھەپتىنىڭ 7 كۈنىنى يەنە قۇياش، ئاي، مارس، مېر ـ كۇرى، يۇپىتېر، ۋېنېرا ۋە ساتورىن قاتارلىق يەتتە پىلانىتىنىڭ نامى بىلەن ئاتىغان. ھەپتە دېگەن پىلانىتا كۈنى دېگەن گەپ. قۇياش كۈنى يەكشەنبە، ئاي كۈنى، دۈشەنبە، مارس كۈنى سەي ـ شەنبە، مېركۇرى كۈنى چارشەنبە، يۇپىتېر كۈنى پەيشەنبە، ۋېنېرا كۈنى ئازنا، ساتۇرىن كۈنى شەنبە دەپ ئاتالغان. ھازىر دۇنيادا ئېقىۋاتقان يەتتە كۈننى بىر ھەپتە ھىساپلايدىغان ئۇسۇلنىڭ ئەڭ بۇرۇنقى باشلانمىسى ئەنە شۇ. بۇنىڭدىن باشقا بابىلۇنلۇق ـ لار پۈتۈن ئاسمان گۈمبىزى 24 سائەتتە بىر ئايلىنىدۇ، ھەر ـ بىر سائەت 60 مىنۇت بولىدۇ دەپ ھىساپلىغان. كۇن بىلەن تۇننى ۋە ۋاقىتنى مۇشۇنداق ئايرىشمۇ تا بۈگۈنگىچە داۋام قىلىپ كەلدى.

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

باتۇر ۋە مېھرىنگىيا

قەدىمقى گىلگامىش دېگەن داستانىي ئەسىرىدە ئۇنىڭ ئۆلمەسلىك ئۈچۈن ئىزدىنىپ ئۆتكەن يولى تەسۋىرلەنگەن. بۇ داستان بويىچە گىلگامىش ئۆزىنىڭ 300 نەچچە يىل گىلگىرماش سۈمېرلىقلار ئارىسىدا تەختقا ئولتۇرۇپ مىلادىيەدىن ئىلگىرى 2700 - يىللاردا ياشىغان پادىشاھ بولۇپ، قەدىمقى بابىل خانلىقىغا دەخلى قىلغان كەلگەندە (مىلادىيەدىن ئىلگىرى 20 - ئەسىردىن، مىلادىيەدىن ئىلگىرى 17 - ئەسىرگىچە) ئاخىرى يازما شەكىل بىلەن تولۇقلىنىپ غايەت كاتتا ئەسەر بولۇپ قالغان.

رىۋايەتتىكى گىلگامىش قەدىمقى ئۇرۇك شەھىرىدىكى (ھازىرقى ئىراقنىڭ جەنۇبىي قىسمى) بىر قەھرىمان ئىكەن. ئۇنىڭ كۈچى تەڭداشسىز بولۇپ، ھەممىلا يەردە چاقاقى چىقارغاچقا، ئۇرۇك ئاھالىسى ئەمسە تاپالماپتۇ. ئەرشتىكى ئەۋلىيا مۇئەككىلەر بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ بىر باتۇر ئەزىمەتنى بۇ ئالەمگە خەلقنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن چۈشۈرۈپتۇ.

ئانگىدۇ ئاتلىق بۇ ئەزىمەت ئوتلاقتا ئوسكەن بولۇپ، كىچىگىدىنلا باۋايى ھايۋانلار بىلەن بىللە ياشىغان ئىكەن. ئۇ ئاتى كوكۇل بولۇپ، باۋايى ھايۋانلارنى ھەمىشە ئوۋچىلاردىن ساقلاپ قالىدىكەن. كېيىن ئۇ چارۋىچىلارنىڭ كەنتىگە كېلىپ ئولتۇراقلىشىپ، چارۋىلارنى باۋايى ھايۋانلاردىن ساقلاپ قېلىپتۇ. ئۇ گىلگامىشنىڭ ئىشلىرىنى ئاگلىغاندىن كېيىن ئۇنىڭ بىلەن كېلىشىپ بەھىش نېيىتىگە كېلىپتۇ.

ئانگىدۇ بىلەن گىلگامېش قاتتىق ئېلىشىپتۇ، ئېكىن كىم يېڭىپ، كىم يېڭىلىدىغانلىقىنى تايىن تاپمايتۇ. ئېلىشىۋاتقىنىغا تېپىش ماس دېگەندەك، قەھرىمان بىلەن ئازىمەت بىر - بىرىنى يالتۇرۇپ قېلىپ، ياخشى دوست بولۇپ قېلىپتۇ ھەمدە ئۇرۇك شەھىرىدىكى خەلقنى ئۇچۇن بىرلىكتە بەخت يارىتىش قارارىغا كېلىپتۇ. ئۇلار ئاممىلەشكەن زىيانكەشلەرنى ھېرانى ئولتۇرۇپتۇ، نۇرغۇن ساندانلارنى يوقىتىپتۇ.

ئۇرۇك شەھىرىنىڭ ئەترابىدا ھاۋاسى قۇرغاق، دەل - دەرەخلىرى ناھايىتى ئاز بىر تۇۋىلەكلىك بار ئىكەن. خەلقلەر ئۇي - ئىمارەت سالاي دېسە ياغاچ - تاش يوق ئىكەن. گىلگامېش ئانگىدۇنى باشلاپ ئورمانلىققا بېرىپ ياغاچ كېسىپ كەلمەكچى بولۇپتۇ. ئېكىن ئورمانلىققا بىر يالماۋۇز بار بولۇپ، ئۇلارنى ئورمانلىققا كىرگۈزمەپتۇ. قاتتىق ئېلىشىش ئارقىلىق گىلگامېش يالماۋۇزنى ئولتۇرۇپتۇ، شۇنداق قىلىپ، ئۇرۇك شەھىرىدىكى خەلقنە ئاپەت كەلتۈرگەن بىر زىيانداشنى يوقىتىپتۇ.

قايتىپ كېلىۋېتىپ، ئۇلار بىر غەلىتە ئىشقا دۇچكېلىپتۇ.

تۇيۇقسىزلا ئەرشتىن بىر سەنەم چۈشۈپتۇ. ئۇ ناياقشىپ گىلگامېشنىڭ ئالدىغا كېلىپتۇ، ئۇ ئىنسانلار ئارىسىدىكى بۇ قەھرىمانىنى تولىمۇ ياخشى كۆرۈپ قالغان ئىكەن.

— يىگىت، ماڭا قارىسىڭىزچۇ، مەن كۆزەلمىكەنمەن؟ — دەپ گىلگامېشنىڭ يولىنى توسىۋاپتۇ ئۇ.

— يوقال كوزۇمدىن! — دەپتۇ گىلگامېش غەزەپ بىلەن. ئۇ بۇ سەنەمنىڭ يامان غەرەزلىك ئىكەنلىگىنى بىلىۋىدىكەن.

— سىز مېنى ئەمەتكەزگە ئالىسىڭىز ئومۇرۋايەت شانۇ - شەۋكىتى ۋە بەخت - دولەتتىن بەھرىمەن بولىسىز.

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى
www.uyghurkitap.com

— يوقال!

— ئەگەر ماقۇل بولمىساڭ، پۈتۈن ئۇرۇق شەھەرلىكى خەلق لەرگە ئاپەت ياغدۇرىمەن.

— يوقال!

سەنەم قاتتىق ھار ئېلىپ، غەزەپ بىلەن ئۇچۇپ ئەرشكە چىقىپ كېتىپتۇ ۋە باشقا سەنەملەر بىلەن مەسلىھەتلەشكەنلىكىنى كېيىن، بىر ۋەھشى كالا جىنىنى ئۇرۇق شەھەرلىگە ئەۋەتىشنى بەلگىلەپتۇ. بۇ كالا جىن ئاغزىدىن ئوت چاچالايدىغان بولۇپ، ئاغزىنى ئاچسىلا ئاغزىدىن چىققان ئوت نەچچە يۈز ئادەمنى ئورتەپ تاشلايدىكەن. بىراق، بۇ ئىنسانلار ئارىسىغا چۈشۈش بىلەنلا، گىلگامېش بىلەن ئانگىدۇ ئۇنى تازا دۇمبالاپتۇ. سەنەم بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ، نۇرغۇن كىچىك سەنەملەرنى باشلاپ ئۇنى قوتقۇزۇشقا چۈشۈپتۇ، بىراق، گىلگامېشلار بۇ كالا جىنىنى ئولتۇرۇۋەتكەن ئىكەن. قەھرىمان گىلگامېش بىلەن ئەزىمەت ئانگىدۇ ئىككىيلەن خەلقنى ئاپەت ياغدۇرغان يەنە بىر زىيان داشنى يوقىتىپتۇ.

زەھەرلىك قەستى ئىشقا ئاشمىغان سەنەم ئۇرۇق شەھەرنى ھوكىرەپ يىغلاپتۇ. ئانگىدۇ ئۇنى تازا مەسخىرە قىلىپتۇ. كالا جىنىنىڭ بىر يوتىسىنى ئېلىپ ئۇنىڭ يۈزىگە ئېتىپتۇ. سەنەم ئىڭ يۈز - كۆزى قانغا مىلىنىپتۇ.

— ھا، ھا! — دەپ قاقاقلاپ كۈلۈپتۇ ئانگىدۇ، — قۇلىغىڭ نى دېگىن تۇتۇپ ئاكلا، سېنى تۇتۇۋالىدىغان بولساڭ، سېنىمۇ ئاشۇنداق جايلايمەن!

سەنەمنىڭ رەڭگى ئوچۇپ كېتىپتۇ.

ئۇنىڭدىن كېيىن ئانگىدۇ كالا جىنىنىڭ قارنىنى يېرىپ، ئۇنىڭ ھەم ئۆزۈن، ھەم توم ئاغامچىغا ئوخشايدىغان ئۇچىغ

لىرنى تارتىپ چىقىرىپتۇ.

— ھا، ھا! — دەپ يەنە كۈلۈپتۇ ئانىگدۇ مەسخىرە قىلىپ، — كېلە، قېنى، سېنى تۇتۇۋالىدىغان بولسام كالا چىننىڭ ئۇچىيى بىلەن باغلايمەن!

غەزەپتىن پۈتۈن بەدىنىلىرى لاغىلداپ كەتكەن سەنەم ئادەملىرنى باشلاپ ئۇچۇپ ئەرشكە چىقىپ كېتىپتۇ. ئۇ ئەرشتىكىلەرگە ئانىگدۇنىڭ سەنەملەرگە تىل تەككۈزگەنلىگىنى داتلاپتۇ. ئۇلار بىردەك ئانىگدۇنى ئولتۇرۇش قارارىغا كېلىپتۇ.

ئانىگدۇ شۇنىڭدىن ئېتىۋارەن قاتتىق ئاغرىپ قېلىپتۇ، ئۇنى چۈشىدىمۇ سەنەملەر ھەر خىل ئۇسۇللار بىلەن قىينىپتۇ. ئۇنىڭ رەڭگى قاردەك ئاپ، كۆزى كورمەس، قۇلىغى ئاڭلىماس بولۇپ قېلىپ، ئۇلەي دەپ قېلىپتۇ. گىلگامىش ئۇنىڭ يېنىدىن كەتمەي قاراپتۇ، ئۇنىڭ كۆكسىگە قولىنى قويۇپ باقسا، يۈرىگى سوقۇشتىن توختىغان ئىكەن. خەلق ئۇچۇن زىياندا شىلارى يوقاتقان ئەزىمەت ئانىگدۇ جان ئۈزۈپتۇ، قەھرىمان گىلگامىشنىڭ كۆزىدىن ياش بولاق سۈيىدەك بولۇپ قىلاپ چىقىپتۇ. ئوستىغا كۈزىنى ئېتىپ زار قاخشاپتۇ.

— ئادەم نىمشقا ئولىدۇ؟ — گىلگامىش ئاھ - زار قىلىپتۇ.

دوستىنىڭ ئولۈمىنى چىقارغاندىن كېيىن، قەھرىمان گىلگامىش سەنەملەرنىڭ پەرىنى ئىزلەپ تېپىشقا بەل باغلاپتۇ. سەنەملەرنىڭ پەرى كەلكۈندە ساقلىغان بىردىن - بىر ھايات ئادەم بوپ، كېيىنكى چاغلاردا سەنەملەرنىڭ پەرى بولغان ئىكەن.

— گىلگامىش، سەن سەنەملەرنىڭ پەرىنى تاپالمايسەن، ھا! — دەپ نەسىھەت قىلىپتۇ دەشت - باياۋاندا كېتىپ بارغان گىلگامىشنى كورگەنلەر.

www.uyghurkitap.com

— مەن ھەرگىز سىزنى قورقىتمايمەن! — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ گىلگامېش ئارقىسىغا قارىماي قويماي.

غايەت چوڭ چايان جەسەت ئاغزىنى ئېچىپ نەشتىرىنى چىقىرىپتۇ. گىلگامېش چەبدەسلىك بىلەن ئوزىنى قاچۇرۇپتۇ. يول تۆگىمەيتۇ، گىلگامېش بىر ئوڭكۇرگە كىرىپ، يولىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ.

— گىلگامېش ئاۋارە بولما، سەنەملەر پەرىنى تاپالمايسەن! — دەپ تەۋسىيە قىلىپتۇ ئەرشتىكى بىر سەنەم.

— ھەرگىز قورقمايمەن! — دەپتۇ گىلگامېش ئالغا قاراپ كېتىۋېتىپ.

ئۇ ماڭا - ماڭا چەكسىز بىپايان توختام سۇغا دۇچكېلىپ قېلىپ، بۇ سۇغا كىرگەن كىشى جېنىدىن جۇدا بولىدىكەن. گىلگامېش بىر كېمىچىنى كوندۇرۇپ، ئۇنىڭ بىلەن كېمە ھەيدەپ ئاخىر سەنەملەر پەرى تۇرغان جايغا — بەختە ئاۋلىسىغا بېرىپتۇ.

— ھورمەتلىك سەنەملەر پەرى، ئادەمنىڭ مەڭگۈ ئۆلمەسلىگى مۇمكىنمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ قەھرىمان.

— مەڭگۈ ئورۇلۇپ چۈشمەيدىغان ئويىنى تورگەنمۇ سەن؟ مەڭگۈ ئايرىلماس ئاكا - ئۇكىنى كورگەنمۇ سەن؟ ئالمىتائالا ئولۇمنى ھەممە ئىنسانىنىڭ پىشانىسىگە پۈتكەن، غەپلەتتە ياتقان ئادەمنىڭ ئوڭىدىن ئادەمدىن نېمە پەرقى بار؟ — سىز قانداق قىلىپ مەڭگۈ قېرىمايدىغان سەنەملەر پەرى بولغان؟

— ئۇ چاغلاردا سەنەملەر ئىنسانلارنى بەربات قىلىشى ئۈچۈن كەلگەن كەلىتۇردى. بەختكە يارىشا بىر ئاق كوگۈل سەنەم بۇ سىرنى ماڭا ئېيتىپ قويدى.

— ئۇنداق بولسا، سىز مەڭگۈ ئۆلمەسلىكنىڭ سىرىنى

ماڭا ئېيتىپ بېرەلەمسىز؟

— يىگىز ئاستىدا بىر تۇپ گىياھى ھايات بار، سەن ئۇنى قولغا چۈشۈرەلىسەڭ مەڭگۈ قېرىمايسەن.

— مەن ھازىرلا دېگىز ئاستىغا چۈشەمەن! — دەپتۇ قەھرىمان ۋە شۇ زامات دېگىزغا سەكرەپ چۈشۈپ، دېگىز ئاستىدىكى ھىلىقى گىيانى ئېلىپ چىقىپتۇ.

— مۇشۇ گىيانى يەسەڭ مەڭگۈ ياشايسەن! — سەنەملەر پىرىنسىڭ بۇ سوزى قەھرىمانلىڭ قولىغىمۇ تۆۋندە جارانغلاپتۇ. لېكىن ئۇ ئۇزۇڭ شەھىرىدىكى مىڭلىغان - ئون مىڭلىغان ئەمگەن ياشاۋاتقان ئاق كوڭۈل خەلقلەرنى ئويلاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ مېھرىگىيانى شەھەرگە ئېلىپ بېرىپ، ھەممە ئادەمگە يېگۈزۈش قارارغا كەلىپتۇ.

"ئۇزەمنلا ئويلىسام بولمايدۇ، بەختتىن كەڭ قېرىنداشلار بىلەن تەڭ بەھرىمەن بولۇشۇم كېرەك" دەپتۇ ئۇز - ئۇزىگە قەھرىمان يۇگۇرۇپ كېتىۋېتىپ كۇلگىنىچە.

ئۇنىڭ ئالدىدا بىر دەشت ئۇچراپتۇ، قەھرىمان داۋاملىق ئالغا قاراپ يۇگۇرۇپتۇ. ئۇ مېڭۈبرىپ ئاخىر بىر بۇلاقنى ئۇچراتىپتۇ. بۇ چاغدا قەھرىمانلىڭ ئۇستۈبشى چىلىق - چىلىق بولۇپ چوڭكەن ۋە قوپا باسقان ئىكەن، ئۇ مېھرىگىيانى بىر تەختە قويۇپ، يۇيۇنۇۋالاي دەپ بۇلاققا سەكرەپ چۈشۈپتۇ.

يۇيۇنۇپ بولۇپ قىرغاققا چىقسا مېھرىگىيا يوق تۇرغۇدەك. بۇنىڭدىن قەھرىمان تىت - تىت بولۇپ، ھەممە يەرنى ئىزدەپتۇ، قارىغۇدەك بولسا بىر چەتتە بىر قېرى يىلان مېھرىگىيانى يەۋاتقۇدەك. قەھرىمان ئېتىلىپ بارسا، ھىلىقى يىلان ئۇنى تاشلاپ، ياشرىپ قېچىپ كېتىپتۇ.

"ئەھۋالدىن قارىغاندا يىلان تېرە تاشلاپ مەڭگۈ ياشايدۇ

www.uyghurkitap.com

دىغان بولدى، ئىنسانلار بولساق قەرىدىسىغان ۋە ئولىدىسىغان بولدۇق" دەپ ھەسرەت چېكىپتۇ قەھرىمان.

ئۇ كىشىلەردىن بىردەممۇ ئايرىلالمايدىغان بولغاچقا، ئۇروۋا شەھرىگە قاراپ توختىماي چېپىپتۇ.

داستان· «گىلگامىش» قەدىمقى بابىل ئەدەبىياتىدىكى گوھەر. ئۇنىڭدا ئېگىلمەس - پۈكۈلمەس جەڭگىۋار روھىغا ئىگە قەھرىمان يارىتىلغان. ئەمما بۇ قەھرىمان ئوز نوۋىتىدە مەڭگۈ خەلقنىڭ مەنسۇپ. بۇ داستاندا، ئادەم ئاخىر ئولىدۇ، لېكىن خەلق ئىشلىرى مەڭگۈ ئولمەيدۇ، دېگەن ئاددى ئەمما چوڭقۇر پەلسەپىۋى قائىدە شەرھىلەنگەن: مانا بۇلار ئىككى دەريا ۋادىسىدىكى خەلقلەرنىڭ ئالىجاناپ ئىرادىسىنىڭ بەدىئى ئوبرازى بولۇپ، ئۇزاق زامانلاردىن بۇيان كىشىلەرگە تەربىيە ۋە ئىلھام بولۇپ كەلمەكتە.

كۇچلۇك ھەربى دولەت ـــ ئاسۇرىيە

سۇرىيىنىڭ پايتەختى دەمەشقىنى توپ - توغرا بىر يىل مۇھاسىرە قىلىۋالغان قۇدرەتلىك ئاسۇرىيە قوشۇنلىرى ئەمدىلىكتە ئۇمۇمى ھۇجۇمغا ئوتۇش ئالدىدا تۇرماقتا ئىكەن.

دەمەشق شەھەر دەرۋازىسىنىڭ سرتىدا توت تال تۇۋرۇك قادالغان. ھەر بىر تۇۋرۇككە كىيىملىرى جۇل - جۇل بولاۋپ كەتكەن، پۇتۇن بەدەنلىرى تاياق دەستىدىن تىتىلىپ پارە - پارە بولۇپ كەتكەن بىرىدىن ئەسىر باغلاپ قويۇلغان. بۇ 4 كىشى ئۇرۇشتا مەغلۇپ بولۇپ ئەسىرگە چۈشكەن سۇرىيە سەركەردىلىرى ئىكەن.

ئاسۇرىيە ئەسلىدە بابىلنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى بىر كىچىك دولەت بولۇپ، ئۇ تىگىت دەرياسىنىڭ يۇقۇرى ئېقىمىغا جايلاشقان، بۇ دولەت مىلادىدىن 2000 نەچچە يۈز يىل ئىلگىرىلا قۇرۇلغان. مىلادىدىن ئىلگىرى 8 - ئەسىرگە كەلگەندە ھەربى تەلىم - تەربىيىنىڭ كۈچەيتىلىشى ۋە قورال - ياراقنىڭ كۈزلۈكسىز ياخشىلىنىشى ئارقىسىدا، ئاخىر شۇ زامانلاردىكى "دۇنياۋى" (غەربىي ئاسىيا، شىمالىي ئافرىقا ۋە ئوتتۇرا دېڭىز رايونلىرى كوزدە تۇتۇلىدۇ) كۇچلۇك ھەربىي دولەت بولۇپ قالغان. ئۇ مىلادىدىن ئىلگىرى 743 - يىلى كىچىك ئاسىيا ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى رايونلارنى بېسىۋالغان. ئاندىنلا يەنە مىلادىدىن ئىلگىرى 732 - يىلى سۇرىيىگە ھۇجۇم قىلىپ، ئۇ-

ئىك پايتەختى دەمەشقنى مۇھاسىرە قىلىۋالغان.

— "چوڭ چىۋىن" نى ئېلىپ كېلىڭلار! — دەپ بۇيرۇق چۈشۈرگەن ئاسۇرىيە پادىشاسى.

ئەسكەرلەر 20 دانە "چوڭ چىۋىن" نى دەرھال سورەپ ئېلىپ كەلگەن. "چوڭ چىۋىن" دېگىنى ئاسۇرىيە قوشۇنىدا بار بولغان بىر خىل مۇجۇم قورالى ئىكەن. بۇ گاڭگىتا ياغاچ سۇپىدا بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدە ئالاھىدە ياسالغان ئىككى گاڭ ئالما تەخسە بار ئىكەن، ئۇنىڭغا ئوت يېيىلى ۋە كاۋچۇك دەرەخنى قۇۋزىنىدىن ئىشلىگەن ئاغامچا ئوخشۇتۇلگەن ئىكەن. كۇچەپ تارتىدىغان بولسا، يوغان - يوغان تاشلارنى ۋە كوپۇپ ئۇرغان ماي ئوقلىرىنى ئاتقىلى بولىدىكەن.

— ئات! — دەپ بۇيرۇق بەرگەن ئاسۇرىيە پادىشاسى.

تاش ۋە ماي ئوقلىرى سېپىلگە يامغۇردەك ياغدۇرۇلغان. قېلىن دەمەشق شەھەر سېپىنىڭ بىرقانچە يېرى ھايىت - مۆيىت دېگۈچە ئورۇلوپ چۈشكەن ۋە بىرقانچە يېرىگە ئوت تۇتاشقان.

— بار! — "سېپىل بۇزغۇچى" نى ئېلىپ كەل! — دەپ بۇيرۇق بەرگەن پادىشا.

ئەسكەرلەر تېزدىن "چوڭ چىۋىنلەر" نى سورەپ ئېلىپ كېتىپ، نۇرغۇن ئۇچى ئۇچلۇق "سېپىل بۇزغۇچى" نى كەلتۈرگەن. بۇنداق قورال چوڭ قاسقان شەكىلىدە بولۇپ، ئاستىغا 4 دانە چاق ئورنىتىلغان، ئالدى تەرىپىگە ئېغىر ھەم قوم چوڭ مىس بازۇغان ئورنىتىلغان. چوڭ مىس بازۇغانىنىڭ ئۇچى ئۇچلۇق ئىكەن، ئۇ ئالدى تەرەپكە قارىتىلغان بولۇپ كەينىدە تۇرۇپ تاسما بىلەن تارتىپ ھەركەتلەندۈرۈلىدىكەن.

— ھۇجۇم قىلىڭلار! — دەپ يەنە بۇيرۇق بەرگەن ئاسۇرىيە پادىشاسى.

قاتار ـ قاتار تۆمۈرلۈكلەر سەپىل بۇزغۇچىسىكى چولاق مىسى بۇزغان سەپىلدىكى بىر ئىستىھكامغا شىددەت بىلەن ئۇرۇلغان. "گۈپ!"، "گۈپ!"، "گۈپ!" قىلىغان ئاۋاز بىلەن تەڭلا ئىستىھكام لىگلىسىپ، كىسەكلىرى ئورۇلۇپ چۈشكەن.

ئىستىھكامدىكى سۈرىيە ئەسكەرلىرى ئالاقزادە بولۇپ ئوت ئۆتۈلمەتتۇرۇلغان ئوقيا ئاتقان. ئوقيا "ۋىز!"، "ۋىز!" قىلىپ بوشلۇقتا ئوت ئۇچقۇنلىرى پەيدا قىلغان. بىراق قوللىرىغا قالقان كالغان ئاسۇرىيە ئەسكەرلىرى ئوقنى تەڭلا ئوچۇرۇۋالغان.

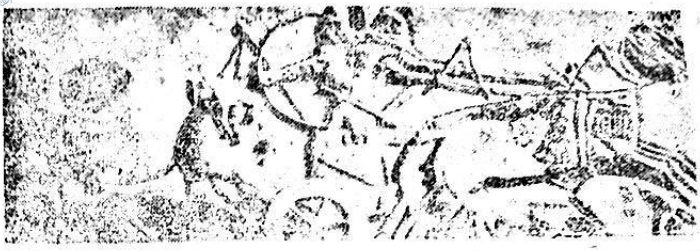
سۈرىيە ئەسكەرلىرى ئوقيا بىلەن ئېتىلغان ئوقنىڭ ئۇنۇمى بەرمىگەنلىكىنى كۆرۈپ، كوك مىستىن ياسالغان زەنجىر تاشلاپ سەپىل بۇزغۇچىنى ئورۇۋەتمەكچى بولغان. بىراق، ئولۇمدىن قورقمايدىغان بوقانچە ئاسۇرىيە ئەسكىرى زەنجىرگە مەھكەم ئېسىلىۋېلىپ، ئۇنى قارشىۋالغان.

بازغان "گۈپ!"، "گۈپ!"، "گۈپ!" قىلىپ ئورۇۋەرگەچكە ئىستىھكام ئاخىر ئورۇلۇپ چۈشكەن.

ئەسكەرلەر سەپىل بۇزغۇچىنى دەمەشلىنىڭ شەھەر دەرۋازىسىغا ئېلىپ كېلىپ، دەرۋازىغا ئورغىلى تۇرغان، ئۇزاق ئوتمەيلا دەرۋازا ئورۇلۇپ چۈشكەن ساۋۇت ۋە دۇبۇلغا كىيىمگەن ئاسۇرىيە ئەسكەرلىرى قوللىرىدا مىس قالقان ۋە نەيزە، ئاي پالتا ۋە يالمانلىق نەيزە تۇتقان پېتى دەمەشق شەھىرىگە شىددەت بىلەن ئېتىلىپ كىرگەن.

سۈرىيەلىكلەر داۋاملىق تۇرە ھەيسەرلىسىك بىلەن قارشىلىق كورسەتكەن. شىددەتلىك كوچا ئۇرۇشى يەتتە كېچە ـ كۈندۈز داۋام قىلغان. ئاسۇرىيە ئەسكەرلىرى شەھەر خەلقىنى ۋەھىمىلىك بىلەن قىرغان: ئۇلارنىڭ باشلىرىنى مىجۇەتكەن، بويۇنلىرىنى كېسىپ تاشلىغان، ئۇلارنىڭ ئوي ـ جايلىرىنى كويدۇ-

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى
www.uyghurkitap.com

ئاسۇرىيە قاپارتما ھەيكىلى

رۇۋەتكەن، مال ـ مۈلكىنى بۇلاپ كەتكەن، بالا ـ ۋاقىلىرىنى، ئەسىرگە ئېلىپ كەتكەن.

8 ـ كۈنى ئۇرۇش ئاياقلىشىپ، پۈتۈن ئەزايى جاراھەت ۋە قان بىلەن تولغان دەمەشقنىڭ پادىشاسى باغلانغان پېتى ئاسۇرىيە پادىشاسىنىڭ ئالدىغا كەلتۈرۈلگەن.

— ئولتۇرۇلسۇن! — دەپ ۋاقىرىغان ئاسۇرىيە پادىشاسى. ۋەھشىلىك بىلەن.

دەمەشق پادىشاسىنىڭ بېشى تېنىدىن جۇدا قىلىنغان. كېيىن بەزىلەر دەمەشق شەھىرىنىڭ شىمالىي دەرۋازىسىغا بېرىپ قارىغۇدەك بولسا، كېسىلگەن ئادەم بېشى كىچىك ـ كىچىك تاغ دەك دۆۋىلىنىپ كەتكەن. يەنە مىڭلىغا يېقىن ئەسىر ئاستا ـ ئاستا ئازاپلىنىپ ئولىسۇن دەپ ئوچى ئوچلۇق قوزۇقلار قېقىلغان تۈرۈككە باغلانغان. ئوششاق بالىلارغا ئاسۇرىيىلىكلەر قىلچىمۇ رەھىم قىلماي، شۇ جايدىلا قىرىپ تاشلىغان. ئونسىگىدىن كېيىن دۆۋە ـ دۆۋە ئالتۇن، كۈمۈش، مىس، پىل چىشى ۋە باشقا قىممەتلىك بۇيۇملارنى ھارۋىلارغا بېسىپ ئاسۇرىيەگە ئېلىپ كەتكەن.

ئاسۇرىيە قوشۇنلىرى ھارۋىلىرىنى غۇيۇلدىتىپ ھەيدەپ، ئاتە

لىرنى چاپتۇرۇپ داۋاملىق ئالغا ئىلگىرىلىگەن. ئۇلارنىڭ ھەر-
بى يۇرۇشى ناھايىتى تېز بولغان، ھەتتا دەريالاردىن ئوتكەندىمۇ
قىينالمىغان، ئۇلار يەل بېرىلگەن تۇلۇملار بىلەن دەريادىن ئو-
تۇشكە ماھىر بولغاچقا، بۇنداق تۇلۇملارنى بىر - بىرىگە چې-
تىپ، ئۇلارنى بۇ قىرغاقتىن ئۇ قىرغاققىچە قاتار تىزىپ، ئۇس-
تىگە شاخ - شۇمبا ياتقۇزۇپ ھەربى ئاسما كۆۋرۈك ياسىغان،
بۇنداق كۆۋرۈكتىن ھەتتا ئۇرۇش ھارۋىلىرىمۇ ئوتەلىگەن. ئا-
سۇرىيە پادىشاسى ئۇرۇشتا مەغلۇپ بولۇپ تەسلىم بولغىلى ئونە-
مىغان دولەتلەردىن ئىنتايىن دەھشەتلىك ئۇسۇللار بىلەن ئىنتى-
قام ئالغان. ئۇرۇشتا غەلىبە قىلغاندىن كېيىن، پادىشا دائىم ئە-
سىرگە ئېلىنغان 4 پادىشا سورىگەن ئىككى چاقلىق ھارۋىغا ئول-
تۇرۇپ، ئۇز پايتەختىنى ئايلىنىپ چىققان. كوچىلارغا ئۇرۇش-
تا مەغلۇپ بولغان دولەتلەرنىڭ ئەسىرگە چۈشكەن ئاقسۆڭەك-
لىرى سولانغان قەپەزلەرنى كورگەزمە قىلىپ قويغان. شۇڭا ئا-
سۇرىيە قوشۇنلىرى يېتىپ كېلىش بىلەن نۇرغۇن دولەتلەر دەر-
ھال تەسلىم بولغان. مىلادىدىن ئىلگىرى 729 - يىلى ئاسۇرە-
يە پۇتۇن بابىلنى بېسىۋالغان.

ئاسۇرىيىنىڭ پىشقەدەم پادىشاسى ۋاپات بولغاندىن كېيىن،
ئوغلى ۋارىسى مىلادىدىن ئىلگىرى 671 - يىلى مىسىرنى،
مىلادىدىن ئىلگىرى 639 - يىلى ئېلان ئىگىزلىگىنى بېسىۋال-
غان. شۇنىڭدىن كېيىنكى ئاسۇرىيە شۇ زامانلاردا دۇنيادا ئەڭ
قۇدرەتلىك بولغان ئىككى مەدەنىي دولەتنىڭ — مىسىر بىلەن
بابىلنىڭ پۇتۇن زېمىنىنى ئوزىگە قارىتىۋالغان، شۇنىڭ بىلەن
بىر ۋاقىتتا، ئەتراپتىكى رايونلارغا كېڭىيىپ، شىمالدا كاۋكاز
تاغ تىزمىلىرىدىن جەنۇبتا نىل دەرياسى ۋادىسىغىچە، شەرقتە
پېرسىيە بوغىزىدىن غەربتە ئوتتۇرا دېڭىزغىچە بولغان كەڭ

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

زېمىنىنى ئوز ئىچىگە ئالغان "دۇنياۋى" بۇيۇك ئىمپېرىيىنى قۇرغان.

بىراق، سىرتقا قارىتا دەھشەتلىك تۇردە بۇلاڭچى سىياسىتىنى يۈرگۈزۈش، ئىچكى جەھەتتە ئەمگەكچىلەرنى قۇل قىلىش ئاساسىغا قۇرۇلغان ئاسۇرىيە ھەربىي ئىمپېرىيىسى ئوز ھوكۇمرانلىقىنى ئانچە ئۇزاققا داۋاملاشتۇرالمىغان. 100 يىلغا يەتمەيلا ئاسۇرىيە بويسۇندۇرۇۋالغان بىرمۇنچە دولەتلەر ئارقا - ئارقىدىن قوزغىلىپ قارشىلىق كورسىتىپ، ئارقا - ئارقىدىن ئاسۇرىيە ئىمپېرىيىسىنىڭ تەۋەلىكىدىن چېقىپ كەتكەن ئاسۇرىيىنى قالايمىقانچىلىق - پاتپاراقلىق باسقان. مىلادىدىن ئىلگىرى 612 - يىلى ئىران ئىگىزلىگىدىكى مېدىيە بىلەن ئىككى دەريا ۋادىسىدىكى بابىل بىرلەشمە ئارمىيىسى ئاسۇرىيە نىڭ پايتەختى نىنېۋىنى ئىشغال قىلغان. ئۇنىڭدىن كېيىن ئانچە ئۇزاق ئوتمەيلا بىر مەھەل دەۋران سۈرگەن ئاسۇرىيە ئىمپېرىيىسى ئاخىر ھالاك بولغان.

مۇئەللەق باغچا

بۇ يەردە كۆكۈز تاغ، ئورمان بولىسىغا چىقا قۇياشنىڭ نۇرى توغ
ىدىن توغرا يەرگە چۈشىدىكەن. كۈزاق ۋاقىت يامغۇر ياغ
سىغانلىقى، ئىسسىق شامال چىقىپ تۇرغانلىقى مۇچۈن يەرلەر
يېرىلىپ، زىرائەتلەر قۇرۇپ كېتىشكە باشلاپتۇ. لېكىن كىشىلەر
باشلىرىنى كوتىرىپ بابىلۇن شەھرىگە قارىغۇدەك بولسا، ئاسمان
دا دەل - دەرەخ، گۈل - گىياھلار ئادەمنىڭ زوقى كەلگۈدەك
ياپ - يېشىل كوكىرىپ تۇرىدىكەن. بۇ قانداق ئىش؟ بۇ پۈتۈن
ئالەمگە مەشھۇر بولغان قەدىمقى بۇيۇك قۇرۇلۇش -- مۇئەللەق
باغ ئىكەن.

مۇئەللەق باغ قانداق ياسالغان؟

مىلادىدىن ئىلگىرى 614 - يىلى بابىل قوشۇنلىرى
لەن ئۇران ئىگىزلىگىدىكى مىدىيە قوشۇنلىرى بىرلىشىپ، بىر-
كەتە ئاسۇرىيەگە ھۇجۇم قىلغان. مىدىيە قوشۇنلىرى ئاساكىنغا ئو-
ش تاكتىكىسى بىلەن ئاسۇرىيە شەھرىنى ئىشغال قىلغان!
ئىككى دولەتنىڭ پادىشالىرى مەزكۇر شەھەرنىڭ خارابە-
قانداق قىلىپ بىرلىكتە مۇسكەر چىقىرىپ ئاسۇرىيىنى يوقە-
نىڭ چوڭ پىلانى مۇستەھكەملەنگەن ئىپلىپ بارغان. دوس-
ە ئىتتىپاقنى مۇستەھكەملەش مۇچۈن، ئىككى دولەت پادىشا-
ى بابىل شاھزادىسى بىلەن مىدىيە سىلىكسىنى نىكاھلاش
ۇنى بەلگىلىگەن. شۇنىڭدىن كېيىن، ئىككى دەۋرىپ ھەمكار-

www.uyghurkitap.com

لىشىپ كۈرۈش قىلىپ، ئاخىر مىلادىدىن ئىلگىرى 605 - يىلى
"دۇنيا" غا خوجايىنلىق قىلىپ تۇرغان كۈچلۈك ھەربىي دولەت
ئاسۇرىيىنى مۇنقەرز قىلغان.

مىلادىدىن ئىلگىرى 604 - يىلى بابىل پادىشاسى ۋاپات
بولغان. يېڭى پادىشا نەبۇچادنەزار تەختتە ئولتۇرغاندىن كېيىن
توي مەرىكىسى ئوتكۈزۈپ، مېدىيە مەلىكىسى سەمىراسنى ئەمدى
رىڭگە ئېلىپ، ئۇنى خانىش قىلغان. بىراق خانىش بابىلغا بېرىپ
تۇزلەشكىلىك، سېرىق توپىلىق جايلارنى كورۇپلا يۇرتىنى سېغىنىپ
نىشقا باشلىغان. ئۇ كۈن بويى چىراي ئاچمىغان، ئۇنىڭ گېپىدىن
سۇ، تاماق ئوتىمگەن، ساھىپجامال بۇ مەلىكە ئورۇقلاپ
سوگەك بولۇپ قالغان.

بۇ ھالنى كورگەن پادىشا نېمە قىلىشنى بىلمەي پاراتەك
بولغان. ئىگىز - ئىگىز تاغلىرى، بۇك - باراخسان ئورمىنى بار
ئىران ئىگىزلىگى خانىشنىڭ يۇرتى ئىكەن. بىراق بابىلدا ھەتتا
بىر تال تاشمۇ تېپىلمايدىكەن قانداق قىلىش كېرەك؟ پادىشا نۇرغۇن بىناكارلىق ئۇستىلىرىنى تەكلىپ قىلىپ، پايتەختتە
بىر چوڭ سۇنئى تاغ ياساشنى تاپشۇرغان.

نۇرغۇنلىغان قۇللارنىڭ قان - تەرلىرىنى ئاققۇزۇپ بىر-
نەچچە يىل ئەجرى قىلىشى ئارقىسىدا ئاخىر بىر چوڭ سۇنئى
تاغ ياسالغان.

بۇ سۇنئى تاغنىڭ ھەر بىر تەرىپىنىڭ ئۇزۇنلۇغى 120
نەچچە مېتىر، ئىگىزلىگى 25 مېتىر بولۇپ، تاش تۇرۇك ۋە
شىبەن تاش بىلەن بىر قەۋەت - بىر قەۋەتتىن ئىگىز قىلىپ قو-
يۇرۇلغان. بۇ تاشلارنىڭ نەچچە يۈز كىلومېتىر كېلىدىغان
يىراق جايلاردىن توشۇپ كېلىنگەنلىگىگە گەپ كەتمەيدۇ، ئەل-
ۋەتتە. سۇنئى تاغ ئۈستى قەۋەت، ئوتتۇرا قەۋەت ۋە تۆۋەن

قەۋەت دەپ ئۇيۇلگەن بولۇپ، ھەر بىر قەۋىتىنىڭ ئوتتۇرىسىغا سۇ ئوتۇپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن قارامايدىغان يالتىلغان يۇلغۇن باسۇرۇلغان. ھەر ئىھتىمالدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، ئوتتۇرىغا ئىككى قەۋەت خىش ياتقۇزۇلۇپ، ئۇنىڭ ئوتتۇرىغا يەنە بىر قەۋەت قوغۇشۇن ئېرىتىلگەن. مۇشۇنداق ئىشلارنى قىلىپ بولغاندىن كېيىن ئاندىن ئوتتۇرىغا قەۋەتمۇ - قەۋەت مۇنبەت توپا ياتقۇزۇلۇپ، ھەر خىلى ئىسىل گۈل گىياھلار ۋە دەل - دەرەخ تىكىلگەن. بۇ گۈل - گىياھ، دەل - دەرەخلەر يىراقتىن قارىسا ئاسمان بوشلۇغىدا تۇرغاندەك كۆرۈنگەچكە "مۇئەللەق باغ" دەپ ئاتالغان.

شۇنچە ئىگىز يەرگە گۈل - گىياھ، دەل - دەرەخ تىكىلگەندىن كېيىن ئۇنى سۇغىرىش بىر مەسىلە بولۇپ قالغان. شۇنىڭ بىلەن سۇنىڭ تاغنىڭ ئوتتۇرىغا ماشىنا كۈچى بىلەن سۇ چىقىرىپ سوغىرىش ئۈسكۈنىلىرى ئورنىتىلىپ، پىقىرىما ناسوس بىلەن ئېغىرات دەريياسىدىن توختىماي سۇ تارتىپ تۇرۇلغان. شۇ زامانلارغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، بۇ نەقەدەر مۇشكۈل قۇرۇلۇش - ھە!

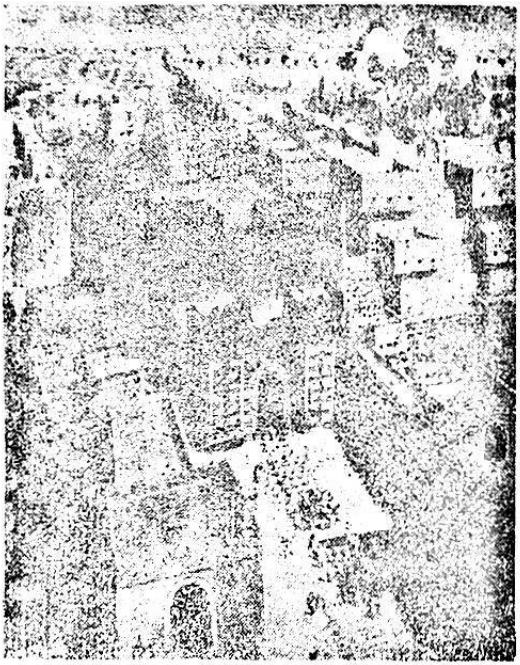
مۇئەللەق باغ ئىچىگە يەنە ھەشەمەتلىك سارايلار سېلىنغان بولۇپ، پادىشا بىلەن خانىش بۇ سارايلاردا تۇرۇپ پۈتۈن شەھەر مەنزىرىسىنى كۆرۈپ تۇرالايدىكەن. ئېيتىلىشلارغا قارىغاندا، ھېدىيە مەلىكىسى شۇنىڭدىن تارتىپ شات - خۇراملىققا چۆكۈپ، يۇرتىنى ئۇنداق قاتتىق سېغىنمايدىغان بولغانمىش.

ئەمىلىيەتتە، مۇئەللەق باغ بابىلۇن شەھىرىنىڭ شەھەر قۇرۇلۇشىنىڭ بىر تەركىۋى قىسمىدىنلا ئىبارەت بولغان. نېبۇچادنەزار بابىلۇن شەھرىنى شۇ چاغدا دۇنيادىكى ئەڭ كاتتا شەھەرلەردىن قىلىپ قۇرغان. پۈتۈن شەھەر تامامىنى خىش بىلەن

قويۇرغان ھەمدە پۇتۇن شەھەر تاملىرىغا سىر بەرگەن. سوغۇق رەڭلىك سېپىل توت چاسا شەكىلگە كىرگەن. يۇنان تارىخشۇناس لىرمىنىڭ تەسۋىرلىشچە شەھەر سېپىلى 22 كىلومېتىر كېلىدە كەن. سېپىل ئىنتايىن قېلىن بولۇپ، ئۇستى توت ئات تەڭ ما ڭالايدىغان يول ئىكەن. شەھەرنى چورىدىگەن ھالدا ھەر 40 قەدەمچە مېتىر ئارىلىقتا بىردىن جەمى 300 قەدەمچە راۋاق سې لىنغان. سېپىل ئىچكى - تاشقى 3 قەۋەت بولۇپ، بەزىلىرىنىڭ قېلىنلىقى 3 مېتىر، بەزىلىرىنىڭ 8 مېتىر كېلىدىكەن. سېپىل تامانىرىنىڭ ئارىلىقىدا خەندەك بار ئىكەن. پۇتۇن شەھەرنىڭ يۇز نەچچە دەرۋازىسى بولۇپ، ھەممىسىنىڭ راسلىرى، توغرا لىمى ۋە ئىشىكلىرى مىستىن قويۇلغان ئىكەن. بۇنىڭدىن باش قا، شەھەر سېپىلى ئۇستىدە سۇ كۇچى بىلەن مۇداپىلىنىش قۇ رۇلمىسى بولۇپ، دۇشمەن ھۇجۇم قىلىپ كەلگەندەك بولسا، سۇ قويۇپ بېرىپ شەھەر سىرتىدىكى يەرلەرنى سۇغا باسۇرۇۋاتقىلى بولىدىكەن. دىمىسمۇ "پۇلاتتەك مۇستەھكەم" ئىكەن.

بابىلۇن شەھىرى يەنە سەنئەت شەھىرى بولغان. شىمالىي دەرۋازىسىنى ئالساق، ئۇنىڭ ئېغىرلىقى ئىككى تونىنا، ئىگىز لىكى 12 مېتىر كېلىدىغان بولۇپ، ئىككى تەرىپىدىكى گوزگە تاشلىنىپ تۇرىدىغان ئىككى راۋاق ئارىغا ئېلىپ تۇرغان. دەرۋازا تېمى ۋە راۋاقلىرىچە كوكۇمى سىرلىق خىش بىلەن زىننەتلەنگەن بولۇپ، خىشلارغا سۈرتمە ئېنىق، شەكلى ھەر خىل ھالەتتىكى ياۋا كالا، ئەجدىھا ۋە تۇرۇلۇك ھايۋانلار شەكىلدە 575 قاپارتما ھەيكەل ئويۇلغان. شەھەر ئىچىدىكى جەنۇپ بىلەن شىمالنى تۇتاشتۇرىدىغان يول "مۇقەددەس يول" دەپ ئا تالغان. بۇ يول پۇتۇنلەي بىر مېتىر كېلىدىغان توت چاسا ھالك تاش بىلەن ياسالغان بولۇپ، ئوتتۇرىسىغا ئۇلاق رەڭ ياكى ئەقىرەڭ،

ئىككى چېتىگە قىزىل رەڭ بېرىلگەن، شىمال تاشلارغا مىخ يېزىق بىلەن خەت ئويۇلغان. مۇقەددەس يولنىڭ ئىككى ياقىسىدىكى تاملارغا ھەر خىل قىياپەتتىكى تېرىك شىرلار دەك كورۇنىدىغان ئاق رەڭلىك ۋە ئالتۇن رەڭلىك شىر ھەيكەللىرى چۈشۈرۈلگەن. مۇقەددەس يولنىڭ ئايىغىغا دىمبىتىرى 70 - 60 مېتىر كېلىدىغان چوڭ ئىبادەتخانا ھەمدە پەلەككە يېتىدىغان 7 قەۋەتلىك مۇنار سېلىنغان. ئىبادەتخانىنىڭ ئالدى تەرىپىگە مەرمەر تاشتىن بىر كولچەك ياسالغان، رىۋايەت قىلىنىشچە، بۇ پۈتكۈل

مىلادىدىن ئىلگىرى 6 - ئەسىردىكى بابىلۇن شەھىرى

www.uyghurkitap.com

دۇنيانىڭ پەيدا بولۇشىنىڭ مەنبەسىمش. شۇڭا بابىلۇن شەھ
گە كىرگەنلەر ئەپسانىۋى ئالەمگە كىرگەندەك بولىدىكەنمە
بابىلۇن شەھىرى ئېفرات دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىم
(ھازىرقى ئىراقنىڭ باغدات شەھىرىنىڭ جەنۇبىغا) سېلىنغان،
مۇھىم قاتناش تۇگۇنى بولۇپ، دۇنيادىكى ھەرقايسى ئەللە
نىڭ سودىگەرلىرى بۇ يەرگە كېلىپ تۇرغان، شۇ چاغلاردا
شەھەر ئاسىيانىڭ غەربىدىكى مەشھۇر سودا ۋە مەدەنىيەت مە
كىزى بولۇپ، "ئەرشنىڭ دەرۋازىسى" دەپ ئاتالغان. مىلادىد
ئىلگىرى 4 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىغا كەلگەندە، بۇ باي شەھ
گوللىنىشتىن خاراپلىنىشقا يۈزلەنگەن. مىلادىدىن ئىلگىرى 2 -
ئەسىرگە كەلگەندە خارابىگە ئايلانغان. شەھەر ئىچىدىكى مۇئە
لەق باقما كەلسەك، ئۇنىڭ ئىزى يېقىنقى يىللاردا تېپىلدى

كۇرۇسنىڭ بابىلنى ئىشغال قىلىشى

مىلادىدىن ئىلگىرى 538 - يىلى قەدىمقى مەدەنىي دولەت بابىل ئەڭ خەتەرلىك دەۋرگە قەدەم قويغان.

پايتەختتى بابىلۇن شەھرىنى پىرسىيە ئىمپېرىيىسىنىڭ قوشۇنلىرى خېلى بىر مەزگىل قورشۇۋالغان. پىرسىيە پادىشاسى كۇرۇس بابىل پادىشاسىنى تەسلىم بولۇشقا قايتا - قايتا ئۇندىسىمۇ، لېكىن ئۇ داۋاملىق تۇرده قەيسەرلىك بىلەن قارشىلىق كۆرسەتكەن.

— ئۇلار نىمىتى؟ — دېگەن بابىل پادىشاسى ئىشەنچ بىلەن، — كۇرۇس قوشۇنلىرى شەھەرگە ھۇجۇم قىلىشقا پېتىنەلمىغان بولسا، ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئېفرات دەرياسىغا غەرق قىلۋېتىمەن! — ئەسلىدە بابىلۇن شەھرىنىڭ مۇداپىە ئەسلىھەلىرى ئىنتايىن پۇختا ئىكەن، سېپىللىرى قېلىن، ئىستىھكاملىرى پۇختا بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئالاھىدە بولغان سۇ قويۇپ بېرىش سىستېمىلىرىمۇ بار ئىكەن. توساتنى ئىچىۋەتىلا ئېفرات دەرياسىنىڭ سۈيى بابىلۇن شەھرىگە باشۇرۇپ كىرىپ، شەھەر تېشىدىكى يەرلەرنى كولگە ئايلاندۇرۇۋېتالايدىكەن.

— پادىشا ئالىلىرى، پىرسىيە قوشۇنلىرى شەھەرگە ھۇجۇم قىلىپ كەلدى! — دەپ ئالدىراپ خەۋەر قىلىپتۇ پادىشا مۇھاپىزەتچىلىرىدىن بىرى بىر ئاخشىمى.

— سۇ قويۇپ بېرىڭلار! — دەپ ئەمىر قىلىپتۇ پادىشا ۋە ياتاقخانىسىغا قايتىپ خوشخەۋەر كۈتۈپ تۇرۇپتۇ.

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

يېرىم كېچىدە تۇيۇقسىز چۇقان - سۆرەن كوتىرىلىپتۇ
— چاتاق بولدى، پىرسىيە قوشۇنلىرى شەھەرگە باسۇر
كىردى! — دەپتۇ مۇھاپىزەتچى ئالاقزادىلىك بىلەن پادىشا
ياتقىنىڭ ئىشىگىنى قېقىپ.

— نېمە ئۇلار قانات ياساپ كىرىپتىمۇ؟ — پادىشا
دەرھال شاھزادىنى ئەسكەر باشلاپ قارشىلىق كۆرسىتىشكە بۇيرۇ
تۇ، بىراق كېچىكىپ قېلىپتۇ، چۈنكى بۇ چاغدا پىرسىيە قوشۇ
لىرى پۈتۈن بابىلۇن شەھرىنى ئىشغال قىلىپ بولغان ئىكەن.

— بۇ قانداق ئىش؟

بابىل خانلىقىنىڭ ھوكۇمرانلىرى خان جەمەتى، باي
سودىگەر - توردىلەر، ھاپىزلاردىن ئىبارەت 3 گۇرۇھقا ئايرىلغان
بولۇپ، ئۇلار زادىلا ئەپ ئەمەس ئىكەن، بىر - بىرىنىڭ پېي
گە چۈشۈپ يۇرۇشكەن ئىكەن. پىرسىيە پادىشاسى كۇرۇس بۇ
ئەھۋالدىن خەۋەر تېپىپ، شەھەرگە جاسۇسلارنى كىرگۈزۈپ
باي سودىگەر - توربىلەرگە ۋە ھاپىزلارغا نۇرغۇن ئالتۇن
كۈمۈش بېرىپ، شەھەرگە كىرگەندىن كېيىن ئۇلارغا تەگمە
لىكتە ۋەدە بەرگەن. شۇنىڭدەك، ئۇلارغا، بابىلۇن شەھرىنى
تەقدىم قىلالىسىڭلار كوپ ئىنئام بېرىمەن، دېگەن. بۇ ئەبلەخلار
ئۈز شوھرەتلىرىنى دەپ ۋەتەن ساتقۇچلۇق قىلىپ، ئېفرات دەر
ياسىنىڭ سۈيىنى باشقا تەرەپكە باشلىۋېتىپ، كېچىدە شەھەر
دەرۋازىلىرىنى پىرسىيە قوشۇنلىرىغا ئېچىپ بەرگەن. شۇنداق
قىلىپ كۇرۇس ھېچبىر كۈچ سەرپ قىلمايلا بابىل خانلىقىنى
يوقاتقان.

كۇرۇس پىرسىيە ئىمپېرىيىسىنىڭ ئاساسچىسى. پىرسىيلىك
لەر ئەسلىدە ئىران ئىگىزلىكىنىڭ جەنۇبىدا ياشايدىغان بولۇپ،
ئۇلارغا شىمال تەرەپتىكى مېدىيىلىكلەر ھوكۇمرانلىق قىلىدىكەن.

ھىلادىدىن ئىلگىرى 550 - يىلى كۈروش لەشكەر تارتىپ مىدىيە خانلىقىنى يوقىتىپ، ئىران ئىگىزلىگىنى بىرلىككە كەلتۈرگەن ۋە قۇدرەتلىك پىرسىيە ئىمپېرىيەسىنى قۇرغان. شۇنىڭدىن كېيىنلا ئۇ كىچىك ئاسىياغا ھەربىي يۈرۈش قىلىپ، تاكى ئېگەي دېڭىزى بويلىرىغىچە بارغان. ئۇنىڭدىن كېيىن جەنۇپقا قاراپ يۈرۈش قىلىپ، مىسىر ۋە پەلەستىنلەرنى بوي سۇندۇرۇپ، ئاخىرىدا ئوتتۇرا شەرقتىكى كۈچلۈك دولەت بابىلنى يوقاتقان. پىرسىيە بوغۇزىدىن تارتىپ ئوتتۇرا دېڭىزغىچە بولغان جايلار- نىڭ ھەممىسى پىرسىيە زېمىنى بولغان.

كۈروش ئۆز زامانىسىدا دۇنياداكى ئەڭ ئاۋات بولغان بابىلۇن شەھرىگە كىرگەندىن كېيىن پىرسىيە ئىمپېرىيەسىنىڭ پايتەختىنى بابىلۇن شەھرىگە يوتكەشنى قارار قىلغان ھەمدە ئۆزىنى "ئالەمنىڭ پادىشاسى" دەپ جاكالىغان.

كۈروشنىڭ كېيىنكى قېتىملىق بوي سۇندۇروش ئوبېكتى مىسىر بولغان. بىراق، ئۇ مىسىرغا يۈرۈش قىلىشتىن ئىلگىرى، ئاۋال ئۆزىنىڭ شەرقىي تەرەپتىكى ئارقا سېپىنى مۇستەھكەملەش لازىملىقىنى بىلگەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئەسكەر تارتىپ كاسپى دېڭىزغا قاراپ يۈرۈش قىلىپ، ئۇ يەردىكى ماساگېت دۆلىتىنى ئۇنقۇرز قىلماقچى بولغان.

ماساگېت خان ئوردىسىدا ئايال پادىشا جەددى يىغىن چاقىر- غان. ئايال پادىشا ئەلەملىك كۆز يېشى قىلىپ تۇرۇپ مۇنداق دىگەن:

— پىرسىيە قوشۇنلىرى يەرلىرىمىزنى بېسىۋالىدى، خەل- قىمىزنى قىردى، مېنىڭ جان - جىگەر ئوغلۇمنى ئولتۈردى، چوقۇم ئىنتىقام ئېلىشىمىز كېرەك!

— چوقۇم ئىنتىقام ئالىمىز! — دەپ قەسەم ئىچىشكەن

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

ۋەزىرلەر ۋە قوشۇن سەركەردىلىرى.

ئۇلار تاقابىل تۇرۇشنىڭ بىر ئامالىنى تاپالمىغان. ئاۋا دۇشمەننى ئالداپ ئىچكىرىلەپ كىرگۈزۈپ، ئوزلىرى يايلاق تەرەپكە چېكىنگەن. كۇرۇس ماساگېت قوشۇنلىرى مەغلۇپ بولدى دەپ ئويلاپ، بىر قىسىم ئاتلىق ئەسكىرىنى باشلاپ توپ - توغرا باستۇرۇپ كىرگەن. تۇيۇقسىزلا تەرەپ - تەرەپتىن غەزەپلىك سادا ياڭراپ، بوكتۇرمىدىكى ماساگېت ئاتلىق ئەسكەرلىرى قۇشنۇ - قۇشتىن ھۇجۇمغا ئوتكەن. قورشاۋ ئىچىدە قالغان كۇرۇس چېكىنىشكە ئۇلگۈرەلمىگەن.

"ئالەمنىڭ پادىشاسى" قولغا چۈشكەن، ماساگېت ئەسكەرلىرى ئۇنى ئايال پادىشانىڭ ئالدىغا ئېلىپ بارغان.

ـــ ھوي، قانخور زالىم، سېنى قانغا تويغۇزۇپ قويايي، - دېگەن، ئايال پادىشا قاتتىق ئاۋاز بىلەن كۇرۇسنىڭ كوزىگە قولىنى تىقىپ: تۇرۇپ ھەم ئونىڭ بۇيرۇغىنى بىلەن كۇرۇسنىڭ

كۇرۇس قەبرىسىنىڭ خارابىسى

بەشى كېسىلىپ، قان قاچىلانغان قاپقا سېلىنغان.

كېيىنكى چاغلاردا كۇرۇسنىڭ جەسىدى پىرسىيىگە ئېلىپ كېلىنىپ كاتتا ھەم ھەشەمەتلىك قەۋرىگە دەپنە قىلىنغان. بۇ قەۋرە تا ھازىرغىچە ئىران ئېگىزلىگىدە ساقلانماقتا.

كۇرۇس ئولگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئوغلى كامبۇسس ئۇنىڭ ئىشلىرىغا ۋارىسلىق قىلىپ، مىلادىدىن ئىلگىرى 525 - يىلى مىسىرنى مۇنقەرز قىلغان. ئۇنىڭدىن كېيىن پىرسىيە ئىمپېرىيىسى بوي سۇندۇرغان دولەتلەر قوزغىلىپ قارشىلىق قىلغاچقا، پىرسىيە ئىمپېرىيىسى بىر مەھەل پارچىلانغان.

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى
www.uyghurkitap.com

داريۇس I

مىلادىدىن ئىلگىرى 522 - يىلى پېرسىيە پادىشاسى داريۇس I پادىشالىق تەختكە چىققان. ئۇ قولىدىن ئىش كېلىدىغان پادىشا بولۇپ، ئۇنىڭ قاتتىق تەدبىرلەرنى قوللىنىشى ئارقىسىدا، پېرسىيە ئىمپېرىيىسى يېڭى‌ۋاشتىن بىرلىككە كەلگەن. داريۇس I تەرەپ - تەرەپلەردە ئۇرۇش قىلىپ، بوي سۇندۇرۇلغان دولەتلەرنىڭ قارشىلىقلىرىنى تېنچلاندۇرۇپ، شەرقتە ھىندىستان دەريا‌سى ۋادىسىغا، غەربتە سەھرايى كېبىر چولىگە قەدەر يېتىپ بارغان، ئاسىيا، ئافرىقا ۋە ياۋروپا قىتئەلىرىدىكى بىر قىسىم زېمىننى ئوز ئىچىگە ئالغان بۇيۇك ئىمپېرىيىنى قۇرغان. ئۇ ئوزىنىڭ ئۇلۇغ غەلبىسىنى خاتىرىلەش ئۈچۈن، گىرانىت تاشقا يادنامە ئويدۇرۇپ قالدۇرغان. بۇ يادنامە تا بۈگۈنگىچە ئىرانىنىڭ غەربىي قىسمىدىكى ئىگىزلىگى 450 مېتىر كېلىدىغان بېھىستۇن قۇرام تېشىدا بار. يادنامىنىڭ ئۈستى تەرىپىگە بېشىنى تىك تۇتۇپ، كوكرىگىنى چىقارغان ھالدا غالىپلارچە ئىپتىخار بىلەن تۇرغان داريۇسنىڭ پۇتۇن ھەيكىلى ئويۇلغان. داريۇسنىڭ پۇتى ئاستىغا بىر توپ تۆز پۈكۈپ ئولتۇرغان كىشىلەرنىڭ ھەيكىلى ئويۇلغان. يان تەرىپىگە يەنە بويىنىغا سىرتماق سېلىنغان، ئىككى قولى ئارقىسىغا قىلىپ باغلانغان 9 ئەسىرنىڭ ھەيكىلى چۈشۈرۈلگەن. بۇ ئادەملەر داريۇس مىسىر قاتارلىق دولەتلەرنىڭ قارشىلىقىنى يەڭگەندە ئەسىرگە چۈشكەن 9 پادىشامىش.

ئاسىيا، ئافرىقا ۋە ياۋروپادىكى كەڭ جايلار بوي سۇندۇ-

رۇلفاندىن كېيىن، قەدىمقى مىسىر ۋە ئىككى دەريا ۋادىسىدىكى ئىلغار مەدەنىيەت پىرسىيە ئىمپېرىيىسىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا ناھايىتى تېز تارقاپ، يېزا ئىگىلىكى ۋە قول سانائەت ئىشلەپ چىقىرىشى شۇنىڭدەك سودا ئىشلىرى ناھايىتى زور دەرىجىدە راۋاجلانغان. دارىۇس I ھەممىگە خوجايىنلىق قىلىدىغان پادىشا بولۇپ قالغان.

بۇ پادىشانىڭ ھەيۇسىنى تۇۋەندىكى ئەھۋالدىن كۆرۈۋالالايسىز:

ۋەزىرلەر بىر - بىرلەپ ئۇنىڭ ئالدىدا. دۇم بولۇپ، ئۇنىڭغا باش ئۇرغان. ئوردا يىغىنلىرىغا قاتناشقان چاغلاردىمۇ ۋەزىرلەرنىڭ تىنىغى پادىشاغا تېگىپ كەتمەسلىك ئۈچۈن، پادىشا بىلەن ۋەزىرلەرنىڭ ئارىلىقىغا پەردە تارتىلغان. دارىۇس ئېگىز ئالتۇن تاج تاقىغان، ئۇستىگە جىگەررەڭ يەكتەك كىيگەن، بېلىگە ئالتۇن كەمەر باغلىغان، قولىدا ئالتۇندىن ياسالغان "زاكۇن تايىقى" تۇتقان، بۇدرە ساقال قويغان. ئۇ ئىشكىتىن چىقسا، بۇ ھەيۇمەت خانىغا بىر توپ مۇلازىم ۋە مۇھاپىزەتچى كۇنلۇك تۇتۇپ ۋە ئۇنى يەلپۇپ ماڭغان. ئوردا ئىچىدە قۇل - دىدەكلەر، مۇزىكانت - ئەغمچىلەر، مىرزىلار، ئوۋچىلار ۋە ئاشپەزلەر بولۇپ جەمى 15000 خىزمەتچى ئىشلىگەن. ئۇنىڭدىن باشقا دارىۇسنىڭ مۇھاپىزەتچى قوشۇنىدا 12000 كىشى بولغان. بۇنىڭ ئىچىدە ئەيزىچىلەر 1000، ئاتلىق ئەسكەرلەر 1000، پىيادە ئەسكەرلەر 10000 ئىكەن. ئەيزىچىلەر ئوستىگە ساۋۇت كىيگەن، ئەيزىلىرىنىڭ دەستىلىرىگە ئالتۇن ياكى كۈمۈشتىن ياسالغان شاربكچە ئورنىتىلغان. ئاتلىق ئەسكەرلەر ئوستىگە قاسراقلىق ساۋۇت، بېشىغا چەكمەن دۇبۇلغا كىيگەن، ئۇلار قوللىرىغا ئوق - يا، شەمشەر ۋە قالقان ئالغان. پىيادە ئەسكەرلەر "ئولمەس ئەسكەرلەر" دەپ ئاتالغان، چۈنكى

ئۇيغۇر كتاب نۇر بىكاندا
www.uyghurkitap.com

ئۇلارنى ھەر ۋاقىت تولۇقلاپ تۇرىدىغان زاپاس قوشۇن بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ سانىدا ھېچقاچان ئوزگىرىش بولمىغان.

دارىئوسنىڭ يىمەك ـ ئىچمەكلىكىمۇ مەخسۇس ئادەم قارىغان. ئۇ يۇرتى سۇسادىن باشقا يەرنىڭ سۇيىنى ئىچمەيدىكەن. شۇ يەردىن كۇموش قاچىلاردا سۇ ئېلىپ كېلىشكە ھەر كۈنى نۇرغۇن ئادەم ئەۋەتىلىدىكەن. ئۇ ھەتتا جايلارغا سەيلىگە چىقاندىمۇ يۇرتىنىڭ سۇيىنى ئېلىپ كەلدۈرىدىكەن. ئۇ ئېگەي دېگۈزىنىڭ بېلىغىغا ئامراق بولغاچقا، ئۇزۇنلۇقى 2000 نەچچە يۈز كىلومېتىر كېلىدىغان 100 نەچچە ئوتەڭنىڭ "خانلىق يول" سالدۇرغان، ئوتەڭلەردىكى خەۋەرچىلەر يېڭى بېلەتنى بىر-بىرىگە يۈگۈرۈپ يەتكۈزۈپ بېرىش ئۇسۇلى بىلەن ئېلىپ بېرىلغان. خانلىق يول سالدۇرۇشتا قاتناش ئىشلىرىنى ئوگايلاشتۇرۇش مەقسەت قىلىنغان بولسىمۇ، لېكىن پادىشاھنىڭ

دارىئوس I خان سارىيىنىڭ خارابىسى

يەمەك - ئىچمەك ئېھتىياجىنى قاندۇرۇشمۇ ئۇنىڭ بىر رولى بولغان، ئەلۋەتتە.

داردۈس نۇرغۇن دولەتلەرنى بوي سۇندۇرۇپ، ئۇلارنى "ئولكە" قىلىپ، ئۇلارغا بېۋاستە باش ۋالى ئەۋەتىش يولى بىلەن ھوكۇمرانلىق قىلغان. بوي سۇندۇرۇلغان دولەتلەرنىڭ ئالتۇن- كۈمۈش ۋە بايلىقلىرى توختاۋسىز تۇردە بولۇنۇپ، پىرسە يە ئىمپېرىيىسىنىڭ پايتەختىگە بۇلاپ ئېلىپ كېلىنگەن. داريۇس ئۇستىلارغا ئالتۇن - كۈمۈشلەرنى ئېرىتىكۈزۈپ ۋە كوزىلارغا قاچىلىتىپ، سوۋۇغاندىن كېيىن كوزىنى چېقىپ چوڭ - چوڭ قۇيما قىلىنغان ئالتۇن ۋە كۈمۈشلەرنى خان غەزنىسىدە ساقلىغان. داردۈس پۇلنى بىرلىككە كەلتۈرۈش ئۈچۈن، بوي سۇندۇرۇلغان جايلارنىڭ ھەممىسىدە ئىمپېرىيىدە قويۇلغان تىللانى ئىشلىتىش توغرىسىدا پەرمان چىقارغان. تىللانىڭ ئوڭ يۈزىگە داريۇسنىڭ رەسمى، ئارقا يۈزىگە ئوق - ياي چىنىڭ رەسمى چۈشۈرۈلگەن. بۇنداق پۇل "داريك" دەپ ئاتالغان. داريۇسنىڭ ئۇنچە كوپ قوشۇننىڭ ۋە كېلەڭسىز بېيۇروكرات ئاپاراتلىرىنىڭ چىقىمىنى بوي سۇندۇرۇلغان دولەتلەر ئۈستىگە ئالغان، يىلغۇز مىسرلا 120 مىڭ ئەسكەرنىڭ تەمىناتىنى ئۈستىگە ئالغان.

داريۇسنىڭ ئەڭ زور غايىسى يۇنانىنى بوي سۇندۇرۇپ، ياۋروپانى تىزگىنلەش بولغان. مىلادىدىن ئىلگىرى 500 - يىللى، ئۇ چاغدا يۇرۇش قىلغان، ئەمما ھەربىي يۇرۇش ئوڭۇشلۇق بولمىغان. مىلادىدىن ئىلگىرى 490 - يىلى بولغان مارافون ئۇرۇشىدا پىرسىيە قوشۇنلىرى يۇنان قوشۇنلىرى تەرىپىدىن يېڭىلگەن.

ئۇيغۇر كىتاب نەشرىياتى
www.uyghurkitap.com

ئاردىدىن 10 يىل ئوتكەندىن كېيىن دارىۋىنىڭ ۋارىسى خېرخېس سالامىدىكى دېگىز ئۇرۇشىدا ۋە بوئوتىيە قۇرۇقلۇق ئۇرۇشىدا پاجىەلىك تۇردە مەغلۇپ بولغان. شۇنىڭدىن كېيىنكى رەن پىرسىيە ئىمپېرىيىسى پەيدىن - پەي زاۋاللىققا يۈزلەنگان. مىلادىدىن ئىلگىرى 330 - يىلى يۇنان ماكىدۇنسىيە پادىشاسى ئالېكساندىرنىڭ قوشۇنلىرى تەرىپىدىن ئۇزۇل - كېسىل مەغلۇپ قىلىنغان.

يىپەك يولى

ملاددىن ئىلگىرى 115 - يىلى بىر كۈنى ئەتىگەنلىكى ماۋا ئوچۇق ھەم سالقىن ئىدى.

ئىران ئىگىزلىكىنىڭ شىمالىي قىسمىدا ھەربىي كىيىم كىيگەن بىر سەركەردە پاتىيە چېگرىسىدا ساقلاپ تۇراتتى، پاتىيە پىرسىيىنىڭ ملاددىدىن ئىلگىرى 3 - ئەسىردىن كېيىنكى نامى بولۇپ، بۇ خاندانلىقنىڭ پادىشالىرى ئەۋلاتتىن - ئەۋلاتقىچە ئارسالك دەپ ئاتالغاچقا، جۇڭگولۇقلار ئۇنى ئارسالك دولىتى دەپ ئاتىغان. سەركەردە ئىگىز ئارغىماقتا مىنىپ ئۇ ياق - بۇ ياقلارغا ماڭغان، ئۇنىڭ ئارقىسىدا 20 مىڭ ئەسكەر بار ئىدى. ئەسكەرلەر ئاتلىرىغا مىنىپ رەتلىك سەپ بولۇپ، ئۇن - تەن چقارماي جىم تۇراتتى.

20 مىڭ ئادەملىك بۇ قوشۇن ئۇرۇش بۇيرۇغىنى كوتۇپ ئۇرغانمۇ؟ ياق! ئۇلار ئارسالك پادىشاسىنىڭ بۇيرۇغىغا بىنائەن يىراقتىن كەلگەن دوستلۇق ئەلچىسىنىڭ يېتىپ كېلىشىنى كۈتۈپ تۇرغان ئىدى.

شەرق تەرەپتىن قوڭغۇراقنىڭ "جىرىڭ!"، "جىرىڭ!" دېگەن ئاۋازى ئاڭلانغان، ئەسكەرلەر قوڭغۇراق ئاۋازى ئاڭلانغان تەرەپكە قارىسا، يىراقتىن بىر توپ ئاتلىق ئادەم كۆرۈنگەن، ئاتلىقلار ئالدىدا جۇڭگوغا خاس بولغان يېزىق بىلەن "بوۋاك بەگى" دېگەن خەتلەر تىكىلگەن بىر رەڭدار بايراق لەپىلدەپ تۇرغان.

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكەتى www.uyghurkitap.com

— كەلدى! كەلدى! — دەپ چۇقان كوتۇرۇشكە
ئارسالك ئەسكەرلىرى.

— سەپكە تىزىلىپ قارشى ئېلىڭلار! — بۇيرۇق بە
گەن ئات ئۈستىدىكى سەركەردە.

20 مىڭ ئاتلىق ئەسكەر شارتلا قىلىپ ئوك - س
تەرەپكە بولۇنۇپ، قارشى ئالغۇچىلار سېپىنى ھاسىل قىلغا
ئورىكىستر ھەربى مارش ئورۇنلاپ چاڭ چىقىرىۋەتكەن.

جۇڭگو ئەلچىسى ئاتتىن چۈشۈپ، ئوڭ قولىدا ئەلچىلى
تاپىغىنى ئىگىز كوتۇرۇپ، (خەن سۇلالىسى زامانىدا ئەلچىلە
نىڭ گۇۋاناملىسى ئەلچىلىك تاپىغى ئىدى) تەبەسسۇم بىلە
چوڭ قەدەم تاشلاپ كەلگەن. سەركەردە ئاتتىن چۈشۈپ چا
تا تۇرۇپ:

— بۇيۇك خەن سۇلالىسى ئەلچىسىنى قارشى ئال
مىز! — دەپ توۋلىغان.

جۇڭگو ئەلچىسى قول قوشتۇرۇپ:

— ئاۋارە بولۇپلا سەركەردە. مەن ئەلچى جاڭ چىە
نىڭ يارەمچىسى، بۇيۇك خەن سۇلالىسى خانىغا ۋاكالىتە
ئارسالك پادىشاسى ئالدىرىغا ئېلىپ بارىمەن! — دەپ
سالام قايتۇرغان. سەركەردە چوڭقۇر تازىم قىلىپ رەھمە
ئېيتقان.

— بۇ، — دىگەن جۇڭگو ئەلچىسى كەينى تەرەپتىكى
ئاتلارنى كورسىتىپ، — بۇيۇك خەن سۇلالىسى خانىغا
ئارسالك پادىشاسىغا قىلغان ئەرزىمەس سوغلىرى.

سەركەردە تەبەسسۇم بىلەن ھەر بىرسىگە ئىككى تىڭتو
يۇك ئارتىلغان ئاتلارغا نەزەر تاشلىغان. بۇ تىڭتولارغا خە
مۇ - خەل، نەپىس ھەم يېڭى قول سانائەت بۇيۇملىرى، ئال

تۇن ـ كۆمۈشتىن ياسالغان قاچا ـ قۇچـلار ۋە توپ ـ توپ تاۋار، داكا شايى، تەتىلا، ھىلىلە قاتارلىق شۇ چاغدا جۇڭگو- دىلا تۇقۇلىدىغان يىپەك تۇقۇلمىلىرى تىكىلىغان ئىكەن. ئېچىپ شۇنداق قارىغۇدەك بولسا، رەڭگا ـ رەڭ، يالت ـ يۇلت قىلىپ تۇرغان بۇ ماللار كوزنى چاقنىتىپ تۇرغان.

— بىز ئۇزاق زامانلاردىن بۇيان تەشنا بولۇپ كەلگەن يىپەك يولى ئەمدى ئېچىلىدى، — دىگەن خوشالىلىق بىلەن باش لىگىشتىپ ئارسالىق سەركەردىسى، — مەن ئارسالىق پادىشاسى ئالىلىرى نامىدىن بۇيۇك خەن سۇلالىسى خانىنىڭ ئەلچىلىرىگە سوغا تەقدىم قىلىمەن.

ئۇ قولى بىلەن ئىشارەت قىلغانىدا، 4 ئەسكەر ئىككى چوڭ قۇتا كەلتۇرگەن. ئېچىپ قارىغۇدەك بولسا، ئۇنىڭغا ھەر بىرسى بىر جۈپ كېلىدىغان نۇرغۇن يوغان ـ يوغان تۇخۇم قاچىلانغان ئىكەن. بۇ توگە قۇشىنىڭ تۇخۇمى بولۇپ، ئۇ چاغلاردا جۇڭگولۇقلار بۇنداق تۇخۇمنى تېخى كورۇپ باقمىغان ئىكەن.

جۇڭگو ئەلچىسى رەھمەت ئېيتاي دەپ تۇرۇشىغا، سەر- كەردە يەنە قول ئىشارىسى قىلغان، بۇ چاغدا 2 ئادەم كەلگەن، بۇلار ئەسلىدە سېھرگەرلەر ئىكەن. بىرىنچىسى بىر خەنجەرنى ئاغزىغا تىقىپ يۇتۇۋەتكەن، ئاندىن كېيىن قوسىغا- غا بىرنى ئۇرۇپ، ئاغزىدىن خەنجەرنى چىقارغان؛ ئىككىنچىسى ئاغزىنى ئېچىپ لاۋۇلداپ تۇرغان ئوت چىقارغان. سېھرگەرلەر- نىڭ كارامەت ئويۇنلىرى شۇ سورۇندىكى كىشىلەرنى ھاڭ ـ تاڭ قالدۇرغان. سەركەردە كۈلۈپ تۇرۇپ:

— بۇلار رەسمىي جۇمھۇرىيىتى پادىشايىمىزغا سوغا قىلغان رېيىچان (ھازىرقى مىسىرنىڭ ئالېكساندرىيە شەھىرى) نىڭ

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

ئېلىپ، چاگدندىن خوشلىشىپ، ياگگۇەن (ھازىرقى دۇنخۇاگ نىڭ ئەترابى) دىن ئوتوپ، غەربكە قاراپ، دەشت - قوملۇقتا جاپالىق سەپەر قىلغان. تۇيۇقسىزلا ھونلارنىڭ مىڭدەك ئاتلىق ئەسكىرى ئۇلارنى قورشىۋالغان. جاڭ چيەن دەرھال مۇلازىملىرىنى باشلاپ قارشىلىق كورسەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئاز بولغاچقا ئەسىرگە چۈشۈپ قالغان، ئۇلار ھون تەگرىقۇتىنىڭ ئوردىسىغا (ھازىرقى ئىچكى موگغولىنىڭ كوكخوت شەھرىگە) يالاپ ئېلىپ بېرىلغان.

— تەسلىم بولۇڭلار! ئەمدى قايتىپ كېتەلمەيسىلەر، — دېگەن ھون تەگرىقۇتى جاڭ چيەنگە.

— ياق، بۇيۇك خەن سۇلالىسى ئەلچىلىرىدە تەسلىم بولۇش دېگەن گەپ يوق، — دېگەن جاڭ چيەن تەمكىن ھالدا.

— بېشىڭنى ئالىمەن! — دەپ تەھدىت قىلغان ھون تەگرىقۇتى.

— ئالساڭ ئال، — دېگەن جاڭ چيەن پەسەنت قىلماي.

— ئۇنداق ئوڭاي ئىش يوق، مەن سېنى بىر ھون قىلىمەن، — دېگەن غەزەپ بىلەن ھون تەگرىقۇتى.

تەگرىقۇت جاڭ چيەننى ئەل قىلىش ئۈچۈن ئونى ھونلار ئىچىدە قالدۇرۇپ قالغان. جاڭ چيەن لام - جىم دېمەي، ئوزىنىڭ ئەلچى تايىغىنى پەخەس بىلەن يوشۇرغان.

بۇ ئارىلىقتا 10 يىل ئوتوپ كەتكەن. بوران - چاپقۇنلۇق بىر كېچىدە جاڭ چيەن ھەمراللىرىنى چاقىرىپ ھونلار زىمىنىدىن قېچىپ چىقىپ، پەرغانە (ھازىرقى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا رايونلىرى)غا كىرگەن.

سېھىر گەرلىرى ئىدى، پادىشايىمىز بۇلارنى بۇيۇك خەن سۇلا
سى خانىغا تەقدىم قىلىدى. شۇڭا بۇلارنى قارشى ئېلىش
مۇراسىمىغا قاتناشتۇردۇم، — دېگەن.
جۇڭگو ئەلچىسى قول قوشتۇرۇپ رەھمەت ئېيتىقان ۋ
خوشاللىق بىلەن:
— بۇ يېپەك يولى جۇڭگو بىلەن غەرپ ئوتتۇرىسىدىكى
دوستلۇق يولى! — دېگەن.
يېپەك يولى قانداق ئېچىلغان؟
مىلادىدىن ئىلگىرى 138 - يىلى ھونلارنىڭ ئاتلىق
ئەسكەرلىرى ئۇلۇغ ياۋچىلار دېگەن قەبىلىگە (ھازىرقى گەن
سۇنىڭ غەربىي قىسمىدا) ھۇجۇم قىلغان. ھون تەكرىقوتى ئۇلۇغ
ياۋچىلار قەبىلىسى پادىشاسىنىڭ بېشىنى كېسىپ، باش سۆڭە
گىدە جام ياساتقان. ئۇلۇغ ياۋچىلار قەبىلىسى ناھلاج غەرپكە
كوچۇپ كەتكەن ۋە ئوچ ئېلىش كويىدا بولغان. بۇ چاغلاردا
ھونلار دائىم ئوتتۇرا جۇڭگو رايونىغا پاراكەندىچىلىك سالا
غان، شۇڭا خەن ۋۇدى ئۇلۇغ ياۋچىلار قەبىلىسى بىلەن بىرلىشىپ
ھونلارغا ھوجۇم قىلىشقا بەل باغلىغان. لېكىن ئۇلۇغ ياۋچىلار
قەبىلىسىگە باردىغان يول ھونلار ئىشغالىيىتىدىكى جايلاردىن
ئوتىدىغان بولغاچقا، بۇ يول ئىنتايىن خەتەرلىك ئىكەن
شۇنىڭ بىلەن خەن ۋۇدى چاگىدە سېپىل دەرۋازىسىغا "دانىش
مەن تەكلىپ قىلىش باغى" چاپلاپ، غەربىي رايونغا ئەلچىلىككە
بېرىشنى خالايدىغانلارنى كاتتا تارتۇقلايدىغانلىقىنى جاكالىغان
ئەتىسى بىر ياش مەردانىلىق بىلەن مەن بارىمەن دەپ ئوزىنى
مەلۇم قىلغان، بۇ ئوتتۇرا جۇڭگودىكى چېگىگۇ (ھازىرقى شەنشى)
لۇق جاڭ چيەن ئىكەن.
جاڭ چيەن 100 دەك ئادەمنى باشلاپ، ئەلچى تايىغىنى

www.uyghurkitap.com

پەرغانە پادىشاسى خەن سۇلالىسى ئەلچىسىنى زىيارەت
بېرىپ كۈتۈۋالغان. مۇزىكانتلار جۇڭگولۇقلار ھەچقاچان كورۇ
باقمىغان ئەسۋاپلار — بەربات (پىپا)، غۇجىغا، چورى، نە
قاتارلىق چالغۇلار بىلەن مۇڭلۇق سازلارنى چالغان. كاتا
زىيارەتتە جۇڭگولۇقلار زادىلا كورۇپ باقمىغان تاماشىلار —
تەرخەمەك، پالەك، سەۋزە، لەززەتلىك شاراپ يەنى ئۈزۈ
ھارمىغى كەلتۈرۈلگەن. جاڭ چيەن قاتارلىقلارنىڭ كوزى ئېچە
لىپ، پەرغانە پادىشاسىغا كاتتا زىيارەت بەرگەنلىگى ئۈچۈن
چوڭقۇر رەھمەت ئېيتقان.

پەرغانە پادىشاسى قوشۇپ قويغان كىشىلەر جاڭ چيەنلەر-
نى قاگلىنغىچە (ھازىرقى باغراش كولى تەرەپلەر) ئۈزىتىپ
قويغان، قاگلى دولىتىنىڭ پادىشاسى ئادەم ئەۋەتىپ جاڭ
چيەنلەرنى ئۇلۇغ ياۋچىلار قەبىلىسىگىچە ئۈزىتىپ قويغان.
بىراق، بۇ چاغدا ئۇلۇغ ياۋچىلار قەبىلىسى ئولتۇراقلىشىپ
بولغان. ئۇلارنىڭ يەرلىرى مۇنبەت، بايلىقى مول بولغاچقا،
ھونلار بىلەن ئۇرۇش قىلىشنى خالىمايدىغان بولۇپ قالغان.
خەن سۇلالىسى بىلەن ھەربىي ئىتتىپاق تۈزۈشنىمۇ خالىمغان.
ئەلۋەتتە. شۇنىڭ بىلەن جاڭ چيەنلەر باكتىرىيە دولىتىگە يېتىپ
كەلگەن.

باكتىرىيە دولىتى (ھازىرقى ئافغانىستان تەرەپلەر)
ئاھالىسىنىڭ نۇرغۇنلىرى يۇنانلىق بولۇپ، بۇ يەردە سودا
ئىشلىرى بەك تەرەققى قىلغان. جاڭ چيەنلەر بۇ يەردە
جۇڭگولۇقلار ھەچقاچان كورۇپ باقمىغان تاۋارلارنى — ئۇلۇغ
ياۋچىلار قەبىلىسىنىڭ گىلەملىرى، رەڭ خەسلىرى، ئارسا
چىنلىرى، قاگلىنىڭ قارا بۇلغۇن تېرىلىرى، چالجىيە (ھازىرقى
سۇرىيە تەرەپلەر) ئارغىماقلىرىنى كورگەن .....

— بۇ نىمە؟ — دىگەن جاڭ چېنىڭ ياردەمچىسى تاڭ يىڭۇ بىر دوۋە تاۋارنى كورستىپ تۇرۇپ.

جاڭ چېن قارىۋەتكەن بولسا، ئەسلىدە خەن سۇلالىسىنىڭ سىچۈەن ئولكىسىدە ئىشلەنگەن بامبۇك تاچىلار ۋە سىچۈەن سەگەزلىرى ئىكەن.

— بۇ تاۋارلار نەدىن كەلتۈرۈلدىكىنە؟ — دەپ سورىغان جاڭ چېن سودىگەرلەردىن.

— ھىندىستاندىن ئېلىپ كېلىنگەن، — دەپ جاۋاپ بەرگەن يۇنان سودىگەرلىرى.

ئەسلىدە، سىچۈەندىن چىقىپ جەنۇبقا قاراپ مېڭىپ، ئاندىن غەربىي شىمالغا بۇرۇلۇپ ماڭسا باكتېرىيە دولىتىگە بارغىلى بولىدىكەن. شۇنداق قىلىپ جاڭ چېنىلەر بىرمۇنچە جۇغراپىيەۋى بىلىملەرگە ئىگە بولغان.

يەنە بىر يىل ئوتۇپ، جاڭ چېنىلەر قايتىش ئۇچۇن يولغا چىققان. ئۇلار پامىردىن ئوتۇپ، كوئېنلۇنىڭ شىمالىي ئېتىكىنى بويلاپ ماڭغان. كۇتۇلمىگەن يەردىن ھونلارنىڭ بىر توپ ئاتلىق ئەسكەرلىرى يەنە ئۇلارنى قورشۇۋېلىپ، ئۇلارنى ھونلار دولىتىگە ئېلىپ كەتكەن.

بىر يىلدىن كېيىن ھونلار ئىچىدە يېغىلىق بولغان. جاڭ چېن پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ياردەمچىسى تاڭ يىڭۇ بىلەن چاگئېنگە قايتىپ كەلگەن، شۇنداق قىلىپ تۇنجى قېتىم غەربىي رايونغا بېرىشتەك شەرەپلىك ۋەزىپىسىنى ئورۇنلىغان. شۇنىڭدىن كېيىن، خەن ۋۇدى ئۇنىڭغا "بوۋاڭ بەگ" دىگەن نام بەرگەن.

مىلادىدىن ئىلگىرى 119 - يىلى جاڭ چېن ئىككىنچى قېتىم غەربىي رايونغا ئەلچى بولۇپ بارغان. بۇ قېتىم نۇرغۇن

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

ئادەمدىن تەركىپ تاپقان دوستلۇق ئومىگىنى باشلاپ بارغاق ئۇلار "بوۋاك بەگ — جاك چېيەن" دىگەن ئەلەملەرنى كوتىرىم ھەرقايسى ئەللەرگە يول ئالغان: بەزىلىرى ئارساكقا (پىر سىيگە)، بەزىلىرى چالجىيگە (سۇرىيگە)، بەزىلىرى كاسىراغ (ھازىرقى كەشمىرگە) ... بارغان، ئۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئەللەر نىڭ ئەلچىلىرىمۇ جۇڭگوغا كېلىپ دوستانە زىيارەتتە بولغان يېپەك يولى ياۋروپا، ئاسىيا، ئافرىقا قىتئەلىرىگە تۇتاشقان يۇنانلىقلار جۇڭگونىڭ يېپەكلىرىنى ياخشى كورگەچكە، جۇڭگو نى "يېپەك دولىتى" دەپ ئاتاشقان. رىملىقلار جۇڭگونىڭ يېپەكلىرىنى ياخشى كورگەچكە، ھاكىمىيەت بېشىدا تۇرغان نۇرغۇن كىشىلەر جۇڭگونىڭ يېپەك رەختلىرىدىن يەكتەك تىككۈزۈپ كىيگەن. ئۇنىڭدىن كېيىن رىم ئىمپېرىيىسىنىڭ پادىشاسى ئانتونىۇس چاگئەنگە ئەلچى ئەۋەتىپ، شەرق بىلەن غەرپ مەدەنىيىتىنى يەنمۇ ئىلگىرىلەپ ئالماشتۇرغان.

شۇنىڭدىن ئېتىۋارەن تۇركۇم - تۇركۇم توگە كاروانلىرى يېپەك يولىدا موكىدەك ئوتۇشۇپ تۇرغان، ئۇلار قاتمۇ - قات تاغ - داۋانلاردىن ئېشىپ، جۇڭگونىڭ پىلە بېقىشى، يېپەك تارتىش، تومۇر ئېرىتىش، يەر سۇغىرىش، قەغەز ياساش قاتارلىق تېخنىكىلىرىنى ئوتتۇرا ئاسىيا، غەربىي ئاسىيا ۋە ياۋروپالارغا ئېلىپ بارغان؛ ئۇ يەرلەردىن ئۈزۈم، ياڭاق، ئانار، پۇرچاق، تەرخەمەك، كۈنجۈت، ئەنجۈر، پالەك قاتارلىق يىمەكلىكلەرنى جۇڭگوغا ئېلىپ كەلگەن. ئۇنىڭدىن باشقا شىرە، ئارغماق، كەركىدان، توز، توگە قاتارلىق ھايۋانلارمۇ جۇڭگوغا ئېلىپ كېلىنگەن. جۇڭگونىڭ مۇزىكا، ئۇسۇل، رەسىم سىزىش، ھەيكەلتاراشلىق ئىشلىرىدا غەربىي رايون ئالاھىدىلىكلىرى قوبۇل قىلىنىپ، يېڭى سەھنە كۆرۈش بارلىققا كەلگەن ھەمدە ئۇ تېخىمۇ گۈزەل تۈسكە كىرگەن.

پارىياھلار

(يېقىن يولغىلى بولمايدىغان ئادەملەر)

سىز بىلەمسىز؟ قەدىمى مەدەنىيەت دولىتى ھىندىستان دۇنياغا مەشھۇر بولغان مەدەنىيەت ئوچىغىنىڭ بىرى. بۇنىڭدىن 5 مىڭ يىل بۇرۇنلا ھىندى يېرىم ئارىلىدا ئوزىگە خاس مەدەنىيەت ۋە ئورپ - ئادەت بارلىققا كەلگەن. بۇ يەردىكى ئاھالە دىخانچىلىق ۋە قول سانائەت ئىشلەپچىقىرىشى بىلەن شوغۇللانغان، كېيىنچە بىر شەھەرمۇ بىنا قىلغان يەنە ئوزلىرىنىڭ يېزىغىنى يارىتقان. لېكىن، مىلادىدىن ئىلگىرى 2000 - يىلى غەربىي - شىمال تەرەپتىن كەلگەن ئاق تەنلىكلەر ئۇلارنى بويۇ سۈندۈرغان. بۇ ئاق تەنلىكلەر ئوزلىرىنى "ئارىيان" قەبىلىسى دەپ ئاتاشقان، بۇ، "كىلىپ چىقىشى ئالىجانابىلار" دىگەن مەنىدە ئىكەن. ئۇلار يەرلىك قارا تەنلىكلەرنى باۋايلار دەپ ئاتىغان. كېيىنكى چاغلاردا، ئۇلار رەڭ ۋە "كىلىپ چىقىش" قا قاراپ، ھىندىستاندا تائىپە تۇزۇمىنى بەرپا قىلغان.

تائىپە تۇزۇمىگە ئاساسەن، كىشىلەر توت تەبىقىگە ئايرىلغان. بىرىنچى تەبىقە براخمانلار بولۇپ، ئۇلار ئاق تەنلىكلەردىن تەركىپ تاپقان، بۇلار ھاپىز (نەزىر - چىراق ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى ئاقسۆڭەكلەر) بولۇپ، ھەممىگە خوجايىنلىق قىلغان، ئورنىمۇ ھەممىدىن ئۈستۈن بولغان. ئىككىنچى تەبىقە شاتىرىيە بولۇپ، بۇلارنىڭ زور كۆپچىلىگى ياساۋۇللاردىن تەركىپ تاپقان، بۇلار پادىشا ۋە تۇرلۇك ئەمەلدارلار بولغان. ئۈچىنچى تەبىقە ۋائىسىيا بولۇپ، بۇلار دىخانلار، قول ھۈنەرۋەنلەر ۋە ئۇششاق سودىگەرلەردىن تەركىپ تاپقان، ئۇلار دولەتكە

باج تاپشۇرۇپ، براخمانلار بىلەن شاتر سېلەرنى باققان. توققۇ
چى تەبىقە سودىرالار بولۇپ، ئۇلارنىڭ زور كوپچىلىگى بو
سۇندۇرۇلغان يەرلىك ئاھالىلەردىن تەركىپ تاپقان. بۇلارنىڭ
نۇرغۇنى قۇل ۋە يالالانما ئىشچى بولغان. ھەرقايسى تەبە
ئارىسىدىكى ئىسىلزادىلىك ـ پەسلىك چېگرىسى بەك قاتتىق ئايرى
غان. بىر تەبىقە كىشىسىنىڭ باشقا تەبىقە كىشىسى بىلەن تو
قىلىشىمۇ چەكلەنگەن. توي قىلسا، تۇغۇلغان بالا ۋە ئۇلارنى
ئاتا ـ ئانىسى "تېگى پەسلەر" دەپ، ياكى "پارىياھلار"، (ي
ەنى يولغىلى بولمايدىغان ئادەملەر) دەپ ئاتالغان. ئەگ
بىرەر براخمان دىققەتسىزلىكتىن "تېگى پەسلەر" گە تېگى
كەتسە، ئۇنى نەس باسقانلىق دەپ قاراپ، ئويىگە قايتىپ
تارەت ئېلىپ پاكىزلەنگەن. ئادەتتە "تېگى پەسلەر" دەپ ئاتال
غانلار كەنت سىرتىدىلا يېشىپ ـ قوپقان، يول يۈرگەندە
ھەرتۈرلۈكلەر تېگىپ كەتمەسۇن دەپ قولىغا كوزا ئېلىپ
ئۇرۇپ ماڭغان.

تووۋەندە بۇنىڭدىن 3000 يىل ئىلگىرى ھىندىستانىنىڭ
بىر كەنتىدە يۈز بەرگەن ۋەقەنى تونۇشتۇرۇپ ئوتىمىز:

شۇ زاماندا، ھىندىستانىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدا ئاھايىتى
چوڭ بىر كەنت بولغان، بۇ كەنتتە ئىنتايىن باي بىر براخمان
جەمەتى بار ئىكەن، باشقا ئاھالىلەرمۇ بولغان ئىكەن.

بۇ كەنتتە ئاترا ئىسىملىك چىرايلىق ۋە ئوماق بىر بالا
بار ئىكەن، بىراق باشقا بالىلاردەك ئاق ئەتلىك ئەمەس ئىكەن.
شۇڭا باشقا بالىلار بۇ بالىنىڭ براخمان ئىكەنلىگىدىن گۇمانلى
نىدىكەن. بىر كۈنى بىرقانچە براخمان بالا مەكتەپتىن قايتقا
چە ئاتاغا سوممىزنى ئېلىۋال دەپتۇ، ئۇ ئۇنىسىغا بالىلار
كۈنى ئۇرۇپتۇ ھەمدە "ھارامدىن بولغان" دەپ تىللاپتۇ. ئاترا

يغلغان پېتى ئويگه قايتىپ كېلىپ، ئانىسىنىڭ قۇچىغىغا ئۆزىنى ئېتىپ:

— باشقىلار مېنى نەمشقا ھەمىشە سەن براخمان ئەمەس دەيدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بالام، — دەپتۇ ئانىسى ئاترانىڭ پىشانىسىگه سويۇپ، — خەق نېمە دېسە دەۋەرسۇن، بىز باشقا جايدىن كوچۇپ كەلگەن براخمان.....

— ئۇنداق بولسا، براخمانلار ھاپىز بولالايدىكەن، براخمانلار زىياپىتىگه قاتنىشالايدىكەن، بىز نېمشقا ئۇنداق قىلالمايمىز؟ نېمە ئۈچۈن بىزنى ئوزلىرى بىلەن بىللە تاماق يېگىلى قويمايدۇ؟

ئانىسى ئاترانى نۇرغۇن پەپلىسىمۇ، يەنىلا ئۇنىڭ كۆڭلى ئېچىلماپتۇ.

ئاترا بۇ كەنتتىمۇ پۈتۈن ھىندىستاندىكىگه ئوخشاشلا ئادەملەرنىڭ توت تەبىقىگه ئايرىلغانلىقىنى؛ براخمانلارنىڭ كەنتته ھەممىگه خوجايىنلىق قىلىدىغانلىقىنى، سودرالار بىلەن "تېگى پەسلەر" دەپ ئاتالغانلارنى كۆشلەرنىڭ كوزگه ئىلمايدىغانلىقىنى بىلىدىكەن. ئاترا كوڭلىدە بىزنىمۇ براخمانلارقاتارىدىن چىقىرىۋېتىپ، سودرالار قاتارىغا ياكى تېگى پەسلەر قاتارىغا قوشۇۋەتسە، بۇ نېمە دېگەن دەھشەت - ھەا دەپ ئويلاپتۇ.

بىراق، گۇمان گۇمان بېتى قېلىۋېرىپتۇ، كۆشلەر بەربىر ئاساس تاپالماپتۇ. ئارىدىن ئۇزاق ئوتمەي، ئاترا براخمانلار مەكتىۋىگه ئوقۇشقا كىرىپتۇ. بۇ مەكتەپتە براخمانلارنىڭ دىنىي كالامى — «ۋېدا كىتاۋى» ۋە قانۇنى — «مانۇ قانۇنى» نى ئوقۇتىدىكەن.

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

براخمان مۇئەللىم بىر قانۇن دەستۇرىنى قولىدا
نىچە ئۇلارغا براخمانلىقنىڭ شەرەپلىك تارىخىنى سۆزلەيدى
ئاتىرا دەرس ئاڭلاۋېتىپ، تۇيۇقسىزلا سوئال سورايتۇ:

— مۇئەللىم، كىشىلەر نېمىشقا بىرقانچە نەپەر
ئايرىلىدۇ؟

مۇئەللىم ئۇنىڭغا زەردە بىلەن ئالىيىپتۇ، ئاندىن كېيىن
«ۋېدا كىتابى» نى ۋاراقلاپ، قاتتىق تەلەپپۇز ھەم تەرسا
بىلەن سۆزلەپتۇ:

— كالامۇللادا ناھايىتى ئۇچۇق يېزىلغان: تەڭرى ئاغ
بىلەن براخمانلارنى، قولى ۋە مۇرىسى بىلەن شاترىيىلەرنى
تىزى بىلەن ۋائىسيالارنى، تاپىنى بىلەن سودرالارنى يارى
قان..... ھەرقايسى تەبىقىدىكىلەرنىڭ ئورنىنىڭ يۇقىرى —
ۋەن بولۇشى تەڭرىگە باغلىق!

— ئۇنداق بولسا، — دەپ سوراپتۇ ئاتىرا چۈشەنمەي، —
كۇنلەرنىڭ بىرىدە براخمانلىقنىڭ سودراغا، سودرانىڭ براخما
ئايلىنىپ قېلىشى مۇمكىنمۇ؟

— ھەم، ئولۇپ ئۇ ئالەمدە قايتا تىرىلىسە مۇمكىن بە
لار. — دەپتۇ مۇئەللىم دوق قىلىپ، — ھايات ئادەملەرنى
ئورنى ھەققۇ ئۇزگەرمەيدۇ! ھەرقايسى تەبىقىدىكىلەر ئوتتۇرا
سىدا ئۇزاقا نىكالىشقا ھەرگىز بولمايدۇ، تەبىقىسى ئوخشاش
بولمىغان كىشىلەرمۇ بىر داستىخاندا ئولتۇرۇشقا بولمايدۇ....
شۇڭا براخمانلىقنىڭ پەرزەنتلىرى بولغان سىلەر ئورنۇڭلار ۋ
شوھرىتىڭلارنى چوقۇم قەدىرلىشىڭلار كېرەك!
ئاتىرانى ۋەھىمە بېسىپتۇ. ئۇ ئەگەر مەن براخمان بول
مايى چىقىسام قانداق قىلارمەن؟ دەپ دەككە - دۈككىدە
قېلىپتۇ.

قورقۇنچلۇق ئىش ئاخىر يۈز بېرىپتۇ.

ھاۋا تۇتۇق كۇنلەرنىڭ بىرىدە براخمان ھاپىزلىرى پۈتۈن كەنتتىكى كىشىلەرنى كەنت بېشىدىكى مەيدانغا يىغىپتۇ. بۇ، مەھبۇسلارنى جازالايدىغان يىغىن ئىكەن. شۇ ئەسنادا ھاپىز:

— مەھبۇسنى ئېلىپ كېلىڭلار! — دەپ بۇيرۇق بېرىپتۇ. ئىگىز سۆپىدا تۇرۇپ.

قەددى - قامەتلىك بىر سودرا سۆپىغا چىقىرىلىپتۇ.

— «مانۇ قانۇنى» غا ئاساسەن، تووەن تەبىقىدىكىلەر يۇقۇرى تەبىقىدىكىلەرگە زىيان - زەخمەت يەتكۈزسە، جاۋاپكارلىق زىيان يەتكۈزگەن ئەزاسى كېسىپ تاشلىنىدۇ، قول تەكتى كۆزگەن بولسا قولى، تەپكەن بولسا پۇتى كېسىلىدۇ. ئۇلۇشكۇن بۇ سودرا ئەسلىزادە براخمانىنى ئىككى قولى بىلەن ئۇرغان، شۇڭا ئۇ جازالىنىش كېرەك! — دەپ ئۇنلۈك جاكالاپتۇ ھاپىز قولىدا «مانۇ قانۇنى» نى تۇتقان پېتى.

"كارت"لا قىلىپ بۇ سودرانىڭ ئىككى قولى كېسىپ تاشلىنىپتۇ.

ئۇنىڭ كەيشىدىن تېگى پەسلەر دەپ ئاتالغان بىرسى سۆپىغا چىقىرىلىپتۇ، بىرقانچە ئادەم ئۇنىڭ بېشىنى بېسىپ تۇرۇپ تىلىنى كېسىپ تاشلاپتۇ، ئاندىن چوغ قىلىنغان بىر تال زەنجىر ئۇنىڭ ئاغزىغا تىقىپتۇ، يەنە ئۇنىڭ ئاغزى - بۇرنىغا ۋە قۇلىغىغا قايناپ تۇرغان ياغ قۇيۇپتۇ..... ھاپىز ئۇنىڭ براخمان ھاپىزلىرى ئارقىسىدىن بەھورمەتسىزلىك قىلىپ سوز - چوچەك قىلغانلىق جىنايىتى بارلىغىنى جاكالاپتۇ.

ئاترا ئانسىنىڭ يېنىدا ئۇن چىقارماي تۇرۇپتۇ. تۇيۇقسىزدىن:

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكەتى www.uyghurkitap.com

— بۇگۈن بىز يالغاندىن براخمان بولۇۋالغان بىز
قوغلاپ چىقىرمىز، — دەپ ئۇنلۈك جاكالاپتۇ هاپىز، —
ئادەم ئەنە شۇ، — دەپ ئاترانى كورستىپتۇ. بۇ بالا قو
نىدىن ئوزىنى يوقىتىپ، بېشىنى ئانىسىنىڭ قۇچ
قىغا تىقىۋېلىپتۇ.

— بۇ ئايالمۇ براخمان بولۇشقا مۇناسىپ ئەمەس، —
ۋاقىراپتۇ هاپىز ئاترانىڭ ئانىسىنى كورسىتىپ، — تۇنۇ
باشقا يۇرتتىن كەلگەن براخمانلارنىڭ پاش قىلىشچە، بۇ ئ
بىر سودىراغا تەككەن. قاراڭلار، ئۇنىڭ بالىسىنىڭ رەڭگ
قاپ - قارا تۇرغىنىنى، نەدىنمۇ براخمانغا ئوخشىسۇن! بۇ
دىن تارتىپ بۇلارنىڭ تېگى پەسلەر دەپ ئاتىلىدىغانلىغ
جاكالايمەن!

شۇ كۈندىن تارتىپ ئاترا ۋە ئۇنىڭ ئانىسى كەنتت
قوغلىنىپتۇ. براخمانلار بىلەن مەڭگۈ ئۇچرىشىپ قالم
ئۇچۇن، ئۇلار يول يۇرگەندە تېگى پەسلەرنىڭ بەلگىسى
ئېسىۋېلىشقا هەمدە بىر خىل غەلىتە ئاۋاز بىلەن ۋاقىراپ يا
كوزا ئۇرۇپ براخمان، شاتىرىيلەرنىڭ ئوزلىرىگە تېگىپ كە
مەسلىگىنى ئۇقتۇرۇپ مېڭىشقا مەجبۇر بولۇپتۇ.

ئاترانىڭ ئانىسى بۇ ئەلەمگە چىدىمايمۇ، ئۇزاق ئوتمەي
ئولۇپ كەتكەن، ئاترا ئوزىنى ئانىسىغا ئېتىپ:

— نەمىشقا كىشىلەر تەبىقىگە ئايرىلىدۇ؟! — دەپ هو
كىرەپ يىغلىغان.

بۇنداق جىنايى تەبىقە تۇزۇمى هىندىستاندا نەچچە مىڭ
يىل داۋام قىلغان، هەتتا هازىرمۇ ئۇنىڭ تەسىرى چوڭقۇر.

بۇددا دىنىنىڭ پەيدا بولۇشى

سىز بېيجىڭدىكى شەھەر تېغىنا چىققانمۇ؟ ئۇ يەردە ئوتتۇرا دەۋرىدىكى بىر بۇتخانا بار. بۇتخانا ئىچىدە مىسىدىن قۇيۇلغان ناھايىتى كاتتا بىر بۇت بار. ئۇنىڭ ئېگىزلىگى 5 مېتر-دىن كوپ. ئېغىرلىقى نەچچە ئون مىڭ جىڭ كېلىدۇ. ئالاھىدە بولغىنى شۇكى، بۇت يانپاشلاپ ياتقان. بىر قولىنى بېشىغا قويغان بولۇپ، مېھرىۋان، ھەيۋەت كورۇنىدۇ. ئۇنىڭ ئەتراپىدا يەنە 12 كىچىك مىس بۇت بار. يانپاشلاپ ياتقان بۇت كىسەل بولۇپ قالغان بولسىمۇ مۇرتلىرىدىكى سەمىمىي دەرس ئوتتۇرىتقانـدەك كورۇنىدۇ. بېيجىڭدىن باشقا، پۈتۈن دۇنيادىكى بۇددا دىنىنى تارالغان دولەتلەرنىڭ ھەممىسىدە ئاشۇنىڭغا ئوخشاش يانپاشلاپ ياتقان بۇت بار. بۇ بۇت كىم؟ بۇ، بۇددا دىنىنى ئىجات قىلغۇچى ساكيامۇنى.

ساكيامۇنى مىلادىدىن ئىلگىرى 565 - يىل 4 - ئايىنىڭ 8 - كۈنى تۇغۇلغان. پەمىلىسى گائۇتاما، ئىسمى سىدفارتا. ئۇنىڭ دادىسى ھىندى يېرىم ئارىلىنىڭ شىمالىدىكى بىر كىچىك دولەتنىڭ (ھازىرقى نېپالدا) پادىشاسى بولغان. يەرلىك ئورۇپ - ئادەت بويىچە، بوۋاق مومىسىنىڭكىدە تۇغۇلۇشى كېرەك ئىكەن. ساكيامۇنىنىڭ ئانىسى قوساق كوتەرگەندىن كېيىن مومىسىنىڭ ئويدە يەڭگىش ئوچۇن كېتىۋېتىپ، بىرباغنىڭ قېشىدىكى دەرەخ تۈۋىدە ئەمەلىي ئېلۇۋېتىپ بۇ شاھزادىنى تۇققان. ئۇنىڭ ئانىسى شۇنىڭدىن ئېتىۋارەن كېسەلمەن بولۇپ، يەتتە-چى

www.uyghurkitap.com

گۈنى ئولۇپ گەتكەن. شۇڭا ساكيامۇنى ھامماچىسىنىڭ ۋ
چوڭ بولغان. ئۇ كىچىگىدىن تارتىپلا ئۇگۇنىشكە خۇشتار
لۇپ، ئەدەبىيات، پەلسەپە، ھساپنى پۇختا بىلگەن. شۇنىڭ ب
بىر ۋاقىتتا، ئۇ يەنە چامباشچىلىق، ئات مىنىش، ئوقيا ئېتى
قىلىچۋازلىققا ئۇستا بولغان. ئۇنىڭ دادىسى بۇنىڭدىن ناھا
خوشال بولۇپ، پادىشالىق تەختىنى ئۇنىڭغا ئوتكۈزۈپ بېرى
قارارىدا كەلگەن ھەمدە ئۇنىڭدىن ئاتا - بوۋىسىغا شوھ
كەلتۈرۈپ "ئالەمنى چورگىلىتىدىغان پادىشا" — ئالەمنى بىر
كە كەلتۈرگۈچى پادىشا بولۇشنى ئۈمىت قىلغان.

— بىراق، ساكيامۇنى ھوقۇقتا ھەۋەس قىلمىغان. ئۇنىڭ
لىسىغا ئىنسانلار ئارىسىدىكى خىلمۇ - خىل ئادالەتسىزلىك
كىرىۋالغان: نېمە ئۈچۈن پۈتۈن ھىندىستاندا كىشىلەر ت
دەرىجىگە ئايرىلىدۇ؟ نېمە ئۈچۈن ئاق تەنلىكلەر باشقا تەنل
لەر ئۈستىدىن ھوكۈمرانلىق قىلىدۇ؟ نېمە ئۈچۈن شالغۇت نە
لىكلەر باشقىلار تەرىپىدىن كەمسىتىلىپ تېگى پەسلەر دەپ ئاتىلى
— بىركۈنى ئۇ ھارۋىغا ئولتۇرۇپ سەيلىگە چىتىۋېتى
رەڭگى سارغايغان، چىپ - چىپ تەرگە چومگەن، ئاچلىق ھ
ئۇسسۇزلۇق، ھېرىش ھەم چارچاش دەستىدىن ھالسىدىن كە
كەن دېخانلارنىڭ ئېتىزلاردا تومۇز ئاپتاپقا قارىماي يەر ت
رىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن. قوش سورەۋاتقان قېرى كالا تېخى
ھالسىزىغان بولۇپ، ئالدىدا بىرسى كالىنىڭ بۇرنىغا ئوتكۈز
گەن چۈلۈۋۇردىن تۈتۈپ يېتىلەۋاتقان، بىرسى كەينىدىن قامچ
بىلەن ساۋاپ ھەيدەۋاتقان ئىكەن. قېرى كالا قامچا زەربىسى
چىدىمايى، مۈڭگۈزىنى چايقاپ، يەرگە يېرىپ كىرگەن ساپاڭ
پۇشۇلدىغان پېتى ئالغا سورەپ ماڭماقتا ئىكەن.

— يارەببىم! — دەپ ۋاقىرىۋەتكەن ساكيامۇنى.

ساكياموُنىنڭ گاللىسىنى "بۇ ئالدىدە نىمە ئۇچۇن كۆ-
لەر تۇغۇلۇش، قېرىش، ئاغرىش، ئۆلۈشنىڭ ئازاۋىنى تارتىدۇ؟
قانداق قىلسا بۇ ئازاپ - ئوقۇبەتتىن قۇتۇلىدۇ؟" دېگەن سوئال-
لار چىرمۇالغان. ئۇ نۇرغۇن كىتاپلارنى ئوقۇپمۇ بۇنىڭغا
جاۋاپ تاپالمىغان. كېيىن، ئۇ ھوقۇقى ھەرقانچە چوڭ بولغان
پادىشانىڭمۇ بۇ مەسىلەرنى ھەل قىلالمايدىغانلىقىنى بىلگەن،
شۇنىڭ بىلەن پادىشالىق ئورۇنغا ۋارىسلىق قىلىش ھوقۇقىدىن
ۋاز كېچىپ، دەرۋىش بولۇش قارارىغا كەلگەن.

— سارىڭ بولۇپ قالدىمۇ بۇ بالا؟ — دېگەن پادىشا
بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ھەيران بولۇپ، — ئۇ تېخى
20 ياشقا كىرمىگەن تۇرسا.

ئوغلىنىڭ راھىپ بولۇشىنى توساش ئۈچۈن پادىشا خوشنا
دولەتنىڭ ياش، ساھىپجامال پادىشاسىنى ساكياموُنىغا ئېلىپ بە-
گەن. ئۇ ئوغلىغا:

— قارا، بۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئىشكى دولەتنىڭ ھەممە
نەرسىسى ساڭا قالدى، بۇنىڭغا رازى بولمامسەن؟ — دېگەن.

بىر يىلدىن كېيىن، ساكياموُنى بىر ئوغۇل تاپقان. بىراق
غايەت زور ھوقۇق، ھەشەمەتلىك تۇرمۇش، گۈزەل خوتۇن ۋە ئوماق
ئوغلىمۇ ئۇنى دەرۋىش بولۇش ئىرادىسىدىن قايتۇرالمىغان.
ساكياموُنى 29 ياشقا كىرگەن يىلى، يەنى 12 - ئايىنىڭ
8 - كۈنى يېرىم كېچىدە ھېچكىمگە تۇيدۇرماي ئاتقا مىنىپ
شەھەردىن چىقىپ باشقا دولەتنىڭ ئورمانلىغىغا كىرىپ كەتكەن.
ئۇ شاھزادە كىيىمىنى سېلىۋېتىپ، چاچلىرىنى چۇشۇرگۈزۈپ
دەرۋىش بولغان.

پادىشا ئوغلىنىڭ يوقلۇغىنى كورۇپ، تىت - تىت بولۇپ،
ئىزلەش ئۈچۈن 5 ئادەم ئەۋەتكەن. ئىزلە - ئىزلە بۇلار ئاخىر

www.uyghurkitap.com

ساكيامۇنىنى ئورمانلىقتىن تاپقان، بىراق ئۇ قايتىپ كېلىش
ھەرگىز ئۇنىمىغان. ساكيامۇنى مەشھۇر 3 ئولىمانى زىيا
قىلىپ، ئۇلاردىن پەلسەپە ئۇگەنگەن؛ ئۇنىڭدىن كېيىن
قويۇق ئورمانلىققا كىرىپ دەرۋىش بولۇپ تەربىيەت ئۇگەنگ
شۇنداق قىلىپ، ئۇ 6 - يىل يۇرگەن، بىرەر قېتىممۇ يۇيۇنمى
بىراق ئىنسانلار ئارىسىدىكى ئازاپ - ئوقۇبەتنى تۇگىتىش
ئامالىنى تاپالمىغان.

ئۇ بىركۈنى بىر دەريا بويىغا كەلگەن، ئۇ سۇغا چۆمۈل
بەدەنلىرىدىكى كىرلەرنى يۇيۇۋەتمەكچى بولغان. دەريا بو
يىدىكى پادىچى قىز بۇنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا نۇرغۇن سۈت بەرگە
شۇنىڭ بىلەن ساكيامۇنى مادارىسغا كەلگەن. ئۇ بىرتۇپ لې
دەرىخى تۇۋىگە كېلىپ، يەرگە ئوت - چۆپتىن جەينامماز يا
مەشرىقىگە قاراپ چەتان قۇرۇپ ئولتۇرۇپ، تەكرى ئالدى
"ئەگەر مەن ئۇزۇل - كېسىل ئويغانمسام، ئۇستىخانلىرىم پار
پارە بولۇپ كەتسە كېتىدۇكى، ئورنۇمدىن قوپمايمەن
دەپ قەسەم ئىچكەن. شۇنىڭ بىلەن، ئۇ، لېكىن دەرىخى تۇۋى
ئولتۇرۇپ، ئىستىقامەت قىلىپ، ئىنسانلار ئارىسىدىكى ئازاپ
ئوقۇبەتنى تۇگىتىشنىڭ چارىسىنى ئىزلىگەن.

ئۇ 35 ياشقا كىرگەن يىلى 2 - ئاينىڭ 8 - كۈنى
كېچىدە بىر يورۇق يۇلتۇز شەرق تەرەپتە كوتىرىلگەندە
تۇيۇقسىزلا ئىشنىڭ يولىنى تېپىپ، بۇددا دىنىنى ئىجات قىلغان
ئاشۇ لېكىن دەرىخىنىڭ ئورنى ھازىر ھىندىستاننىڭ بې
ھار ئولكىسىدە بار.

شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، ساكيامۇنى ھىندى يېرىم ئارىلىنىڭ
نۇرغۇن جايلىرىغا بېرىپ بۇددا دىنى ئەقىدىلىرىنى تارقاتقان
ئېيتىلىشلارغا قارىغاندا ئۇ سىرىلانكا ۋە بىرمىلارغىچە بارغان.

بۇددا دىنىي ئەقىدىلىرىدە كىشىلەرنى دەرىجىگە ئايرىشقا، تەڭ سىزلىك ئەھۋالىلىرىغا قارشى تۇرۇش، بەختسىزلىككە ئۇچرىغان لارغا ھىسداشلىق قىلىش تەكىتلەنگەن. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ياخشىلىققا ھالاۋەت، ياماناتلىققا تالاپەت دېگەن نەرسە تەشۋىق قىلىنىپ، بۇ دۇنيادا ياخشىلىق قىلسا، ئۇ دۇنيادا ھالاۋەت كۆرىدۇ؛ بۇ دۇنيادا ياماناتلىق قىلسا، ئۇ دۇنيادا تالاپەت كۆرىدۇ دەپ قارالغان. ساكيامۇنىنىڭ بۇ تەشەببۇسلىرىنىڭ ئىجابىي تەرىپىمۇ بار، سەلبىي تەرىپىمۇ بار. ئۇ يەنە ئۇز ئۇزىدىن خالاس بولۇش يولى بىلەن ئازاپتىن قۇتۇلۇشنى تەشەببۇس قىلىپ، كۆرەشنى ئىنكار قىلغان. بۇنداق تەشەببۇس قوللىدارلار ۋە فېئودال ھوكۇمرانلارغا ئەلۋەتتە پايدىلىق بولغان، شۇڭا تاريختا ئۇنىڭغا ھوكۇمران سىنىپلار، كوپ ھاللاردا، ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ كەتكەن.

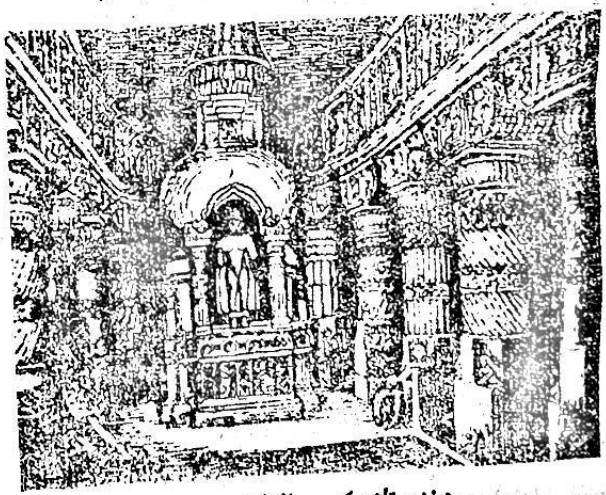
ملادىدىن ئىلگىرى 485 - يىلى ساكيامۇنى 80 ياشقا كىرەي دەپ قالغان. ئۇ قېرىپ قالغان ھەم ئاغرىقچان بولۇپ قالغان بولسىمۇ، يەنىلا بارغانسىرى يېرىدە دىن تارقاتقان. 2 - ئايىنىڭ 15 - كۈنى، ئۇ بىر دەريا بويىغا كەلگەندە، كېسىلى ئېغىرلىشىپ قالغان، ئۇزىنىڭ بولاماياۋاتقانلىقىنى بىلىپ، دەريا‌غا چۆمۈلۈپ يۇيۇنغان، ئۇنىڭ تالىپلىرى بىرنەچچە بىراخما دەرىخىگە سەگەنچۆك ياساپ بەرگەن، ساكيامۇنى يانپاشلاپ ئوڭ قولىنى بېشىغا قويۇپ ياتقان پېتى تالىپلىرىغا، ئۇستازىمىزدىن ئايرىلدۇق دەپ ئالغا ئىنتىلمەي قالماڭلار، ئۇزەڭگىلەرنى تاشلىۋەتمەڭلەر، بەلكى بۇددا دىنىي قانۇنلىرىنى يېتەكچى قىلىپ تىرىشىپ ئالغا ئىلگىرىلەڭلار، دەپ سەممىي تەلىم بەرگەن ۋە سوزىنى توڭتىپلا جان ئۇزگەن. شۇنىڭدىن كېيىن كىشىلەر ئۇنىڭ تالىپلىرىغا بەرگەن چىن تەلىملىرىنى يادىتىش ئۇچۇن بۇتخانىلاردا ساكيامۇنىنىڭ يانپاشلاپ ياتقان ھەيكىلىنى ياسىغان.

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

شۇنىڭدەك ساكيامۇنى تۇغۇلغان كۈننى (1 - ئاينىڭ 8 - كۈ
"بۈت يۇيۇش بايرىمى" دەپ، ئۇ دەرۋىش بولغان كۈن
(12 - ئاينىڭ 8 - كۈنى) "8 - دىكابىر بايرىمى" د
ئاتاشقان.

ساكيامۇنىنىڭ جەسىدى ئوتتا كويدۇرۇلگەندىن كې
ئۇنىڭ سوڭەك كۈللىرى دانە - دانە بولۇپ قېتىشقان. بۇ
دىنىدا بۇنداق دانىچىلار "سېلى" دەپ ئاتالغان. كېيىن
8 پادىشا سېلىنى بولۇشۇۋېلىپ ئالاھىدە ياسالغان مۇنارلا
ساقلاپ سەجدە قىلىپ ساكيامۇنىغا بولغان ھورمىتىنى بىلدۈرگە
بۇنداق مۇنارلار ئالتۇن، كۈمۈش، ھېقىق، مەرۋايىت قاتارلى
7 تۈرلۈك قىممەتلىك نەرسىلەر بىلەن زىننەتلەنگەن بولۇ
"گوھەر مۇنار" دەپ ئاتالغان.

مىلادى 1 - ئەسىردە بۇددا دىنىنى جۇڭگونىڭ خەنزۇ

ھىندىستاندىكى ساكيامۇنى بۈتخانىسى

باشايدىغان رايونلىرىغا تارقالغان، ئۇنىڭدىن كېيىن، جۇڭگودىن چاۋشەن ۋە ياپونىيەلەرگە تارقالغان. ھالبۇكى، مىلادى 8 - ئەسىردىن كېيىن، ھىندىستانىنىڭ براخمان دىنى يېڭۈاشتىن روناق تېپىپ، ھىندى دىنى قىلىپ ئوزگەرتىلگەن. شۇڭا، ھازىر ھىندىستانىدا بۇددا دىنىغا ئېتىقات قىلىدىغان كىشىلەر يوق دېيەرلىك. لېكىن، ھىندى يېرىم ئارىلىدىن تارقالغان بۇددا دىنىغا يەنىلا پۈتۈن دۇنيا ئەھمىيەت بەرمەكتە. بېيجىڭنىڭ شىشەن تېغىدىكى لىڭگۇاڭ بۇتخانىسىنىڭ مۇنارىدا، ساكىيامۇنىنىڭ بىر چىشى ساقلانماقتا ئىكەن، شۇڭا كىشىلەر بۇ مۇنارنى "بۇت چىشى مۇنارى" دەپ ئاتايدۇ.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئاسوكا

بۇنىڭدىن 60 يىل بۇرۇن، ھىندىستان تارىخىدا
2000 يىلدىن كېلىگىرى ياسالغان غايەت كاتتا خان
سىنى قازغان. بۇ ئوردىنىڭ سېلىنغىنىغا شۇنچە زامانلار
بولسىمۇ، لېكىن قېزىلغان ياغاچ ماتېرىياللار شۇ قەدەر پار
ھەم مۇكەممەل ئىكەنكى، ھەتتا ئۇنىڭ ئولانغان يېرىنىمۇ
قىلى بولىغان. بۇنى ئېكسكاۋرسىيە قىلغۇچىلارنىڭ "ھەتتا
گۇنكى كۇندىسىمۇ بۇنىڭدىن ئوبدان ياساش ناھايىتى تە
دەپ ھەيران قېلىشى ئەجەپلىنەرلىك ئەمەس.

ئەينى زامانلاردا، بۇ ئوردا ئىنتايىن ھەيۋەتلىك قە
ياسالغان. بۇنىڭدىكى ھەممىدىن بەك دىققەتنى تارتىدىغىنى
كى، ئۇنىڭدا نۇرغۇن كاتتا تاش تۈۋرۈكلەر بولغان. بۇ ق
تۈۋرۈكلەرنىڭ ھەر بىرىنىڭ ئېغىرلىغى 50 تونىدا، ئىگىزلى
15 مېتىردىن كوپ بولغان. تۈۋرۈكنىڭ ئۈستى تەرىپىگە
تايىن نەپىس شىر ھەيكەللىرى، تۈۋرۈكىكە پادىشانىڭ پەر
لىرى ئويۇلغان.

بىر پەرماندا مۇنداق دەپ يېزىلغان:

"مۇقەددەس، شەپقەتلىك پادىشا ئاللىرى تەختىتە ئولتۇ
رۇپ 8 - يىلى كالىنگا بوي سۇندۇرۇلدى، 150 مىڭ ئادە
ئەسىر ئېلىندى، 100 مىڭ ئادەم قىرىلدى، ئولگەنلەرنىڭ
سانى بۇنىڭدىن نەچچە ھەسسە كوپ بولدى .....

"پادىشا ئاللىرى كالىنگانى بوي سۇندۇرغانلىقى ئۈچۈن

پۇشمان قىلدى، چۈنكى بوي سۈندۈرۈلمىغان بىرەر جاي بوي سۈندۈرۈلغاندا ئادەملەر قىرىلمىدۇ، ئولىدۇ ۋە ئەسىر ئېلىنمىدۇ. شۇڭا پادىشا ئالىلىرى چوڭقۇر قايغۇغا چۆمدى ....."

پەرماندا يەنە پادىشانىڭ ئادەملەرنى قىرىشقا ۋە ئەسىر ئېلىشقا يول قويمايدىغانلىقى، كالىنگادا قىلغانلىرىنىڭ يۈزدىن بىرىنى ياكى مىڭدىن بىرىنى قىلىشنىمۇ خالىمايدىغانلىقى؛ پادىشانىڭ ھەقىقى بوي سۈندۈرۈش بۇيرۇقلىرى بىلەن كىشىلەر قەلبىنى بوي سۈندۈرۈشتىن ئىبارەت بولۇشى كېرەك، دەپ قارىغانلىقى، بۇنىڭدىن كېيىن مېھرىۋان، كەڭ قوساق بولۇپ، تىرىشىپ ئوزىنى تۇتۇۋالىدىغانلىقى؛ ئەگەر بىرەر ئادەم ئۇنىڭ ئالدىدا يەرگە قارايدىغان ئىشنى قىلىپ قويسا، ئىمكان قەدەر سەۋرى - تاقەت قىلىدىغانلىقى ئېيتىلغان. يەنە ئۇنىڭ كىشىلەرنى ئوز نىسۋىسىگە شۈكرى قىلىپ، ئوزىنى تۇتىدىغان، كۆڭلى خاتىرجەم ۋە شاد - خورام ياشايدىغان قىلىشقا تىرىشىدىغانلىقى ئېيتىلغان.

بۇ زادى قانداق ئىش؟

ئەسلىدە، مىلادىدىن ئىلگىرى 6 - ئەسىردە، ھىندىستاندا 10 نەچچە دولەت بولغان بولۇپ، ئۇلار ئارىسىدا دائىم ئۇرۇش پارتلاپ تۇرغان. مىلادىدىن ئىلگىرى 4 - ئەسىرگە كەلگەندە، ماۋۇرىيە خانلىغى قۇرۇلغان، شىمالىي ھىندىستاننىڭ كوپ چىلىك زېمىنى ئاندىن بىرلىككە كەلگەن. ماۋۇرىيە خانلىغىنىڭ 3 - ئەۋلات پادىشاسى ئاسوكا مىلادىدىن ئىلگىرى 273 - يىلى تەختكە چىقىقان. ئۇ چاغلاردا، ھىندىستاننىڭ جەنۇبىي قىسمى بىلەن شىمالىي قىسمى ئاساسىي جەھەتتىن بىرلىككە كېلىپ بولغان بولۇپ، جەنۇبىي تەرەپتىكى دېكىزدىكى كالىنگا ۋە باشقا بىر قانچە ئۇششاق دولەتلەرلا خانلىقىنىڭ ھوكۇمرانلىغىدا

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

بولمىغان. ياش ئاسوكادا ھىندىستاننىڭ شەرقىي، جەنۇبىي، بىي ۋە شىمالىدىكى ھەر قانداق جايىنى ئۆز ھوكۇمرانلىقى تۇتۇشتەك كۈچلۈك ئارزۇدا بولغان. شۇڭا ئاسوكا تەختكە چىقىپ ئۇزۇن ئوتمەيلا، كالىنگاغا قارشى ئۇرۇش قوزغىغان.

ئۇرۇش باشلانغاندىن كېيىن ھەربىي ئىشلارغا دائىر بىر قانچە دوكلاتلار ئارقا - ئارقىدىن ئاسوكانىڭ ئالدىغا كەلتۈرۈلۈپ تۇرغان:

"پادىشا ئالىملىرىغا مەلۇم بولغايكى، ھۇقۇقدەس خانلىقىمىزنىڭ 100 مىڭ پىيادە ئەسكىرى، 50 مىڭ ئاتلىق ئەسكىرى، 400 دانە ئۇرۇش ھارۋىسى ۋە 500 دانە ئۇرۇش پىلى ئامان - ئېسەن دېڭىزدىن ئوتۇپ كالىنگا تۇپرىقىغا چىقتى....."

"ئالىملىرىغا مەلۇم بولسۇنكى، ھۇقۇقدەس قوشۇنلىرىمىز ناتانا زور ھەيۋەت بىلەن بىر كۈنگە يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە دۇشمەن قوشۇنىدىن 5 مىڭنى قىردى، ئەسىرگە ئالغان ئۇرۇش ھارۋىلىرى، ئۇرۇش ئاتلىرى، پىل، كۈنلۈك، ئالتۇن - كۈمۈش ئاشلىق، ئايالار، ئۇلاقلارنىڭ ھەددى - ھىسابى يوق؛ ....."

"ئالىملىرىغا جەددى مەلۇم قىلىمزكى، ھۇقۇقدەس قوشۇنىمىز كېچىلەپ ئۇرۇش قىلىپ دۇشمەن پايتەختىدىكى ئىككىلەر بىلەن پۇقرالارنىڭ قاتتىق قارشىلىغىغا ئۇچراپ كېلىۋاتقىنى تالاپەتكە ئۇچرىدى، ..... ئوت ئارقىلىق ھۇجۇم قىلماقچى بولۇۋاتىمىز ....."

"خۇش خەۋەر! دۇشمەن پايتەختى بىر كېچىدىلا كويۇپ رۇپ كۈل قىلىپ تاشلاندى، جاھىللىق بىلەن قارشىلىق كۆرسەتكۈچىلەرنىڭ بېشى كېسىلىپ سازايى قىلىندى ..... دۇشمەن پادىشاسى قېچىپ كېتىۋاتىدۇ ....."

"خۇش خەۋەر! مۇقەددەس قوشۇن تەرەپ - تەرەپلەردىن ھۇجۇمغا ئوتتى، يېقىنقى كۇنلەردە يەنە 50 مىڭ دۇشمەننى قىردى، 100 مىڭ ئەسكىرنى ئەسىر ئالدى، قارشىلىق قىلغۇچىلارنىڭ ھەممىسى قىرىپ تاشلاندى ....."

"مۇبارەك بولسۇن ئالىلىرىغا! دۇشمەن پادىشاسى ئەسىر ئېلىنىدى، بىراق ئۇ باش ئەگمىدى، شۇنىڭدەك ئالىلىرىغا بىر شەھلىك بىلەن تىل تەككۈزدى، ھازىر قەپەز ئىچىدە ھالاك بولۇشقا قاراپ كېتىۋاتىدۇ ....."

ياش پادىشا بۇ خۇش خەۋەرلەرنى ئاڭلاپ دەسلەپتە خوشاللانغان، بىراق بارغانسېرى كوپ ئادەمنىڭ ئولتۇرۇلۇۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ يۇزىدە ئاستا - ئاستا غەمكىنلىك كورۇنگەن. ئاخىردا دۇشمەن پادىشاسىنىڭ ئولۇۋالغانلىق خەۋىرىنى ئاڭلاپ، ھەسرەتلىنىپ، ئۇز ئۇزىگە "قورال كۇچى بىلەن يەر - زېمىنى بوي سۇندۇرۇش مۇمكىن ئىكەن، بىراق ئادەم قەلبىنى بوي سۇندۇرغىلى بولمايدىكەن!" دېگەن. شۇنىڭ بىلەن ئادەملەرنى قىرىش ۋە ھۇجۇم قىلىشنى دەرھال توختىتىپ، قوشۇنلارنى دەرھال چېكىنىدۇرۇشكە بۇيرۇق بەرگەن ھەمدە يۇقۇرقى پەرمانىنى جاكالاپ، پۇتۇن مەملىكەت خەلقىغە ئۇزىنىڭ ئوكۇنگەنلىگىنى بىلدۇرگەن.

ئاسوكا نىمە ئۇچۇن ھەقىقى بوي سۇندۇرۇش بۇددا قانۇنلىرى بىلەن كىشىلەر قەلبىنى بوي سۇندۇرۇشتىن ئىبارەت بولۇشى كېرەك دەيدۇ؟ ئەسلىدە، ئۇ تەختكە چىقىشتىن ئىلگىرى غەربىي ھىندىستاننىڭ بەزى چوڭ شەھەرلىرىدە باش ۋالىلىق ۋەزىپىلىرىنى ئوتىگەن. بۇ شەھەرلەر شۇ زامانلاردا مۇھىم مەدەنىيەت مەركەزلىرى بولۇپ، بۇددا دىنى بەك تەرەققى قىلغان، پەن - تېخنىكىمۇ خېلى تەرەققى قىلغان، يەنە كېـ

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

لىپ غەرپ مەدەنىيىتىنىڭ بولۇپمۇ يۇناپ مەدەنىيىتى ئېچىلىشىغا
تەسىر كۆرسەتكەن قاتتىق ئۇچرىغان. شۇ زامانلاردا بەزى ئاتسوگەكلەر
ۋە يۇقۇرى تەبىقىدىكىلەر، بولۇپمۇ بىراخمانلارنىڭ پەرزەنتلىرى
قىلىرى بۇ شەھەرلەردە تەربىيە ئالغان، بۇلار ئۇنىڭ مەجبۇرىيىتى
قىلىنغان ئوسۇپ يېتىلىشىگە ۋە ئۇنىڭ كېيىنكى چاغلاردىكى پائالىيىتى
ئۈچۈن ئۇچۇر توپلاپ تەسىر كۆرسەتكەن. ئۇ كېچىگەندە
بۇددا دىنىنىڭ ئىجاتچىسى ساكىيامۇنىغا ئالاھىدە ھۆرمەت
لەن قارىغان، بۇ ئەۋلىيانىڭ قانداق قىلىپ نۇرغۇن مەنپەئەت
كۆرەش ۋە ئازاب - ئوقۇبەتلەر ئارقىلىق ئاخىر ئەۋلىيا بولغانلىقىغا
لىغىغا دائىر ھېكايىلەرنى بەك قىزىقىپ ئاڭلىغان. ئۇ، بۇددا
دىنىي كىشىلەرنى شەخسى ھەۋەستىن قوتۇلدۇرۇپ، ئۇز نەپسىگە
ۋسىگە شۇكرى قىلىدىغان قىلالايدۇ، بۇنىڭ دولەتنى ئىدارە
قىلىشتا پايدىسى كوپ، دەپ قارىغان.

بىر مەھەللىنىڭ قىرغىنچىلىقتىن كېيىن، ئاسوكا بۇنىڭ ھە
قىقى مەنىسىنى چۈشەنگەن. شۇنىڭدىن تارتىپ، ئۇ بۇددا د
نىغا تېخىمۇ سەجدە قىلىپ، بۇددا دىنىي ھىندىستانىنىڭ دولەت
دىنى، دەپ جاكالىغان ھەمدە خان ئوردىسىدا ۋە ئىمپېرىيە
نىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا تاش توۋرۇك توزغۇزۇپ، تاش تام
لار ئويۇپ ئۇستىگە ئوزىنىڭ پەرمانىنى ئويۇشقا بۇيرۇغان.
ئۇزاق ئوتمەي ئۇ يەنە پۇتۇن مەملىكەتتىكى بۇددا راھىبلىرى
نبى چاقىرىپ كېلىپ، كاتتا مەركە ئوتكۇزۇپ، بۇددا كىتابلىرى
رىنى رەتلەتكۇزگەن، ئۇنىڭدىن باشقا ھەرقايسى جايلاردا
نۇرغۇن بۇددا بوتخانىلىرى ۋە بۇددا مۇنارلىرىنى سالدۇرغان.

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇ شاھزادە بىلەن مەلىكىنى
ئارقا - ئارقىدىن سىرىلانكىغا دىن تارقىتىشقا ئەۋەتكەن. مەلىكە
بىر توپ راھىبلارنى باشلاپ ۋە بۇددا كىتابلىرىنى ئېلىپ ھىند

دىستانىنىڭ شەرقىدىكى دېڭىز بويلىرىنى بويلاپ سەپەر قىلغان. ئۇ يەنە مۇقەددەس لىپا دەرىخىنىڭ كوچىتىنى ئېلىپ بېرىپ سىرىلانكىدا تىككەن، بۇ دەرەخ ھازىرمۇ بار ئىكەن. بىر مەھەل تەشۋىق قىلىش ۋە ئەلچىلەرنىڭ بېرىپ - كېلىشى ئارقىسىدا بۇددا دىنى سىرىلانكىغا تارقىلىپلا قالماستىن، بەلكى ناھايىتى تېزلا مىسىر، سۈرىيە، بېرما، جۇڭگو ۋە دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا تارقالغان.

ئاسوكا بۇددا دىنىنى تەشۋىق قىلغاندىن تاشقىرى، يەنە بىر قاتار ئىجتىمائى، ئىقتىسادىي تەدبىرلەرنى قوللانغان، مەسىلەن، سۇغىرىش ئىنشائاتلىرى قۇرۇلۇشلىرىنى كېڭەيتكەن، يول ياساتقان، دوختۇرخانا سالدۇرغان، ۋاھاكازالار. ئۇ ھوكۇمرانلىق قىلغان 40 نەچچە يىل ئىچىدە، ماۋۇرىيە خانلىغى ھىندىستان تارىخىدا تۇنجى قېتىم قۇدرەت تاپقان، بىرلىككە كەلگەن ئىمپېرىيە بولۇپ قالغان. لېكىن، بۇ بىرلىك زادىلا مۇستەھكەم ئىنەلمىگەن، ئۇ ۋاپات بولۇپ ئۇزاق ئوتمەيلا بوي سۇندۇرۇلغان كالىنگا ۋە باشقا ئۇششاق خانلىقلار ئارقا - ئارقىدىن مۇستەقىللىق ئېلان قىلغان، ھىندى يېرىم ئارىلىدىكى ئەسلىدىكى بولۇنمە ھالەت يەنە ئەسلىگە كەلگەن.

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى
www.uyghurkitap.com

200 مىڭ مىسرالىق داستان

ھىندىستاننىڭ يىلدا بىر قېتىم بولىدىغان بۇتخانا
لمىسىدە، ياشانغان سەنئەتكارلار ھامان قەدىمى شەھر ئۇقۇيا
بۇ شەھر ھەقىقەتەن بەك ئۇزۇن بولغاچقا، سەنئەتكارلار ئۇ
پارچىلىرىنىلا ئوقۇيدۇ. بۇ شەھىردا تەسۋىرلەنگەن ھېكايە
تەسىرلىك بولغاچقا، بىرەر پارچىسىنى ئوقۇسىمۇ كىشىلەر
لاپ كوز يېشى قىلىشىدۇ.

بۇ «ماخاپخاراتا» دىگەن 200 نەچچە مىڭ مىسرال
داستان بولۇپ، ئۇنىڭدا ھىندىستاندىكى ئىككى جەمەتنىڭ
رۇش قىلىشىدىن ياراشقىنىچە بولغان پۇتۇن جەريان تەسۋ
لەنگەن. ئېيتىلىشلارغا قارىغاندا، بۇ داستاننى 3 - 2 مى
يىلدىن ئىلگىرى رىۋايەتتىكى ھىندىستان ئەۋلىياسى بىيىسا
جات قىلغان بولۇپ، ئۇ قەدىمقى ھىندىستان مەدەنىيەت
سەنئەتنىڭ شانلىق جەۋھىرى. ئۇ بۇگۈنكى كۈنگىچە ۋەقەلى
نىڭ مەزمۇنى ۋە بەدىئى ئۇسلۇپ جەھەتلەردە ھىندىستانىل
ئەدەبىي ئىجادىيەتلىرىگە تەسىر كورسىتىپ كەلمەكتە.

بۇ ھېكايىنىڭ مەزمۇنى مۇنداق:

قەدىمقى زاماندا، ھىندى يېرىم ئارىلىدا بىر خاقانلىق
بولغان، ئۇنىڭ پادىشاسى تۇغۇلۇشتىلا ئەما بولۇپ، دولەتنىڭ
ئىشلىرىنى ئۇنىڭ ئىنىسى باشقۇرغان. بۇ پادىشانىڭ 100 ئوغ
لى بولۇپ، بۇلار بىر جەمەت — كۇدى جەمەتى بولۇپ ئو
يۇشقان. شاھزادە بۇ جەمەتنىڭ ئاقساقلى بولغان. پادىشانىڭ

ئىنسىنىڭ 5 ئوغلى بولۇپ، ئۇلارمۇ بىر جەمەت — پاندا جەمەتى بولۇپ ئۆيۈشقان.

پادىشانىڭ ئىنسى ۋاپات بولغاندىن كېيىن، پاندا جەمەتىدىكى 5 ئاكا - ئۇكىنى پادىشا بېقىپ چوڭ قىلغان. پادىشا ياخشى ئوقۇسا ئەۋەتىپ ئۇلارنى تەربىيىلىگەن. ئۇلارمۇ ئوبدان تىرىشىپ ئوقۇغان. ئاكا - ئۇكا بەشەيلەن ناھايىتى يۇقۇرى ماھارەت ئوقۇغان، بۇنىڭدىن ئىچى ئادىغان كۆدى جەمەتىدىكى ئاكا - ئۇكىلار بىر ئامال قىلىپ ئۇلارنى ئولتۇرۇشنىڭ كويىدا بولغان.

— قېرىنداشلار، دادىمىز پادىشاھى ئالەم جەمجەت بىر ماكاندا كارامەت غەلىتە بولغان يىلىم ئويى سالىدۇردى، سىلەر شۇ يەردە تۇرۇڭلار! — دىگەن ھىلىگەرلىك بىلەن شاھزادە پاندا جەمەتىدىكى 5 ئاكا - ئۇكىغا.

5 ئاكا - ئۇكا بۇنى رەت قىلالماي پايتەختتىن چىقىپ كەتكەن. بۇلارنىڭ يىلىم ئويىدە ئولتۇراقلىشىپ بولغانلىقىدىن خەۋەر تاپقان شاھزادە ئادەم ئەۋەتىپ ئوت قويدۇرۇۋاتقان. يىلىمغا ئوكاي ئوت تۇتىشىدىغان بولغاچقا، بۇ ئوي بىردەمدىلا كويۇپ كۇلگە ئايلانغان.....

ئارىلىقتا بىر نەچچە يىل ئوتۇپ، بىر كۈنى خان سارىيى كارامەت قىزىپ كەتكەن، پادىشا ۋەزىرلىرىنىڭ مەسلىھىتىنى ئاڭلاۋاتقان، شاھزادە بۇ دۇنياغا ئەمدى كۆدى جەمەتى تەنھا ئىگە بولىدىغان بولدى، دەپ خوشاللىقىدىن گۇلغۇلىرى ئېچىلىۋاتقان پەيتتە، مۇھاپىزەتچى كىرىپ، پەنگو دولىتى پادىشاسىنىڭ 5 كۈيوغلى سالامغا كېلىپتۇ، دەپ خەۋەر قىلغان. پادىشا كىرسۇن دەپ بۇيرۇق بەرگەن. ئۇلار قارىغۇدەك بولسا بۇلار پاندا جەمەتىدىكى 5 ئاكا - ئۇكا ئىكەن.

www.uyghurkitap.com

بۇ قانداق ئىش؟

ئەسلىدە، شاھزادە يىلىم ئويگە ئوت قويۇشقا ئادەم ئەۋ
كەندە، بىرسى بۇ خەۋەرنى پاندا جەمەتىدىكى 5 ئاكا - ئۇك
دەپ قويغان. ئۇلار بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، دە
ھال لەخمە ئارقىلىق قېچىپ كەتكەن. 5 ئاكا - ئۇكا ئورما
لىققا قېچىپ بېرىپ، دالىدا يېتىپ، سەرسانلىقتا كورمىگەن كۆ
نى قالمىغان. كېيىن، ئۇلار پەنگو دولىتىگە بارغان.

پەنگو دولىتىنىڭ پايتەختىدە كۆيوغۇل تاللاش مەرىكىسى
بولۇۋاتقان ئىكەن. ھىندى يېرىم ئارىلىدىكى نۇرغۇن دولەتلەر
نىڭ شاھزادىلىرى كەلگەن ئىكەن، پەنگو دولىتىنىڭ پادىشاھ
خەلقى ئالەمگە ئوقيانىڭ ياسىنى كورسىتىپ تۇرۇپ:

— كىمكى مۇشۇ يانى كېرىيەلىسە ھەمدە ئوقيانى قارا
غا تەككۈزەلىسە، مەلىكىنى شۇنىڭغا بېرىمەن! — دەپ جاكالاپتۇ.

ھەر قايسى دولەتلەردىن كەلگەن شاھزادىلەر ئارقا
ئارقىدىن يانى تارتىسمۇ، لېكىن ھېچقايسىسى كېرىيەلمەپتۇ.

— مەن كېرىپ كورەي! — دەپ سوروندا سەكرەپ چى
قىپتۇ پاندا جەمەتىدىكى ئاكا - ئۇكىلاردىن بىرسى. ئۇ قو
لىغا يانى ئېلىپ، يانى ئوغاقتەك ئېگىۋېتىپتۇ، ئاندىن ئوقنى
قويۇۋېتىپتىكەن، ئوتتۇر بېرىپ قارىغا يەنى پقراۋاتقان بېلىق
نىڭ كوزىگە تاسلا قىلىپ تېگىپتۇ.

— بەللى! يارايسەن! — پۈتۈن سوروندىكىلەر بىردەك
ياريكاللا ئېيتىپتۇ. مەلىكە ئوز قولى بىلەن پاندا جەمەتىدىكى
ئاكا - ئۇكىلاردىن ھىلىقى كىشىگە گۈلتاج كىيگۈزۈپتۇ. شۇ زا
مانلاردىكى ئورۇپ - ئادەت بويىچە 5 ئاكا - ئۇكا پەنگو دو
لىتى پادىشاسىغا كۆيوغۇل بولۇپتۇ.

پاندا جەمەتىدىكى 5 ئاكا - ئۇكا پەنگو دولىتىنى ئارقا

تەرەپ قىلىپ خاقان خانلىغىغا مەردانە قىياپەتتە قايتىپ كېلىپتۇ. خاقان دولىتىنىڭ پادىشاسى ئاخىر ئۇزىگە قارشىلىق زىمىنىنىڭ يېرىمىنى ئۇلارغا بولۇپلۇپ بېرىشكە مەجبۇر بولۇپتۇ. شۇ چاغدا شاھ زادە بىر زەھەرلىك ئەقىل كورستىپ، پۈتۈن بوز يەرنى پاندا جەمەتىگە بولۇپ بېرىپتۇ؛ كۇدى جەمەتى بولسا پايتەخت ئەتراپىدىكى مۇنبەت رايونلارنى ئېلىپ قاپتۇ.

ئاشۇنداق قاقاس يەرلەرنىمۇ شاھزادىنىڭ پاندا جەمەتىدىكى ئاكا - ئۇكىلارغا بەرگۈسى كەلمەپتۇ. ئۇ يەنە يامان ئەقىل كورستىپ، پاندا جەمەتىدىكى ئاكا - ئۇكىلارنى خال ئۇيناشقا قىزىقتۇرۇپتۇ. ئۇ خالنى كورستىپ تۇرۇپ:

— كىم ئۇتتۇرۇپ قويسا، شۇنى 12 يىل سۇرگۈن قىلىمىز، ئۇنىڭ ئۇستىگە 13 - يىلى كىشىلەر ئۇنى تونۇيالماسلىغى كېرەك. ئۇنداق بولمىسا يەنە 12 يىل سۇرگۈن قىلىمىز! — دەپتۇ. پاندا جەمەتىدىكى ئاكا - ئۇكىلار يۇقاشلىق قىلىپ ماقۇل بولۇپتۇ ۋە خال تاشلاپ ئۇتتۇرۇپ قويۇپتۇ.

5 ئاكا - ئۇكا ئاخىر ئورمانلىققا كىرىپ 12 يىل سۇرگۈنلەر تۇرمۇشىنى كەچۈرۈپتۇ.

قەرەل توشقاندىن كېيىن، ئۇلار كېيىم - كېچەكنى يەڭگۈشلەپ، ھېچكىمگە تۇيدۇرماي باشقا بىر دولەتكە بېرىپ خان ئوردىسىدا ئىشلەپتۇ. ئۇلار ناھايىتى ئوبدان نەقاپلانغاچقا ئۇلارنى ھېچكىم تونۇيالماپتۇ. يەنە بىر يىل ئوتۇپ، ئۇلار خاقان خانلىغىغا ئەلچى ئەۋەتىپ، شاھزادىنىڭ بۇرۇنقى ۋەدىسىنى ئورۇنلاپ ئۇلارغا تەئەللۇق بولغان يېرىم زىمىنىنى قايتۇرۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلىپتۇ.

شاھزادە پاندا جەمەتىدىكى 5 ئاكا - ئۇكىنىڭ تەلىۋىنى رەت قىلىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئاخىر كەڭ كولەملىك ئورۇش

www.uyghurkitap.com

پارتلاپتۇ! كۈدى جەمەتى نۇرغۇن دولەتنى گىنتىپاقچى
توپلاپتۇ، پاندا جەمەتىدىكى ئاكا - ئۇكىلارمۇ نۇرغۇن د
نى گىنتىپاقچى قىلىپ توپلاپتۇ. گىش قىلىپ ھندى ي
ئارىلىدىكى دولەتلەرنىڭ ھەممىسى دىگۈدەك بۇ گۇرۇ
قاتنىشىپتۇ.

گۇرۇش 18 كۈن داۋام قىلىپتۇ. كۈدى جەمەتى قوشۇ
ۋە ئۇلارنىڭ گىنتىپاقچى قوشۇنىنىڭ 18 يول قوشۇنى پۈتۈنلە
تارمار قىلىنىپتۇ. پادىشانىڭ 100 ئوغلىدىن 99 ى ئولۇپ
پەقەت شاھزادىلا قېچىپ كېتىپتۇ. پاندا جەمەتىدىكى 5 ئاكا
ئۇكا ئۇنى قوغلاپتۇ. "ھە! بۇ كولىنى قانداق قىلىۋلۇق!"-
شاھزادە چېتى يوق كولگە قاراپ قايغىغا چۆمۈپتۇ. شۇ زامان
ئۇ بىر ئەقىل تېپىپ، كولگە سەكرەپتۇ.

— بۇ نەگە كەتتى؟— پاندا جەمەتىدىكى 5 ئاكا
ئۇكا كول بويىنى ئىزلەپتۇ.

— ھەي، بۇ نىمە؟— دەپتۇ كولدىكى مىدىرلاۋاتقان قۇ
مۇشنى كورستېپ ئۇلاردىن بىرسى. ئەسلىدە، شاھزادە دەم ئې
لىش ئۈچۈن بىر تال قۇمۇش نەيچىسىنى چىشلىۋالغان ئىكەن

— توخۇ يۇرەك، سۇغا يوشۇرۇنۇپ قۇتۇلماقچىمۇ سەن!—
5 ئاكا - ئۇكا كول بويىدا ھەر خىل يامان گەپلەر بىلەن
شاھزادىنى ھاقارەتلەپتۇ.

— بولۇپتۇ. مەن سەنىلەر بىلەن ئېلىشمەن!— شاھزادە
سۇدىن باش چىقىرىپ قىرغاقتا چىقىپتۇ. ئېلىشىش نەتىجىسىدە
شاھزادە ئولۇپتۇ. پاندا جەمەتىدىكى ئاكا - ئۇكىلار شاھزا
دىنىڭ بېشىنى ئېلىپ، قېنىنى ئىچىپتۇ.

كۈدى جەمەتى ئەسكەرلىرى شاھزادە ئۈچۈن ئىنتىقام ئې
لىشقا بەل باغلاپتۇ، لېكىن ياخشى ئامال تاپالماپتۇ. ئۇلار بىر

كۈنى دەرەخ تۈۋىدە قونغان ئىكەن، قۇشلارنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئويغىنىپ كېتىپتۇ. ئەسلىدە ھۇقۇش قاغا ئۇۋىسىغا ھۇجۇم قىلىپ، ئۇۋىدىكى قاغىلارنىڭ ھەممىسىنى چوقۇپ ئولتۇرۇپ قويغان ئىكەن. "چارە تېپىلدى! دەرھال تۇتۇش قىلايلى!". ئۇلار بۇ ئەھۋالدىن ئىلھام ئېلىپ، كېچىلەپ بېرىپ پاندا جەمەتى بارىگاھلىرىغا ھۇجۇم قىلىپ، چېدىرلاردا ئۇخلاپ ياتقان پاندا جەمەتى ئەسكەرلىرىنىڭ ھەممىسىنى قىرىۋېتىپتۇ، پەقەت ئاكا - ئۇكا بەشەيلەنلا قېچىپ قۇتۇلۇپتۇ.

ئەتىسى 5 ئاكا - ئۇكا ئۇرۇش بولغان مەيدانغا قايتىپ كېلىپتۇ. ئۇلار مىڭلاپ، ئون مىڭلاپ ئولۇكنىڭ ياتقانلىغىنى، قاندىن دەريا ھاسىل بولغانلىغىنى كورۈپتۇ. بۇ نىمە دېگەن ئېچىنىشلىق ئەھۋال - ھە! ئۇلار قېرىنداش جەمەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئۇزۇنغا قىرغىنچىلىقنىڭ پۈتۈن ھىندىستان ئۈچۈن نەقەدەر ئېغىر بالايى - ئاپەت كەلتۈرگەنلىگىنى كورۈپ، كۆڭى جەمەتى بىلەن يارىشىپ ئۇرۇشماي، تىنچ ئوتۇش، ئوچمەنلىكنى تۈگىتىپ، دوستانە ئوتۇش قارارىغا كېلىپتۇ.

كويدۇرۇپ دەپنە قىلىش پاشلىنىپتۇ، دوۋە - دوۋە ئوتۇنغا ئوت يېقىلىپ ئۇرۇشتا ئولگۈچىلەرنىڭ جەسىدى بىر - بىرلەپ كويدۇرۇلۇپتۇ. ئاچكوزلۇك ۋە ئاداۋەتنىڭ كۈلى ئاسمانغا سورۇلغانلىغىنىڭ سىمۋولى سۈپىتىدە ئوت يالقۇنى ئاسمانغا كوتىرىلىپتۇ.....

داستان «ماخاپخاراتا»دا قەدىمقى ھىندىستاندىكى ھەر قايسي تەبىقىلەرنىڭ كەڭ تۇرمۇش ئەھۋالى ئەكس ئەتتۈرۈلـ

گەن بولۇپ، بۇنى قەدىمقى ھىندىستان جەمىيىتىگە د
مۇس دىيىشكە بولىدۇ. ئۇنىڭدىكى ھەققانىيەتكە ئوقۇلغان
ھىيە ۋە رەزىللىك ئۇستىدە قىلىنغان پىپەن ھىندىستان
نىڭ غايىسىنىڭ نامايەندىسى؛ داستانىنىڭ ئاخىرىسىنىڭ ئۇ
تۇگەپ تېچ ھاياتنىڭ باشلىنىشى بىلەن ئاخىرلاشتۇرۇلغانلا
بولسا ھىندىستاندىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئىتتىپاقلىقى
بىرلىگىنىڭ سىمۋولى.

يەر ئاستىدىكى سىرلىق ئوردا

قەدىمقى ھىندىستان مەدەنىيىتى كىشىنى مەپتۇن قىلىدۇ، قەدىمقى يۇنان مەدەنىيىتىمۇ كىشىنى مەپتۇن قىلىدۇ. ئەمدى بىز قەدىمقى يۇنانغا (ئېگەي دېڭىزى رايونلىرىنى ئوز ئىچىگە ئالىدۇ) دائىر قىزىقارلىق ھېكايىلەرگە ئوتىمىز.

20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئەنگلىيىنىڭ بىر ئارخېولوگ ئەترىدى ئېگەي دېڭىزىنىڭ جەنۇبىي چېتىدىكى بىر ئارالغا — كىرىت ئارىلىغا كەلگەن.

رەۋايەتلەرگە قارىغاندا، يىراق قەدىمقى زامانلاردا، مىنوس دېگەن بىر پادىشا ئوتكەن بولۇپ، ئۇ كىرىت ئارىلىغا ھوكۇمرانلىق قىلىدىكەن. ئۇ سانسىزلىغان سارايلىرى بولغان بىر سىرلىق ئوردا سالدۇرغان ئىكەن، ئۇنىڭ كارىدورلىرى گىرەلىشىپ كەتكەن بولۇپ، بۇ ئوردىغا كىرىپ قالغان كىشى چىقالمايدىكەن. ئوردىنىڭ ئىچىدە ئادەم تەنلىك، كالا باشلىق يىرتقۇچ ھايۋان — بىر مىنو كالىسى بېقىلغان ئىكەن. پادىشا ئوزىنى ئارزۇلاپ بېقىش ئۈچۈن، يۇنانلىقنىڭ ئافىنا شەھىرىگە كىشىنى چوچىتىدىغان مۇنداق بىر يارلىق چىقارغان: سىرلىق ئوردىدىكى يىرتقۇچ ھايۋان مىنو كالىسىغا يەم قىلىش ئۈچۈن ھەر 9 يىلدا 7 جۈپ ئوغۇل - قىز ئولپان تاپشۇرۇلسۇن.

ئافىنالىقلارغا 4 - قېتىم ئولپان تاپشۇرۇش نوۋىتى كەلگەن. كىشىلەر يىغا - زارلىق ئىچىدە 7 جۈپ بەختسىز ئوغۇل قىز بىلەن خوشلاشقان ھەمدە ئۇلارنى ئېلىپ ماڭىدىغان كېمىگە

قارا يەلكەن ئاسقان. ئافتنا پادىشاسى ئېگەينىڭ ئوغلى ئې
ئوز خەلقىنىڭ مۇشۇنداق ئازاپ - ئوقۇبەت چەكمۇا
لمغا تاقەت قىلالماي، ئۇلار بىلەن بىللە كەرىت ئار
بېرىپ منو كالىسنى ئولتۇرۇۋېتىش قارارىغا كەلگەن. ئ
دىسى بىلەن كېلىشكەن، يەنى ئىش مۇۋەپپەقىيەتلىك ب
چقسا، قايتىپ كېلىشتە كېمىدىكى قارا يەلكەنلىك ئورنىغا
يەلكەن ئاسىدىغان بولغان؛ ئېگەي پادىشاسى ئاق يەلكەننى
سە، ئوغلۇم سالامەت قايتىپ كېلىپتۇ دەپ بىلدىغان بولغا
تېرىۋس كەرىت ئارىلىغا بارغاندىن كېيىن، ئۇ يەر
پادىشاسىنىڭ قىزى ئۇنىڭغا كويۇپ قېلىپتۇ. قىز تېرىۋسنى
كالىسى يەپ كەتمىسۇن دەپ ئۇنىڭغا بىر خەنجەر ۋە بىر
لەك يىپ بېرىپتۇ. زېرەك ھەم باتۇر تېرىۋس سىرلىق ئور
كىرىپلا يىپنىڭ ئوچىنى ئوردا دەرۋازىسىغا چېگىپ قويۇپ
ھەمدە يىپنى چۆۋۈپ، مۇرەككەپ كارىدورلارنى بويلاپ
لىق ئوردىغا ئېچىكىرىلەپ كىرىپتۇ. ئاخىر، ئۇ منو كالىس
ئوچرىتىپتۇ ۋە ئۇنىڭ مۇگدۈزىدىن چىڭ تۇتۇپ، خەنجەر
قىپ ئۇنى ئولتۇرۇپتۇ. ئاندىن ئولپانغا ئېلىپ بارغان ئوغۇل
قىزنى باشلاپ، يىپنى بويلاپ سىرلىق ئوردىدىن چىقىپتۇ. منو
پادىشاسىنىڭ ئادەم ئەۋەتىپ قوغلىشىدىن ئەھتىيات قىلىپ، ئۇ
دېگىز بويىدا كەرىت ئارىلىدىكى كېمىلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ
گىنى تېشۋېتىپ، ئاندىن كېيىن پادىشانىڭ قىزى بىلەن ك
رىت ئارىلىغا كەلگەندە چۈشكەن كېمىگە چۈشۈپ يەلكەن چىق
رىپ ۋەتىنگە قايتىپتۇ.

ئۇلار بىرنەچچە كۈن سەپەر قىلغاندىن كېيىن ئافتنا
يېقىنلىشىپتۇ. بىراق تېرىۋس خوشاللىغىدا قارا يەلكەننى يو
كەشنى ئەستىن چىقىرىپ قويۇپتۇ. دېگىز بويىدا ساقلاپ تۇر

غان پادىشا ئېگەي يېقىنلىشىۋاتقان كېمىدە يەنىلا قارا يەلكەن ئېسىقلىق تۇرغانلىقىنى كورۈپ، ئوغلۇم قازا تېپىپتۇ دەپ قاراپتۇ ـ دە، ئۇمىتسىزلىك ئىچىدە دېڭىزغا سەكرەپ ئولۇۋاپتۇ. شۇنىڭدىن ئېتىۋارەن پادىشا ئېگەي ئوزىنى تاشلىغان دېڭىز ئېگەي دېڭىزى دەپ ئاتىلىپتۇ.....

ئارخىلوگ ئەترىدى ئاخىر كىرىت ئارىلىنىڭ شىمالىدىكى كنوسسوس دېگەن يەرنىڭ ئاستىدىن بۇ سىرلىق ئوردىنى ـ مىنوس ئوردىسىنى تاپقان!

بۇ خان ئوردىسى تاقىما يولەپ سېلىنغان بولۇپ، نۇرغۇن ئوي ـ ئىمارەتتىن تەركىپ تاپقان بىرىكمە گەۋدە ئىكەن، ئۇنىڭ ئومۇمى كولىمى 16000 كۇۋادىرات مېتىر كېلىدىكەن. ئوردىنىڭ مەركىزىدە بىر توت چاسا ھويلا بولۇپ، ئۇنىڭ توت ئەتراپىغا پادىشانىڭ قاش تېشى ساريىي، خانىش ياتىغى، دىنىي مەزمۇنغا ئىگە بولغان قوش پالتا شەكلىدىكى ساراي، يەرنەك يانىتۇلۇغغا ئاساسەن سېلىنغان بىنا ۋە قازناق، غەزنە قاتارلىقلار ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئىكەن. بۇ ئوردا 3 قەۋەت بولۇپ، يەر ئاستى ئويمۇ بار ئىكەن. ھەر قايسى ھەشەمەتلىك بىنالار، كاردور، دەرۋازا، قوش يوللار، پەلەمپەي قاتارلىقلار كۇرمىگەلىغان ئويلەر ئەگرى ـ توقاي قۇرۇلمىلار بىلەن تۇتاشتۇرۇلغان ئىكەن، كاردورلىرى، ساراي ـ ئويلەر گىرەلىشىپ كەتكەن بۇ مۇرەككەپ بىناغا كىرگەندىن كېيىن ھەقىقەتەن ئوگايلا ئادەمنىڭ قېلىپ، چىقىشقا يول تاپقىلى بولمايدىكەن. راستىنلا ئۇنى سىرلىق ئوردا دىسە بولىدىكەن. بۇگۇنكى كۇندىمۇ كىشىلەرنىڭ بەزى مۇرەككەپ قۇرۇلمىلار ۋە ئورۇنلاشتۇرمىلارنى سىرلىق ئوردىغا تەمسىل قىلىدىغانلىقىنى ئەجەپلىنەرلىك ئەمەس.

ئارخىلوگ ئەترىدى سىرلىق ئوردىنىڭ تاملىرىدىن نۇر-

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى
www.uyghurkitap.com

كنوسوس خان ئوردىسىدىكى تام رەسـ
لەر. گۈل ئارا سەيلە قىلىۋاتقان ياش پادىـ

غۇن تام رەسىملىرىنى تاپقان. بۇ رەسىملەرگە گەرچە 3 مىڭ نەچچە يۈز يىل بولغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ رەسىملەر ناھايىتى ئوچۇق بولۇپ، خۇددى سەنئەتكارلار ھېلىلا سىزىپ پۈتتۈرگەندەك تۇرغان. ئۇزۇن كاردىورغا مەركە نامايىشچىلىرىنىڭ رەسىم قۇرۇلمىلىرى چۈشۈرۈلگەن. پادىشانىڭ قاش تېشى سارىيى ۋە خانىشنىڭ ياتقىغا، پادىشاق سوغىكلەرنىڭ پائالىيەتلىرى ۋە يېغىلىشقا دائىر رەسىملەر، شۇنىڭدەك تەبىئەت مەنزىرىلىرى چۈشۈرۈلگەن. بۇ رەسىملەردە ئەرلەر ئالتۇن - كۈمۈشتىن ياسالغان قاچا - قۇچا تۈتۈپ تۇرغان، ئايالىلار كەڭ جىلىتەلىك تۇلغان ئۇزۇن كوينەك كىيگەن، بەزىلىرى ئاق جىلىتەك تۇلغان قارا يوپكا كىيگەن، بۇ رەسىملەر نازۇك، راستىتەك قىلىپ سىزىلغان. بىر رەسىمدە پادىشا ئىپادە قىلىنغان. ئۇ بېشىغا پىياز گۈللۈك تاج كىيگەن، بوينىغا بويۇن چەمبىرىگى ئاسقان، قولىغا بىلەيزۈك تاقىغان. ھالدا گۈللۈك ئېچىلىدە مېڭىۋاتقان

قىلىپ تەسەۋۋۇرلەنگەن، بەلكىم ئۇ كۆل - گىياھلار بىلەن ئالاقىدار بولغان دىنىي مۇراسىم ئوتكۈزۈۋاتقان بولسا كېرەك. بۇلاردىن كېيىنشىلىرى كىرىتچە بولمىغان بىرمۇنچە قۇاللارنىڭ ئوبرازلىرىمۇ ئۇچرىتىلغان، ئەمۋالدىن قارىغاندا بۇلار ئولپان تەرىقىسىدە بۇ يەرگە ئەۋەتىلگەن قۇللار بولسا كېرەك.

لېكىن ئارخولوگلارنى ئوردىدىكى 2000 دانە سېپىز تاختا تېخىمۇ قىزىقتۇرغان. روشەنكى بۇنداق سېپىز تاختىسا سېپىز لايدىن ياساپ قۇرۇتۇلغان. ئۇنىڭ شەكلى پالما دەرىخىنىڭ يوپۇرماقلىرىغا ئوخشاش ئۇزۇنچاق بولۇپ، ئۇنىڭغا سىزىق چىلاردىن تەركىپ تاپقان پېزىقلار ئويۇلغان. ئۇنىڭدىن باشقا تامغا، قاچا - قۇچىلارغا ئوخشاش نەرسىلەردىنمۇ ئاشۇنداق پېزىق تېپىلغان. سىزىق شەكىلسىز پېزىق دېگەن ئەنە شۇ. 1953 - يىلىغا كەلگەندە، ئاندىن بۇ پېزىقنىڭ بىر قىسمى ئۇستىدە مۇۋەپپەقىيەتلىك چۈشەنچە ئوتتۇرىغا قويۇلغان. بۇنىڭدىن مەلۇم بولۇشچە، سېپىز تاختايلارغا ئوردا مەنقۇلاتلىرىنىڭ ھېساپ - كىتاۋى خاتىرىلەنگەن، بۇنىڭ ئىچىدە پادىشانىڭ ھەرقايسى جايلاردىن باج - سېلىق ئالغانلىغىغا دائىر ئەھۋاللار مۇ بولغان، ھېساپلاش ئۇسۇلى ئونلۇق سېستىما بويىچە بولغان. يادنامىلاردىكى نۇرغۇن سوزلەر قەدىمقى يۇنانىدا قوللىنىلغان سوزلەردىن ئاز تولا پەرقلەنگەن. بۇنىڭدىن كېرىت ئارىلى مەدەنىيىتىنىڭ قەدىمقى يۇنان مەدەنىيىتى بىلەن بولغان قويۇق ئالاقىسىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

ئارخولوگ ئەترىدى سرلىق ئوردىنى چوردەپ قېزىش ئىشلىرىنى ئېلىپ بارغان. نەتىجىدە بەزى سارايلارنىڭ ئالاھىدە ياسالغان لەخمىلەر ئارقىلىق سرلىق ئوردىغا تۇتاشتۇرۇلغانلىغى مەلۇم بولغان. ئارخولوگ ئەترىدى سرلىق ئور-

ئۇيغۇر كتاب نەشرياتى www.uyghurkitap.com

دىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدىن بىر ھەشەمەتلىك تۇرار جاي
زىپ چىققان. ئۇنىڭدا ئىسسىق - سوغاق سۇ تۇرۇبىلىرى
سەررەپ بار ئىكەن. ئۇنىڭدىن باشقا ئىككى قەۋەتلىك
نىڭ يەر ئاستى ئويىدىن كوك مىستىن ياسالغان دەم
تاقالغان گەمە ۋە ئامبار تېپىلغان. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ
تۇرار جاينىڭ يانلىرىدىن يەنە نۇرغۇنلىغان ئاددى كىچىك
لەر ۋە ساتما ئويلەر تېپىلغان، بۇلارنىڭ نامراتلار ياكى
لارنىڭ تۇرار جايى ئىكەنلىگى ئېنىق.

يەر ئاستىدىكى سىرلىق ئوردىنىڭ سىرىنىڭ يېشىلىشى
شىلەرنى ملادىدىن ئىلگىرى 15 - ئەسىرنىڭ ئالدى -
شىدىكى ئېگەي رايونىدىكى كىرىت مەدەنىيىتىنىڭ يۇكسەك
پەقىيەتلىرىنى كورۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى.

ياغاچ ئات هىلىسى

ئالاهەزەل بۇنىڭدىن 3000 يىل بۇرۇن، يۇنان يېرىم ئارىلىدا نۇرغۇن ئۇششاق دولەتلەر قۇرۇلغان ئىكەن. سپارتا بۇ دولەتلەرنىڭ بىرى ئىكەن.

رئۇايەتلەرگە قارىغاندا، بىر كۈنى سپارتا خان ئوردىسىغا بىر ئەزىز مېهمان كەلگەن. بۇ مېهمان تروياد پادىشاسىنىڭ ئوغلى پارىس ئىكەن. تروياد كىچىك ئاسىيا يېرىم ئارىلىدىكى (هازىرقى تۈركىيەدىكى) بىر كىچىك خانلىق بولۇپ، ئۇنى يۇنان بىلەن دولقۇنلىرى ئورىكەشلەپ تۇرغان ئېگەي دېڭىزى ئايرىپ تۇرىدىكەن. سپارتا خان جەمەتى بۇ ئەزىز مېهماننى ئەڭ داغدۇغلىق رەسىمىيەتلەر بىلەن كۈتۈۋالغان. هەتتا ياش خانىش خېلېنمۇ ئۇزى چىقىپ كۈتۈۋالغان. خېلېن شۇ زامانلاردا ئالەمدىكى ئەڭ ساهىپجامال خوتۇن بولۇپ، ئۇنى كورگەن پارىسنىڭ نىيىتى بۇزۇلغان. خېلېنمۇ بۇ كېلىشكەن شاهزادىنى كوروپ ئىچ-ئىچىدىن خوش بولغان. شۇ كېچىسى پارىس سپارتا پادىشاسى سىرتقا چىقىپ كەتكەن پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ئەسكەرلىرىگە قوماندانلىق قىلىپ خان ئوردىسىغا هۇجۇم قىلغان ۋە خېلېننى ئالداپ قولغا چۈشۈرۈپ، كېمىگە سېلىپ تروياغا ئېلىپ قېچىپ كەتكەن.

سپارتا پادىشاسى بۇنى قاتتىق هاقارەت دەپ بىلىپ، ئىنتىقام ئېلىشنىڭ چارىلىرى ئۈستىدە مەسلىھەتلىشىش ئۈچۈن، دەرهال ئاكسى ئاگاممنوننىڭ مىكېنىي دىگەن پاشقا بىر كىـ

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

چىك دولەتنىڭ پادىشاسىنىڭ يېنىغا بارغان. ئاگاممنون
ددكى نۇرغۇن كىچىك دولەتلەرنىڭ پادىشالىرى ۋە شام
لىرىنى مەجلىسكە چاقىرغان. مەجلىستە، بىرلىشىپ دېگىزد
تۇپ، شەرقتە يۇرۇش قىلىپ، تروياننى قورالىلىق كۈچ
يوغىتىش بىردەك قارار قىلىنغان. كوپچىلىك ئاگام
نى يۇنان بىرلەشمە قوشۇنىغا لەشكەر بېشى قىلىپ سايە
ئارىدىن ئۇزاق ئوتمەيلا ئون تۆمەن لەشكەر، 9000 گ
كېمىسىدىن تەركىپ تاپقان چوڭ قوشۇن دېگىز ئارقىلىق
ۋەت بىلەن شەرقتە يۇرۇش قىلغان.

تروياغا شەھىرى ئىنتايىن مۇستەھكەم سېلىنغان ئىكەن.
ئىنىڭ سېپىللىرى قېلىن ۋە ئېگىز، پوتەيلىرى قاتمۇ - قات
لۇپلا قالماستىن، بەلكى ئالدى تەرىپى تۇزلەكلىك ئارق
تاغ ئىكەن. مۇداپىەلىنىش ئوڭاي، ھۇجۇم قىلىپ كىرىش ت
شەھەر ئىكەن. يۇنان بىرلەشمە قوشۇنلىرى دېگىز بويلىرد
كېمىلەرنى بازا قىلىپ، بارگاھ قۇرۇپتۇ. ئەتىسى ئىككى تەر
تۇزلەكتىكە قاتتىق جەڭ قىلىپتۇ. شۇر - شۇر قىلغان ئوق - يا
يامغۇردەك تاراسلاپ چۈشكىلى تۇرۇپتۇ، يالتىراپ تۇرغان قىل
لار چاقماقتەك پالىلداپ سانچىلىپتۇ. ئۇرۇش ھارۋىلىرى قۇيۇ
دەك چېپىپتۇ، نەيزىلەر ئويناپتۇ. قىر - چاپ سادالىرى جاھ
نى بىر ئېلىپتۇ، يەر - زېمىن قان بىلەن بويىلۇپتۇ. ھەر ي
قەدەمنى جەسەتلەر ئۇستىدىن ئېلىشقا توغرا كېلىپتۇ.

ئۇرۇش توپ - توغرا 10 يىل داۋام قىلىپتۇ. جەڭگاھ
يۇنان ۋە تروياننىڭ ياش لەشكەرلىرى دات - پەريات ئىچىد
جان ئۇزۇپتۇ، ئويلەردە تۇل خوتۇن - يېتىم بالىلار زار قاخ
شاپ يىغلاپتۇ. ھەتتا ئىككى تەرەپنىڭ ئاساسلىق سەركەردىلىرى
مۇ بىر - بىرلەپ جەڭ مەيدانىدا قان ئاققۇزۇپ، بەختكە قار-

ى قۇربان بولۇپ كېتىپتۇ.

ئۇرۇش يەنىلا داۋاملىشىۋېرىپتۇ. تروياننىڭ باش سەركەر-
ىسى قۇربان بولغاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ لەشكەرلىرىگە باش-
لىق قىلىدىغان ئادەم قالماپتۇ. مەككار ھەم توخۇ يۈرەك
پارىس ئالىلاج شەھەردىن چىقىپ ئۇرۇشقا كىرىشكە مەجبۇر
بولۇپتۇ. رەقىبىنىڭ جەڭگە كىرگەنلىگىنى كورگەن يۇنان سەركەر-
لىرىنىڭ كوزلىرىدىن غەزەپ ئوتى چاقناپ، دەر غەزەپ بىلەن
پارىسقا ئېتىلىپتۇ. پارىس ئېلىشماقچى بولۇپ تۇرۇشقا، ئوق - يا-
لار ئارقا - ئارقىدىن ئۇنىڭغا ئېتىلىپ كېلىپ، بېغىشقا ۋە قو-
سىغا تېگىپتۇ. ئۇ ئاغرىقتا چىدىيالماي تەككەن ئوقنىمۇ ئې-
لىۋەتمەي، ئالدىراپ - تېنىپ تروياشەھىرىگە قېچىپ
كىرىۋېلىپتۇ.

پارىسنىڭ قوسىغا تەككەن ئوق - يادا زەھەر بار ئىكەن.
ئەتىسى زەھەر ئوز تەسىرىنى كورسىتىپ، پارىسنىڭ بەدەنلىرى
قاردىداپ، ئاغرىق دەستىدىن غال - غال تىترەپتۇ. قېپ - قە-
زىل قان ۋە سېرىق زەردىاپ ئۇنىڭ ئاغزىدىن پۇقىراپ چې-
قىپتۇ. دوختۇرلار كورۇپ باشلىرىنى چايقاپتۇ، چۇنكى شەھەردە
زەھەر قايتۇرىدىغان دورا قالمىغان ئىكەن. پارىس ئوزىنىڭ
ئولۇپ كېتىدىغانلىقىنى بىلىپ، 10 يىل بۇرۇن تاشلىۋەتكەن
خوتۇنىنى ئەسلەپتۇ. ئۇ ئايال يېزىدا تۇرىدىكەن، ئۇنىڭ يېنە
دا مەخسۇس زەھەر قايتۇرىدىغان دورا بار ئىكەن. شۇنىڭ
بىلەن ئۇ، مېنى كوتىرىپ يېزىغا ئاپىرىپ ئۇنى تېپىڭلار، دەپ
لەشكەرلىرىگە بۇيرۇق بېرىپتۇ. ئاخىر، ئورمانلىقنىڭ ئىچكىرە-
دىكى بىر كونا كەپە ئىچىدىن ئۇنى تېپىپتۇ.

— مېنى قۇتقۇز، مېھرىۋان خوتۇن، — دەپتۇ پارىس
زەمبىلدە يېتىپ بوش ئاۋاز بىلەن، — مەن ئولەي دەپ قالدىم!

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

— يوقال كوزۇمدىن! — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ
زەپ بىلەن، — سەن نىمشقا يۇنانلىق سامېچامالنى ئىزلە
مىدىڭ؟ سېنىڭ قىلغان ئەسكىلىكلىرىڭ ئازمۇ؟ ئولسەڭ
ۋال بولماىدۇ!

پارىس قوشۇملىرىنى تۇرۇپ، بارلىق كۈچى بىلەن
زىنى ئاچماقچى بولۇپتۇ، لېكىن مۇمكىن بولماپتۇ. ئۇنىڭ
يان تەرەپكە ساڭگىلاپتۇ — دە، بۇ ئالەمدىن كېتىپتۇ.

باش جىنايەتچى پارىس ئولۇپتۇ. لېكىن ئۇرۇشۇ
ئىككى تەرەپ غەلىبىنىڭ دىدارىنى كۆرەلمەپتۇ. تروىا شەھ
ئىچىدە، بەزىلەر خېلىنىنى چىقىرىپ بېرىپ يارىشىنى تە
بۇس قىلىپتۇ. لېكىن بۇ مۇمكىن ئەمەس ئىكەن، چۈنكى خې
ئۇچىنچى ئەرگە — تروياىنىڭ بىر سەركەردىسىگە تەگ
ئىكەن. يۇنان تەرەپتىمۇ بەزىلەر قوشۇنلارنى چېكىندۈر
كېتىشنى تەشەببۇس قىلىپتۇ، لېكىن بۇمۇ مۇمكىن بولماپتۇ. چ
كى ئىنتىقام ئوتلىرى مۇتلەق زور كۆپچىلىك سەركەردىلەرنى
قەلبىگە تۇتاشقان ئىكەن. بېرىم كېچە بولۇپتۇ، يۇنان بىرلە
قوشۇنلىرىنىڭ لەشكەر بېشى ئاگامىمنوننىڭ چېدىرىدا چىرا
ئوچمەپتۇ، سەركەردىلەر ئەپچىل چارە ئۇستىدە مەسلىھ
ئېلىپ بېرىپتۇ....

بىر ئەتىگەنلىكى غەلىتە ئىش بولۇپتۇ. جەڭگاھتا ئادەتتىكى
شاۋقۇن — سۇرەنلەردىن تۇيۇقسىز دېرەكمۇ قالماپتۇ. تروياڭ
لار سېپىلدە تۇرۇپ سرتقا قارىغۇدەك بولسا، يۇنان بىرلەشمە
قوشۇن لەشكەرلىرىنىڭ بارگاھلىرى يېغىشتۇرۇلۇپ، كۆپلىگەن
كېمىلەر يىراقتىكى دېڭىزغا كېتىپتۇ، جەڭگاھ قۇپ — قۇرۇق
بولۇپ قېلىپتۇ. لەشكەرلەر ئاۋايلاپ شەھەردىن چىقىپ، ئەتراپ

ئسكى تاغ - ئورمانلارنى ئاختۇرۇپتۇ. بىراق ھېچنەرسە تاپالماپتۇ.

— يۇنانلىقلار قېچىپ كېتىپتۇ! بىز غەلىبە قىلدۇق! — تروياللىق سەركەردىلەر ۋە لەشكەرلەر چۈقان كوتىرىپ شەھەر-دىن ئېتىلىپ چىقىپتۇ، ئارقىسىدىن بىر تالاي پۇقرالار مۇ ئەگىشىپ چىقىپتۇ.

— بۇ نېمە؟ — دەپتۇ بىر لەشكەر دېڭىز ساھىلىدە تۇرغان كاتتا ياغاچ ئاتنى كورسىتىپ. بۇ ياغاچ ئاتنىڭ ئىگىزلىگى 2 ئادەم بوي كېلىدىغان بولۇپ، تېنى ئاجايىپ يوغان، بېشى گەدىيىپ تۇرغان ئىكەن، توت پۇتىمۇ ناھايىتى توم ئىكەن، كوپچىلىك بۇنى كورۇپ بىر - بىرىگە قارىشىپتۇ.

— ئاستىدا بىر ئادەم تۇرىدۇ! — بىر لەشكەر ياغاچ ئاتنىڭ ئاستىدىن بىر ئادەمنى سورەپ چىقىپتۇ. بۇ ئەسلىدە يۇنانلىق ئادەم ئىكەن، شۇنىڭ بىلەن ئۇنى باغلاپ تروىيا پادىشاسىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىپتۇ.

بۇ يۇنانلىق تروىيا پادىشاسىنى كورۇپ تىز پۈكۈپ ئولتۇرۇپتۇ. ئۇ يىغلاپ يالۋۇرۇپتۇ:

— ئاگاممنون مېنى ئولتۇرمەكچى بولۇۋىدى..... مەن ئىلاج يوق ياغاچ ئاتنىڭ ئاستىغا موكۇنۇۋالدىم. پادىشاھى ئالەم، بىر قوشۇق قېنىمنى تىلەيمەن! بىر قوشۇق قېنىمنى تىلەيمەن!

— ئاگاممنون نېمىشقا سېنى ئولتۇرمەكچى بولىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشا.

— يۇنانىڭ بىر سەركەردىسى تروياغا ھۇجۇم قىلىشقا قارشى تۇرغاچقا، ئاگاممنون ئۇنى ئولتۇردى. مەن بۇ سەر-كەردىنىڭ تۇققىنى بولغىنىم ئۈچۈن، ئاگاممنون مېنىمۇ ئول-

ئۇيغۇر كتابلىرى ئونلاين
www.uyghurkitap.com

تۇرمەكچى بولدى..... مەن ئاران تەسلىكتە قېچىپ قا
ھازىر يۇنان قوشۇنلىرى كەتتى، مەن..... مەن نەگە بارا
دەپتۇ ـ دە، ھوكۇرەپ يىغلاپ كېتىپتۇ.

پادىشا رەھىمدىل كىشى ئىكەن، ئۇ دەرھال بۇيرۇ
بۇ يۇنانلىقنى قويۇۋېتىپتۇ، يەنە كېلىپ ئۇنىڭ تروياد
قېلىشغا رۇخسەت قىلىپتۇ.

ـ بۇ كاتتا ياغاچ ئات نېمە قىلىدىغان نەرسە؟ ـ
سوراپتۇ پادىشا.

ـ خۇداغا نەزىر قىلىدىغان نەرسە، ـ دەپتۇ ك
چىملدىتىپ يۇنانلىق خوشامەت بىلەن، ـ پادىشامى ئال
گەر بۇنى شەھەرگە ئېلىپ كىرسىڭىز خۇدا سىزگە ۋە خە
گە بەخت ئاتا قىلىدۇ.

پادىشا بۇنىڭغا چۈمپۇتۇپ، لەشكەرلەرگە ياغاچ
شەھەرگە ئېلىپ كىرىپ كېتىشكە بۇيرۇق بېرىپتۇ. بۇ
ئات بەك چوڭ بولۇپ، سېپىل دەرۋازىسىدىنمۇ ئۆتۈز بو
سېپىلدىن بىر چوڭ شورا ئېچىپ ئېلىپ كىرىشكە توغرا ك

شۇ ئاخشىمى پۇتۇن تروياد شەھىرى غەلىبىنى تەنتەنە ق
"قەدەھ كوتىرەيلى!" لىق ئۈزۈم ھارىقى تولدۇرۇلغان جا
ئىنگىز كوتەرگەن كىشىلەر ئارقا ـ ئاقىدىن قەدەھ كوتىرىش

يېرىم كېچە بولغاندا پۇتۇن شەھەردە جىمجىتلىق
سۈرۈپتۇ. كىشىلەر ئىسسىق يوتقانلىرىدا بىخىرامان شېرىن
كورۇپ ئۇخلاپتۇ. ھىلىقى يۇنانلىق ھېچكىمگە تۇيدۇرماي
شورىسىدىن چىقىپ، دوگلاۋكىكە چىقىپ ئوت يېقىپ بەلگە
تۇ. ئاندىن كېيىن ئاۋايلاپ شەھەرگە قايتىپ كېلىپ
"توك!" "توك!" قىلىپ ياغاچ ئاتنىڭ ئوچ قېتىم چېكىپتۇ.
قىلىپ ياغاچ ئاتنىڭ قوسىغى ئېچىلىپ، تولۇق قورا

قان 20 يۇنانلىق لەشكەر ئاتنىڭ قوسغىدىن ئوملەپ چىقىپ
تۇ. ئۇلار چاققانلىق بىلەن بېرىپ سېپىل دەرۋازىسىنى ئېچىپتۇ
ھەمدە شەھەرنىڭ ھەممىلا يېرىگە ئوت قويۇپتۇ.

لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان ئوت دېگىز ئارىلىغا موكۇنۇۋالغان
كوپلىگەن يۇنان قوشۇنلىرىنى باشلاپ كېلىپتۇ، ئۇلار تروياخان
ئوردىسىغا ئۇچقاندەك باستۇرۇپ كىرىپ، پادىشانىڭ كاللىسىنى
ئېلىپتۇ. سپارتا پادىشاسى خېلىپىننىڭ ياتقىغا باستۇرۇپ كىرىپ،
خېلىپن بىلەن بىرگە ياتقان تروياسەركەردىسىنى خەنجەر تە-
قىپ ئولتۇرۇپتۇ، ساھىپجامال خېلىپن يەرگە دۇم يېتىپ بىر
قوشۇق قېنىنى تىلەپ ھوكۇرەپ يىغلاپتۇ. سپارتا پادىشاسىنىڭ
كۆچلۈك ئوڭ قولى بىردىنلا بوشىشىپ، قولىدىكى خەنجەر"تاراك"
ئىدە يەرگە چۈشۈپتۇ.

— قىرا! چاپ! — يۇنان لەشكەرلىرى ھەممىلا يەردە چۈ-
قان كوتىرىشىپتۇ. سپارتا پادىشاسى خىجالەتچىلىكتە يەردىن
خەنجەرنى ئېلىپتۇ ـ دە، خېلىپنغا تەڭلەپتۇ، لېكىن زادىلا قولىنى
كوتىرەلمەپتۇ.

— ئۇنىڭ قېنىدىن كەچ، ئىنىم! — دەپتۇ بۇ ھالىنى
كورگەن يۇنان بىرلەشمە قوشۇنلىرىنىڭ لەشكەر بېشى ئاگا-
ممنون خوشياقمىغاندەك قىياپەتتە. سپارتا پادىشاسى دەرھال
خەنجەرنى تاشلاپتۇ.

10 يىل داۋام قىلغان ئۇرۇش ئاخىر ئاياقلىشىپتۇ. تروياشەھىرى خارابىغا ئايلىنىپتۇ. ئەرلەرنىڭ كوپچىلىگى ئولتۇرۇلۇپتۇ؛
ئاياللارنىڭ كوپچىلىگى ئەسىرگە ئېلىنىپتۇ ھەمدە قۇل قىلىپ
سېتىلىپتۇ. ئالتۇن ـ كۈمۈش، بايلىق بىلەن يۇنان سەركەردىلىرى
چونتىگنى تولدۇرۇپتۇ.....

"ياغاچ ئات ھېلىسى" دېگەن ھىكايىگە 3000 نەچچە

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى
www.uyghurkitap.com

يۇز يىل بولغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ ھېكايە تاھازىرغىچە
دۇنيادا تارقىلىپ كەلمەكتە. ئەسلىدە، بۇ ھېكايە ئارقىدا
نان قەھرىمانلىرى مەدھىيىلەنگەن؛ كېيىنكى چاغلاردا ك
ياغاچ ئاتسىنىڭ شەھەر سېپىلىنى ئالداپ ئېچىشتىكى رول
بىلگەن، شۇڭا "تروياغا ياغاچ ئېتى" دېگەن گەپ ھازىر د
نىڭ يۇرتىگە كىرىۋېلىش تاكتىكىسى، يەنى "يۇرەكنى سۇغ
لمىش" دېگەن سوزنىڭ ئورنىدا ئىشلىتىلىدىغان بولۇپ قالغ

گومېرنىڭ داستانى

ئەما شائىر گومېر

يۇنان بىرلەشمە قوشۇننىڭ تروياغا شەھرىنى ئىشغال قىلىش ئۇرۇشى مىلادىدىن ئىلگىرى 12 - ئەسىردە بولغان. بۇ ئۇرۇشتىكى قىزىق ھېكايىلەر يۇنان خەلقىنى قاتتىق تەسىرلەندۈرگەن. كەڭ تارقىلىش داۋامىدا، ئۇنىڭغا بارا - بارا بىرمۇنچە ئەپسانە، رىۋايەتلەر قوشۇلغان. ئەل ئارىسىدىكى سەنئەتكارلارنىڭ پىششىقلاپ ئىشلىشى ئارقىسىدا، تروياغا ئۇرۇشقا دائىر ھېكايىلەر كارامەت قىزىق ئەپسانىۋى ئىككى داستان بولۇپ شەكىللەنگەن. رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، مىلادىدىن ئىلگىرى 8 - ئەسىرگە كەلگەندە، يۇنانلىق مەشھۇر ئەما شائىرى گومېرنىڭ بۇ ئىككى داستانىنى يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا پىششىقلاپ ئىش-

لمشی ئارقىسىدا، ئاخىر ئىككى غايەت زور ئەسەر — ئ
ۋە «ئودىپسسىيا» بولۇپ شەكىللەنگەن. «ئىلىيادا» دىگە
نان 15000 نەچچە يۈز مىسرا بولۇپ، ئۇنىڭدا 10
تروپا ئۇرۇشى تەسۋىرلەنگەن. «ئودىپسسىيا» دىگەن د
12000 نەچچە يۈز مىسرا بولۇپ، يۇنان قەھرىمانى گو
يانىڭ يۇرتقا قايتىش داۋامىدىكى 10 يىللىق پائالىيىتى
ۋىرلەنگەن. بۇ ئىككى داستان قەدىمقى يۇنانىنىڭ ئالەم
سەنئەت تەۋەرۈگى — «گومېر داستانى»دۇر.

«ئىلىيادا»دا يۇنان قەھرىمانى ئاخىللېسنىڭ بۇيۇك
رازى تەسۋىرلەنگەن بولۇپ، ئاپتور يەنە مۇھىم نۇقتىنى گ
ىڭ 10 - يىلىدىكى بىر ۋەقە ئۇستىگە قويغان.

تروپا شەھرىگە ھۇجۇم قىلغان چاغدا، يۇنان بىرلە
قوشۇنلىرىنىڭ باش سەركەردىسى ئاخىللېس باتۇرلۇق بە
جەڭ قىلىپ، كوپ خىزمەت كۆرسەتكەن. ئۇرۇش 10 - يىلغا
دەم قويغاندا، يۇنان بىرلەشمە قوشۇنلىرىنىڭ لەشكەر بېشى ئ
مىنون ئاخىللېسنىڭ ياخشى كۆرىدىغان دىدىگىنى تارتىۋالغان.
خىللېس قاتتىق غەزەپكە كېلىپ جەڭگە كىرىشنى قەتئىي رەت قى
ھەمدە ئۆز قوشۇنلىرىنى باشلاپ يۇنانغا قايتىپ كەتمەكچى بول
باش سەركەردە جەڭگە چىقمىغاچقا، تروپالىقلار پۈرسەتتىن پ
دىلىنىپ قايتۇرما ھۇجۇمغا ئوتۇپ، يۇنان بىرلەشمە قوشۇنلىرى
تروپا شەھرىنىڭ تۆۋىدىن قوغلاپ دېڭىز ياقىسىغا ئاپىرىۋەتكە
يۇنانلىقلار دەرھال دېڭىز بويىدا ئىستىھكام قۇرۇپ تر
يا قوشۇنلىرىنى توسقان. ئاگامىمنون ئاخىللېسقا ناماقۇل بولۇ
ئۇنىڭغا نۇرغۇن مال - مۈلۈك سوغا قىلغان ھەمدە ئۇنىڭغا بە
نەچچە شەھەر بېرىشكە ۋەدە بەرگەن، لېكىن ئاخىللېس يەنە
ئاگامىمنون بىلەن ھەمكارلىشىشقا ئۇنىمىغان.

تروياللقلارنىڭ ئىككىنچى قېتىملىق ھۇجۇمى باشلانغان. ئۇلار يۇنانلىقلارنىڭ مۇداپىە سەپلىرىنى بوسۇپ ئوتۇپ، يۇنانلىقلارنىڭ كېمىلىرىگە ئوت قويغان. ئاخىللىپس ئەھۋالنىڭ جىددىلىشىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، دەرھال ساۋۇت - دۇبۇلغىلىرىنى ئېلىپ دوستى پاترۇكلۇسقا كېيدۈرۈپ ھەمدە ئوزۇنىڭ ئۇرۇش ھارۋىسىنى بېرىپ ئۇنى جەڭگە چىقارغان. تروياللقلار يۇنان قەھرىمانى ئاخىللىپس كەلدى دەپ قاراپ، تەرەپ - تەرەپتىن كەينىگە چېكىنگەن. پاترۇكلۇس ئېتىلىپ بېرىپ تروياغا بىرلەشمە قوشۇنلىرىنىڭ باش سەركەردىسىنى ئولتۇرۇپ، تولۇق غەلىبە قازانغان.

تروياغا پادىشاسىنىڭ شاھزادىسى ھېكتۇر پاراسەتلىك ھەم باتۇر سەركەردە ئىكەن. ئۇ بۇ ئەھۋالنى ئىنچىكە كۆزىتىپ، ئاخىللىپس دۇبۇلغا - ساۋۇتىنى كىيگەن يۇنان سەركەردىسىنىڭ ئاخىللىپس ئەمەسلىگىنى بايقىۋالغان. ئۇ كۆتۈرەڭگەن يەردىن ئېتىلىپ بېرىپ پاترۇكلۇسنى ئولتۇرگەن ھەمدە ئاخىللىپسنىڭ دۇبۇلغا - ساۋۇتلىرىنى سالدۇرۇۋالغان ھەتتا ئاخىللىپسنىڭ قالقىنىنمۇ ئېلىپ كەتكەن. تروياغا قوشۇنلىرىنىڭ روھى كوتىرىلىپ، ھېكتۇرنىڭ يېتەكچىلىگىدە يۇنانلىقلارغا ئېتىلغان.

ئەھۋال بەك جىددىلىشىپ قالغان. ئاخىللىپس تاقەت قىلالماي، ئاگاممىنون بىلەن يارىشىپ يېگۈاشتىن جەڭگە كىرىش قارارىغا كەلگەن. ئاخىللىپس سەپنىڭ ئالدىغا مېڭىپ، نەيزىسىنى ئوينىتىپ، تروياغا قوشۇنلىرىنى تېرە - پېرەڭ قىلۋەتكەن، يەنە كېلىپ تروياغا پادىشاسىنىڭ شاھزادىسى ھېكتۇرنى ئوز قولى بىلەن ئولتۇرگەن. قىساس ئېلىش ئۈچۈن ھېكتۇرنىڭ جەسىدىنى ئۇرۇش ھارۋىسىغا سوراپ تروياغا شەھىرىنى 3 قېتىم ئايلاندۇرغان.

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

شۇ ئاخشىمى تروياغا پادىشاسى ھېچكىمگە تۇيدۇرماي
لېيسىنىڭ چېدىرىغا كىرگەن. ئۇ تارام - تارام ياشلىرىنى
رۇپ ئاخىللىيسىنىڭ ئالدىدا تىز پۈكۈپ ئولتۇرۇپ، ئوغلى
تۇرنىڭ جەسىدىنى قايتۇرۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلغان. ئاخ
چاچلىرى ئاقارغان بۇ بوۋايغا ئىچ ئاغرىتىپ، ئۇنى ئىككى
لاپ يولەپ تۇرغۇزۇپ، ئۇنىڭ تەلىۋىگە ماقۇل بولغان ھە
شۇ زامات لەشكەرلەرگە ھېكتۇرنىڭ جەسىدىنى يۇيۇپ تا
كۇنجۇت يېغى بىلەن ياغلاپ، قېرى پادىشاغا قايتۇرۇپ بېر
بۇيرۇغان. شۇنىڭدەك قېرى پادىشاغا ئوغلىنىڭ نامىزىنى چ
رۇۋېلىش پۇرسىتى بېرىش ئۈچۈن، ئىككى تەرەپ 12
ئۇرۇش توختىتىشقا كېلىشكەن.

12 كۇندىن كېيىن ئۇرۇش يەنە باشلانغان، تروياد
ھىلىقى بايۋەچچە — پارىس تەرىپىنىڭ كۈچى بىلەن، ئوغرى
چە ئوقيا ئېتىپ ئاخىللىيسىنى ئولتۇرگەن. ۋىژايەت قىلىنىش
ئاخىللىيسىنى ئولتۇرۇش ناھايىتى تەس ئىكەن. ئاخىللىيس بوۋا
چېپىدا، ئانىسى ئۇنى يەرئاستى خانلىقىنىڭ خاسىيەتلىك سۇيى
چىلىغانمىش. يەرئاستى خانلىقىنىڭ خاسىيەتلىك سۇيىغا چى
غان ئادەمگە خەنجەر ئوتمەيمىش. بىراق ئاخىللىيسىنى ئانىسى
سۇغا چىلىغاندا، ئۇنىڭ تاپىنىدىن تۇتقاچقا، سۇغا چىلانمى
قالغان تاپىنىدىن ئاسانلا يارىلنارمىش. شۇڭا پارىس ئوق
بىلەن ئۇنىڭ تاپىنىنى تېشۋەتكەچكە، قەھرىمان ئاخىللىيس
غازات بولغانمىش! شۇڭا تا ھازىرغىچە ياۋروپالىقلار، "ئەجەللىك
يارا" نى "ئاخىللىيسنىڭ تاپىنى" دەپ ئاتىشىدۇ.

ئودىيسسىيا يۇنانىدىكى ئىدىكا ئارىلىنىڭ پادىشاسى بولۇپ
ھىلىقى "ياغاچ ئات ھىلىسى" نى ئويلاپ تاپقان يۇنان سەر
كەردىسى ئىكەن. داستاندا، ئاساسەن، ئۇنىڭ ۋەتەنگە قايتىش

داۋامىدىكى پائالىيەتلىرى ھىكايە قىلىنغان.

يۇنان بىرلەشمە قوشۇنلىرى تروياغا شەھىرىدە، قىرىپ - چېپىش، بۇلاپ - تالاش بىلەن شۇغۇللانغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلار ۋەتەنگە قايتىش سەپىرىدە تەڭرىنىڭ غەزىۋىگە ئۇچراپتۇ. تەڭرى قاتتىق بوران چىقىرىپ، كېمىنىڭ كوپ قىسمىنى دېڭىزغا چوكا تۇرۇۋېتىپتۇ، نۇرغۇن كىشىلەر دېڭىزغا غەرق بولۇپتۇ. ئودىسسىيا قېلىپ قالغان ئاز سانلىق كىشىلەرنى باشلاپ دېڭىزدا سەرسان بولۇپ يۈرۈپتۇ. يۈرتىغا قايتىپ خوتۇنى بىلەن كورۇشۇشنى ئويلىغان ئودىسسىيانىڭ كورىگەن كۈنى، چەكسىگەن ئازاۋى قالماپتۇ: دەھشەتلىك بوران - چاپقۇننى يېڭىپتۇ، ئادەمخور ئالۋاستىلارنى ئوستىلىق بىلەن يوقىتىپتۇ، ئايال جادىگەرلەرنىڭ ئىشقى - مۇ-ھەببىتىنى رەت قىلىپتۇ، شۇنداق قىلىپ دېڭىزدا توپ - توغرا 10 يىل يۈرۈپتۇ.

ئۇ ناھايىتى تەسلىكتە يۈرتىغا قايتىپتۇ، بىراق، چوشقا باققۇچىنىڭ ئاغزىدىن، ئوز ئويىدە كىشىنى غەزەپلەندۈرىدىغان بىر ئىش بولغانلىقىنى ئاڭلاپتۇ: نۇرغۇنلىغان ئاقسوڭەك ھارام زادىلەر ئارقا - ئارقىدىن ئودىسسىيانىڭ ئويىگە كىرىپ، ئۇنىڭ خوتۇنىغا توي قىلىش تەلىۋىنى قويۇپتۇ، چۈنكى ئۇلار ئودىسسىيانىڭ خوتۇنى خانىش ئىكەنلىگىنى، ئۇنىڭ بىلەن توي قىلسا دولەت ھوقۇقىغا ئىگە بولغىلى بولىدىغانلىقىنى بىلىدىكەن. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئودىسسىيا قايتىپ كەلمەيدۇ، دەپتۇ. ئودىسسىيانىڭ خوتۇنى ئېرىنىڭ قايتىپ كېلىدىغانلىغىغا ئىشەنگەچكە، ئۇلارنىڭ تەلەپلىرىنى رەت قىلىپتۇ. بىراق، بۇ ھارام زادىلەر نىسىتىدىن يانماي، توپ - توپ بولۇپ، ھەر كۈنى ئودىسسىيانىڭ ئويىگە بېرىپ شاۋقۇن - سۇرەن سېلىپ، خالىغانچە يەپ - ئىچىپ، كەيپ - ساپا سۈرۈپتۇ.

ئۇيغۇر كىتاب نەشرىياتى
www.uyghurkitap.com

ئودىسسىيا بۇ ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن، قېرى
ھەرچە ياستىپ، بېرىپ، ئوغلىنى كورۇپتۇ. ئاتا - بالا بى
يەكتە ھەمكارلىشىپ، ئاخىر بىر ئامال قىلىپ، ئويدىكى
زادىلەرنىڭ ھەممىسىنى يىغىشتۇرۇپتۇ.

ئەسلىدە، ئودىسسىيا يۇرتىغا قايتىپ كەلگەن كۈننى
ئېسى قويماش خۇداسى ئاپوللوننىڭ خاتىرە كۈنى ئىكەن
دىسسىيانىڭ خوتۇنى بۇ ھارامزادىلەردىن قوتۇلۇش ئۈچۈ
چارە تېپىپتۇ. كىمكى ئودىسسىيانىڭ ئوقياسىنىڭ ياسىنى
يەلىسە ھەمدە ئوقيانى 12 پالتىنىڭ دەستە توشۇگىدىن
كۆزەلسە، شۇ ماڭا تەلەپ قويۇش لايىقىگە ئىگە بولغان
لىدۇ، دەپتۇ. ھىلىقى ھارامزادە بايۋەچچىلەرنىڭ ئىچىدە بۇ
ماھارىتى بارىدىن بىرسىمۇ يوق ئىكەن. شۇ ئەسنادا قېرى
لەندەر قىياپىتىگە كىرىۋالغان ئودىسسىيا سورۇنغا چۈشۈپ يە
ئېلىپتۇ. ھارامزادىلەر ئۇنىڭ مۇسابىقىغە چۈشۈشىگە يول قويە
تۇ، بىراق ئودىسسىيانىڭ ئوغلى يانى ئۇنىڭغا بېرىپتۇ. ئود
سىيا يانى يېرلا تارتىپ، ئوقنى 12 پالتىنىڭ دەستە توشۇ
دىن ئوتكۈزۈۋېتىپ، ئوتوپ چىقىپتۇ. ئارقىدىنلا ئاتا - بى
ئىككىسى ۋە قوللىرى بىرلىشىپ بارلىق ئاقسۇڭەك ھارامزا
لەرنى قويماي قىرىپ تاشلاپتۇ. بۇ ھارامزادىلەرنىڭ ئائىلىلەر
بىرلىشىپ، ئودىسسىيادىن قىساس ئالماقچى بولۇپتۇ، لېكىن ئ
دىسسىياغا تەڭرى مەدەت بەرگەچكە، ئۇ يەنىلا يېڭىپتۇ. خ
خوتۇنى بىلەن جەم بولغانلىرىنىڭ ئوستىگە يەنە يېڭى ئاشتىن پ
دىشا بولۇپتۇ.

«گومېر داستانى» نىڭ ۋەقەلىكى مۇرەككەپ، قىزىقارلىق
تېلى كۆزەل، بولۇپ، ئۇ قەدىمقى يۇنان سەنئەت تارىخىدىكى
بىر مەرۋايىت، شۇنداقلا پۈتۈن ئىنسانىيەتنىڭ ئورتاق سەنئەت
گوھىرى بولۇپ ھىساپلىنىدۇ.

سپارتادىكى تەربىيە

تاڭ ئەمدىلا سۈزۈلۈشكە باشلىغاندا، تۇڭرۇكلەر بىلەن قو-رۇقلانغان مەيدانغا تېخى 10 ياشقا كىرمىگەن، كىيىملىرى جۇل - جۇل، ئورۇقلاپ قورايدەك بولۇپ قالغان ئىككى ئوغۇل بالا مۇشتلاشقىلى تۇرۇپتۇ. بىر دەمدىن كېيىن قارا چاچلىق با-لىنى پاكىنەك بالا ئۇرۇپ يىقىتىپتۇ، ئۇنىڭ بۇرنىدىن قان كەت-كەن بولسىمۇ، لېكىن يەنىلا تىرمىشىپ قارشىلىق قىلىپتۇ.

— ئۇر، قاتتىق ئۇر، ئىچ ئاغرىتىما بۇ ئەبلەخقە! — دەپ يەل بېرىپتۇ ياندا تۇرغان بىر بوۋاي پاكىنەك بالىغا.

پاكىنەك بالا بۇنىڭدىن روھلىنىپ، ھىلىقى بالىنىڭ يۇز-كوزىگە نازا مۇشتلاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن قارا چاچلىق بالا مىدىر-لىماي ئوز جايىدا يېتىپ قېلىپتۇ.

— ياخشى، يارايسەن! — دەپتۇ بوۋاي غالىپ كەل-گۈچىنىڭ يەلكىسىنى قېقىپ ھەمدە بېرىپ يەنە بىر جۇپ مۇشت-لىشۋاتقان بالىنى دەي - دەيگە سېلىپتۇ.....

مۇنداق ئىش سپارتا قەلئەسىنىڭ مەيدانىدا ھەر كۈنى بولۇپ تۇرىدىكەن. بۇ بالىلار ئېلىشىشنى ئۇگىنىدىغانلار ئىكەن، ھىلىقى بوۋاي بولسا ئۇلارنىڭ مۇئەللىمى ئىكەن.

سپارتا بالىلىرى 7 يېشىدىن 30 يېشىغىچە مۇشۇنداق قاتتىق مەشق قىلدۇرۇلىدىكەن.

سپارتا قەدىمقى يۇنانىنىڭ نەچچە يۈز قەلئەسى ئىچىدە-كى ئەڭ چوڭ بىر قەلئە ئىكەن. قەلئە دېگەن بىر كىچىك دولەت

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

بولۇپ، ئۇ شەھەرنى مەركەز قىلىدىكەن، ئەتراپىدا يېزا
لىرى بار ئىكەن. مىلادىدىن ئىلگىرى 8 - ئەسىردە، سىپار
ئاقساقلىق يېقىن ئەتراپىكى نۇرغۇن قەبىلىلەرنى بوي سۇندۇ
ھەمدە ئۇلارنى قۇل قىلىۋالغان ئىكەن. قۇللارنىڭ قارشى
باستۇرۇش ئۇچۇن ياراملىق قوشۇن زورۇر بولۇپتۇ. شۇڭا با
كىچىگىدىن تارتىپلا ھەربىي تەلىم - تەربىيە ئېلىپتۇ. سىپار
لارنىڭ قارشىچە، دىخانچىلىق، قول ھۇنەر ۋە سودا ئىش
بوي سۇندۇرۇلغان كىشىلەر قىلىدىغان ئىش ئىكەن، شۇڭا سىپ
لىقلار چوڭ بولغاندىن كېيىن ھەربىي ئىشلاردىن باشقا ئى
بىلەن شۇغۇللانمايدىكەن. دىمەك، پۈتكۈل سىپارتا جەمئىيتى
چوڭ ھەربىي گازارمە بولغان ئىكەن.

بوۋاق تۇغۇلغان ھامان ئاتا - ئانىسى سۈ بىلەن ئەمە
ئۇرىدىكەن. ئەگەر بوۋاقنىڭ تېنى تارتىشسا ياكى ھۆشى
كەتسە، ئۇنى قۇتقۇزمايدىكەن. بۇنىڭدىن بىلدىن قالماي، بوۋا
نى ئاقساقاللارنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىپ تەكشۈرتكۈزىدىكەن. ئەگ
ئاقساقال بوۋاقنىڭ بەدەن قۇۋۇتىنى ياخشى ئەمەس ئىكەن، د
ھىسابلىسا، بوۋاقنى جىنلىدىكى زاراتكارلىققا ئېلىپ بېرىپ، تاشلا
دۇق بوۋاقلار گودىكىغا تاشلىۋېتىدىكەن. ئاقساقاللار ساغلام ب
ۋاقلارنىڭلا ھايات تۇرۇشىغا رۇخسەت قىلىدىكەن، چۇنكى بۇنداق
بوۋاقلار كەلگۈسىدە ياراملىق جەڭچى بولۇپ چىقىدىكەن.
ن... بالىلارنى 7 ياشقىچە ئاتا - ئانىسى تەربىيىلەيدىكەن.
تا - ئانىسى بالىلارنى ئەركە ئوستۇرمەيدىكەن. ئا
قەدەر ئۇلارنى قانائەتمەن، شات - خورام، يەمدىك - ئىچمەد
بىلەن ھىسابلىشىپ ئولتۇرمايدىغان، كەپسىزلىك قىلمايدىغان
يىغلىمايدىغان يەنە كېلىپ زۇلمەت ۋە يالغۇزلۇقتىن قورقمايدىغان
قىلىپ تەربىيىلەيدىكەن.

7 ياشقا كىرگەن بالىلار ئائىلىسىدىن ئايرىلىپ ئەترەت-
ەرگە قوشۇلۇپ، كوللېكتىپ ھالدا ھەربىي تۈرمۇش كەچۈرىدە-
كەن. ئەترەتلەر باشلىغى 20 ياشقا توشقان ياشلار ئارىسىدىن
ئالالانغان ئەڭ كەسكىن، ئەڭ جەسۇر كىشىلەر بولۇپ، بالىلار
ئۇلارنىڭ بۇيرۇغىنا ئىتائەت قىلىدىكەن، ئۇلارنىڭ تاپا - تە-
لىرى ۋە ئورۇش - تىللاشلىرىغا تاقەت قىلىدىكەن. ئەترەت
باشلىقلىرىنىڭ بالىلارغا بولغان تەربىيسى ئۇلاردا ئىتائەتچان-
لىق ۋە چىداملىقنى يېتىشتۇرۇشتىن ئىبارەت ئىكەن. بالىلارنىڭ
ھەربىي تەلىم - تەربىيىسىگە يېتەكچىلىك قىلىش ئۇچۇن، يەنە
بىشى ھەممىدىن چوڭ، كىشىلەر ھەممىدىن بەك ھورمەت قىلى-
دىغان پۇقرالار ئارىسىدىن مۇئەللىم تەينىلىنىدىكەن. مۇئەللىم دا-
ئىم قەستەنگە بالىلارنىڭ ئىززىتىگە تېگىدىغان گەپلەرنى قىلىپ،
ھەشقىنى راست مۇشتلىشىشقا ئايلاندۇرۇشقا تىرىشىدىكەن. چوڭلار-
نۇ بالىلارنىڭ مۇشتلىشىشتا يارىلىنىپ قېلىشىدىن ئەنسىرىمەيدە-
كەن. ئاجىزلارغا سپارتا جەڭچىلىرى ئارىسىدا ئورۇن يوق ئى-
كەن. ئوزىنى قوغدىيالمىغان كىشىنىڭ ئولۇپ كەتكىنى تۈزۈك،
دەپ قارىلىدىكەن.

بالىلارنىڭ جىسمانىي جەھەتتە بەرداشلىق بېرىش ئىقتى-
دارىنى تەكشۈرۈش ئۇچۇن، ھەرقانداق بالا ھەر يىلى بىر قې-
تىم دۇمبالىنىدىكەن. بۇنداق دۇمبالاش، ئادەتتە، ھېيت - ئايەم
كۇنلىرى خۇداغا باش ئۇرغان چاغلاردا ئېلىپ بېرىلىدىكەن. با-
لىلار بۇت ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇرىدىكەن، ئاندىن قامچىلار ئۇلار-
نىڭ بەدەنلىرىگە تاراسلاپ تېگىشكە باشلايدىكەن. بۇنى بىر ئايال
ھاپىز نازارەت قىلىپ تۇرىدىكەن. ئۇ قولىدا ئايال خۇدانىڭ
ھەيكىلىنى تۇتۇپ، قاتتىق ئۇر ياكى بوشراق ئۇر دېگەن ئىشا-
رىنى بېلىدۇرۇپ، ھەيكەلنى گاھ ئىگىز كوتىرىپ، گاھ توۋەن

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

چۈشۈرىدىكەن، ھەچكىمنىڭ ۋاي - دات دەپ ۋاقىرىشىغ
قويۇلمايدىكەن.

ئوغۇل بالىلار 12 ياشقا كىرگەندە بىر دەرىجە يۇ
تەشكىلاتقا — ئوسمۇرلەر ئەترىدىگە كىرىدىكەن. بۇ ئەت
كىرىشتىن ئىلگىرى ئىمتىھان ئېلىنىدىكەن. ئىمتىھان ئېلى
كۇنى پادىشا، ئاقساقاللار ۋە پۇقرالارنىڭ ھەممىسى كېلى
رىدىكەن. مۇشتلىشىش ئىمتىھان مەزمۇنلىرىنىڭ بىرى قىل
كەن. بالىلار قوللىرىغا ھېچ نەرسە ئالماي ئىككى سەپ بو
ئايرىلىپ، كوماندا بېرىلىش بىلەن تەڭ مۇشت ئېتىشىپ ۋە
پىشىپ، ھەممىسى ئوز باتۇرلۇغىنى، ھىلىسىنى ۋە رەھىم
گىنى كورسىتىدىكەن.

ئوسمۇرلەر ئەترىدىگە كىرگەنلەرنىڭ تەلىم - تەربىيە
قويۇلىدىغان تەلەپ تېخىمۇ قاتتىق ئىكەن، تۇرمۇشى تېخىمۇ قىيى
شىدىكەن. ھەممەيلەن بېشىغا ۋە پۇتىغا ھېچ نەرسە كىيمەيدىك
مەيلى قىش، مەيلى ياز بولسۇن، بىر يەكتەكلا كىيىدىكى
ئوپچا ھالدا بورا ئۇستىدە ئۇخلايدىكەن. بۇنداق چىغ كور
لەرنى ئۇلار دەريا بويلىرىغا بېرىپ ئوز قوللىرى بىلەن
دۇرۇپ كەلگەن (تىغ ئىشلىتىشكە رۇخسەت قىلىنمايدىكەن)
مۇشتىن توقۇيدىكەن. ئۇلارنى ئاچلىققا كونىدۇرۇش ئۇچۇ
ئۇلارغا ناھايىتى ئاز مىقداردا تاماق بېرىلىدىكەن ھەمدە
لار "ياشاش"قا ئادەتلىنىشكە — يەمەكلىك ئوغرىلاشقا مەجبى
قىلىنىدىكەن. ئېيتىلىشلارغا قارىغاندا، بۇ تېخى ئۇلارنىڭ بوي
تارتىشى، سەمرىمەسلىگى، شۇنىڭ بىلەن زىلۋا چوڭ بولۇشى
ئۇچۇنمىش.

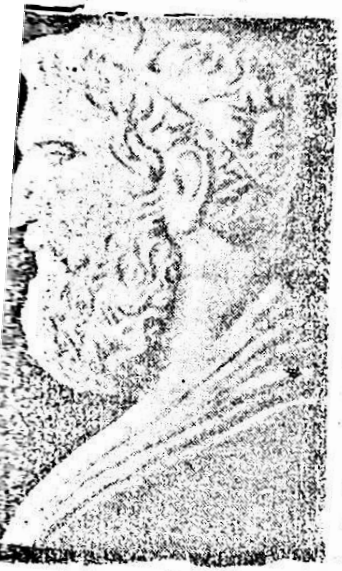
20 ياشقا كىرگەن كىشى تەربىيە ئېلىش باسقۇچىنى ئا
خىرلاشتۇرۇپ، ھەربى بولىدىكەن. لېكىن، 30 ياشتىن بۇرۇن

ئۇلار هەر كۈنى هەربى تەلىم - تەربىيگە قاتنىشىدىكەن. 30 ياشتىن 60 ياشقا كىرگۈچە بولغان ئارىلىقتا، داۋىمى هەربى خىزمەت ئوتەيدىكەن. دىمەك، سپارتالىقلار ئومۇر بويى هەربى خىزمەت ئوتەيدىكەن. ئۇلار هەربى تەربىيگە ئەھمىيەت بەرگەچكە، مۇقەررەر هالدا مەدەنىيەت تەربىيسىگە سەل قارىماي-دىكەن، ياشلار خەت يېزىشنى ياكى هەربى بۇيرۇقنى كورۇش-نى بىلسلا بولىدىكەن.

سپارتادا قىز بالىلارغا باشقا بىر خىل تەربىيە ئۇسۇلى قوللىنىلىدىكەن. قىز بالىلار 7 ياشتىن ياتلىق بولغانغا قەدەر ئوغۇل بالىلارغا ئوخشاشلا، مېڭىش، مۇشتلىشىش، چويۇن توپ ئېيتىش، نەيزە ئېتىش قاتارلىق تەنھەركەت تەربىيسىنى ئالىدىكەن. دىمەك، قىزلار ساغلام بولۇپ چىنقسا، ياتلىق بولغاندىن كېيىن تېمەن بالىلارنى تۇغدۇ دىگەن مەقسەتتە، ئۇلارغا مۇشۇنداق تەربىيە ئېلىپ بېرىلىدىكەن. سپارتا ئاياللىرى قەيسەرلىك ۋە قەتئىلىك جەھەتتە قەدىمقى يۇنانىدا خېلى داڭ چىقارغان. ر-ۋايەتلەرگە قارىغاندا، بىر ئايال جەڭگە چىقىش ئالدىدا تۇر-غان ئوغلىغا بىر قالقان بېرىپ: "بۇنى قولۇڭدىن چۈشۈرمە، بولمىسا بۇنى جىنازا قىل!" دەپ نەسىھەت قىلغان ئىكەن. بولمىسا بۇ ئوغلۇم، قالقاننى تۇتۇپ زەپەر بىلەن قايىت، بولمىسا، ئۇ-رۇشنا باتۇرلۇق بىلەن قۇربان بول، باشقىلار قالقانغا جەسىدىڭ نى سېلىپ قايتۇرۇپ كەلسۇن، دىگەنلىك ئىكەن.

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
www.uyghurkitap.com

ئىسلاھاتچى — سولون

سولون

مىلادىدىن ئىلگىرى 593 - يىلى بىرىنچى بولۇپ ئافىنانىڭ مەركىزى مەيدانىدا 40 نەچچە ياشلاردىكى بىر ئەر كىشى رەڭگى تاتارغان، نەپىسى بوغۇلغان، كىيىملىرىنىڭ ئالدى ئوچۇق، ئىككى قولى بىلدىن مەيدىسىگە مۇشتلىغان ھالدا، دەل-دەككۈپ يۇرۇپ شېھر دىكلاماتسىيە قىلىپتۇ. باشقىلار ئۇنى ئاڭلىغا ئىلمۇئاسىمۇ، توختىماي ئوقۇۋېرىپتۇ:

— ئېھ، بىزنىڭ سالامىس، سەن نېمە دېگەن گۇزەل، بىزنى نېمە دېگەن مەپتۇن قىلىسەن! سالامىسقا ھەربىي يۇرۇش قىلايلى، بىز بۇ دېگىز ئارىلىمىزنى قايتۇرۇۋېلىش ئۈچۈن كۇرىشەيلى! بىز ئافىنالىقلار ئۇستىدىكى نومۇسنى يۇيايلى! ئېھ سالامىس قولىمىزغا قايتىپ كەلسۇن!

— بۇ ھورمەتكە سازاۋەر شائىر سولون ئەمەسمۇ؟ — دەپ ۋاقىرىۋېتىپتۇ بىرسى. — بۇ سارىڭ بولۇپ قالدىمۇ نېمە قانداق بولۇپ بىرنەچچە كۈن ئاشكارا ھالدا سالامىسنى قايتى

رۇۋېلىش توغرىسىدا شەھەر كومۇنىسىنىڭ يىغىنىدا
— ئەقىلدىن ئېزىپ قالغان بولسا كېرەك، بولمىسا ھوكۇ-
مەت كۈنى ئالقاچان تۆتۈپ، ئولۇمگە ھوكۇم قىلغان بولاتتى!
ھەي، بىچارە سولون! — دەپ ھەسرەت چېكىپتۇ ياندا تۇرغان
بىرسى.

نېمە ئۈچۈن سالامىسنى قايتۇرۇۋېلىشنى ئاشكارا ئوتتۇرىغا
قويغانلارغا ئولۇم جازاسى ھوكۇم قىلىنىدۇ؟ ئەسلىدە شۇنىڭدىن
سەل بۇرۇن، ئافىنا بىلەن باشقا بىر قىدلئە ئوتتۇرىسىدا سالا-
مىس ئارىلىنى تالىشىپ ئۇرۇش بولغان ئىكەن، نەتىجىدە ئاف-
ىنا مەغلۇپ بولۇپتۇ. كېيىن ئافىنا دائىرىلىرى بىر قانۇن ئېلان
قىلىپ، كىمكى بۇ ئىشنى قايتا ئاغزىغا ئالسا ئولۇم جازاسى
بېرىلىدۇ، دەپ بەلگىلەپتۇ. سولون ۋەيران بولغان ئاقسوڭەك
ئائىلىسىدىن كېلىپ چىققان بولۇپ، ياش چېغىدا نۇرغۇن جاي-
لارغا بارغانلىقىنى ۋە سودىگەرچىلىك قىلغانلىقى ئۈچۈن، سالا-
مىس ئارىلىنىڭ ئافىنانىڭ دېڭىزغا چىقىش ئېغىزى ئىكەنلىگىنى،
ئافىنانىڭ تاشقى سودىنى راۋاجلاندۇرۇشدا ناھايىتى مۇھىم
ئورۇن تۇتىدىغانلىقىنى ئوبدان بىلىدىكەن. ئۇ ھەم كىشىلەرنىڭ
ۋەتەن سۆيۈش قىزغىنلىقىنى قوزغاش، ھەم قانۇنىنىڭ دەھشەتلىك
جازاسىدىن ئوزىنى قاچۇرۇش ئۈچۈن، سارايغا بولۇۋېلىپ ئوز شې-
ئىرلىرىنى ئوقۇشقا مەجبۇر بولۇپتۇ.

سولوننىڭ تەشۋىقاتى ئاخىر ئۇنۇم بېرىپتۇ: مەنئى قىلىش
بۇيرۇغى بىكار قىلىنىپ، يەنە ئۇرۇش قوزغىلىپتۇ. ئۇ ئافىنا
پىدائىلار قوشۇنىنىڭ لەشكەر بېشى قىلىنىپ تەيىنلىنىپتۇ. بۇ قې-
تىمقى جەڭدە ئافىنالىقلار تولۇق غەلىبە قىلىپ سالامىس ئارى-
لىنى قايتۇرۇۋېلىپتۇ. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن سولون ئافىنادىكى
مەشھۇر ئەربابلار بولۇپ قېلىپتۇ. ئارىدىن ئۇزاق ئوتمەي، ئۇ ھا-

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com

كىمدار بولۇپ سايلىنىپتۇ.

مىلادىدىن ئىلگىرى 594 - يىلى بىر كۈنى ئەتىگەن
مىڭلىغان، ئون مىڭلىغان دېخانلار، قول ھۈنەرۋەنلەر ۋە
دا - سانائەتچى قۇلدارلار توپ - توپى بىلەن ئافىنادىكى
مەركىزى مەيدانغا قاراپ ئېقىپتۇ. بۇرۇن سولون بۇ يەر
سارايغا بولۇۋېلىپ ئوز شېرىلىرىنى دېكلاماتسىيە قىلغان بو
ئەمدىلىكتە يېگىدىن ۋەزىپىگە تەيىنلەنگەن باش ھاكىمدار بولۇ
بۇ يەردە مۇھىم قانۇن ئېلان قىلماقچى بولۇپتۇ.

مەيدانغا ئادەم لىق تولۇپتۇ. سولون چوڭ قەدەم تاشلا
سوز مۇنبىرىدىكى چوڭ ياغاچ رامىنىڭ ئالدىغا كېلىپتۇ. بۇ چ
دا، ۋاراق - چۈرۈشمۇ بېسىقىپتۇ، كىشىلەر توپىسى كوزلىرى
ئاشۇ ياغاچ رامىغا تىكىلىپ تۇرۇپتۇ. سولون قولى بىلەن ياغ
رامىنى مىدىرلاتسا، رامىغا جايلاشتۇرۇلغان تاختا ئورۇلۇپ، ياغ
تاختىغا ئويۇلغان قانۇن ماددىلىرى شۇ زامات كىشىلەرنىڭ ئالد
دا ئايان بولۇپتۇ.

— يېڭى قانۇندىكى بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن، — دەپ
سولون ياغاچ تاختىنى كورسىتىپ ئۇنلۇك ئاۋازدا، — بارلى
قەرز مۇئامىلە مۇناسىۋەتلىرى بىكار قىلىنسۇن! قەرزدارلارنى
زىمىنىدىكى قەرز مۇئامىلە تاشلىرى دەرھال ئېلىپ تاشلانسۇن
سولون سوزلەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، پۈتۈن مەيدا
شاتلىقتىن تەۋرەپ كېتىپتۇ. بولۇپمۇ قەرزدار دېخانلار خوشال
لىقىدىن دوپپىلىرىنى ئاسمانغا ئېتىپتۇ.

— ھازىردىن باشلاپ، — دەپتۇ سولون قولىنى پۇلاڭ
لاتقان ھالدا سوزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — قەرز بولۇپ قېلىش
تۇپەيلىدىن ئوزىنى قۇل قىلىپ ساتقان پۇقرالارنىڭ ھەممىسى
ئازات قىلىنسۇن! بارلىق قەرز ھوججەتلىرى بىكار قىلىنسۇن،

رەنىگە تۇتۇپ بېرىلگەن يەرلەر ئوز ئىگىلىرىگە قايتۇرۇپ بېرىلسۇن! قەرز بولۇپ قېلىپ چەت قەلئەلەرگە قۇل بولۇپ سېتىلغان پۇقرالار قەلئەمىز تەرىپىدىن پۇل تولەپ قايتۇرۇپ كېلىنسۇن! بۇ يېگى قانۇن 100 يىلغىچە كۈچكە ئىگە بولىدۇ!

سولۇن تۇزۇپ چىققان بۇ يېگى قانۇن شۇ زامانلاردا ئافىنانىڭ سودا - سانائەت ئىشلىرىنىڭ تەرەققىيات ئېھتىياجىغا مۇۋاپىق كېلىپتۇ، توۋەن قاتلام خەلقلەرنىڭ دەرت - ئەلەملىرىنى يەڭگىللىتىپتۇ، شۇ سەۋەپتىن سودا - سانائەت قۇلدارلىرى ۋە دىخانلارنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشىپتۇ. ئۇنىڭدىن ئىلگىرى دىخانلارنىڭ ھالى ناھايىتى ناچار ئىكەن. بايلاردىن قەرز ئېلىپ قايتۇرالمىسا، بايلار قەرز بولۇپ قالغان دىخانلارنىڭ يەرلىرىگە قەرز مۇئامىلە تاشلىرى ئورنىتىدىكەن. شۇنىڭ بىلەن دىخانلار "ئالتىدە بىر ئولۇش دىخان" بولۇپ قالىدىكەن، يەنى بايلار ئۇچۇن ئىشلەپ، دارامەتنىڭ ئالتىدە بەش ئولۇشىنى بايلارغا تاپشۇرۇدىكەن، بىر ئولۇشنى ئوزلىرى ئالىدىكەن. ئەگەر ئالغان ھوسۇل قەرزنىڭ پايدىسىنى تاپشۇرۇشقا يەتمىسە، ئۇ چاغدا بايلار بىر يىلدىن كېيىن قەرزدار دىخانلارنى ۋە ئۇلارنىڭ بالا - چاقىلىرىنى قۇل قىلىۋالىدىكەن. ئەمدىلىكتە بايلار بۇنداق قىلالمايدىغان بولۇپتۇ، قەرز بولۇپ قېلىپ باشقا قەلئەلەرگە قۇل بولۇپ سېتىلغانلارمۇ ئافىناغا قايتىپ كېلەلەيدىغان بولۇپتۇ.

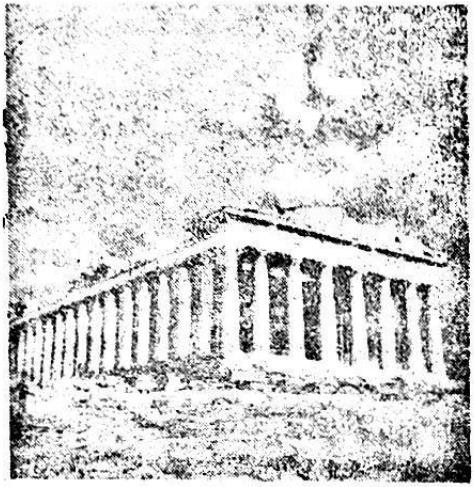
قەرز تولەشنى بىكار قىلىش قانۇنى مەركىزىي مەيداندا ئىلان قىلىنىش بىلەن تەڭ ئاقسۇگەكلەر ۋە بايلارنىڭ قاتتىق قارشىلىغىغا ئوچراپتۇ.

— بۇ قانداق گەپ! بىز مىڭبىر تەسلىكتە يىققان پۇل - بايلىقىمىز بىكاردىن - بىكارغىلا گادايلارنىڭ بولۇپ كېتەمدۇ؟

www.uyghurkitap.com

— سولون دېگەن بۇ ئەبلەغ بەك ھەددىدىن ئېشىپ كەتتى. ئۇ تەپ تارتماستىن بىز ئاقسوڭەكلەرنىڭ قانچىلىك يېرىمىز بولۇشىنى كېرەكلىگىنىنى بەلگىلەپتۇ! ھەتتا چەت قەلئەلەر- دىن كەلگەن تېگى پەس ھۇنەرۋەنلەرگىمۇ پۇقرالىق ھوقۇقى بېرىپتۇ، تېخى! بۇ قاراپ تۇرۇپ بىز ئاقسوڭەكلەرنىڭ كۆچىنى ئاجىزلاشتۇرغانلىق ئەمەسمۇ؟

ئاردىدىن ئۇزۇن ئوتمەيلا، سولون ئاقسوڭەكلەر بىلەن بايلارنىڭ قورشاپ ھۇجۇم قىلىشىغا ئۇچراپتۇ. بىراق، ئۇنىڭ ئىسلاھاتىنى قوللايدىغانلارنىڭ ئاقسوڭەكلەر بىلەن بايلاردىن كوپ بولۇشى تۇرغان گەپ ئىدى. سولون ئاخىر ئوز نوپۇزىنى ئىشقا سېلىپ، ئاقسوڭەكلەر بىلەن بايلارنى بىر قىسىم مەن- پەئەت ۋە ئىمتىيازدىن ۋاز كېچىشكە مەجبۇر قىپتۇ. ئۇزاق ئوتمەي، ئۇ يەنە بىر يېڭى تەدبىر قوللىنىپتۇ: ئافىنا پۇقرالىرى مال - مۇلكىنىڭ ئاز - كوپلىگىگە قاراپ 4 دەرىجگە ئايـ- رىلىپتۇ، ھەرقايسى دەرىجىدىكى پۇقرالار ئوخشاش بولمىغان سىياسى ھوقۇقتىن بەھرىمەن قىلىنىپتۇ. كىمنىڭ مال - مۇلكى كوپ بولسا، ئۇنىڭ دەرىجىسىمۇ يۇقۇرى بولۇپتۇ، بەھرىمەن بولىدىغان سىياسى ھوقۇقىمۇ كوپ بولۇپتۇ. بۇ مال - مۇلكى ئاز بولغان ئاقسوڭەكلەر جەمەتى ئىلگىرىكىدەك كوپ سىياسى ھوقۇقتىن بەھرىمەن بولالمايدۇ، دېگەندىن دېرەك بەرگەن. ئەمدىلىكتە، ئافىنادىكى قۇرامىغا يەتكەن بارلىق پۇقرالار، باي ياكى نامرات بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر، پۇقرالار قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىش ھوقۇقىغا ئىگە بولۇپتۇ. قەلئەنىڭ ھەممە ئاقساقاللىرى ئاشۇ قۇرۇلتايدا سايلىنىدىغان بولۇپتۇ. بىراق، ئالى ۋەزىپە — ھاكىمدارلىق بىلەن غەزىنىدار- لىققا بىرىنچى دەرىجلىك پۇقرالارلا سايلىنالايكەن؛ 2 - 3 -

ئافتادىكى ئىبادەتخانا

دەربجدىكى پۇقرالار باشقا ۋەزىپىلەرگە سايلىنىدىكەن؛ نامرات بولغان 4 - دەربجدىكى پۇقرالارغا بولسا ھېچقانداق ئەمەل تەگمەيدىكەن.

سولوننىڭ بۇ تەدبىرلىرى ئۇرۇقداش ئاقسۆڭەكلەرنىڭ كۆچىگە نىسبەتەن زەربە بولۇپتۇ، سودا - سانائەت قۇلدارلىرىنىڭ رونىق تېپىشىغا پايدىلىق بولۇپتۇ، لېكىن كەڭ توۋەن قاتلام پۇقرالارنىڭ تەلۈنى قانداقمۇ ئالماپتۇ. شۇنداق بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئىسلاھاتى ئافىنا قۇللۇق تۈزۈمى ئاساسىدىكى دېموكراتىيە ئۈچۈن ئاساس سالغان. سولون خىزمەت مۇددىتى توشقاندىن كېيىن، بارلىق ھوقۇقىدىن ۋاز كېچىپ، ئافىنادىن چىقىپ يىراق جايلارغا ساياھەتكە كەتكەن، شۇڭا كېيىنكىلەر ئۇنى "يۇنان ئەۋلىياسى" دەپ مەدھىيىلەشكەن.

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
www.uyghurkitap.com

ئافنادىكى دېموكراتىيە

— يىغىنغا بېرىڭلار، كوپچىلىك پۇقرالار قۇرۇلتىيىغا بېرىڭلار! — دەپ ۋاقىراپتۇ قولىدا دالچىن دەرىخىدىن ياسالغان ھاسا تۇتقان جارچى ئافنا كوچىلىرىنى ئايلىنىپ، ئافنادا جارچى دولەت بۇيرۇغىنى يەتكۈزۈش ۋەزىپىسىنى ئۇستىگە ئالغان، جارچىلاردىن ۋەزىپىگە تەيىنلىنىشتىن ئىلگىرى ئالاھىدە ئىمتىھان ئېلىنىدىكەن، (ئۇلارنىڭ ئاۋازىنىڭ جاراڭلىق ياكى جاراڭلىق ئەمەسلىگى، يېقىملىق ياكى يېقىملىق ئەمەسلىگى تەكشۈرۈلىدىكەن)، جارچىلار يەتكۈزگەن بۇيرۇق مۇقەددەس ۋە دەخلسىز ئىكەن. كىشىلەر ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپلا قول سانائەت ئۇشخانىلىرى، دوكانلىرى ۋە ئويلىرىدىن چىقىپ، شەھەرنىڭ غەربىدىكى دوڭلۇككە يىغىلىدىكەن.

بۇ يەر ئافنانىڭ ئالى ھاكىمىيەت ئورگىنى — پۇقرالار قۇرۇلتىيىنىڭ يىغىن ئورنى ئىكەن. ئالاھەزەل ھەر 10 كۈندە پۇقرالار بۇ يەرگە كېلىپ، بىر قېتىم يىغىنغا قاتنىشىدىكەن. يىغىن ئېچىش توغرىسىدا ئومۇمەن، 5 كۈن بۇرۇن ئۇقتۇرۇش قىلىنىدىكەن. جىددى ئەھۋال بولغاندا ياكى ئالاھىدە مۇھىم يىغىن ئېچىش توغرا كەلگەندە، كوچىلاردا توۋلاپ خەۋەر قىلىشقا جارچى ئەۋەتىلىدىكەن ياكى بازاردا مەشئەل يېقىلىدىكەن. بۇگۈنكى يىغىن كېلەر يىللىق مۇھىم ئەمەلدارلار سايلىنىدىغان، ھەممىدىن مۇھىم بولغان بىر يىغىن ئىكەن. شۇڭا

جارچى چقىپ يەنە بىر قېتىم ئالاھىدە ئاغزاكى ئۇقتۇرۇش قىلغان ئىكەن.

كىشىلەر يېغىن مەيدانىغا كىرىدىغان جايغا كەلگەندە، 6 تەكشۈگۈچى ۋە ئۇلارنىڭ ياردەمچىلىرى كەلگەنلەرنى رويخەتكە قاراپ تەكشۈرۈپتۇ.

— كوپچىلىك دىققەت قىلىڭلار! — دەپ ۋاقىراپتۇ بىر تەكشۈرگۈچى قۇرام تاشنىڭ ئۈستىدە تۇرۇپ، — بۈگۈنكى يېغىن سايلام يېغىنى، چەت قەلئە كىشىلىرىنىڭ يېغىن مەيدانىغا كىرىشىگە رۇخسەت يوق.

ئافتوبۇس قەلئەسىنىڭ بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن، پۇقرالار 20 ياشقا توشقاندا، مال ـ مۈلكى ياكى ياشقا سالاھىيىتىگە قارىماي پۇقرالار قۇرۇلتىيىدا سايلاش ھوقۇقىغا ئىگە بولىدىكەن. بىراق ئەمەلىيەتتە، ئافتوبۇسلاردا بۇندىق پۇقرالىق ھوقۇقىدىن بەھرىمەن بولىدىغانلار ئاھالە ئومۇمى سانىنىڭ ئوندىدىن بىر قىسمىغمۇ يەتمەيدىكەن، چۈنكى چەت قەلئەلىك كىشىلەر ۋە ئايالار پۇقرالار قۇرۇلتىيىغا قاتنىشالمايدىكەن، قۇللارنىڭ قاتنىشىشى تېخىمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىكەن. قۇلدارلارنىڭ دىدەك قۇللىرى يېغىن مەيدانىغا كىرىدىغان جايدا خوجايىنلىرىنى ساقلاپ تۇرىدىكەن. دېخانلار بىلەن ھونەرۋەنلەرنىڭ سايلاش ھوقۇقى بولسىمۇ، لېكىن بىر كۈن يېغىنغا قاتناشمىسا، بىر كۈنلۈك داراما مەتتىن قۇرۇق قالىدىغانلىقى ئۈچۈن ئۇلار بۇندىق يېغىنلارغا دائىم قاتنىشالمايدىكەن، شۇڭا ھەر قېتىملىق يېغىنغا قاتنىشىدىغانلار ئاھالىنىڭ ئوندىدىن بىر قىسمىغمۇ يەتمەيدىكەن. بۈگۈنكى سايلام يېغىنغا قاتناشقانلارغا بىر كۈنلۈك تۇرمۇش راسخودى بېرىلىدىغان بولغاچقا، يېغىنغا كەلگەنلەر ئادەتتىكى چاغلاردىكىدىن كۆپرەك بولۇپتۇ.

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

يىغىن مەيدانىدا ئورۇندۇق بولماغاچقا، كىشىلەر يەردە ئولتۇرىدىكەن، يىغىن مەيدانى تاغ باغرىدا بولغاچقا، ئارقىدا ئولتۇرغان كىشىلەرمۇ يىغىن سەھنىسىدىكى ئەھۋاللارنى كۆرۈپ ئولتۇرىدىكەن. يىغىن سەھنىسى چوڭ قۇرام تاشتىن ياسالغان بولۇپ، ئىككى تەرىپىدە چىقىپ چۈشىدىغان پەلەمپەيلىرى بار ئىكەن. سەھنىدە بىرنەچچە تال شال قويۇلغان بولۇپ، بۇ ھەيئەت رىياسەتلەرنىڭ ئورنى ئىكەن؛ ئالدى تەرەپكە نەپىس ياسالغان ئورۇندۇق قويۇلغان بولۇپ، بۇ مەخسۇس يىغىن باشقۇرغۇچى ئۇچۇن تەرىيالانغان ئىكەن.

— پۇقرالار، دىققەت! — رەئىس ئادەملەرنىڭ ئاساسەن كېلىپ بولغانلىقىنى كۆرۈپ ئۇنلۇك جاكالايتۇ. — ھازىر تەڭرىگە ئاتاپ نەزىر قىلىمىز!

شۇ زامان بىر ھاپىز بىر چوشقا كۆچۈگىنى يېتىلەپ مەيدانىنى بىر ئايلىنىپ چىقىپتۇ، ئاندىن كېيىن سەھنە ئالدىدىكى نەزىر — چىراق سوپىسىغا بېرىپ، خەلقى — ئالەم ئالدىدا چوشقىنى بوغۇزلاپتۇ. بۇ يىغىن ئېچىلىشتىن ئىلگىرى ئوتكۈزۈلىدىغان دىنىي مۇراسىم ئىكەن.

چوشقا بوغۇزلىنىپ بولغاندىن كېيىن، يىغىن رەئىسى كېيىنكى نۆۋەتتە ئەمەلدار بولۇشنى ئارزۇ قىلىدىغانلارنىڭ ئىسىملىكىنى ئوقۇپتۇ ھەمدە يىغىنغا قاتناشقۇچىلاردىن ھەر بىر نامزات ئۇستىدە پىكىر ئىلىپتۇ.

— مېنىڭ پىكرىم بار! — بىر تاشچى سەھنىگە چىقىپتۇ. شۇ چاغدا رەئىس ئۇنىڭغا دەپنە دەرىخى گۈلىدىن ياسالغان بىر گۈلتاج بېرىپتۇ، بۇ رەئىسنىڭ ئۇنىڭ سوز قىلىشىغا رۇخسەت قىلغانلىقى ئىكەن. گۈلتاج تاقىغان ئادەم سوز قىلىۋاتقان چاغدا، ئەگەر بىرەر ئادەم ئۇنى ھاقارەتلىسە، رەئىس ئۇنداقلار-

ئى يەنە مەيدانىدىن چىقىرىۋېتىدىكەن ھەتتا پۇل جەريمانە قويىدىكەن. لېكىن سوزلىگۈچىمۇ ئەدەپلىك بولۇشى، يەنىن قاتناشچىلىرىنى ھاقارەتلىمەسلىگى ياكى تىللىماسلىقى كېرەك ئىكەن. ئەگەر ئۇ بۇ بەلگىلىمىلەرگە خىلاپلىق قىلسا، كىشىلەر ئۇنىڭ سوز قىلىشىغا رۇخسەت قىلمايدىكەن ياكى رەئىس تەرىپىدىن ئوز ئابرويىنى يوقاتقان ئادەم دەپ جاكالىنىدىكەن.

تاشچى سوزىنى باشلاپتۇ. ئۇ ھىلى ئېلان قىلىنغانلار ئىچىدە بىرسىنىڭ 29 ياش بولۇپ، تېخى 30 ياشقا توشمىغانلىقىنى، شۇڭا نامزات بولالمايدىغانلىقىنى، يەنە بىرسىنىڭ بۇلتۇر ۋەزىپە ئوتىگەنلىگى ئۈچۈن، بۇ يىل قايتا سايلانماسلىقى كېرەكلىگىنى كورسىتىپ ئوتۇپتۇ ... نامزاتلار ئۇستىدىكى مۇھاكىمە ناھايىتى قىزغىن بولۇپتۇ، ئەگەر بىرەرسىنىڭ باج تاپشۇرمىغانلىقى ياكى دولەتكە تاپشۇرۇشقا تېگىشلىك قەرزىنى تاپشۇرمىغانلىقى پاش قىلىنسا، ئۇنىڭ نامزاتلىق سالاھىتى ئېلىپ تاشلىنىپلا قالماستىن، بەلكى قاتتىق جازالىنىپتۇ.

پۇتۇن نامزاتلار تەكشۈرۈپ بولۇنغاندىن كېيىن، رەئىس سايلام باشلانغانلىقىنى جاكالاپتۇ.

بۇگۈنكى يىغىندا 10 نەپەر سەركەردە، 10 نەپەر پىيادە ئەسكەر بېشى، ئىككى نەپەر ئاتلىق ئەسكەر بېشىسى ۋە بىر نەپەر غەزنىچى سايلىنىدىكەن. يەنە رەئىسى نامزاتلارنىڭ ئىسىملىرىنى ئوقۇپتۇ، پۇقرالار قول كوتىرىپ ئاۋاز بېرىپتۇ، مىرزا بۇنى خاتىرىلەپ مېڭىپتۇ. كىم كوپ ئاۋازغا ئىگە بولسا، شۇ سايلىنىپتۇ. سەركەردىلەر، پىيادە ئەسكەرلەر بېشى ۋە ئاتلىق ئەسكەرلەر بېشىسى ئارمىينى باشقۇرىدىغان كىشىلەر بولۇپ، بۇلارنى سايلاش دولەتنىڭ تەقدىرىگە ئالاقىدار ئىش بولغاچقا، چوقۇم چوڭ يىغىندا ئاۋاز بېرىش يولى بىلەن سايلىنىدىكەن؛

www.uyghurkitap.com

غەزنچى دولەت غەزنىسىنىڭ ئاچقۇچىنى تۇتسىدىغان كىشى بولۇپ، بۇ مۇھىم ئورۇن بولغاچقا، ئۇنىمۇ چوڭ يىغىنلار سايلايدىكەن. باشقا ئەمەلدارلارنى جۈملىدىن 9 نەپەر ھاكىم دارنى، 500 نەپەر كېڭەش ئەزاسى، سوتچى، 11 نەپەر تۇرمە ئەمەلدارى، 10 نەپەر شەھەر مەمۇرىيىتى ئەمەلدارى ۋە 10 نەپەر بازار ئەمەلدارىنى يىغىندىكى سايلام ئاياقلاشقاندىن كېيىن چەك ئېلىش ئۇسۇلى بىلەن سايلايدىكەن.

چەك ئېلىش بىر ئىبادەتخانىدا ئېلىپ بېرىلىدىكەن. ئۇ يەردە ئىككى ساندۇق بولۇپ، بىرسىدە نامزاتلارنىڭ ئىسىملىكى يەنە بىرسىدە ئاق پۇرچاق ۋە قارا پۇرچاق بار ئىكەن. چەك ئېلىشتا، ھەممىدىن بۇرۇن سايلانغان ھاكىمدار بىر ساندۇقتىن ئىسىملىكتىن بىرنى، يەنە بىر ساندۇقتىن پۇرچاقتىن بىرنى ئالىدىكەن. ئەگەر ئاق پۇرچاق چىقسا، ھازىقى ئىسىملىكتىكى ئادەم سايلىنىدىكەن؛ قارا پۇرچاق چىقسا، كېيىنكى تەلەي سىناشقا قالدۇرۇلىدىكەن.

تەلەيسىز ئىكەنمەن، يەنە قارا پۇرچاق چىقتى! — سايلانماي قالغان نۇرغۇن نامزاتلار دائىم ئاشۇنداق زارلىنىدىكەن. شۇنى بىلىش كېرەككى، ئومۇمىيۈزلۈك بىرەر ھوكۇمەت خىزمىتىگە ئۇلىشالمىغان كىشى، ھورۇنلار ۋە قولىدىن ئىش كەلمەيدىغانلار دەپ قارىلىدىكەن. پۇقرالارنىڭ كۆپىنچىسى مەلۇم ھوكۇمەت خىزمىتىنى ئۇتەشتىن باش تارتىمايدىكەن، چۈنكى ھوكۇمەت خىزمىتىدە بولغانلار كىشىلەرنىڭ ھورمىتىگە سازاۋەر بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ھوكۇمەت خىزمىتى ئۇچۇن بېرىلىدىغان تۇرمۇش پۇلىدىن بەھرىمەن بولىدىكەن.

ھەممە مۇھىم ئەمەلدارلار سايلاپ چىقىلىپ ئىككى ئايدىن كېيىن، بۇرۇنقى ئەمەلدارلار ئىش ئوتكۈزۈپ بېرىدىكەن،

يېڭى ئەمەلدارلار خىزمەت تاپشۇرۇۋېلىپ ئىش باشلىدىكەن.

2 - يىلى ئەتىيازدا، يېڭى خىزمەتكە چىققان بىر يۇقۇرى دەرىجىلىك ئەمەلدار پەۋقۇلئادە پۇقرالار قۇرۇلتىيى چاقىرىشنى تەشەببۇس قىپتۇ. "پەۋقۇلئادە" قۇرۇلتاي دېيىشتە، ئۇ "ساپالغا ئىسمىنى يېزىپ سۇرگۈن قىلىش" نى يولغا قويۇش مەسلىسىنى قۇرۇلتايغا قويماقچى ئىكەن.

"ساپالغا ئىسمىنى يېزىپ سۇرگۈن قىلىش" دېگەن قانداق ئىش؟ بۇ ملادىدىن ئىلگىرى 6- ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا، يۇنان دېموكراتىك سىياسىسىنىڭ پىشۋاسى كلېيستېنېس تۇزگەن بىر قانۇن ئىكەن. بۇ قانۇندىكى بەلگىلىمە بويىچە، ئومۇمەن دۆلەتنىڭ دېموكراتىيە تۈزۈمىگە بۇزغۇنچىلىق قىلىپ، شەخسىي مۇستەبىتلىكنى يولغا قويماقچى بولغان ئادەم پەۋقۇلئادە پۇقرالار قۇرۇلتىيى چاقىرىلىپ، ئاغزاكى ئاۋاز بېرىش ئۇسۇلى بىلەن "ساپال سوت كوللىگىيسى" گە تاپشۇرۇلۇپ سوت قىلىنىدۇ. ئەگەن ھەمدە ئۇنى ئالتە يىلدىن سۇرگۈن قىلىپ ھەيدەۋېتىش - ھەيدەۋەتمەسلىك توغرىسىدا قارار چىقىرىدىكەن. بۇ قېتىمقى پەۋقۇلئادە قۇرۇلتايدا كوپ سانلىق پۇقرالار ساپال بىلەن ئاۋاز بېرىشنى يولغا قويۇش زورۇر، دەپ ھىساپلاپتۇ ھەمدە ئۇنلۇك ئاۋاز بىلەن بىر ئادەمنىڭ ئىسمىنى ئاتاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىككىنچى قېتىملىق پۇقرالار قۇرۇلتىيى چاقىرىلىپتۇ.

ئاۋاز بېرىدىغان كۈن يېتىپ كېلىپتۇ. قوشام بىلەن قورۇقلانغان ئاۋاز بېرىش مەيدانىغا 10 ئىشىك ئېچىلغان. ئاۋاز بېرىش لايىقىتىگە ئىگە ھەر بىر پۇقرا ئوز قەبىلىسى كىرىدىغان ئىشىكتىن بىر دانە ساپال ئېلىپتۇ. ئۇلار ھەرقايسىسى سۇرگۈن قىلىش كېرەك، دەپ ھىساپلىغان ئادەمنىڭ ئىسىم - پەمىلىسىنى ساپالغا يېزىپ، يىغىن مەيدانىغا كىرگەندىن كېيىن خىزمەتچىلەر-

ئۇيغۇر كىتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

گە تاپشۇرۇپتۇ. ساپالنى تاپشۇرۇشتا ئىسىم يېزىلغان يۈزى يە
گە قارىتىپ تاپشۇرۇلىدىغان بولغاچقا، ئاۋاز بېرىش مەخپ
ئېلىپ بېرىلمايدىكەن. ئاۋاز بېرىپ بولۇنغاندىن كېيىن، پۇقرالا
قۇرۇلتىيى خادىملىرى ساپالنى جەملەپ چىقىپتۇ. ئەگەر بىر
ئادەمنىڭ ئىسىم - پەمىلىسى يېزىلغان ساپال 6 مىڭدىن ئېشـ
كەتسە، ئۇنداقلار 10 يىللىق سۈرگۈن قىلىنىدىكەن. ئۇنداقلا
سۈرگۈن مۇددىتى توشقاندىن كېيىن، ئاندىن ئاۋىناغا قايتـ
كېلىپ، پۇقرالىق ھوقۇقىنى ئەسلىگە كەلتۈرەلەيدىكەن.

يىغىن مەيدانىدا كەيپىيات جىددىلىشىپتۇ. ھەممەيلەن تەسىر
تۇرۇپ ئاۋاز بېرىشنىڭ نەتىجىسىنى كۈتۈپتۇ. ئاۋاز بېرىشـ
رىياسەتچىلىك قىلغۇچى خادىم بېرىلگەن ئاۋاز نەتىجـ ـسىنى
ناھايىتى تېز ئېلان قىلىپتۇ. بۇ قېتىم بىر ئاقسوگەكنىڭ ئوغلى
ھەممىدىن كوپ ئاۋازغا ئىگە بولۇپتۇ. ئۇنىڭ ئىسمى ئېلان
قىلىنىش بىلەن تەڭ، پۇتۇن مەيدان خوشاللىقتا چۇمۇپتۇ. بىر
دېگۈزچى خوشالىلىنىپ مۇنداق دەپتۇ:

— بۇ ئەبنەغ دېگۈز ئارمىيىسى قۇرۇشقا داڭلىق قارشى
تۇرۇپ كەلدى! دولەتنى قوغداش ئۇستىدە ئۇ ھېچقاچان باش
قاتۇرۇپ باقمىغانى يوق!

— ئۇنىڭ باش قاتـ
تۇرىدىغىنى، — دەپتۇ بىر
دېخان، — قانداق قىلىپ نامـ
راتلارغا كېمە رولىنى تۇتـ
قۇزماسلىق، نامراتلار كېمـە
رولىنى تۇتىدىغان بولسا، بىر
بۇردا نان ئۈچۈن قاتىرىمايدۇ،

سۈرگۈن قىلىنغان ئادەملەرنىڭ ئىسىم
پەمىلىسى يېزىلغان ساپال

بۇنداق خوجاملارغىمۇ يالۋۇرمايدۇ!

— ئافنادىن يوقالسۇن! — سەھنە ئاستىدىكىلەر چۇقان كوتىرىشىپتۇ. ھەممىنى ئاقسوڭەكتىكى ئوغلى شۇ زامانلا يېشىن مەيداندىن ئېلىپ چىقىپ كېتىلىپتۇ.

ئافنادىكى دېموكراتىيە ئەينى زامانلاردا ئىلغار تۈزۈم بولسىمۇ، لېكىن بەربىر قوللۇق تۈزۈمگە تەئەللۇق دېموكراتىيە بولغان، ئۇ ئافنا قوللۇق تۈزۈمىدىكى ئىقتىسات ۋە قۇلدارلار سىنىپىي ئۇچۇن خزمەت قىلغان، دېخانلار بىلەن ھونەرۋەنلەر بۇ دېموكراتىيىنىڭ ھەقىقى خوجايىنى بولالمىغان.

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

«سارائ» مۇ ياكى پەيلاسوپمۇ

يۇنانىنىڭ ئابدېرا قەلئەسىدىكى بىر يىگىت تاغلار ئېشىپ دەريالار كېچىپ، توپ - توغرا 3 كۈن يول يۈرۈپ، شۇ زامانلاردا يۇنان بويىچە ئەڭ مەشھۇر بولغان بىر دوختۇرنى تېپىپتۇ. بۇ يىگىت تېت - تېت بولغان ھالدا دوختۇرغا بايان قىلىپتۇ:

— ھورمەتلىك دوختۇر، بىزنىڭ قەلئەدە بىر بەختسىزلىك بولدى: ھاكىمدارىمىز دېموكرىت يېقىندىن بېرى ئەقلىدىن ئادىشىپ نۇرغۇن غەلىتە ھەم ئەخمىقانە ئىشلارنى قىلدى. ئۇ دادىسىدىن قالغان مىراسلارنىڭ كوپ قىسمىنى بۇزۇپ - چاچتى، ئوز ئىشىنى قىلماي، باغچىسىدا ياۋايى ھايۋانلارنىڭ ئىچى - قارنىنى ياردى، بىمەنە ماقالىلارنى يازدى. ئۇنىڭ تۇققانلىرى ئۇنىڭ مال - مۈلكىنى ئوزىنىڭ قىلىۋېلىش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئۇستىدىن سوتقا ئەرز قىلدى، ئۇ دەرھال قەلئەدىن قوغلىنىدۇ..... رەھىم قىلىپ، ئۇنىڭ كېسىلىنى داۋالاپ قويىسىڭىز.

بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان دوختۇرنىڭ كوڭلى بەك يېرىم بولۇپتۇ. ئۇ بۇرۇنلا دېموكرىتنىڭ مەشھۇر پەيلاسوپ ئىكەنلىگىنى، ماتېماتىكا، فىزىكا، مىدىتسىنا، ئاستىرونومىيە، مۇزىكا، شۇنىڭدەك تىلشۇناسلىقنى پۇختا بىلىدىغانلىغىنى ئاڭلىغان ئىكەن. ئۇ مۇشۇنداق بىر ئالىمنىڭ سارائ بولۇپ كېتىشىگە ھەم ئۇنىڭ سۈرگۈن قىلىنىشىغا تاقەت قىلالماي دەرھال بېرىپ

دېموكراتنىڭ كېسىلىنى داۋالاش قارارىغا كېلىپتۇ.

دوختۇر بىلەن ھىلىقى يىگىت ناھايىتى تېزلا دېموكراتنىڭ بېغىغا يېتىپ كېلىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، دېموكرات بىر تاش ئۇستىدە ئولتۇرۇپ، بىر ئورام سامان قەغەزنى تىزىغا قويۇۋېلىپ، پۈتۈن دىققىتى بىلەن بىر نەرسە يېزىۋاتقان ئىكەن. ئۇ بىر تۇرۇپ قەلەمنى تاشلاپ قويۇپ، ئورنىدىن تۇرغان پېتى، بىر ئاز خىيال سۈرۈۋېتىپ، ئاندىن ئۇزۇن - ئۇزۇنگە بىر نىمىلەرنى پىچىرلىغۇدەك؛ بىر تۇرۇپ پىشايۋانغا كېسىپ قويۇلغان ھايۋاناتلارنىڭ ئۇچىسى - قارنىنى كېلىپ، بىر ھازاغچە قارىۋېتىپ، يەنە ئۇز جايىغا كېسىپ قويۇپ، تاش ئۇستىدە ئولتۇرغان پېتى خىيال سۈرگىدەك.

— قاراڭ، ئۇ ئەقلىدىن ئېزىپ نىمە بولۇپ كەتكەن - ھە!؟ — دەپتۇ يىگىت.

— ياق، ھازىرچە بىر نىمە دىگىلى بولمايدۇ، — دەپتۇ دوختۇر ئۇنىڭغا جاۋاۋەن.

— ئۇزلىرى نىمە بولدىلا؟ ئۇنىڭ ئەقلى جايىدا بولسا، ھايۋانلارنىڭ ئىچىنى يېرىپ، ئۇنىڭ ئۇچىسى - قارنىغا نەچچە سائەتلەپ قاراپ تۇرامدۇ؟

— بۇلار ئۇنىڭ ئەقلىدىن ئازغانلىغىنى زادىلا ئىسپاتلاپ بېرەلمەيدۇ.

بۇ چاغدا بىر توپ ئادەم كېلىپ دوختۇرنى ئورۇۋېلىپتۇ ۋە ھاكىمدارنى داۋالاپ قويۇشنى تەلەپ قىلىپتۇ.

— ئۇزلىرى بىلمەيلا، — دەپتۇ ھىلىقى يىگىت سوزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — ھاكىمدارىمىز ھازىر ھەممىگە ئايان بولغان ھەقىقەتنىمۇ ئېتىراپ قىلمايدىغان بولۇپ قالدى. زىرائەتلەرنى ئوستۇرۇش ئۈچۈن تەكرى يامغۇر ئاتا قىلغانلىغىنى ھەممەي

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

لەن بىلىدۇ، بىراق، ئۇ، ياسغۇر شامالىنىڭ بۇلۇتلارنى بىر يەرگە توپلاپ قويۇشى ئارقىسىدا ھاسىل بولغان، دەۋاتىدۇ ئۇ يەنە، ئادەملەر يامان ئىش قىلغانلىقى بىلەن تەڭرىنىڭ جازاسىغا ئۇچرىمايدۇ، ياخشى ئىش قىلغانلىقى بىلەنمۇ تەڭرىنىڭ ئاسرىشىغا مۇيەسسەر بولىمايدۇ، دەيدۇ. يەنە، قانۇن دۇنيا پەيدا بولۇش بىلەنلا كىشىلەر ئۇچۇن تەيىارلاپ قويۇلغان ئەمەس، بەلكى كىشىلەر ئۇنى ئوزلىرى ئويلاپ تاپقان، دەيدۇ. ئۇ ھەتتا، پۇتۇن ئالەم غايەت زور كەتكەن مەۋھۇم بوشلۇقتىن ۋە خلمۇ - خل ئۇششاق دانىچىلەردىن تەركىپ تاپقان، بۇ دانىچىلەر "ئاتوم" دېيىلىدۇ، دېدى. ساراڭدىن باشقا كىمۇ مۇشۇنداق ئويلايدۇ ھەم مۇشۇنداق گەپلەرنى قىلىدۇ؟.....

ھىلىقى يىگىت سوزىنى تۇگەتمەيلا، بىر غەلىتە ئىش يۇز بېرىپتۇ: بىر تاشپاقا ئاسماندىن چۇشۇپ، توپ - توغرا ھىلىقى يىگىتنىڭ بېشىغا تېگىپتۇ. كىشىلەر بۇنىڭدىن ھاڭ - تاڭ قېلىپتۇ. كىشىلەر ئاسمانغا قارىغان ئىكەن، چوڭ بىر سار ئۇچۇپ كېتىۋاتقۇدەك.

— ۋاي خۇدايىمەي، ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق! — دەپتۇ ھەممەيلەن تەڭلا. — سار ئىلاھىمىز زېۋسنىڭ خەۋەرچىسى ئىدى، بۇ يىگىت خۇدانىڭ زىتىغا تەككەچكە، خۇدا ئۇنى جازالىدى.

كىشىلەر سوزلىگەن پېتى قېچىپ كېتىپتۇ. دوختۇر بۇ يىگىتنىڭ يارىسىنى تېڭىپ قويۇپ، ئۇنى ئويىگە ئېلىپ بېرىپ قويغاندىن كېيىن، دېموكرىتنىڭ يېنىغا قايتىپ كېلىپتۇ.

بۇ چاغدا دېموكرىت پلاتونىنىڭ بىر شاگىرتى بىلەن كەسكىن مۇنازىرىلىشىۋاتقان ئىكەن.

— نىمە بولىدىگىز، دېموكراتلار! — دەپ ۋاقىراپتۇ پلاتونىنىڭ شاگىرتى، — سىزدەك ئالىمۇ كوز ۋە قۇلاققا ئىشىنەمدۇ؟ سىز دېگىز بوغوزلىرىدا كېلىۋاتقان كېمىلەرنى كورگەنمۇ؟ كېمىنىڭ سۇغا كىرگەن پالاقلىرى سۇنۇپ كەتكەن دەك كورۇنىدۇ، بىراق سۇدىن تارتىپ چىقارسىڭىز، ئۇنىڭ يەنىلا ساق تۇرغانلىقىنى كورىسىز. دېمەك كوزىمىز — كورۇش سەزگۈمىز بىزنى ئالدىغان، بۇ مەڭگۇ ئولمەس ئىلاھ بىزگە ئاتا قىلغان ئالدامچىلىق...

— يوقسۇ، هورمەتلىك پەيلاسوپ، بۇ ئالدامچىلىق ئەمەس! بىز كورگەن سۇدىكى پالاقمۇ، سۇدىن تارتىپ چىقىرىلغاندىن كېيىنكى پالاقمۇ ئوخشاشلا بىر پالاق. سۇدىكى پالاق دېگىز سۇيىنىڭ نۇر قايتۇرۇشى بىلەن سۇنغانىدەك كورۇنىدۇ، ئەمىلىيەتتە ئۇ سۇنغان ئەمەس. بۇنىڭ ئەجەپلەنگۈدەك نىمىسى بار؟ دۇنيادىكى هەممە شەيئى مەلۇم قانۇنىيەت بويىچە پەيدا بولىدۇ، كىشىلەرنىڭ مەڭگۇ ئولمەس ئىلاھ دېگەننى توقۇپ چىقىشىنىڭ ئەسلا هاجىتى يوق...

— توغرا ئېيتتىڭىز دېموكرىت، — دەپ سوز قىستۇرۇپتۇ چەتتە قاراپ تۇرغان دوختۇر، — سىز ئالەمدە موجۇد بولمايدۇ دېدىڭىز، بىراق مەن هىلى بىر غەلىتە ئىش كوردۇم: مەن بۇ يەرگە كەلگەندە ئاسماندىن بىر تاش پاقا چۈشۈپ، توپ - توغرا هىلىقى ياشنىڭ بېشىغا تەگدى. بۇ قانداق ئىش؟

— ئاسمانىدىكى سارنى كورمىدىڭىزمۇ؟

— شۇنداق، بىز بىر چوڭ سارنىڭ ئۈچۈپ كېتىۋاتقانلىقىنى كوردۇق.

— هەببەللى، بۇ ناهايىتى چۈشىنىشلىك! سار تاشپاقا

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

گوشكە ئامراق، لېكىن تاشپاقا قېپىغا تۇرۇلۇپ كىرىۋالغاچقا سار ئۇنى يېيەلمىگەن. شۇنىڭ بىلەن سار تاشپاقىنى قاملىمىغان پېتى ئاسمانغا كوتىرىلىپ، ئۇنى يەنە يەرگە تاشلىۋەتكەن. سار تاشپاقىنى يەرگە تاشلاپ قېچىنى سۇندۇرۇپ راسا مەززە قىلماقچى بولغان. بىراق تاشپاقا، يۇرتداشىمىزنىڭ بېشىغا چۈشۈپ، ئۇنىڭ بېشىنى يېرىۋەتتى!

— سىز ناھايىتى ئورۇنلۇق قىلىپ چۈشەندۈردىڭىز، — دەپ ماختاپتۇ، دوختۇر، — مەن تېخى سىزنى ئەمدى ئىلاھ ياكى تەقدىرگە ئىلتىجا قىلىدىغان بولدى دەپ تونۇغان ئىدىم!

— تەقدىر دېگەن نەرسە ئەسلا مەۋجۇت ئەمەس، ھەممە ئىشنىڭ ئۆز سەۋەبلىرى بولىدۇ. دۇنيادا يوقلۇقتىن بار بولىدىغان ھېچقانداق نەرسە يوق، ۋەيران بولغاندىن كېيىن يوق بولۇپ كېتىدىغان نەرسىمۇ يوق.

— سىز ھەقىقىسىز، — دەپتۇ دوختۇر، — ئەگەر مەنمۇ تىبابەتچىلىك جەھەتتە تەقدىرگە، ئىلاھنىڭ ھەممىنى يارىتىدىغانلىقىغا ئىشەنگەن بولسام ئىدىم، ئۇ چاغدا دورا ئىزلىمەي، ئوپېراتسىيە قىلماي، ئىبادەتخانىلاردىكى راھىبلار- دەك ئەپسۇن ئوقۇپ قويسامىلا ئىش پۈتكەن بولاتتى. بىراق شۇنىسى ماڭا ھەممىدىن بەك ئېنىقكى، ئەپسۇنىنىڭ كېسەل داۋالاش ئۇچۇن ھېچقانداق پايدىسى يوق!

— نېمە، سىزمۇ خۇداسىزلىقىغا قوشۇلامسىز؟ — دەپ سوراپتۇ پلاتوننىڭ شاگىرتى ھەيران بولۇپ دوختۇردىن، — سىزمۇ ياۋايى ھايۋانلارنىڭ ئىچ - باغرىنى يېرىپ كورۇشنى ئۇلۇغ ئىش ۋە ئۇچىغا چىققان ئەقىللىق دەپ قارامسىز؟

— ھا، ھا، — قاقاقلاپ كۇلۇپ كېتىپتۇ دوختۇر تۇيۇقسىزدىنلا، — مەن تېخى ياۋايى ھايۋانلارنىڭ ئولۇ-

گىنىك قارىشى يېرىپ گورگەن ئادەمنى ئەقلىدىن ئاداشقان ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپتىكەنمەن. بۇ يەرگە كەلگەندىن كېيىن كىمنىك ئەقلىدىن ئازغانلىقىنى ئاندىن بىلدىم...

بۇلار كەسكىن مۇنازىرىلىشىۋاتقاندا، بىرسى باقماي ئۇسۇپ كىرىپ، دېموكرىت پەۋقۇلئاددە سوتقا بېرىپ سوتقا تارتىلسۇن دېگەن بۇيرۇقنى ئوقتۇرۇپتۇ.

دوختۇر سوتقا دېموكرىت بىلەن بىللە بېرىش قارارىغا كېلىپتۇ. ئۇ كىشىلەرگە، دېموكرىتنىڭ ساراڭ ئەمەسلىگىنى، ئۇنىڭدا ئەيىپ يوقلۇقىنى، بەلكى ئۇنىڭ ئابدىرا قەلئەسىدىكى ئەڭ ئەقىللىق، ئەڭ بىلىملىك پەيلاسوپ ئىكەنلىگىنى چۈشەندۈرمەكچى بولۇپتۇ.

دېموكرىت مىلادىدىن ئىلگىرى 5 - ئەسىردە ئوتكەن، قەدىمقى يۇنانىنىڭ ئەڭ مەشھۇر ماتېرىياليستىك پەيلاسوپى. مادداا مەڭگۈ مەۋجۇتتۇر، دېگەن شانلىق ئىدىيىنى دەل ئاشۇ كىشى تۇنجى قېتىم ئوتتۇرىغا قويغان. ئۇ 90 يىل ياشىغان، كوپ جايلارنى كورگەن، مىسىر ۋە شەرقتىكى ھەرقايسى جايلارغا بارغان، تەبىي پەنگە دائىر نۇرغۇن ئەسەرلەرنى يازغان. ئەپسۇسكى، ھازىر ئۇنىڭ ھايۋانات ۋە ئوسۇملۇككە دائىر بايانلىرىنىڭ پارچىلىرىلا ساقلىنىپ قالغان.

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

ئېزوپ مەسەللىرى

«بورە بىلەن قوزا» دېگەن ھېكايىنى بىلەمسىز؟ بۇ ھېكايە مۇنداق:

كۈنلەرنىڭ بىرىدە، بورە بىلەن قوزا بىر ئېرىقتىن سۇ ئىچىشكە توغرا كېلىپتۇ. بورە قوزىنى يېيىشكە بانا تېپىش ئۈچۈن، سۆزنى لەيلىتىۋەتكەنلىگىڭ ئۈچۈن سۇ ئىچەلمىدىم، دەپ قوزىنى ئەيىپلەپتۇ.

— سەن سۆزنىڭ يۇقۇرى ئېقىمىدا تۇرسىڭ، مەن تۆۋەن ئېقىمىدا تۇرسام، مەن قانداقمۇ يۇقۇرى ئېقىمىنىڭ سۇيىنى لەيلىتىۋېتىدىكەنمەن؟ — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ قوزا.

— سەن بۇلتۇر مېنىڭ دادامنى قىلايىتكەنسەن، — دەپتۇ غەزەپ بىلەن بىرىنچى ھېلىسى ئىشقا ئاشمىغان بورە.

— ئۇ چاغدا مەن تېخى تۇرەلمىگەن، — دەپتۇ قوزا دەرھال ئۇزىنى ئاقلاپ.

— سەن ئۇزەكنى قانچە ئاقلىغىنىڭ بىلەنمۇ مەن سېنى ساق قويمايمەن! — دەپتۇ بورە ياۋۇزلۇق بىلەن ھەمدە ئېتىلىپ بېرىپ قوزىنى يەۋېتىپتۇ.

بۇ ھېكايە بىزگە يامان ئادەملەر ئەسكىلىك قىلسەن دېسە، ھامان بانا تاپالايدىغانلىغىنى ئۇقتۇرىدۇ.

«بورە بىلەن قوزا» «ئېزوپ مەسەللىرى» دىكى بىر ھېكايە. رېژىسسورلۇق قارىغاندا، ئېزوپ ملادىدىن ئىلگىرى 6 - ئەسىردە ئوتكەن، قەدىمقى يۇنانىدىكى مەلۇم بىر قۇلدارنىڭ

قۇلى بولۇپ، گېپىنگى چاغلاردا ئازات بولغان، ئۇنىڭ چىراي-
شەكلى سەت بولغان بىلەن، كارامەت ئەقىللىق ئىكەن. گېزوپ
نۇرغۇن مەسىلىلەرنى يېزىپ، كېڭ قۇلالارنىڭ ۋە توۋەن
قاتلام پۇقرالارنىڭ قوللىدار ئاقسۆڭەكلەرنىڭ ھوكۇمرانلىقىغا
بولغان نارازىلىغىنى ۋە قارشىلىقىنى ئەكس ئەتتۈرگەن، بۇ ئېزىلگۈچىلەرنىڭ ئەقىل - پاراسىتىنى ۋە تۇرمۇش
غايىسىنى ئىپادىلىگەن. يۇقۇرىدا ئېيتىلغان «بوره بىلەن قوزا»
دىن باشقا، يەنە نۇرغۇن قىزىق ھېكايىلەر بار.

«دېخان بىلەن يىلان» دېگەن ھېكايىدا مۇنداق سۆزلىنىدۇ:
قىش كۈنلىرىنىڭ بىرىدە، بىر دېخان توڭلاپ قالغان بىر يى-
لاننى كورۇپتۇ، دېخاننىڭ ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىپ ئۇنى قوينىغا
سېلىپ ئىسسىتىپتۇ. ئۇ يىلان دېخاننىڭ قوينىدا ئىسسىپ تىرىلىپ
تۇ. يىلان تىرىلىپ ئەسلىگە كەلگەندىن كېيىن، ئۆزىنى قۇتـ
قۇزغان دېخاننى چېقىپ ئولتۇرۇپتۇ. دېخان ئولۇش ئالدىدا:
"مەن يامانغا ياخشىلىق قىلغانلىقىم ئۈچۈن بېشىمغا مۇشۇ بالا
كەلدى" دەپتۇ. بۇ ھېكايە كىشىلەرگە شۇنى ئۇقتۇرىدۇكى،
يىلان كەبى يامان ئادەملەرگە ھەرگىز رەھىم قىلماسلىق كېرەك.

«دېخان ئوغۇللىرىنىڭ ماجراسى» دېگەن ھېكايە مۇنداق:
بىر دېخان بار ئىكەن، ئۇنىڭ ئوغۇللىرى دائىم ئۇرۇشىدىكەن، دېخان
كوپ قېتىم نەسىھەت قىلسىمۇ ئۇنۇم بەرمەپتۇ، شۇنىڭ بىلەن
ئۇ دېخان، بىر باغلام چۆپنى ئېلىپ بۇنى سۇندۇرۇڭلار، دەپ
ئوغۇللىرىغا بېرىپتۇ. ئوغۇللىرى ھەرقانچە كۈچەپمۇ سۇندۇرالماپتۇ.
دېخان چۆپنىڭ بېغىنى يېشىپ، ھەر بىر ئوغلىغا بىر تالدىن
چۆپ تۇتقۇزۇپتۇ، ئوغۇللىرى ئۇنى ھېچ كۈچەمەيلا سۇنـ
دۇرۇۋېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن، دېخان ئوغۇللىرىغا تەربىيە بېرىپتۇ:
قاراڭلار، ئەگەر سىلەر بىر ياقدىن باش چىقارساڭ

www.uyghurkitap.com

لار، دۇشمەنلەر سىلەرنى يېڭەلمەيدۇ، ئەگەر ئىناق ئوتمىسەڭلە
ئاغدۇرۇپ تاشلايدۇ.

بۇ ھىكايە ئىنتىپاقلىق — كۈچ دىمەكتۇر، دېگەننى چۈ
شەندۇرۇپ بېرىدۇ.

باشقا مەسەللەردىمۇ بىر ئىدىيە ئالغا سۈرۈلگەن: مەسىلەن
«تاشپاقا بىلەن توشقاننىڭ مۇسابىقىسى» كىشىلەرنى مەغرۇر
لانماسلىققا ئۇندەيدۇ؛ «قاغا بىلەن تۈلكە» دە بەزىلەرنىڭ
شۇھرەتپەرەسلىگى مەسخىرە قىلىنغان؛ «تۈلكە بىلەن ئۇزۇم» د
ئىقتىدارسىزلارنىڭ ئۆزىنى ئوزى بەزلىگەنلىگى مەسخىرە قىلىن
غان؛ «بۇتىنى چېقىۋاتقان ئادەم» دە خۇداغا بولغان گۇمان
ئىپادىلەنگەن؛ «بۇركۇت بىلەن ياچىۋەك» تە ئەمگەكچىنىڭ ئە
قىل - پاراسىتى مەدھىيىلەنگەن .....

ئېزوپ نۇرغۇن مەسەللەرنى يېزىپ، قۇلدار ئاقسۆڭەكلەر
نىڭ ھوكۇمرانلىقىغا تىل تەككۈزگەن، شۇڭا قۇلدارلار ۋە
ئاقسۆڭەكلەر بارلىق ئامالالار بىلەن ئۇنىڭغا زىيانكەشلىك قىل
غان. رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، مىلادىدىن ئىلگىرى 560 - يىلى
بىر كۈنى، ئېزوپ ئېگەي دېگىزى ياقىسىدىكى بىر ئىگىز گە
رانت تاش ئۈستىگە يالاپ كېلىنگەن. ئولۇش ئالدىدا تۇرغان
ئېزوپ مەغرۇر ھالدا كوكرىكىنى كىرىپ تۇرغان، قەتئى باش
ئەگمىگەن. ئاخىر قاتىللار ئۇنى تاغدىن ئىتتىرىۋەتكەن .....

ئېزوپ ئولتۇرۇۋېتىلگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ئىجات قىل
غان مەسەللەر خەلق ئارىسىدا ئىزچىل تارقىلىپ كەلگەن. بۈ
گۈن ئېزوپ ھايات چاغدا شۇنىڭدەك ئۇ ۋاپات بولغاندىن كې
يىنكى خېلى ئۇزاق ۋاقىتلارغىچە، ئۇنىڭ مەسەللىرى كىتاپ
قىلىپ چىقىلمىغان. مىلادىدىن ئىلگىرى 3 - ئەسىرگە كەلگەندە،
يەنى ئېزوپ ۋاپات بولۇپ ئالاھەزەل 3 - 2 يۈز يىلدىن كې

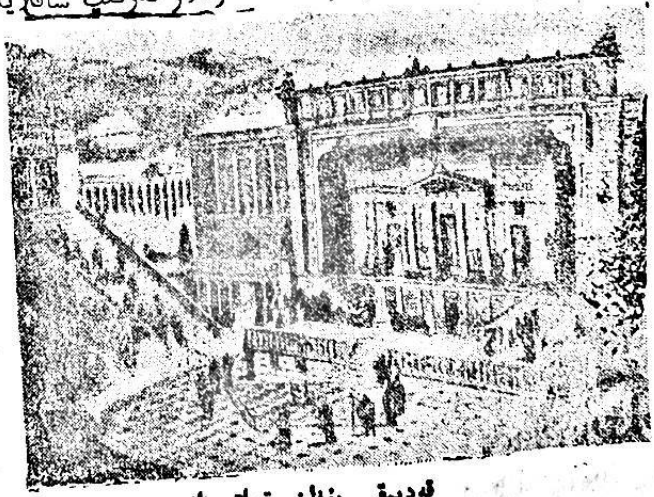
يىن، بىر يۇنانلىق شۇ چاغلاردا تارقىلىپ يۈرگەن 200 نەچچە ھېكايىنى توپلاپ، «ئېزوپ ھېكايىلىرى توپلىمى» دېگەن نام بىلەن كىتاپ قىلىپ چىقارغان. ئەپسۇسكى، بۇ كىتاپ كېيىن يوقاپ كەتكەن. مىلادى 1 - ئەسىرنىڭ باشلىرىغا كەلگەندە، ئازات قىلىنغان يەنە بىر يۇنانلىق قۇل ئاشۇ كىتاپتىكى ماتېرىياللارغا ئاساسەن لاتىن يېزىقى بىلەن 100 نەچچە مەسەل يازغان؛ شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، يەنە بىر ئادەم يۇنان يېزىقىدا 120 مەسەل يازغان. مىلادى 4 - ئەسىرگە كەلگەندە، يەنە بىر رىملىق لاتىن يېزىقىدا 42 مەسەل يازغان. كېيىنكى چاغلاردا، يەنە بەزىلەر نۇرغۇن ھىندىستان، ئەرەپ ۋە خرىستىيان دىنى ھېكايىلىرىنى قوشقان، مۇشۇنداق نۇرغۇن قېتىملىق توپلاش - رەتلەش، ئۆزگەرتىپ يېزىش ۋە قوشۇش - قىسقارتىۋېتىشلار ئارقىلىق ھازىرقى 360 پارچە ھېكايىنى ئوز ئىچىگە ئالغان «ئېزوپ مەسەللىرى» بارلىققا كەلگەن. بۇ مەسەللەرنىڭ بەزىلىرىنى ئېزوپ يازغان، بەزىلىرىنى ئۇنىڭ زامانداشلىرى ياكى كېيىنكى كىشىلەر يازغان، بۇنىڭغا بىر مۇنچە پۈچەك نەرسىلەرمۇ ئارىلىشىپ قالغان. لېكىن «ئېزوپ مەسەللىرى» دە، قانداقلا بولمىسۇن نۇرغۇن چوڭقۇر مەنىلىك ھېكايىلەر ساقلىنىپ قالغان، بۇلار بۇگۈنكى كۈندىمۇ بىزگە ئىلھام ۋە تەربىيە بولماقتا.

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

تىياتىر بايرىمى

قەدىمقى يۇنانلىقلار ئۈچۈن ئېينقاندا، بىر يىلنىڭ ئەڭ خوشال ئوتىدىغان چاغلىرى تىياتىر بايرىمى مەزگىللىرى ئىكەن. ھەر يىلى 3 - 4 - ئايلاردا يېڭى ئۈزۈم ھاراقلىرى بازارغا چىقىدىكەن. "ھاراق پىرى بايرىمى" ئوتكۈزۈلۈش بىلەن بىر ۋاقىتتا ھەمىشە تىياتىر مۇسابىقىسى ئوتكۈزۈلگەن. ئافىنالىقلارلا ئەمەس باشقا قەلئەلىك، ھەتتا چەتئەلنىڭ دوستلارمۇ كېلىپ ئافىنا چوڭ تىياتىرخانىسىدا ئويۇن كۆرىدىكەن.

تىياتىرخانا ئافىنا شەھرىدىكى بىرتاغ باغرىدا بولۇپ قوللىرىغا كالتەك ئالغان چەتئەلنىڭ قوللار تەرتىپ ساقلايدىكەن.

قەدىمقى يۇنان تىياتىرخانىسى

تاك ئاتماستىن بۇرۇن باشلىرىغا گۈلتاج تاقىغان، رەڭگا - رەڭ كىينىگەن كىشىلەر بۇ يەرگە كېلىپ ئورۇن ئىگەللەيدىكەن. تىياتىر باير نىمى بولغاچقا، يەنە كېلىپ بىر قەدەر سۈرلۈك تىياتىر كېيىنىلىدىغان بولغاچقا، ئايالىلار، بالىلار، ئۇلار مەھبۇسلارنىڭمۇ كېلىپ ئويۇن كورۇشىگە يول قويۇلىدىكەن. ئافتا ھوكۇمىتى ملادىدىن ئىلگىرى 5 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدىن باشلاپ پۇقرالارغا ئويۇن كورۇش داسغودى نارقاتقاچقا، نامراتلارمۇ ئويۇن كورۇش پۇرسىتىگە ئىگە ئىكەن.

تاك شەپىسى نۇر چاچقان چاغدا، تىياتىرخانىغا 15 - 14 مىڭ ئادەم توپلىنىپتۇ، بۇ شۇ زامانلاردىكى ئافتا پۇقرالىرى ئومۇمى سانىنىڭ يېرىمىنى دېگۈدەك تەشكىل قىلىدىكەن. ئادەم ناھايىتى كوپ بولسىمۇ، لېكىن قالايمىقانچىلىق بولماپتۇ. چۈنكى قانۇنىدىكى بەلگىلىمە بويىچە، تىياتىر كورۇش ئافتالىقلارنىڭ مۇقەددەس ھوقۇقى بولۇپ، كىمكى باشقىلارنى قىستاپ، چىقىرىۋەتسە قاتتىق جازالىنىدىكەن.

— نېمە دېگەن كاتتا تىياتىرخانا بۇ! — دەپ ۋاقىرىۋېتىپ بىر چەتئەلمىك تىياتىرخانىغا كىرىپلا.

دەرۋەقە، بۇ ئافتالىقلار پەخرىلەنگۈدەك يازلىق تىياتىرخانا ئىكەن. پۈتكۈل تىياتىرخانا تاغ باغرىغا يولەپ سېلىنغان بولۇپ، تاماشىچىلارنىڭ ئورنى يانتۇلاردىكى پەلەمپەيلەرگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئىكەن. پەس جايلىرى مەرمەر تاش ۋە ياغاچ ماتېرىياللاردىن ياسالغان، ئىگىز جايلىرى توغرىدىن - توغرا تاقا ياندىپ ئويۇلغان، ئارىلىرىدا ئادەم ئوتتىدىغان يول قالدۇرۇلغان ئىكەن، ئۇنىڭ كورۇنۇشى يەلپۈگۈچكە ئوخشايدۇ. يېرىم - يۇمۇلاق شەكىلدە بولغاچقا، يۇمۇلاق تىياتىرخانا دەپمۇ ئاتىلىدىكەن. تاماشىچىلار ئورنىنىڭ ئالدى تەرىپى

www.uyghurkitap.com

ناخشچىلار ئەترىدى ناخشا ئېيتىدىغان يۇمۇلاق مەيدان بولۇپ، يۇمۇلاق مەيدانىڭ بىر چېتىدە، تاماشچىلار ئورنىنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى ئەڭ ئالدىنقى قاتاردىن ئورۇن قويىدىغان سەھنە بار ئىكەن. سەھنىنىڭ ئىككى تامىشچىلار ئورنىدىكى ئەڭ ئىگىز رەتنىڭ ئىگىزلىكى بىلەن تەڭ بولغاچقا، ئەڭ كەينىدە ئولتۇرغان تاماشچىلارمۇ ئەڭ ئالدىنقى ناخشىنىڭ ئوچۇق ئاڭلىنالايدىكەن.

تىياتىر مۇسابىقىسى باشلىنىپ، بىرىنچى بولۇپ تىراگېدىيە ئىجادىيىتى شائىر ئائىسكوپىلوس يازغان «پرومىتى» ئويىنىلىپتۇ. بۇ تىياتىرنى ئاپىتور ئەپسانىۋى ھېكايىگە ئاساسەن يازغان بولۇپ، ئۇنىڭدا مۇنداق بىر ۋەقە ھېكايە قىلىنغان: گېكاتنادىم (پرومىتى باش خۇدا زېۋىسنىڭ ئىلاھىي ئوتىنى ئالەمدىكى كىشىلەرگە ئوغرىلاپ بەرگەن؛ ھەم ئىنسانلارغا تاماق پىشىش، ئىسسىنىش ۋە مېتال ئېرىتىش، قورال ـ سايمان ياساش قاتارلىقلارنى ئۆگىتىپ قويغان، شۇڭلاشقا زېۋىسنىڭ قاتتىق جازاسىغا ئۇچرىغان. لېكىن پرومىتى باش ئەگمىگەن، ھەرخىل ئازاپ ـ ئوقۇبەتكە چىدىغان. ئاخىرىدا، قەھرىمان ھېركۇلىسنىڭ ياردىمى بىلەن ئازاتلىققا چىققان؛ مۇسابىقە توغرىسىدىكى بەلگىلىمە بويىچە، بۇ بىر ـ بىرىگە ئۇلىشىپ كېتىدىغان 3 تىياتىردىن تەركىب تاپقان تراگېدىيە بولۇپ، «ئۇچ قىسىملىق ئەسەر» دەپ ئاتىلىدىكەن. ئاپتور سەھنە ئەسىرى يېزىپلا قالماي، بەلكى مۇزىكىسىنى ئۆزى ئىشلەيدىكەن، ئۆزى رىژىسور-لۇق قىلىپ، ئۆزى ئويناپ چىقىدىكەن.

ئوركېستىر مۇزىكا چېلىشى بىلەن تەڭ پۈتۈن مەيدان جىمجىتلىققا چۆكىدىكەن. ئوركېستىر دېگىنى، ئەمەلىيەتتە، ئىككى مۇزىكانتچى بولۇپ، ئۇنىڭ بىرى قوش نولۇق نەي، يەنە بىرى چىلتار چالغان. ئۇلار مۇزىكا چالغان چاغدا، 12 كىشىلىك

ئاخشا ئەتىدى مۇڭلۇق ئاخشا ئېيتىشقا باشلايدىكەن. سەھەنىڭ پەردىسى بولمىغاچقا، ئەرتىسلەر سەھنىگە چىقىپ ئوز ئورۇنلىرىنى تېپىپلا، ئويۇن قويۇشقا باشلايدىكەن.

— ۋاي، ئىككى ئەرتىس بار ئىكەن!

— كىيىملىرى ۋە ئوتۇگى نىمە دېگەن ئېسىل - ھە!

دەپ چۇقان سېلىشىپتۇ تاماشىچىلار ئەرتىسلەر سەھنىگە چىقمان هامان.

بۇ ھەقىقەتەن يېڭىلىق بولۇپتۇ، چۇنكى بۇنىڭدىن ئىلگىرى سەھنىدە باشتىن - ئاخىر بىر ئەرتىس بولىدىكەن. ئۇ يۇز-لىرىگە نىقاپ تارتىپ، نوۋەت بىلەن بىرنەچچە رول ئويناپ چىقىدىكەن ھەم ناخشا ئەتىدىنىڭ باشلىنىشى بىلەن دىيالوگلار شىدىكەن. دىمەك ئائىسكۇيلوس ئىككى ئەرتىس سەھنىگە چىقىپ، ئەرتىسلەر ئوزئارا سوزلىشىدىغان ئىشنى تۇنجى قېتىم ئىجات قىلغان. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىلگىرى ئەرتىسلەر نىقاپ تارتىدىغان بولسىمۇ، لېكىن كىيىم - كېچەككە ئانچە دىققەت قىلمايدىكەن. بۇ قېتىم ئائىسكۇيلوس بىلەن يەنە بىر ئەر-تىس چىرايلىق كىينىگەن، ئىچىگە پاختا تىقىۋالغان ھەم ئىگىز پاشنىلىق ئوتۇك كىيگەن ھالدا سەھنىگە چىققاشقا، ئۇلار ئىنگىز ۋە گۈرۈي بولۇپ كورۇنۇپتۇ. بۇ يېڭىلىقتىن تاماشىچىلار ھەيران قېلىپتۇ، ئەلۋەتتە رازى بولۇپتۇ.

ئويۇن جىددى داۋاملىشىپتۇ. ئويۇقسىزلا بوران چىقىپ ئوت ئوغرىلاپ ئىنسانلارغا بەخت ئېلىپ كەلگەن پروھىتنى ياۋۇز ئوت خۇداسى تەرىپىدىن يالاپ ئېلىپ چىقىلىپتۇ، ئوت خۇداسى زېۋىسنىڭ ئارزۇسى بويىچە پرومىتنى قاقاس كاۋكاز تېغىنىڭ تىك قىياسىغا باغلاپ قويۇپتۇ، ھەركۈنى ئىلاھى بۈركۈت كېلىپ، ئۇنىڭ يۈرەك - باغرىنى چوقۇپتۇ. كېيىچىدىن ئۇنىڭ

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى
www.uyghurkitap.com

يارىنى ساقايسا، تاك ئاتقاندا ئىلامى بۇرۇكۇت كېلىپ يەنە جوقۇپتۇ، لېكىن پرومىتى كوكرەك كېرىپ ھەرگىز باش ئەگمەپتۇ. دەريا خۇداسى تۇلپار مىنىپ ئۇچۇپ كېلىپ، ئۇنى زېۋىس بىلەن يارىشىشقا دەۋەت قىلغاندا، ئۇ قەيسەرلىك بىلەن مۇنداق دەپتۇ:

— ياق، ھەرگىز يارا شمايمەن. زېۋىسنىڭ خانىلىق ھوقۇقى ئاغدۇرۇپ تاشلانمىغىچە، ئازاپ - ئوقۇبەتلەر تىنىڭ چېكى بولمايدۇ!

شۇ زامان تاماشچىلار ئارىسىدىن قىزغىن ئالقىش سادالىرى كوتىرىلىپتۇ. كىشىلەر پرومىتىنىڭ بۇ ھەردانە سۆزلىرىدىن قاتتىق تەسىرلىنىپتۇ.

ئاخىرىدا، قەھرىمان ھېركۇلىس سەھنىگە چىقىپتۇ. بۇ ۋاقىت چېغىدىلا ئىككى زەھەرلىك يىلاننى ئولتۇرغان بۇ قەھرىمان ھىلىقى مۇقەددەس بۇركۇتنى ئولتۇرۇپ، ئاخىر پرومىتىنى قۇتقۇزۇپتۇ. تاماشچىلار يەنە بىر قېتىم قىزغىن ئالقىش ياڭراتىپ، زورۇقۇنلىققا قارشى تۇرۇشقا جۇرئەت قىلغان ئىنسانلارغا بەخت يارىتىش ئۈچۈن ئۆزىنىڭ بارلىقىنى قۇربان قىلىشتىن باش تارتمىغان پرومىتىنى مەدھىيىلەشپتۇ.

تېراگېدىيەدە تارتىلىدىغان ئىقاپلار

تياتر بايرىمدا، تياترخانىدا بىر كۈندە ئۈدا نەچچە تياتر ئويناپدىكەن، ئارىلىقتا دەم ئېلىشمۇ بولمايدىكەن. ئەگەر ئويۇن كۆپلەرنى تەسىرلەندۈرەلمىسە، تاماشىچىلار ئېلىپ كەلگەن پىمەك ـ ئۇچمەكلىرىنى ئېلىپ، يەپ ئۇچىپ ئولتۇرۇشىدىكەن ھەتتا سەھنىگە تاش ئاتىدىكەن. بەلكىمىگە ئاساسەن ئويۇنلار باھالىنىپ 3 دەرىجىگە ئايرىلىدىكەن: بىرىنچى دەرىجىلىكلىرى مۇۋاپىقىيەتلىك، ئۇچىنچى دەرىجىلىكلىرى مۇۋاپىقىيەتسىز دەپ باھالىنىدىكەن. بىرىنچى دەرىجىلىگىگە بىر قوي مۇكاپات بېرىلىدىكەن، تياتر تۈگىگەندىن كېيىن، تاماشىچىلار ئويلىرىگە قايتقىچە تياترلارىدىكى ئەڭ ياخشى ناخشىلارنى ئوقۇپ ماڭىدىكەن.

ئائىسكۈيلوس ملادىدىن ئىلگىرى 5 ـ ئەسىردە ئوتكەن قەدىمقى يۇنانىدىكى ئەڭ مەشھۇر 3 تراگىدىيچىنىڭ بىرسى. ئۇ كىچىك چېغىدىن تارتىلا ھەققانىيەت تۈيغۇسى ۋە ۋەتەنپەرۋەرلىك قىزغىنلىغىغا ئىگە بولۇپ، مارافون ئۇرۇشىغا قاتنىشىپ، پىرسىيە تاجاۋۇزچىلىرىغا قارشى تۇرغان. رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، ئۇ پۈتۈن ئومرىدە 70 تراگىدىيە ۋە كومىدىيە يازغان، 13 قېتىم مۇكاپاتلانغان. ئۇ ۋاپات بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئوغلى دادىسى قالدۇرۇپ كەتكەن ئەسەرلەرنى ئويناپ چىقىپ، 4 قېتىم غەلبە قازانغان. ئەمما ئۇنىڭ تراگىدىيلىرىدىن ئاران 7 سىلا بۈگۈنگىچە ساقلىنىپ قالغان. «چۈشەكىكە چۈشكەن پرومىتى» بۇنىڭ ئىچىدىكى ۋەكىللىك خاراكتېرىغا ئىگە مەشھۇر ئەسەر بولۇپ ھىساپلىنىدۇ.

قەدىمقى يۇنان تياترلىرى دۇنيا تياتر تارىخىدا شانلىق ئورۇن تۇتىدۇ. قەدىمقى يۇنانىنىڭ نۇرغۇن تياترلىرى ھازىرمۇ ئوزگەرتىپ ئويناۋاتىدۇ. ھازىرقى زامان يۇنان تياتىر بايرىمى 1938 ـ يىلدىن تارتىپ ئوتكۈزۈلۈشكە باشلىغان. ھازىرقى كۈندىمۇ ئافىنا شەھرىدە دائىم قەدىمقى يۇنان تياترلىرى ئويناپتۇ.

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكتى
www.uyghurkitap.com

ئولىمپىيەدىكى ماھارەت كورسىتىش يېغىنى

ھاۋا ئوچۇق ياز كۈنلىرىنىڭ بىرى ئىدى. يۇنانىنىڭ جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان ئولىمپىيە شەھرىدىكى دەريادا زىننەتلەنگەن نۇرغۇن كېمىلەر توختاپ كەتكەن ئىدى. بۇ كېمىلەرنىڭ بەزىلىرى يۇنانىنىڭ ھەرقايسى قەلئەلىرىدىن، بەزىلىرى قارا دېڭىز، ئوتتۇرا دېڭىز بويىلىرىدىكى ۋە يىراق ئىسپانىيەدىكى يۇنان قەلئەلىرىدىن كەلگەن ئىدى. شەھەرنىڭ ئىچى - تېشى غۇۋا - غۇۋا ئادەملەرگە، ھارۋىلارغا تولغان ئىدى. كىشىلەر چىرايلىق ياسىنىۋېلىشقان بولۇپ، بۇلار ماھارەت كورسىتىش يېغىنىغا قاتنىشىدىغان تەنھەرىكەتچىلەر ۋە تاماشىچىلار ئىدى. ھەر 4 يىلدا بىر قېتىم ئوتكۈزۈلىدىغان ئولىمپىيە ماھارەت كورسىتىش يېغىنى ئېچىلىش ئالدىدا تۇراتتى. بۇ تېچلىق بايرىمى ئىدى، چۈنكى ماھارەت كورسىتىش يېغىنى مەزگىلىدە ھەممە ئۇرۇش توختىتىلىشى كېرەك ئىدى.

— ئېخ، مۇقەددەس ماكان، مۇقەددەس ئولىمپىيەگە كەلدۇق! — دېدى ھاياجاندا بىر بوۋاي قىرغاقتا چىقىپلا يېنىدىكى 10 ياشلارغا كىرگەن ئوغۇل بالىغا.

— ۋاي - ۋۇي ..... — قىرغاقتىكى ۋەگىگا - رەك مەنزىرىلەرنى كورگەن بالىنىڭ كوزلىرى ئالىچەكمەن بولۇپ، تىلى گەپكە كەلمەي قالدى. ھەممىلا يەرگە چېدىرلار تىكىلگەن، ئادەتتىكى ئويلەر سېلىنغان بولۇپ، كىشىلەر ۋار - ۋۇز

قىلىشپ سودا - سېتىق قىلىشۋاتقان كىدى.

— يۇر، بالام، بىز ئاۋال مۇقەددەس كۇرمانغا بېرىپ ئىلاھىمىز زېۋىسقا تاۋاپ قىلايلى، — بوۋاي سوزلىگەن پېتى بالىنى يېتىلەپ بىر دوگلۇككە قاراپ مېڭىپتۇ.

مۇقەددەس كۇرمان تەرەپ زېۋىس خۇداغا تاۋاپ قىلغۇچىلار قوشۇنى بىلەن تولغان ئىكەن. كىشىلەر ئىس چىقىشۋاتقان ئىسرىق سۇيۇسقا قاراپ توپ - توپى بىلەن، تەرتىپلىك هالدا كېتىشۋاتقان ئىكەن. بوۋاي بالىنى باشلاپ، ئىسرىق سۇيۇسى ئالدىدا تەقۋادارلىق بىلەن تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ ئاندىن بىر قوي پۇتىنى چىقىرىپ مۇتقا تاشلاپتۇ.

— چوڭ دادا، ئاۋۇ نېمە؟ — دەپ سوراپتۇ بالا ئەتراپتىكى كىچىك ئىمارەتلەر ۋە خاتىرە هەيكەللىرىنى كورسىتىپ.

— هە، ئۇ هەرقايسى قەلئەلەر زېۋىس خۇداغا ئاتىغان نەرسىلەرنى قويىدىغان ئامبار. ئاۋۇ خاتىرە هەيكەللىرى بولسا، — دەپتۇ بوۋاي هاياجان بىلەن، — ماهارەت كورسەتكەن ئۇتۇقچىلار ئۈچۈن تۇرغۇزۇلغان. بۇ نېمە دېگەن كاتتا شان - شوهرەت - هە!

ئاندىن كېيىن بوۋاي بالىنى مۇقەددەس كۇرماندىكى ئاساسلىق ئىمارەتكە — زېۋىس ئىبادەتخانىسىغا باشلاپ كىرىپتۇ.

ئىبادەتخانىنىڭ دەرۋازىسىدىن كىرىپلا، بالا كوز ئالدىدىكى زېۋىسنىڭ پۈتۈنلەي قىممەتلىك مەرۋايىت، ئالتۇن ۋە پىل چىشىدىن ياسالغان هەيۋەتلىك هەيكىلىنى كورۈپ هاڭ - تاڭ بولۇپ قېتىپلا قىلىپتۇ.

— بالام، بۇ هەيكەل بىز يۇنانلىقلارنىڭ پەخرى - ئىپتىخارى ۋە شان - شەرىپى. بۇنى بىر كورمىگەن ئادەم ئومۇر

بويى ئارماندا قالدۇ. بىز يۇنانلىقلار ئولوغ زېۋىسىغا تاۋاپ قىلىش ئۈچۈن ھەر 4 يىلدا بىر قېتىم ماھارەت كورسىتىش يېغىنى ئوتكۈزىمىز!

2 - كۈنى تاڭ ئاتماستىلا بوۋاي بالىنى ئويغىتىپ، ماھارەت كورسىتىش مەيدانىغا كېلىپتۇ. بۇ مەيدان تاغ باغرىغا ياسالغان تەنھەركەت مەيدانى بولۇپ، ئۇنىڭغا 40 مىڭ تاماشىچى سىغىدىكەن. ئولار كەلگەندە مەيدانغا ئادەم لىق توشقان ئىكەن.

كۈن چىقىش بىلەنلا، سېگنال ئاۋازى ياڭراپتۇ، تەنھەركەت مەيدانى شۇ زامات تىنچلىنىپتۇ. كىشىلەر توق قىزىل كىيىم كىيگەن رېپىرىلەر ۋە ماھارەت كورسەتكۈچىلەرنىڭ باشلىقلىرىنىڭ مەيدانغا كىرگەنلىگىنى ھەممە مەيدانىنى بىر ئايلىنىپ چىققانلىغىنى كورۈپتۇ. شۇ ئەسنادا، مەيدانداغى قولاقنى پاكار قىلىۋەتكۈدەك تەنتەنە سادالىرى كوتىرىلىپتۇ.

ئارقىدىنلا ئىككىنچى قېتىملىق سېگنال چېلىنىپتۇ. بىر جارچى سەھنىگە چىقىپ ئونلۇك ئاۋاز بىلەن ۋاقىراپتۇ:

— يۇگۇرۇش مۇسابىقىسىغا قاتنىشىدىغانلار مەيدانغا كىرسۇن!

تەنھەركەتچىلەر مەيدانغا كىرگەندىن كېيىن، جارچى رېتى بويىچە ھەربىر تەنھەركەتچىنىڭ ئىسمىنى، پەسلىسىنى، قايسى قەلئەدىن ئىكەنلىگىنى ۋە تۇغۇلغان يېرىنى ئوقۇپتۇ ھەمدە ئونلۇك ئاۋاز بىلەن تەنھەركەت يېغىنىغا قاتناشقانلاردىن، بۇ تەنھەركەتچىلەرنىڭ پۇقرالىق ھوقۇقىدىن گۇمانلىنىدىغانلار بارمۇ، دەپ سوراپتۇ.

— بۇ نىمە قىلغىنى؟ — دەپ سوراپتۇ بالا قىزىقىپ بۇۋايىدىن.

— ئۇلارنىڭ پۇقرالىق سالاھىتىنى تەكشۈرۈۋاتىدۇ. ئەگەر يۇنانلىق بولمىسا، ياكى قۇل، جازالانغان كىشى بولسا، ئۇنىڭ ماھارىتى كورىستىش ھوقۇقى بولمايدۇ.

مەيداندا بىرئاز جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرۈپتۇ. سوئال قويىدىغانلار مۇ چىقماپتۇ، شۇنىڭ بىلەن تەنھەركەتچىلەر بىر-بىرلەپ قەسەم بېرىپتۇ، مۇراسىم شۇنىڭ بىلەن تاماملىنىپتۇ.

يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى باشلىنىپتۇ. بەدەنلىرىگە زەيتۇن يېغى سۈرتكەن تەنھەركەتچىلەر چەك تارتىش ئارقىلىق 5 گۇرۇپپىغا بولۇنۇپ، قىسقا مۇساپىلىق يۈگۈرۈش مۇسابىقىسىغا چۈشۈپتۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن گۇرۇپپىلاردا ئۇتۇپ چىققۇچىلار ئارا مۇسابىقە بولۇپتۇ. نەتىجىدە ياش بىر ئاقسۆڭەك چىمپىيون بولۇپ چىقىپتۇ. بەلگىلىمە بويىچە، بۇ قېتىمقى ئولىمپىيە بايرىمى چىمپىيۇن بولغانلارنىڭ نامى بىلەن ئاتىلىدىكەن.

— بۇ بىزنىڭ قەلئەدىن، — دەپتۇ ھاياجانلانغان بوۋاي بالىنى باغرىغا چىڭ بېسىپ، — بۇ قەلئەمىزنى مەڭگۈلۈك شوھرەتكە ئىگە قىلدى!

بۇ ئاساسلىق مۇسابىقىدىن كېيىن، يەنە ھەر خىل مۇساپىلىق يۈگۈرۈش مۇسابىقىلىرى ئوتكۈزۈلۈپتۇ. ئۇنىڭ كەينىدىن ھەممىدىن بەك ئالقىشلىنىدىغان چېلىش مۇسابىقىسى باشلىنىپتۇ: چېلىشچىلار باشلىرىغا منىڭ قالپاق كىيگەن، بىلەكلىرىگە تومۇر مىخلىق كەمەر باغلىغان بولۇپ، كىمكى قارشى تەرەپنى يەرگە 3 قېتىم يىقىتالسا، شۇ غالىپ ھىساپلىنىدىكەن. چېلىشتا يېڭىلىپ يۈز-كۆزلىرى قانغا مىلەنگەن بىرسىنىڭ مەيداندىن كوتىرىپ ئېلىپ چىقىپ كېتىلگەنلىكىنى كورگەن ھىلقى بالا قورقىنىدىن يۈزىنى چوڭ دادىسىنىڭ تىزىغا قويۇۋېلىپتۇ.

ئەتىسى تاڭ سەھەردە، بوۋاي بالىنى باشلاپ يەنە

www.uyghurkitap.com

تەنھەركەت مەيدانىغا كېلىپتۇ. بۇگۈن دېسكا ئېتىش، نەيزە ئېتىش ۋە يىراقتا سەكرەش مۇسابىقىسى ئېلىپ بېرىلىدىكەن. يىراقتا سەكرەش مۇسابىقىسىگە قاتنىشىدىغان تەنھەركەتچىلەرنى رەپىرى مەخسۇس تەييارلانغان دوڭگە ئېلىپ كېلىپتۇ. ئۇلار نەشىۋت شەكىللىك يالىڭ تۇتقان ئىككى قولىنى ئالدىغا سۇنۇپ تۇرۇپ تۇ. رەپىرى "سەكرەڭلار!" دەپ بۇيرۇق بېرىش بىلەن تەڭ ئۇلار قوللىرىنى كەينىگە سىلكىگەن ھالدا كۈچەپ تۇرۇپ سەكرەپتۇ. دېسكا ئېتىش مۇسابىقىسىغا قاتنىشىدىغان تەنھەركەتچىلەر ئوك قولىغا ئېغىر دېسكىنى ئېلىپ، بىرنەچچە قېتىم پىقىراپ، ئاندىن سول قولىنى ئوڭ تىزىغا تىرەپ، بەدىنىنى رۇسلاپ تۇرۇپ ئېتىپتۇ. نەيزە ئېتىشقا كەلسەك، بۇنىڭدا يىراقتا ئېتىشلا ئەمەس، بەلكى قارىغا تەككۈزۈشمۇ مەقسەت قىلىنىدىكەن. مۇسابىقە نەتىجىسىدە، بۇ بىر نەچچە تۇر بويىچە يەنىلا ھىلىقى ياش ئاقسوڭەك ئوتۇپ چىقىپتۇ.

— نىمە دېگەن كاتتا شەرەپ، بۇ! — دەپ توختىماي ۋاقىراپتۇ بوۋاي.

ماھارەت كورىستىش يېغىنىنىڭ ئاخىرقى كۈنى ھارۋا ۋە ئات چاپتۇرۇش مۇسابىقىسى بولۇپتۇ. 4 ئات قوشۇلغان ئۇرۇش ھارۋىسى چېپىش باشلانغان ئورۇندىكى خادىدىن 12 قېتىم ئايلىنىپتۇ. چەۋەندازلارنىڭ تىزگىنىنى قاتتىق تارتقان ھالدا ئايلىنىش لىنىيى كىشىلەرنى ھەيرەتتە قالدۇرۇپتۇ. تۇيۇقسىزدىن بىر ئۇرۇش ھارۋىسى چەۋەندازنىڭ بىخەستىلىكى قىلىشى بىلەن ئورۇلۇپ چۈشۈپ چۈل - چۈل بولۇپ كېتىپتۇ. ئاخىرقى مەنزىلگە ئاز قالغاندا، چەۋەندازلار سەكرەپ چۈشۈپ، تىزگىنىنى تۇتقان پېتى ئۇچقاندەك كېتىۋاتقان ئاتلار بىلەن بىللە چېپىپ ئاخىرقى نۇقتىغا بېرىپتۇ.

هارۋا ۆه ئات چاپتۇرۇش مۇسابىقىسى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، زېۋىس ئىسمىدىكى يېزىدا داغدۇغىلىق مۇكاپات تارقىتىش مۇراسىمى ئوتكۈزۈلۈپتۇ، جارچى ھەرقايسى مۇسابىقە تۈرلىرى بويىچە ئۇتۇپ چىققۇچىلارنىڭ ئىسىم - پامىلىسى، قاراشلىق قەلئەسى ۋە تۇغۇلغان يىرىنى ئوقۇپتۇ. رېپىرلەر ئۇتۇپ چىققۇچىلارنىڭ بېشىغا داغدۇغا بىلەن گۈل چەمبىرەك كىيدۈرۈپتۇ.

— بۇ نېمە؟ — دەپ سوراپتۇ بالا چۈشەنمەي.

— بالام، بۇ ئاددى گۈل چەمبىرەكنى سەل چاغلىما، — دەپتۇ جەددى قىياپەتتە بوۋاي، — گۈلچەمبىرەكتىكى زەيتۇن دەرىخى شاخلىرى يۇرتىمىزدىكى زەيتۇن دەرىخىدىن كېسىپ كېلىنگەن. بۇ ئالتۇن ۋە مەرۋايىتتىنمۇ قىممەتتۇر. بۇنداق مۇكاپاتقا ئېرىشكەنلەر مەڭگۈ كىشىلەرنىڭ ھورمىتىگە ئېگە بولىدۇ!

مۇكاپات تارقىتىلىپ بولغاندىن كېيىن نامايىش باشلىنىپتۇ. ھەممىنىڭ ئالدىدا رېپىرلەر، ئاندىن كېيىن مۇشۇ قېتىملىق ماھارەت كورىستىش يېغىنىدا ئۇتۇپ چىققۇچىلار مېڭىپتۇ. ئۇلار رەڭگا - رەڭ كىيىم كىيگەن، باشلىرىغا زەيتۇن دەرىخىنىڭ شاخلىرىدىن ياسالغان گۈلچەمبىرەك تاقىغان، قولىرىغا پالما دەرىخى شېخى تۇتقان ھالدا نامايىش قىلىپتۇ. گۈلارنى راھ بىلار، ئەلچىلەر ۋە ماھارەت كورىستىش يېغىنىنىڭ خادىملىرى ئارقىغا ئېلىپ مېڭىپتۇ. ئەينىڭ تەڭكەش قىلىشى بىلەن، ئۇلار ناخشا توۋلىغان ھالدا ئاستا - ئاستا ئىلگىرىلەپتۇ. كىشىلەر شات - خورام‌لىق ئىچىدە، ئۇتۇپ چىققۇچىلارغا تەنتەنە قىلىپتۇ ۋە گۈل چېچىپتۇ.

نامايىشچىلار قوشۇنى تۈيۈقسىزلا توختاپ قېلىپتۇ. ئەسلىدە گۈلار ئىسرىق سۈپىسى ئالدىغا كېلىپ قالغان بولۇپ، بۇ يەردە

www.uyghurkitap.com

مۇسابىقىدە ئوتۇپ چىققۇچىلار خۇدانىڭ شۈكرى ئېيتىپ، ئاۋاپ قىلىدىكەن. ئاخىرىدا، ئۇلار كاتىتا بىر ئىمارەتكە كىرىپ كېتىپتۇ.

— قايتايلى، بالام، — دەپتۇ بوۋاي بالىنى تارتىپ، — بۇ ئىمارەت ئىچىدە كاتىتا زىياپەت تەييارلاندى، بىراق، بۇ ئوتۇپ چىققۇچىلار ۋە ئەمەلدارلار ئۈچۈن تەييارلانغان، بىزنىڭ نىسۋىمىز يوق.

— ئۇنداقتا ماھارەت كورىستىش يىغىنى ئاياقلىشىپ تۇ - دە؟

— ياق، ئوتۇپ چىققۇچىلار ئۈچۈن ئېيتىقاندا بايرام تېخى تۈگىمىدى. ئۇلار ئوز قەلئەلىرىگە قايتقاندا، كوپچىلىك ئىنتايىن كەڭ كولەملىك تەبرىكلەش يىغىنى ئېچىپ ئۇلارنى قارشى ئالىدۇ. بۇ قېتىم بىزنىڭ قەلئىمىز ئالى شوھرەت قازاندى، يېز تېز قايتىپ، قەلئەمىزنىڭ قارشى ئېلىش يىغىنىغا قاتنىشايلى!

— ماھارەت كورىستىش يىغىندا مۇكاپاتلىنىش نىمە دىگەن شەرەپلىك ئىش - ھە! — دەپتۇ ھىلىقى بالا ھەۋەس بىلەن.

— شۇنداق، ئۇ ئومۇر بويى كىشىلەرنىڭ ھورمىتىگە سازاۋەر بولىدۇ؛ قەلئە ئالدىدىكى ھەممە مەجبۇرىيەتلىرى كېچىرىم قىلىنىدۇ، تىياتىرخانىلاردا ئۇنىڭ ئۈچۈن پەخرى ئورۇن ئېلىپ قويۇلىدۇ، جامائەت سورۇنلىرىدا ئۇنىڭ ھەيكىلى تۇرغۇزۇلىدۇ، ھەتتا ئۇنىڭغا ئومۇر بويى تۇرمۇش پۇلى بېرىلىپ تۇرىدۇ!

ئولىمپىيە ماھارەت كورىستىش يىغىنىنىڭ ئوتكۈزۈلۈشى قەدىمقى يۇنانىدا تەنتەربىيە ھەرىكىتىنىڭ گۈللەپ راۋاجلانغانلىغىـ

نى ئەكس ئەتتۇرىدۇ. دائىم ئۇرۇش بولۇپ تۇرغاچقا، جەڭ چىلەردە قەيسەر روھ ۋە ساغلام بەدەن بولۇش تەلەپ قىلىنغان، شۇڭلاشقا تەنتەربىيە مەشقى ۋە ماھارەت كورسىتىش مۇھىم ئىجتىمائى ئىشلاردىن بولۇپ قالغان. بۇ پائالىيەت زېۋىس خۇداغا تاۋاپ قىلىش بىلەن بىرلىشىپ، ملادىدىن ئىلگىرى 8 - ئەسىرگە كەلگەندە، پۈتۈن يۇنان مىقياسىدىكى مۇسابىقە يىغىنى بولۇپ شەكىللەنگەن. بىرىنچى قېتىملىق ئولىمپىيە ماھارەت كورسىتىش يىغىنى ملادىدىن ئىلگىرى 776 - يىلى ئوتكۈزۈلگەن. ئۇنىڭدىن كېيىن، ھەر 4 يىلدا بىر قېتىم ئوتكۈزۈلگەن. بىرىنچى قېتىملىق يىغىندىكى ھەركەت تۈرى پەقەت 200 مېتىرغا يۈگۈرۈش مۇسابىقىسىدىنلا ئىبارەت بولغان، كېيىنكى چاغلارغا كەلگەندە، ھەركەت تۈرلىرى بارا - بارا كوپەيتىلىپ، چىلىش، بوكسۇرلۇق قاتارلىقلار قوشۇلغان. لېكىن ئايالىلار مۇسابىقىگە قاتنىشالمىغان، يەنە كېلىپ مۇسابىقىنىمۇ كورەلمىگەن. ئەگەر قايسى بىر ئايالنىڭ مۇسابىقە كورگەنلىگى بىلىنىپ قالسا، ئۇنى تىك ھالدىن غۇلىتىۋەتكەن. قەدىمقى ئولىمپىيە ماھارەت كورسىتىش يىغىنى ملادى 4 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىغا كەلگەندە يۇنانىنى بوي سۇندۇرغان رىم پادىشاسى تەرىپىدىن مەنئى قىلىنغان. شۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئىش 1 مىڭ 500 يىل ئۇزۇلۇپ قالغان. 1894 - يىلى، خەلقارا تەنھەركەت يىغىنى ئونۋېرسال دۇنيا تەنھەركەت يىغىنىنى ئولىمپىك تەنھەركەت يىغىنى دەپ ئاتاشنى قارار قىلغان. شۇنىڭدىن ئىلگىرى يىل ئوتكەنىدىن كېيىن، يۇنانىنىڭ ئافىنا شەھىردە 1 - قېتىملىق ئولىمپىك تەنھەركەت يىغىنى ئوتكۈزۈلگەن. شۇنىڭدىن كېيىن بۇنداق تەنھەركەت يىغىنى يەنىمۇ ئەزاسى بولغان دولەتلەردە نوۋەت بويىچە 4 يىلدا بىر ئوتكۈزۈلۈپ تۇرىدىغان بولغان. ھازىرقى ئولىمپىك تەنھەركەت يىغىنىڭ پەيدا بولۇش تارىخى ئەنە شۇ.

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

مارافون

سۆز بىلەمسىز؟ ئولىمپىك تەنبىھەركىتە يىغىندا، بىر مۇسابىقە ئۈرى بار، ئۇ "مارافون يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى" دەپ ئاتىلىدۇ، بۇ مۇسابىقىدا يۈگۈرۈش ئارىلىغى 42 كىلومېتر 195 مېتىر قىلىپ بەلگىلەنگەن. نېمە ئۈچۈن "مارافون يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى" دەپ ئاتىلىدۇ؟ نېمە ئۈچۈن ئارىلىقنى شۇنچىلىك قىلىپ بەلگىلەيدۇ؟ بىز بۇنىڭ تارىخىنى سوزلەپ ئوتەيلى.

مىلادىدىن ئىلگىرى 492 - يىلى ئەتىيازدا، ھازىرقى ئىران ئىگىزلىگىدىكى پېرسىيە ئىمپېرىيىسى كۈچلىگەن ئۇرۇش كېتىملىرى بىلەن يۇنانغا تاجاۋۇز قىلغان. بۇ تارىختا مەشھۇر بولغان يۇنان - پېرسىيە ئۇرۇشىنىڭ باشلىنىشى بولۇپ ھساپلىنىدۇ. پېرسىيە كېمە ئەترىدى كېتىۋاتقاندا توساتتىن قارا بۇران چىقىپ كېتىپ، 300 ئۇرۇش كېمىسى دېگۈدەك غەرق بولۇپ كېتىپتۇ، 20 نەچچە مىڭ لەشكەر بىلىنمىگا يەم بولۇپتۇ. شۇنداق قىلىپ پېرسىيە قوشۇنلىرى ئۇرۇش قىلمايلا گۇم بولۇپتۇ.

بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان پېرسىيە پادىشاسى دەر غەزەپ كە كېلىدۇ. ئىككىنچى يىلى ئەتىيازدا، يەنە يۇنانلىق ھەرقايسى قەبىلىلەرگە ئەلچى ئەۋەتىپ "توپا ۋە سۇ" تەلەپ قىلىپتۇ، مۇنىڭ مەنىسى سىلەر ئەل بولۇڭلار دېگەنلىك بولۇپ ئىبارەت ئىكەن. بەزى قەبىلىلەر پېرسىيە ئىمپېرىيىسىدىن قورقۇپ، دەرھال "توپا ۋە سۇ" تەقدىم قىلىپ ئەل بولىدىغانلىغىنى

بلدۇرۇپتۇ. لېكىن يۇنانلىق ئەڭ چوڭ ئىككى قەلئەسى ئافىنا بىلەن سپارتا قەتتىي قارشىلىق كورسەتكەن. ئافىنالىقلار پېرسىيە ئەلچىلىرىنى ئىگىز تاققا ئېلىپ چىقىپ چوڭقۇر ھاڭغا ئىتتىرىۋېتىپتۇ. سپارتالىقلار بولسا ئەلچىلەرنى قۇدۇق ئىچىغا ئېلىپ بېرىپ قۇدۇقنى كورستىپ تۇرۇپ:

— بۇنىڭ ئىچىدە توپىمۇ، سۇمۇ بار، قانچە لازىم بولسا شۇنچە ئال! — دەپ قۇدۇقتا تاشلىۋېتىپتۇ. بۇنىڭ ئاڭلىغان پېرسىيە پادىشاسى قاتتىق غەزەپكە كېلىپ ئۇرۇشنا ئەڭ تەجرىبىلىك بولغان پىشقەدەم سەركەردىلىرىنى چوڭ قوشۇنغا باشلاپ چى قىلىپ، 2 - قېتىم يۇنانغا يۇرۇش قىلدۇرۇپتۇ.

مىلادىدىن ئىلگىرى 490 - يىلى پېرسىيىنىڭ قۇدرەتلىك كېمە ئەترىدى ئېگەي دېڭىزىنى كېسىپ ئوتۇپ، ئافىنا شەھىرىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى 60 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى مارافون تۈزلەڭلىكىدە قورۇقلۇقتا چىقىپتۇ.

ئافىنا ئاسمىنىنى مۇنەۋەرز بولۇش خەۋپى قاپلاپتۇ: ئافىنالىقلار يۈگۈرۈش ماھىرى پىلىپپىدىنى خوشنا قەلئە سپارتاغا ياردەم سوراپ ئەۋەتىپتۇ. بۇ ئەلچى كېشىنى ھاڭ - تاڭ قالدۇرىدىغان سۇرئەت بىلەن، ئىككى كۈن ئىچىدە 150 كىلومېتىر يول يۈرۈپ سپارتاغا كېلىپتۇ. بىراق سپارتا ھوكۇمرانلىرى كونا ئورپ - ئادەتنى باھانە قىلىپ: "ھازىر بولمايدۇ، ئاسماندا تولۇن ئاي كورۈنگەندە ئاندىن ئەسكەر چىقىرىمىز" دەپ ئەسكەر چىقارغىلى ئۇنىمايدۇ! ئەسلىدە ئۇلارنىڭ ئەسكەر چىقارغىسى يوق ئىكەن.

يۈگۈرۈش ماھىرى بۇ كۈلكىلىك ئەۋەرنى ئېلىپ ئافىنالىقلارغا قايتىپ كېلىپتۇ. ئافىنا سەركەردىلىرى دەرھال پۈتۈن پۇقرالارنى تەشكىللەپ ئەسكەرلىككە ئېلىپتۇ، ھەتتا قۇللارنىمۇ ئېلىپتۇ: ئۇلار مەشھۇر لەشكەر بېشى مىلتىيادېسنىڭ باشچىلىغىدا مارافون

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

تۇزلەڭلىكىگە كېلىپ پىرسىيە قوشۇنلىرى بىلەن ئولۇم - كۆرۈم جېڭى قىلىپتۇ.

ئافشا قوشۇندا ئاران 10 مىڭ ئادەم بار ئىكەن، پىرسىيە قوشۇندا بولسا، ئېتىنلىلارغا قارىغاندا، 100 مىڭ ئادەم بولغان. كۆچلۈك دۈشمەنگە تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن مىلتىيادېس جەڭچىلەرگە:

— ئافشاغا قوللۇق كۈشنى سېلىنامىدۇ ياكى مەڭگۈ ئەركىن تۇرامدۇ، بۇ سىلەرگە باغلىق! — دەپتۇ.

— كۈشنى تەسىرلەندۈرىدىغان بۇ سۆز جەڭچىلەرنىڭ جەڭگىۋارلىقى ۋە جاسارىتىگە ئىلھام بولۇپتۇ.

جەڭدى جەڭ باشلىنىپتۇ. ئافشا قوشۇنلىرى مارافونىڭ تاغلىق، ئىگىز جايلىرىنى ئېگەللەپتۇ. بۇ جاي ئۈچ تەرىپى تاغلىق چىلغا بولۇپ، چوڭ يانتۇلۇق ئىكەن. شۇڭا بىر قارىپىلا تۇزلەڭلىككە جايلاشقان پىرسىيە قوشۇنلىرىنىڭ باريگاھىنى كۆرگىلى بولىدىكەن. بىر كۈنى تاڭ سەھەردە، مىلتىيادېس پۈتۈن قوشۇنغا، ئۇچقاندەك ئېتىلىپ چۈشۈپ، دۈشمەن باريگاھىغا ھۇجۇم قىلىشقا بۇيرۇق بېرىپتۇ. بۇ ئۇيۇقسىز ھۇجۇم پىرسىيە قوشۇنلىرىغا ئىنتايىن تەسادىپىي ئۇيۇلۇپتۇ. لېكىن ئۇزاق ئوتمەيلا پىرسىيە قوشۇنلىرى ناھايىتى تېزلىك بىلەن ئافشا قوشۇنلىرىنىڭ مەركىزىي سېپىدىن بوسۇپ ئوتۇپتۇ. ئافشا قوشۇنلىرى ئۇرۇشنا چىكىنىپتۇ، پىرسىيە قوشۇنلىرى قەدەممۇ - قەدەم قىستاپ كېلىپتۇ. مۇشۇنداق جەدى پەيتتە، ئافشا قوشۇنلىرى ئۇيۇقسىزلا تەرەپ - تەرەپتىن چۈقان كوتىرىشىپ، ئىنكىسى يان تەرەپتىن پىرسىيە قوشۇنىنى ئىسكەنجىگە ئېلىپتۇ. پىرسىيە قوشۇنلىرى ئافنا قوشۇنلىرىغا قوغلاپ زەربە بېرەمسۇ، دەپ سەپنى ئۇزارتىۋەتكەچكە، ھەر تەرەپتىن ھۇجۇمغا ئۇچراپ، بىر - بىرىگە قارىد-

يالماي، تەرەپ - تەرەپتىن قېچىپ كېلىدىغان چىقىۋالىتۇ.

ملىنيادېس بۇ غەلىبە خەۋىرىنى تېزدىن ئافىنالىغا يەتكۈزۈشنى، يەنىلا پىلىنپىسقا تاپشۇرۇپتۇ. بۇ يۈگۈرۈش ماھىرى يالانغان بولسىمۇ، يەنىلا بۇ ۋەزىپىنى مەردانىلىق بىلەن قوبۇل قىلىپتۇ. ئۇ ئۇچقاندەك تېز چېپىپ مارافوندىن ئافىنالىنىڭ مەركىزى مەيدانىغا يۈگۈرۈپ بېرىپتۇ ۋە تەشنالىق بىلەن خەۋەر كۈتۈۋېتىۋاتقان كىشىلەرگە "شادلىنىڭلار، كوپچىلىك، بىز غەلىبە قىلدۇق!" دەپتۇ - دە، يەرگە يىقىلىپ جان ئۈزۈپتۇ.

مارافون ئۇرۇشىنىڭ غەلىبىسى پۈتكۈل يۇنانىنى پىرسىيە ئىمپېرىيىسىنىڭ قوللىغا چۈشۈپ قېلىشتىن ساقلاپ قالغان هەمدە يۇنان يېرىم ئارىلىنىڭ ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىيىتىنىڭ گۈللىنىشىنى ئىلگىرى سۈرگەن.

بۇ قېتىمقى ئۇرۇشنىڭ غەلىبىسىنى خاتىرىلەش ۋە قەھرىمان پىلانىپسىنىڭ توھپىسىنى تەقدىرلەش ئۈچۈن 1896 - يىلى ئافىنادا ئوتكۈزۈلگەن 1 - قېتىملىق ئولىمپىك تەنھەرىكەت يىغىندا، بىر يېڭى مۇسابىقە تۈرىنى — مارافون يۈگۈرۈش مۇسابىقىسىنى قوشۇش بەلگىلەنگەن. تەنھەرىكەتچىلەر مارافوندىن باشلاپ يۈگۈرۈپ، ئاساسىي جەھەتتىن ئەينى زاماندا پىلىنپىس ماگنان يول بىلەن ئافىنالىغا بارغان، پۈتۈن مۇساپە 40 كىلومېتىر 200 مېتىر كېلىدىكەن. 1920 - يىلى، بۇ ئارىلىقنى تەپسىلى ئولچەشتە، 42 كىلومېتىر 195 مېتىر چىققان.

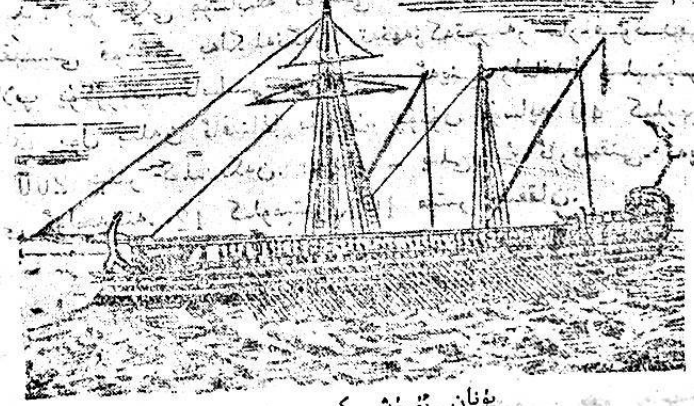
ئۇيغۇر كىتاب نەشرىياتى
www.uyghurkitap.com

مىستسلىنىيگە يۇرۇش قىلىش

مىلادىيدىن ئىلگىرى 415 - يىلى 6 - ئاينىڭ بىر كۈنى، تاڭ سەھەردە، ئافىنا ھەربىدىكى پورتنا تۇرۇۋاتقان نۇرغۇن ئۇرۇش كېمىلىرىدىن تەركىپ تاپقان قوشۇن پالىكەن چىقىرىپ، سەپەرگە چىقىشقا تەييارلىنىپتۇ.

— دۇت ..... — تۇيۇقسىز سىگنال ئاۋازى ئاڭلىنىپ، ھەممە يەرنى جىمجىتلىق بېسىپتۇ. 30 نەچچە پاشلىق بىر ھەربى قۇماندانلىق كېمىسىگە چىقىپ، چاراگىلىق ئاۋاز بىلەن ۋاقىرايتۇ:

— ئافىنا پۇقرالىرى، ئەزىمەتلەر! بۈگۈن، بىز شەرەپلىك

يۇنان ئۇرۇش كېمىسى

ۋەزىپە كۈتەشكە بارمىز، يەنى كۈزەل ئەدەم مۇنبەت ستىلىستىنى بويىسۇندۇرۇشقا بارمىز. كۇ يەردە ئەڭ ئەرزان قوللار، سانسىز نەغان ئالتۇن، كۈمۈش بار! ئەگەر بىز بارمىساق، بۇ جاي سىز پارتالقلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ كېتىدۇ! پۇقرالار، ئەزىمەتلەر! ھازىر سەپەرلىمىزگە ئاق يول تىلەش ۋە يورۇشمىزنىڭ غەلبىسى قىلىشى ئۈچۈن، كۈلوغ خۇداغا دۇئا - تىلاۋەت قىلايلى!

بۇ سۆزنى قىلغان كىشى يىراقتا يورۇش قىلغۇچى قوشۇنغا لەشكەر بېشى بولغان باش سەركەردىلەرنىڭ بىرى ـ ئالكىبىياد ئىدى. ئۇ باش، كېلىشكەن كىشى بولۇپ، قابىلىيەتلىك ـ بىلىملىك ئىكەن. ۋە ئەينى زاماندىكى مەشھۇر پەيلاسوپ سوكراتنىڭ شاگىرتى بولغان ئىكەن. ئۇ سۆزلەپ بولغاندىن كېيىن ـ ئىستىرق سۆيۈنسىدىن ئىس كوتىرىلىپتۇ، لەشكەرلەر ۋە سەركەردىلەر قەدىمى كورپ ـ ئادەت بويىچە ھاراق سۇچ تاۋاق قىلىپتۇ. كۈنىگدىن كېيىن، كېمىلەردىن ۋە تېرغاقتىن مەدھىيە ناخشىلىرى كوتىرىلىپتۇ، كېمە ئەترەتى ئۈزۈن سەپ بولۇپ، ئاستا ـ ئاستا پورتتىن چىقىپ دېڭىزغا قاراپ يول ئېلىپتۇ.

كۈنىگدىن 16 يىل ئىلگىرى ئافىنا بىلەن سپارتا يونانغا خوجايىنلىق قىلىش ھوقۇقىنى تالىشىپ كۈرۈش قىلغان. بۇ كۈرۈش 10 يىل داۋام قىلغان. ھېچقايسى تەرەپ غەلبە قىلالمىغاچقا، مىلادىدىن ئىلگىرى 421 - يىلى "50 يىللىق ئىتتىپاق كېلىشىمى" تۈزۈلگەن. 2 - يىلى ياش ئالكىبىيەدىس ئافىنا سەركەردىسى بولۇپ سايلانغاندىن كېيىن، سىتىسلىسىگە ھەربىي يۈرۈش قىلىپ، سپارتاغا زەربە بېرىشكە كۈچىنىڭ يېتىچە قۇتۇراتقۇلۇق قىلغان. ئالكىبىيەدىسنىڭ نۇقتىلىق نۇرغۇن ئادەملەرنى تەستىلەندۈرگەن، ئاخىرىدا پۇقرالار

www.uyghurkitap.com

قۇرۇلتىيى گۇنىڭ يىراقتا يۇرۇش قىلىش پىلانىنى تەستىقلىغان شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا بۇ قېتىمقى يىراقتا يۇرۇش قىلىشنىڭ لەشكەر بېشى قىلىپ تەينىلەنگەن. نىكىتىن يىراقتا يۇرۇش قىلىشقا قارشى تۇرغان ھەتتا ئالكىبىيەدېسنى نام - ئاتاق ۋە بايلىقنى دەپ قارامايدىغان بىلەن يىراقتا يۇرۇش قىلماقچى بولۇۋاتقىدۇ، دەپ ئەيىپلىگەن بولسىمۇ، لېكىن پۇقرالار قورۇلتىيى گۇنىڭ ئالكىبىيەدېس بىلەن بىرلىكتە يىراقتا يۇرۇش قىلغۇچى قوشۇنغا لەشكەر بېشى بولۇشىنى بەلگىلىگەن.

كېيىنكى ئەتىردى سەپەرگە چىقىش ئالدىدا، ئافىنادا كىشىنى ھاڭ - تاڭ قالدۇرىدىغان بىر ۋەقە يۈز بەرگەن: بىر كۈنى كېچىدە، توت كوچىغا تۇرغۇزۇلغان نۇرغۇن ھېرمېس خۇدا-نىڭ خۇدا ھەيكەللىرىنىڭ يۈزى چوقۇپ تاشلانغان. ھېرمېس يۇنان قول سانائىتى ۋە سودا خۇداسى، شۇنداقلا دېڭىزچىلار ۋە سەيلى - سايا ھەتچىلەرنىڭ پېيىرى ئىكەن. خۇراپاتلىققا ئىشىنىدىغانلار بۇ يىراقتا يۇرۇش قىلىشتىن ياخشىلىق كەلمەيدىغانلىغىنىڭ ئالامىتى دەپ قارىغان. خۇداغا تەل تەككۈزۈدىغان بۇنداق چوڭ ۋەقەنى سۇرۇشتۇرۇشكە توغرا كەلگەن. ئەمەلىيەتتە، بۇنى ئالكىبىيەدېسنىڭ سىياسى رەقىبلىرى قىلغان ئىكەن. ئالكىبىيەدېس غەزەپكە كېلىپ بۇ ۋەقەنى دەرھال تەكشۈرۈشنى تەلەپ قىلغان، لېكىن سەپەرگە چىقىش ۋاقتىنى كېچىكتۈرۈشكە بولمىغاچقا، يىراقتا يۇرۇش قىلغۇچى قوشۇن يەنىلا بەلگىلەنگەن ۋاقىتتا يولغا چىققان.

كېيىنكى ئەتىردى ئافىنادىن چىقىپ، پېلوپونېس يېرىم ئارىلىنىڭ دېڭىز ياقىسىنى بويلاپ يۈرگەن. بۇ كېيىنكى ئەتىردىدە 100 دانە گۈرۈش كېمىسى بولۇپ، ھەر بىر كېمىنىڭ كەڭلىگى 6 مېتىر، ئۇزۇنلۇغى 40 نەچچە مېتىر، ئىگىزلىگى 3 قې-

ۋەت بولۇپ، 150 نەچچە دانە پالاق ئورنىتىلغان. ئۇلار جە-
نۇبىي ئىتالىيە بىلەن دېڭىز ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرىدىغان كېر-
كىراغا بارغاندىن كېيىن ئىنتىپاقداش قەلئىسىنىڭ كېمىلىرى
بىلەن قوشۇلۇپ، 134 دانە كېمىسى ۋە 50 پالاقلىق ئىنگىلىز
چوڭ كېمىسى بولغان چوڭ كېمە ئەترىدى بولۇپ شەكىللەن-
گەن. كېمىلەردە ئىنگلىز - يېنىك قوراللار بىلەن قوراللانغان
پىيادە لەشكەرلەر، ئاتلىق لەشكەرلەر، شۇنىڭدەك تاشچى، ياغاچ-
چى بولۇپ 30 نەچچە مىڭ ئادەم بار ئىكەن. ئۇنىڭدىن باشقا، 30 دانە سودا كېمىسىدە، ھەربىي لاۋازىمەتلىكلەر جۈملە-
دىن كومپلىگەن ئاشلىق ۋە قورغان سالىدىغان پۈتۈن يۇرۇشلۇق
سايمان بار ئىكەن. كېمە ئەترىدىنىڭ كەينىدە ئۇرغۇنلىغان تە-
جارەتكە چىققان سودا كېمىلىرى بار ئىكەن.

يىراقتا يۇرۇش قىلغۇچى كېمە ئەترىدى ئادرىياتىك دې-
ڭىزىدىن ئوتكەندىن كېيىن، ئىتالىيىنىڭ دېڭىز ياقىسىنى بويلاپ
غەربىي جەنۇپ تەرەپكە قاراپ يۇرگەن. ئانچە ئۇزاقتا قالماي،
سىتسىلىيە ئارىلىغا كەلگەن ھەمدە ئارالنىڭ شەرقىي تەرىپىدىن
قۇرۇقلۇققا چىقىپ سىراكىئوس ئاتلىق ئەسكەرلىرى بىلەن تۇ-
تۇشقان. شۇ چاغدا تاساددىي بىر ۋەقە يۈز بەرگەن: ئافسىنا
بىر دولەت كېمىسى ئەۋەتكەن، كېمىدىكىلەر پۇقرالار قۇرۇلتە-
يىنىڭ ئالكىبىيەدېس دەرھال ئافسىناغا قايتىپ سوتقا تارتىلىشۇن
دىگەن بۇيرۇقىنى ئېلىپ كەلگەن. ئەسلىدە ئالكىبىيەدېسنىڭ
سىياسىي رەقىبى ئۇنىڭ ئافسىنادا يوقلۇغىدىن پايدىلىنىپ، ئامال
قىلىپ ئالكىبىيەدېسنىڭ خۇداغا تىل تەككۈزگەنلىگى ۋە خەلقىگە
قارشى تۇرۇش نىيىتىدە بولۇش جىنايىتىنى سۈرۈشتە قىلىش
توغرىسىدا پۇقرالار قۇرۇلتىيىغا قارار ماقۇللاتقۇزغان.
ئالكىبىيەدېس ئائىلاج قوماندانلىق ھوقۇقىنى نىكىاسقا

www.uyghurkitap.com

ئوقىكۇزۇپ بېرىپ، ئوز كېمىسىگە چۈشۈپ ھىلىقى دولەن كېمىسى بىلەن ئافىناغا قايىتقان. لېكىن ئۇ يېرىم يولدا پۇرسەن تېپىپ قېچىپ كەتكەن، بۇ خەۋەر ئافىناغا يېتىپ كەلگەندىن كېيىن، پۇقرالار قوزغىلىڭى كۈنىگىغا قارىمىدىن ئولۇم جازاسى ھوكۇم قىلغان ھەمدە ئۇنىڭ ھەممە مال - مۇلكىنى مۇسادىرە قىلغان.

— مەن ئوزەمنىڭ ھايات ئىكەنلىگىمنى ئۇلارغا بىلدۇرمەن! — دېگەن چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ ئالكىبىيەدېس بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن. ئۇ ئوز قەلئەسىنىڭ دۇشمىنى بولغان سپارتالىقلارنىڭ قوينىغا ئوزىنى ئاتقان ھەمدە زەھەرخەندىلىك بىلەن سپارتالىقلارغا ئافىنانى يېڭىش توغرىسىدا سپارتا دەرھال سىراكىئوسقا ياردەمگە كېمە ئەتىرىدى ئەۋەتىش، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا قوزۇقلۇق قىسىملىرى ئەۋەتىپ ئافىنانىڭ يېنىدىكى تېكىسە دېگەن يەرنى ئىشغال قىلىش تەكلىۋىنى بەرگەن. سپارتالىقلار ئافىناغا ئەجەللىك زەربە بېرىدىغان بۇ ئىككى تەكلىپنى تامامەن ئىشقا ئاشۇرغان. ئالكىبىيەدېس كەتكەندىن كېيىن، سىتسىلىيىنىڭ ئوزىنىڭ ۋەزىيىتى ئافىناغا پايدىسىز تەرەپكە قاراپ يوزلەنگەن. سپارتا دەرھال كېمە ئەتىرىدى ئەۋەتىپ سىراكىئوسقا ياردەم بەرگەن. نىكىاس ئەسلىدە سىتسىلىيىگە يوروش قىلىشقا قارشى بولغاچقا، ئۇنىڭ ھەركىتى ئاستا بولغان، ئارىسالدا بولوپ قالغان، شوڭا لەشكەرلەرگە سىراكىئوس شەھىرىنىڭ سىرتىدا بىر سېپىل سېلىشقىلا بويرۇق بەرگەن. سپارتانىڭ ياردەمگە كەلگەن قوشۇنلىرى يېتىپ كەلگەندىن كېيىن، سىراكىئوس لەشكەرلىرى روھلىنىپ، ناھايىتى تېزلا بىر سېپىل سېلىپ ئۇلارنى قورشىۋالغان. شۇنىڭ بىلەن نىكىاسنىڭ قوزۇقلۇق بىلەن سىرا-

كىۋىسقا كېلىدىغان ياردەمنى ئۇزۇۋېتىش پلانى مەغلۇپ بولغان. ئانچە ئۇزاق ئوتمەيلا، ئافنا كېملىرىدىكى پالاقچى قۇللار ۋە يالالانما دېڭىزچىلار قېچىشقا باشلىغان، كېمىلەردىكى ئوتۇن ـ ياغاچ ۋە سۇ ئازىيىپ كەتكەن. قورقۇنچاق نىكاس ئالدىراپ ـ تېنەپ ئافنىادىن ياردەم بېرىشنى ياكى ئۇزىنى ۋەزىپىدىن ئېلىپ تاشلاشنى تەلەپ قىلغان.

سپارتا قوشۇن ئەۋەتىپ ئافنىاغا 20 نەچچە كىلومېتىر كېلىدىغان تىكىيە دېگەن يەرنى ئىشغال قىلىۋالغاندىن كېيىن، ئافنىانىڭ بىخەتەرلىگى قاتتىق تەھدىتكە ئۇچرىغان. ئافنىا ناھايىتى خەتەرلىك ئەھۋالغا دۇچكەلگەن، بىراق سىتىلىيدە غەلىبە قازىنىش ئۈچۈن، ئافنىا يەنىلا ئىككىنچى تۈركۈم يىراق قا يۇرۇش قىلغۇچى قوشۇننى ئەۋەتكەن.

بۇ رەت ئافنا 72 دانە ئۇرۇش كېمىسىدە 8000 پىيادە لەشكەر كەلگەن. لېكىن بىر نەچچە رەت ئۇرۇش قىلىپ يەنىلا مەغلۇپ بولۇپ، ئاخىر ئائىلاج قوشۇنلىرىنى چىكىندۈرگەن. مىلادىدىن ئىلگىرى 413 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى كېچىدە، ئافنا ئوز قوشۇنلىرىنى چېكىندۈرگىلى تۇرغاندا ئاي تۇتۇلغان. نىكاس پالچىلارنىڭ سوزىگە ئىشىنىپ، ئوچ توقۇز كۈندىن ئۇچى ئوتكەندىن كېيىن چېكىنىشكە بۇيرۇق بەرگەن. شۇنىڭ بىلەن سىراكئۇس ئوزىنىڭ دېڭىز لەشكەرلىرىنى تەربىيلەش ۋە ياخشىلاشقا ئۇلگۈرگەن. ئۇزاق ئوتمەي، سىراكئۇس كىمە ئەترىدى ئافنا كىمە ئەترىدىنى تېرە ـ پېرەك قىلىۋەتكەن.

ئافنا قوشۇنلىرى ئومۇمىنى قۇرۇقلۇق بىلەن چېكىنىشكە باشلىغان. 40 مىڭ لەشكەر پول ئوستىدىن ئوزلۇكسز ئوتۇرده سىراكئۇسنىڭ ئاتلىق لەشكەرلىرى ۋە يېنىك قوراللار بىلەن

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

قوراللانغان پىيادە لەشكەرلىرىنىڭ زەربىسىگە ئۇچراپ، 1 كۈنى 7 كىلومېتىر يول يۈرگەن، 2 - كۈنى ئاران كىلومېتىر يول يۈرگەن. 5 - كۈنىگە كەلگەندە ئافغانىستان قوشۇنلىرىنىڭ ئاشلىغى تۈگەپ بىر كىلومېتىرمۇ يول يۈرەلمىگەن.

بىر نەچچە كۈن قانلىق ئېلىشىشتىن كېيىن ئافغانىستان قوشۇنىدىن ئاران 7000 ئادەم قالغان. نىكاراگۇئا سىراكۇس بىلەن سوھبەت قىلىشقا ئادەم ئەۋەتسە، سىراكۇس رەت قىلغان. ئاخىر، نىكاراگۇئا ئائىلاج تەسلىم بولغان. ئۇنى شەھەرگە يالاپ كىرىپلا ئولتۇرغان. ئافغانلىق 7000 ئەسىرنىڭ كۆپچىلىگى قۇل قىلىپ سېتىلغان؛ قالغانلىرى ئاش قېزىش مەيدانىغا ئېلىپ بېرىلىپ ئىشقا سېلىنغان، بىر يىلغا قالماي ھەممىسى چارچاپ ئۆلگەن.

سىنسىلىنگە يۇرۇش قىلىش نەتىجىسىدە، ئافغانىستاننىڭ قۇرۇقلۇق لەشكەرلىرىدىن ۋە ھەممە كىمە ئەترىتىدىن ئايرىلغان، شۇنىڭدىن كېيىن، ئافغانىستان سېپارتا ئوتتۇرىسىدىكى ئۇرۇش يەنە ئون يىلغا يېقىن داۋاملاشقان بولسىمۇ، لېكىن سىنسىلىنىڭكىدىكى مەغلۇبىيەت ئافغانىستاننىڭ چوقۇم ئاخىرقى ھىساپتا مەغلۇپ بولىدىغانلىقىنى بەلگىلىگەن.

دېگەندەك، ملادىدىن ئىلگىرى 404 - يىلغا كەلگەندە، سېپارتا كىمە ئەترىدى ئافغانىنى قامال قىلغان. 4 ئاي قامال قىلىنغاندىن كېيىن، ئافغانىستاندىكى ئاشلىق تۈگەپ، ئاخىر سېپارتاغا تەسلىم بولغان. تەسلىم بولۇش شەرتلىرى: ئافغانىستان گىرى ئىشغال قىلغان بارلىق زېمىنلىرىدىن ۋاز كېچىش، مۇھاپىزەت ئۈچۈن 12 دانە كىمە ئېلىپ قالغاندىن سىرت، باشقا ھەممە كىمىسىنى سېپارتاغا تاپشۇرۇپ بېرىش، ھەمدە سېپارتانىڭ ئىنتىپاق خوجايىنى دەپ ئېتىراپ قىلىشتىن ئىبارەت بولغان.

26يىل داۋام قىلغان گۇرۇش ئاشۇنداق ئاياقلاشقان. غەلىبە قىلغۇچى تەرەپ سپارتا پېلو پونىنېس يېرىم ئارىلىدا بولغاچقا ھەمدە بۇ يەرنى گۈلارنىڭ كىنتىپاقىنىڭ نامى قىلغاچقا، بۇ قېتىمقى گۇرۇش تارىختىما پېلوپونېس گۇرۇشى دەپ ئاتالغان. سىراق، بۇ قېتىمقى گۇرۇش سپارتانىمۇ ئاجىزلاشتۇرغان، شۇنىڭ بىلەن پۈتكۈل يۇنان يېرىم ئارىلىدىكى قەلئەلەر گۇزاققىچە زەبىلىشش خەۋىپى ئىچىدە تۇرغان. قەدىمقى يۇنان تارىخىدىكى گۈللىنىش دەۋرى شۇنىڭدىن ئېتىبارەن كەلمەسكە كەتكەن. گۇزاقىقا قالماي، يۇنان ئاخىرى شىمال تەرەپتىكى كۇچلۇك خوشنىسى ماكىدۇنىيە تەرىپىدىن بوي سۇندۇرۇلغان.

www.uyghurkitap.com

ئىلمىي «ئەۋلىيا» تېلېپس

كىشىلەر مىسىردىكى چوڭ ئېھرامنىڭ سېلىنغىنىغا 1000 نەچچە يۈز يىل بولغاندىن كېيىنمۇ، ئۇنىڭ زادى قانچىلىك ئىگىز ئېكەنلىگىنى بىلمەيدۇ. نۇرغۇن ماتېماتىكلار ھەر خىل ئۇسۇللار بىلەن ئۇنداق ھېسابلاپمۇ، بۇنداق ھېسابلاپمۇ ئۇنىڭ ھەقىقى ئېگىزلىگىنى دەپ بېرەلمەيدۇ.

مىلادىدىن ئىلگىرى 6 - ئەسىردە، ئەتىيازنىڭ ئىللىق كۈنلىرىنىڭ بىرىدە، يۇنانلىق بىر ساياھەتچى بۇ ئېھرامنىڭ يېنىغا كەلگەن. كىشىلەر ئۇنى ھېساپ بىلىدۇ دەپ ئاڭلاپ، قەستەن: سورىغان:

— سىز ئېھرامنىڭ ئېگىزلىگىنى ھېسابلاپ چىقالامسىز؟

— ھېسابلاپ چىقماي. بۇ ئاسانلا ئىشقۇ!

ساياھەتچىنىڭ جاۋابىنى ئاڭلىغان كىشىلەر كۈلۈشكەن، لېكىن ئۇ ھودۇقماي تۇرۇپ سوزنىنى داۋاملاشتۇرغان:

— بۇ ئىش ھەقىقەتەن ئاسان، ئەگەر ئىشەنمەسىڭلەر قۇرۇنكىلارنى چاقىرىپ كېلىڭلار، مەن شۇنىڭ ئالدىدىلا ھېسابلاپ بېرىمەن.

ئەتىسى كىشىلەر دېگەندەكلا قۇرۇننى چاقىرىپ كېلىپتۇ، قۇرۇنغا ئەگىشىپ بىر تالاي ئەمەلدارلار بىللە كېلىپتۇ. يېزى دەرىخى سايىسىغا نەچچە مىڭ ئادەم توپلىنىپتۇ، ئۇلار ئۇنى، بۇنى دېيىشىپ پاراڭغا چۈشۈپتۇ. ئانچە ئۇزاق ئوتمەي ھەممىگى يۇنانلىق ساياھەتچى چىرايلىق جابدۇنغان بىر توگىگە مىنگەن

پىنى يېتىپ كېلىپتۇ. ئۇ كىشىلەرنىڭ ئارىسىغا ئېلىشى بىلەن
ئېھرام ئالدىغا كەلگەندە نەچچە مىڭ ئادەم ئۇنى ئورتۇپ پىتۇ.
ساياھەتچى كۈنگە قاراپ، كۈننىڭ ئورنىنى ئولاچەپتۇ، ئاندىن
كېيىن ئالدىرىماي توگىدىن چۈشۈپ، كىشىلەر ھاسىل قىلغان
دوگىلەكنىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ تۇرۇپتۇ. ئاپتاپتا ئۇنىڭ
ئۇزۇن سايىسى كورۇنۇپتۇ. ئۇ بىرنەچچە مىنۇتنىڭ بىر
قېتىم سايىسىنىڭ ئۇزۇنلۇغىنى ئولچىتىپتۇ، سايىسى ئۇنىڭ
بويىغا تەڭ كەلگەندە، ئۇ ئېھرامنىڭ سايىسىنىڭ ئۇچىغا بىر
بەلگە قويدۇرۇپتۇ. ئاندىن چېپىپ بېرىپ، ئېھرامنىڭ مەركىزى
دىن سايىنىڭ ئۇچىغىچە بولغان ئارىلىقنى ئولچەپتۇ، شۇنىڭ
بىلەن بۇ ئېھرامنىڭ ھەقىقى ئىگىزلىگىنى تېزلا دەپ بېرىپتۇ.
— ئېھرامنىڭ ھەقىقى ئىگىزلىگى مۇشۇنچىلىك ئىكەنلىگىنى
قانداق بىلدىڭىز؟ — دەپ سوراپتۇ چۈشىنەلمەي ئولتۇرغان
فىرئون.
— بۇنىڭ ئۇسۇلى ناھايىتى ئاددى...، — ساياھەتچى
كىشىلەرگە قوللىرى بىلەن ئىشارەتلەپ، "ساياسى = بويىنىڭ ئىگىز-
لىگى" دىگەن قائىدىنى "ئېھرام سايىسى = ئېھرام ئىگىزلىگى"
قائىدىسى ئورنىدا ئىشلەتكەنلىگىدىكى ماتېماتىكىلىق قائىدە-
لەرنى چۈشەندۈرۈپتۇ. شۇ چاغدا ئاپتاپ 45 گىرادۇسلۇق
يونۇلۇش بويىچە يەر يۈزىگە چۈشۈپ، يەر ئۈستىدىكى ئېھرام
نىڭ سايىسى بىلەن ئېھرام چوققىسىغا تېگىپ چۈشكەن نۇر
توپ - توغرا تەڭ يانلىق تېمىڭ 3 بۇلۇڭلۇق شەكىل ھاسىل
قىلىپتۇ. بۇ ئۇچ بۇلۇڭلۇق شەكىلدە ئېھرامنىڭ ئىگىزلىگى بىلەن
ئېھرامنىڭ سايىسى ئوخشاش ئۇزۇنلۇقتىكى ئىككى "يان" بولۇپ
شەكىللىنىپتۇ.
— ئېھرام سايىسىنىڭ ئۇزۇنلۇغىنى ئولچەپ چىقىش لا

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

ئىھرامنىڭ ئېگىزلىگىنى بىلگىلى بولىدۇ! — سايادىتىچى سوزنىنى ئايلاقلاشتۇرۇش بىلەن تەڭ، كىشىلەر قىزغىن ئالقىش ياڭرىتىپتۇ. كىشىلەر ئۇنىڭ تەقدىرى - تۇرقىغا بويۇنسۇنۇپ قارىشىپتۇ. بۇ ئەقىللىق سايادىتىچى زادى كىم؟ ئۇ ئەينى زامانلاردىكى يۇنانلىقلارنىڭ ئۇلۇغ ئالىمى تېلېس ئىكەن.

تېلېس مىلادىدىن ئىلگىرى 7 - ئەسىردە (مىلادىدىن ئىلگىرى 640 - يىللىرى) تۇغۇلغان. ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسى ئاقسۆڭەك ئائىلىسىدىن كېلىپ چىققان. تېلېس كىچىك چېغىدىلا شۇ چاغدىكى ئەڭ مەشھۇر ئالىم ۋە پەيلاسوپلاردىن تەربىيە ئالغان. ئون نەچچە يىلدىن كېيىن ئۇ ئوزىگە دەرس بەرگەن ئۇستازلىرىدىن ئوتۇپ كېتىپ، چوڭقۇر بىلىم ئوزگىچە ئىجادىي پىكىرلىرى بىلەن يۇنانغا تونۇلغان.

تېلېس ئاسترونومىيىنى ياخشى تەتقىق قىلغان. ئۇ كىشىلەرنىڭ قۇياش دىامېترى 1 ئېنگلىز چىسى كېلىدىغان كىچىك يۇمۇلاق جىسىم دېگەن كوز قاراشلىرىغا قوشۇلمىغان. ئۇ ئىنچىكە ھىساپلاپ، قۇياشنىڭ چوڭلۇغى كىشىنى ھەيران قالدۇرىدۇ، ئۇنىڭ دىامېترى سېرىق يول چەمبىرىكى (خۇاڭداۋ چەمبىرىكى)نىڭ 720 دە بىرىگە تەڭ كېلىدۇ، دەپ ھىساپلىغان. ھازىرقى ئادەملەر ئەسۋاپلار ئارقىلىق ئول چېپ ئونىڭ ھەقىقى دىامېترىنىڭ 8630000 ئېنگلىز لىسى كېلىدىغانلىقىنى بىلدى، ئەلۋەتتە. بىراق، بۇنىڭدىن 2 مىڭ نەچچە يوز يىل بۇرۇن ئاشۇنداق مۇڭەپپەقىيەتكە ئېرىشىش ھەقىقەتەن ئاددى گەپ ئەمەس.

شۇ زامانلاردا، كىشىلەر كۇن تۇتۇلۇش ھادىسىلىرىنى ئانچە چۇشەنمەي، كۇننى غەلىتە مەخلۇق چىشلەۋېلىپتۇ دەپ قاراشقان. ھەر قېتىم كۇن تۇتۇلغاندا، كىشىلەر ئاسمانغا

ئارىسىغا سۇ چىچىپ، ئوقيا ئېتىپ قۇياشنى تۇتقۇزۇپ، يۇرۇق-
لۇقنى قايتۇرۇۋالماقچى بولغان. تېلېس بولسا "كۇنىنى غەلىتە
مەخلۇقنىڭ چىشلىگەن" لىگىدىكى سىرنى يېشىپ، كۇن تۇتۇ-
لۇشنىڭ سەۋەبلىرىنى بىلەلىگەن ھەمدە كۇن تۇتۇلۇشىنى
ئالدىدىن خەۋەر قىلالىغان. بىر يىلى ئەتىيازدا، ئۇ خەلقى-
ئالەم ئالدىدا 5 - ئاينىڭ 20 - كۇنى كۇن قىسقا ۋاقىت
قاراڭغۇلىشىدۇ، دەپ جاكالىغان. كوپچىلىك بۇنى ئاڭلاپ،
ئۇنى مەسخىرە قىلىپ، بۇ "ساراڭ بولۇپ قېلىپتۇ" دېيىشكەن.
كۇتۇلمىگەن يەردىن 5 - ئاينىڭ 20 - كۇنى مىدىيالىلار
بىلەن لىدىيالىلار كېچىك ئاسىيادا كەسكىن جەڭ قىلىۋاتقان
كۇنگە توغرا كېلىپ قالغان. شۇ كۇنى ئەتىگەندە ھاۋا ئوچۇق
بولۇپ، ئاپتاپ كوزنى چاقنىتىپ تۇرغان. ئىككى تەرەپ
قوشۇنلىرى قان توكۇپ ئېلىشىۋاتقاندا، كىمنىڭ يېڭىشى تايىن
تاپمىغان ئەھۋالدا، تۇيۇقسىزلا قۇياش بارا - بارا سۇسلىشىپ
بىر دەمدىن كېيىن جاھان قاراڭغۇلىشىپ كەتكەن. ئۇرۇش
قىلىۋاتقان ئىككى تەرەپ خۇدانىڭ غەزىۋىنى كەلتۇرۇپ
قويغان ئوخشايمىز، دەپ دەرھال ناغرا چېلىپ لەشكەرلىرىنى
قايتۇرۇپ چىقىپ، تېچلىق ئەھدىنامىسى تۇزگەن، شۇنىڭدىن
ئېتىبارەن ئۇلار ئۇرۇش قىلىشقا جۇرئەت قىلالمىغان. تېلېس
بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ، ئىختىيارسىز ھالدا قاقاقلاپ كۇلۇپ
مۇنداق دېگەن:

— ئۇرۇشنىڭ توختىغىنى ھەققەتەن ياخشى بولۇپتۇ،
بىراق بۇنىڭ كۇنىنىڭ تۇتۇلۇشى بىلەن نېمە ئالاقىسى
بولسۇن؟

تېلېفىس ئومۇمىدە نۇرغۇن ئىشتايىن ئەھمىيەتلىك ئىشلارنى قىلغان. مەسىلەن، ئۇ ھەپتىقانداق ئەسۋاپ ئىشلەتمەي تۇرۇپمۇ بىر يىلنىڭ 365 كۈن بولىدىغانلىقىنى ھېساپلاپ چىققان ئۇ نېل دەريياسىدا بولىدىغان قەرەللىك كەلكۈننى تەتقىق قىلىش ئارقىلىق مۇپەسسەل ماتېماتىكا نەزەريىسىنى يەكۈنلەپ چىققان شۇڭا، يۇنانلىقلار ئۇنى ئىلمىي "ئەۋلىيا" دەپ مەدھىيىلەپ سىياسىي ئىسلاھاتچى سولون بىلەن بىر قاتاردا قويغان.

مۇنازىرىچى

پۇقرالار قۇرۇلتىيى ئېچىلىدىغانلىقىنى ئاڭلىغان 18 ياشلىق ئافنا پۇقراسى دېموستېنېس ئاھايىتى ھاياجانلىنىپ كېتىپتۇ. ئۇ بۇرۇنلا ئۇزۇن نۇتۇق تەييارلايتۇ ھەمدە ئۇنى نۇرغۇن قېتىم سۆزلەپ مەشىق قىلىپتۇ، ئۇ كۆلبىدە، بۇ قېتىم ئاڭلىغۇچىلارنى تەسىرلەندۈرۈپتىمەن، دەپ ئويلاپتۇ. بىراق ئالدىنقى بىرنەچچە قېتىمدا، نۇتۇق سۆزلەپ مەغلۇپ بولغانلىقىنى ئويلاپ، كۆڭلى خاتىرجەم بولالماپتۇ.

قۇرۇلتاي ئاخىر ئېچىلىپتۇ. ئۇ قېتىم دېموكراتىيە ۋە مۇستەبىتلىك دېگەن مەسىلە مۇنازىرىگە قويۇلۇپتۇ. دېموستېنېس ئۇستىگە سۇس سېرىلىق كىيىم، يېشىلغا دەپنە دەرىخى گۈلىدىن ياسالغان گۈلتاج كىيگەن پېتى چوك ـ چوك قەدەم تاشلاپ سەھنىگە چىقىپتۇ.

ئاڭلىغۇچىلار ئازلىدىن مەسخىرە قىلغان بولۇش ئاۋازلار ئاڭلىنىپتۇ. دېموستېنېسمۇ بۇنى ئاڭلاپتۇ. لېكىن ئۇ يەنىلا غەيرەتلىنىپ ئۆز نۇتقىنى باشلاپتۇ. پۇقرالار... ئافىنا دېگەن... دېموكراتىيە تۇزۇمى... نى قەتئىي داۋاملاشتۇرۇش كېرەك... دېگەن تېما ئۇستىدە سۆزلەيمەن... ئۇلار... كۆتۈلمىگەن يەردىن دېموستېنېس بىرنەچچە جۈملە سۆزلىدىلا ھۇدۇقلاپ، سۆزىنى تۇزۇك دېيەلمەپتۇ. شۇ زامان ئۇنىڭ بەدەنلىرى قىزىپ چىكىدىن سوغاق تەر

چقسپ كېتىپتۇ. گۇ تەمتىرىگەنسېرى، ئادىتى بويىچە ئىككى مۇرىسىنى قىسىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئاگىلىغۇچىلار تېرىلىشىپ كېتىپتۇ. ئاخىر گۇنىڭ ئاۋازى پەسەيىپ كېتىپتۇ.

— بولدىلا يىگىت، سېنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىڭنى زادىلا گۇقالمىدۇق...، — دەپ ۋاقىراپتۇ ئارقا تەرەپتە ئولتۇرغان بىرسى.

— قايتىپ بېرىپ ئاناڭدىن سوزلەشنى ئۇگىنىپ كەل! — ئاگىلىغۇچىلار ئارىسىدىن كۇلكە كوتىرىلىپتۇ.

دېموستېنېس ئاغىلاج بېشىنى سالغان پېتى سەھنىدىن چۇشۇپ كېتىپتۇ. گۇ تونۇش - بىلىشىلەر كورۇپ قالمىسۇن دەپ، مەيدانىدىن چىقىپلا يۇزىنى يېپىپ ئىنتىك قەدەم تاشلاپ ئويىگە قايتىپتۇ.

بۇ يىگىت نۇتۇق سوزلەشكە نېمە ئۇچۇن شۇنچىۋالا ئامراق بولۇپ قالغان؟ ئەسلىدە گۇ بالا چېغىدىلا سوقىتا بىر مەشھۇر ناتقىنىڭ سوزىنى ئاگلىغان ئىكەن. گۇ بۇ نۇتۇقنى ئاگلاپ قاتتىق تەسىرلەنگەن. شۇنىڭدىن ئېتىۋارەن، گۇ مۇنازىرلىشىنى تەتقىق قىلىشقا ھەۋەسلىنىپ، ناتىق بولۇشقا بەل باغلاپتۇ. لېكىن ئىش ئۇنداق ئاسان چۇشمەپتۇ. مۇنازىرلىق يۇكسەك دەرىجىدە راۋاج تاپقان ئاۋ ئىمادا، مەيلى سوقىتا، كوچىلاردا ۋە مەيدانلاردا بولسۇن، ياكى مەيلى پۇقرالار قۇرۇلتىيىدا بولسۇن، تەجرىبىلىك ناتىقلار دائىم مۇنازىرە قىلىشىپ تۇرىدىكەن. ئاگىلىغۇچىلارنىڭ تەلۋى يۇقۇرى ئىكەن ھەمدە ئۇلار بەك قىزغىن ئىكەن. نۇتۇق سوزلىگۇچىلەرنىڭ بىرەر سوزىنى جايىدا ئىشلىتەلمەسلىگى، بىرەر يارىماس قول ئىشارىتى ۋە ھەركىتى كۇلكە - شاۋقىنو پەيدا قىلىدىكەن - دە، نۇتۇق سوزلىگۇچىلەر ئوسال ئەھۋالغا

چۈشۈپ قالىدىكەن. ئۇنىڭ ئۇستىگە دېموستېنېستنا قىلچىمۇ ناتىق بولغۇدەك تالانت يوق ئىكەن. ئۇ تۇغما كېكەچ بولۇپ، ئاۋازى پەس ئىكەن، ئۇنىڭ ئۇستىگە مۇرە قىسىدىغان ئادىتى بار ئىكەن؛ بۇ قېتىمقى مەغلۇبىيەت ئارقىسىدا، ئۇ غەزەپكە كېلىپ ئىككىنچى نۇتۇق سوزلىمەسمەن دېگەن يەرگە كېلىپتۇ.

— يېگىت، نىمىدىن كۆگلۈڭ يېرىم بولۇپ قالدى؟ — دەپتۇ دېموستېنېس بېشىنى سىلىپ كېتىۋاتسا ئالدى تەرەپتىن ئافىنالىق بىر ئەرتىس كېلىپ. ئۇ دېموستېنېسنىڭ پەرىشان ھالىتىنى كورۈپ، بۇنىڭغا چوقۇم بىرەر كۆڭۈلسىزلىك بولغان ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپتۇ.

— ھەي، قارىمامسەن بۇ ئىشنىڭ قاملاشمىغىنى، بۇگۈنكى نۇتۇقتىمۇ مەغلۇپ بولدۇم! — دەپتۇ دېموستېنېس قوللىرىنى شىلتىپ سالپايغان ھالدا. — كىشىلەر مېنىڭ نۇتۇقلىرىنى ئاڭلاپ ھاياجانلانغان تەقدىردىمۇ، ئۇلار ئۆزلىرىنى تۇتۇۋالالمايدىغان ئەھۋالغا چۈشۈپ قالىدۇ. ئەمما ئۇلار ئۇنداق قىلمىدى. ئۇلار ئۆزلىرىنى تۇتۇۋالدى، ئۇلار ئۆزلىرىنى ئاڭلىدى. ئۇلار ئۆزلىرىنى ئاڭلىغان ئىدى، ئۇلار ئۆزلىرىنى چۈشەنمەيدۇ، ئۇلار ئۆزلىرىنى چۈشەنمەيدۇ، ئۇلار ئۆزلىرىنى چۈشەنمەيدۇ...

— ھە، شۇنداقمۇ؟ ھېچقىسى يوق، — دەپ تەسەللى بېرىپتۇ. ئەرتىس، — ھېچقىسى يوق، مەن ساڭا ياردەم قىلاي، قېنى، ئاۋال مۇنۇ بىر ئابزاسنى ئوقۇپ باق.

ئەرتىس تىراگېدىيە «پېرومىتې»نى ئېچىپ، ئوقۇ دەپ بىر ئابزاسنى كورسىتىپتۇ.

دېموستېنېس ئوقۇپتۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن ئەرتىس بىر قېتىم دېكلاماتسىيە قىلىپ بېرىپتۇ. دېموستېنېس ئەرتىسنىڭ ئاھاڭدار ئاۋازى ۋە چىرايلىق قول ئىشارىتىنىڭ شۇنچە تەبىي چىقىنلىغىدىن ھاڭ - تاڭ قېلىپتۇ، دېموستېنېس ئۆزىنىڭ ئۇنىڭ ئالدىدا يېپ ئىشىپ بېرەلمەيدىغانلىغىنى سېزىپتۇ.

www.uyghurkitap.com

شۇنىڭدىن تارتىپ دېموستېنېس بۇ ئەرتىسىنى ئۈستاز تۇتۇپتۇ. ئۇ ھەر كۈنى ئەتىگەن تۇرۇپ، كەچ يېتىپ ئىخلاس بىلەن ئاۋاز چىقىرىشنى مەشق قىلىپتۇ ھەم ئاۋاز چىقىرىش ئۇسۇلىنى ئۆزگەرتىپتۇ. ئۇ ئۇنلۇك دېكلاماتسىيە قىلىشقا ئادەتلىنىپتۇ، ھەتتا تاغلارغا چىققاندا ياكى دېڭىز بويلىرىدا سەيلە قىلغاندىمۇ ئۆز ئاۋازى بىلەن شامالنىڭ گۈرۈلدەشلىرى ۋە سۇنىڭ شاۋقۇنلىرىنى بېسىپ چۈشۈشكە تىرىشىدىكەن. ئۇ كېكەچلىمەي ئاۋازىنى ئوچۇق چىقىرىش ئۈچۈن، شېغىل تاشنى ئاغزىغا سېلىۋېلىپ، ئاۋازىنى ئېنىق چىقىرىشنى مەشق قىلىپتۇ.

دېموستېنېس ئاۋاز چىقىرىشنى مەشق قىلىپلا قالماستىن، ئۆزىنىڭ ئەدەبىيات جەھەتتىكى سەۋىيىسىنىمۇ تىرىشىپ ئۆستۈرۈپتۇ. ئۇ يۇنانىنىڭ شېھىر - قوشاقلىرىنى، ئەپسانىلىرىنى ئالاھىدە تەتقىق قىلىپتۇ، شۇ چاغلاردا ئېسىپ يۈرگەن تىراگېدىيە ۋە كومېدىيىلەرنى يادلاپتۇ، يەنە بەزى مەشھۇر تارىخشۇناسلارنىڭ بەدىئى ئۇسلۇبىنى ئىنىتايىن تەپسىلى تەتقىق قىلىپتۇ. شۇ چاغلاردا، چوڭ سورۇنلاردا دائىم نۇتۇق سۆزلەيدىغان ئافىنا پەيلاسوپى پلاتوننى ھەممەيلەن ئۆزگىچە ئۇسلۇبقا ئىگە مەشھۇر ناتىق دەپ ئېتىراپ قىلىغان ئىكەن. ئۇ ھەر قېتىم نۇتۇق سۆزلىگەندە دېموستېنېس بېرىپ ئاڭلاپتۇ ھەمدە بۇ مەشھۇر ناتىقنىڭ نۇتۇق سۆزلەش سەنئىتىنى پۇختا مۇلاھىزە قىلىپتۇ.

10 نەچچە يىل جاپالىق چىنىقىش ئارقىسىدا، دېموستېنېس ئاخىر مەقسىتىگە يېتىپتۇ. ئۇ 30 ياشقا كىرگەندە مۇنەۋۋەر ناتىق بولۇپ قېلىپتۇ.

مىلادىدىن ئىلگىرى 338 - يىلى بىر كۈنى كەچتە، ماكىدۇنىيە پادىشاسى فىلىپپوس II نۇرغۇن لەشكەر باشلاپ

يۇنان يېرىم ئارىلىغا تاجاۋۇز قىلىپ كىردى، يەنە كېلىپ ئافىنىغا قاراپ كېلىۋاتىدۇ... دېگەن دەھشەتلىك خەۋەر ئافىنا شەھىرىدە تارقىلىپتۇ.

پۇتۇن ئافىنادا قېيا - چېيا كوتىرىلىپتۇ، كوچىلاردا مەشئەللەر يېقىلىپتۇ. بۇ جەددى پۇقرالار قۇرۇلتىيى چاقىرىش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇش ئىكەن.

ئەتىسى تاڭ سەھەردە، ئالاقزادە بولغان ئادەملەر پۇقرالار قۇرۇلتىيى مەيدانىغا كېلىپتۇ. رەئىس "ماكىدۇنىيە قوشۇنلىرى تاجاۋۇز قىلىپ كېلىپتۇ، قانداق قىلىمىز؟" دەپ سورىغاندا، كىشىلەر كوزلىرىنى ناتىق دېموستېنېسقا تىكىپتۇ. چۈنكى كىشىلەر ئۇنىڭ قىزغىن ۋەتەنپەرۋەر ئىكەنلىگىنى ھەممە ئۇنىڭ پىلىپپوس II نىڭ قارا نىيىتى بارلىغىنى بۇرۇنلا كىشىلەرنىڭ سەمىگە سالغانلىغىنى بىلىدىكەن.

دېموستېنېس يەنىلا ھىلىقى سىرتق كىيىمىنى كىيگەن، بېشىغا دەرىخى گۈلىدىن ياسالغان گۈلتاج كىيگەن پېتى سەھنىگە چىقىپتۇ. بىراق، بۇ قېتىم كىشىلەر ئۇنىڭغا مەسخىرە قىلىپ، ئۇنىڭ نەزىرى بىلەن ئەمەس، بەلكى ھورمەت ۋە ئۇمىت نەزىرى بىلەن قاراپتۇ.

— پۇقرالار، تىنچ، تىنچ بولۇڭلار! دېموكراتىيە ئەنئەنىسىگە ئىگە ئافىنالىقلار مۇستەبىت پىلىپپوس II گە باش ئىگەمدۇ؟ ياق، باش ئەگمەيدۇ! پۇقرالار، جاسارەتلىك بولۇشىمىز كېرەك! ۋەتەنپەرۋەرلىك ۋە پىداكارلىق روھىغا ئىگە ئافىنالىقلار ياۋايى تاجاۋۇزچىلارغا ئەل بولامدۇ؟ ياق، ھەرگىز ئەل بولمايدۇ! پۇقرالار، شەرەپلىك ئافىنالىقلار، ئىنتىپاقلىشايلى، ھەركەتكە كېلەيلى، غەلىبىدىن ئۇمىت بار، غەلىبە كوز قالدىمىزدا....

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

دېموستېنېسنىڭ كىشىلەرگە ئىلھام بەخىش ئېتىدىغان نۇتقى پۈتۈن مەيداندا ئالقىش قوزغاپتۇ. لېكىن شۇ ئەسنادا، ئېسچېنى دېگەن ناتىق سەھنىگە چىقىپ، ئۇنلۈك ئاۋازدا:

— سىلەر بۇنىڭ ئادەم قايمۇقتۇرىدىغان قۇتراتقۇ سوزلىرىگە ئىشەنمەڭلار. ئۇ سىلەرنى ئۇلۇم گىرداۋىغا ئىتتىرمەكچى بولۇۋاتىدۇ! پىلىپپوس II بۇ قېتىم بىزنى يۇتۇۋالغىلى ئەمەس، بەلكى بىز بىلەن سوھبەت ئېلىپ بارغىلى كەلدى... — دەپتۇ.

دېموستېنېس (ئوڭدا) بىلەن ئېسچېنى

— جويلۇپسەن! — دەپ رەددىيە بېرىپتۇ دېموستېنېس شۇزامات، — پىلىپپوس ھەممىگە ئايان بولغان قارا نىيەت، يېقىندا، ئۇ ماكىدۇنىيە ئەترەپىدىكى قەلئەلەرنى بېسىۋالدى. كىم ئۇنىڭغا قارشى تۇرسا، ئۇ پۈتۈن شەھەرلىكى خەلقنى قۇل قىلىۋالدى. پىلىپپوس II بۇرۇندىنلا پۈتۈن يۇنانىنى ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىش نىيىتىدە بولۇپ كەلدى. ئۇ ئافىنانىڭ ھەتتا پۈتۈن يۇنانىنىڭ ئەڭ خەتەرلىك دۈشمىنى! ئېسچېنى ئەپەندىدىن سوراپ باقايلىچۇ: پىلىپپوسنىڭ تاجاۋۇز قىلغىلى

ئەس، بەلكى سوھبەت ئېلىپ بارغىلى كەلگەنلىگىنى سۆ
قانداق بىلدىڭىز؟

— راست، ئېسىڭىزدە. ئېسىڭىزدىمۇ يوق، مەن ۋاقىرىپ
تۇ كىشىلەر بىر ئېغىزدىن ئېسىڭىزدە يوقمۇ پوكۇلداپ تۇ.
ئالدىنقى كۇنى، پلىپپوس II ئافىناغا ئوغرىلىققا ئادەم كىر-
گۈزۈپ، كوپ پۇل خەجلەپ ئۇنى سېتىۋېلىپ بۇگۇنكى كۇن
دىكى پۇقرالار قۇرۇلتىيىدا نۇتۇق سوزلىتىپ، پلىپپوس II نىڭ
ناجاۋۇزچىلىغىنى ئاقلاتماقچى بولغان ئىكەن، شۇڭا، ئۇ تەم-
كىن قىياپەتكە كىرىۋېلىپ، كۇچىنىڭ بېرىچە ئوز پىكرىنى
ئاقلاپتۇ.

— پۇقرالار، ئۇنىڭ سوزىگە ئىشەنمەڭلار، — دەپ
سوزىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ دېموستېنېس، — شۇنى ئوچۇق
كورۇپ تۇرۇپسىلەركى، ماكىدۇنىيەگە تەسلىم بولۇشنى تەشەب-
بۇس قىلغانلار پۇلى بار بايلار. ماكىدۇنىيەلىكلەر كەلسە، بۇلار
مال ـ مۇلكىنى ساقلاپ قالىدۇلا ئەمەس، بەلكى تېخىمۇ باي بولۇپ
كېتىدۇ! — ئۇ بىردەم توختىۋېلىپ جىددى تۇردە مۇنداق دەپ
تۇ، — ئافىنادىن ئىبارەت بۇ كىچىك چوكۇپ كېتىشتىن بۇرۇن،
كىچىك ئۇستىدىكى چوڭ ـ كىچىك ھەممەيلەن ھەركەتكە كېلىپ
ئۇنى قۇتقۇزۇپ قېلىشى كېرەك. لېكىن غايەت زور دولقۇن
كىچىك قىرغىغا ئۇرۇلسا، ھەممە ئادەم بىللە غەرق بولىدۇ ـ دە،
ئۇ چاغدا تىرىشقان بىلەن ھېچ نەرسىگە دال بولمايدۇ.

دېموستېنېسنىڭ مۇنازىرىسى كىشىلەرنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا
سازاۋەر بولۇپتۇ. ماكىدۇنىيەپەرەس بىر نەچچە ئادەم سەھنىگە
چىقىپ ئۇنىڭ بىلەن مۇنازىرىلىشىپتۇ؛ تېخىمۇ كوپ ئادەم
سەھنىگە چىقىپ ئۇنى قوللاپتۇ. يىغىن مەيدانىدىكىلەر قارشىلىق

www.uyghurkitap.com

گورسەتكۆچىلەر بىلەن ماكىدۇنىيە پەرەسلەردىن ئىبارەت ئىككى تەرەپكە بولۇنۇپ، ئوزئارا كەسكىن مۇنازىرىلىشىپتۇ. دېموستېنېس يارقىن نۇتقى ۋە مۇنازىرە تەلەپ قىلمايدىغان، قايىل قىلىش كۈچىگە ئىگە سوزلىرى بىلەن ئافىنالىقلارنى قاتتىق تەسىرلەندۈرۈپتۇ. قۇرۇلتاي ئاخىر لەشكەر چىقىرىپ ماكىدۇنىيىگە قايتۇرما زەربە بېرىش توغرىسىدا قارار ماقۇللاپتۇ، ماكىدۇنىيىنى ھمايە قىلغۇچىلار سوتقا تاپشۇرۇلۇپتۇ. ئەينى يىللاردا كىشىلەرنىڭ مەسخىرىسىدىن باش كوتىرەلمەي سەھىدىن چۈشۈپ كەتكەن ياش دېموستېنېس بولسا ئەمدىلىكتە ئافىنادىكى مەشھۇر مۇنازىرىچى بولۇپ قېلىش بىلەنلا قالماي، بەلكى ماكىدۇنىيە تاجاۋۇزچىلىرىغا قارشى تۇرغۇچىلارنىڭ داھىسى بولۇپ سايلىنىپتۇ!

دېموستېنېس دەرھال دېگۈز ئارمىيىسىنى رەتكە سېلىشقا كىرىشىپتۇ. ئۇ تياتىرخانىلاردا ئويۇن قويۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان راسخوتنىڭ ھەممىسىنى ھەربىي راسخوت قىلىپتۇ ھەمدە يۇنانىدىكى نۇرغۇن قەلئەلەرنى زىيارەت قىلىپ، ئۇلارنى ئافىنا بىلەن ئىتتىپاقلىشىپ، ماكىدۇنىيىگە قەتئىي قارشى تۇرۇشقا چاقىرىپتۇ.

بىراق، ئافىنانىڭ ئىچكى قىسمىدىكى بولۇنۇش ئارقىسىدا، ملادىدىن ئىلگىرى 338 - يىلى كارونىيە ئۇرۇشىدا ئافىنا قوشۇنلىرى مەغلۇپ بولۇپتۇ. ماكىدۇنىيە پەرەسلەرنىڭ قۇتراتقۇشى بىلەن ئافىنا پىلىپپوس II گە تەسلىم بولۇپتۇ. شۇنىڭدىن تارتىپ، ئافىنا ئەركىنلىك ۋە مۇستەقىللىقتىن مەھرۇم بولۇپتۇ، دېموستېنېس ناتىلاج ئافىنادىن باشقا يۇرتقا سەرگەردان بولۇپ چىقىپ كېتىپتۇ. ملادىدىن ئىلگىرى 323 - يىلى پىلىپپوس II نىڭ ئورنىغا دەسسىگەن ئالېكساندىر پادىشا ئولگەندىن كېيىن، ئۇ

ئانىغا قايتىپ كېلىپ، ماكسۇنسيگە قارشى ھەركەتلەرنى تەشكىللەپتۇ، كېيىن مەغلۇپ بولۇپ، ئولۇۋېلىپتۇ. دېموستېنېس ئولگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ماكسۇنىيە تاجاۋۇزچىلىرىغا قارشى تۇرۇش يۇزىسىدىن سوزلىگەن نۇتۇقلىرى «فىلىپپوس توغرىسىدىكى نۇتۇقلار توپلىمى» قىلىپ بېسىلىپ، ھەممە يەرگە تارقىلىپتۇ. بۇ مۇنازىرىچىنىڭ يالقۇنلۇق سوزلىرى مىڭلىغان ـ مىليونلىغان كىتابخانلارنىڭ يۈرەك تارىلىرىنى تىترىتىپ كەلمەكتە.

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ماكىدۇنىيىنىڭ ياش لەشكەر بېشى

ماكىدۇنىيە پادىشاسى پىلىپپوس II تېخى كوندۇرۇلمىگەن بىر شاش ئات سېتىۋېلىپ، شەھەر سىرتىدىكى مەيداندا ئۇنى كورۇپ باقماقچى بولۇپتۇ. ھاۋا ئوچۇق بىر كۈنى نۇرغۇن مۇلازىملارنىڭ ھەمراللىغىدا، پادىشا ئات كوندۇرۇش مەيدانىغا كېلىپتۇ.

پادىشا سەھنده تۇرۇپ، پارقىراپ تۇرغان بىر شەھەرنى قېنىدىن چىقىرىپ:

— بۇ ئاتنى كىم ئەڭ ئاۋال كوندۇرەلىسە، بۇ شەھەرنى شۇنىڭغا بېرىمەن! — دەپتۇ.

— مەن! مەن! — 10 نەچچە چەۋەندىز تەڭلا ئوتتۇرىغا سەكرەپ چۈشۈپتۇ. پادىشا سەن ئاۋال سىناپ باق دەپ ياساۋۇللار باشلىغىنىڭ ئىسمىنى ئاتاپتۇ.

ياساۋۇللار باشلىغى تىزگىنىنى چىڭ تۇتۇپ، سەكرەپ ئاتقا مىنىپتۇ. شۇ ئەسنادا ئات بىر كىشنەپتۇ - دە، بىرلا موڭ كۆپ ياساۋۇللار باشلىغىنى يەرگە ئېتىۋېتىپتۇ.

پۇتۇن مەيداندىن كۈلكە كوتىرىلىپتۇ. ئارقىدىنلا يەنە بىر چەۋەندىز مەيدانغا چۈشۈپتۇ، بىراق ئۇ تېخىمۇ قاتتىق يىقىلىپتۇ. مۇنەۋۋەر چەۋەندىزلارنىڭ ھەممىسى كارغا كەلمەپتۇ. پادىشا شەھەرنى قىنىغا تىقىپ:

— ئاتنى ئېلىپ كېتىڭلار! — دەپتۇ مەيۇس ھالدا.

— دادا، تاقەت قىلىڭ ...، — دەپتۇ تۇيۇقسىزلا پادىـ

خانك 12 ياشلىق ئوغلى ئالېكساندىر دادىسىنىڭ يېنىغا يۈگۈرۈپ كېلىپ، — بۇ بەك بەلەن ئات ئىكەن، بۇلار توخۇيۇرەك بولغاچقا، بۇ ئاتنى كوندۇرەلمىدى!

— سەن كوندۇرەلەمسەن؟ نىمشقا كىچىك تۇرۇپ چوڭلارنى مەسخىرە قىلىسەن؟

— ئىجازەت بەرسىڭىز، مەن چوقۇم كوندۇرەلەيمەن! مەيداندىكىلەرنىڭ ھەممىسى كۈلۈپتۇ. كۈتۈلمىگەن يەردىن پادىشا ماقۇل بولۇپتۇ.

ئالېكساندىر باتۇرلۇق، بىلەن ئارغامچىنى يېنىغا كېلىپ، ئاتنىڭ تىزگىنىنى قولىغا ئېلىپ، ئاتنىڭ بېشىنى كۈن تەرەپكە قارىتىپتۇ. چۈنكى بايادىن، كۈ ئاتنىڭ ئوز سايىسىدىن ئۈركىگەنلىگىگە دىققەت قىلغان ئىكەن. ئاندىن كېيىن ئۇ ئاتنى سەكرەپ ئاتقا مىنىپتۇ. ئات شۇ زامان ئىككى پۇتلىۋق بولۇپ تىك تۇرۇپ چورۇلۇشكە باشلاپتۇ. بىراق ئات مەرقانچە تېپىچەكلىسىمۇ، ئۇ قېقىپ قويغاندەك مەزمۇت ئولتۇرۇپتۇ. تۈيۇقسىزلا ئارغامچا قۇيرۇندەك چىپچىپ، ھايت - ھۇيت دېگۈچە كوزدىن غايىپ بولۇپتۇ. پادىشا ھەم مەيداندىكىلەر ھەي، چاتاق بولدى، دەپ بەك ئەنسىرەپتۇ. بىر ھازادىن كېيىن، قارىغۇدەك بولسا، ئالېكساندىر چىپ - چىپ تەرگە چومگەن ئارغامچىنى چاپتۇرۇپ كېلىۋاتقۇدەك، ئۇ ئاتنىڭ تىزگىنىنى تارتقان ھالدا، بىمالال ئولتۇرغۇدەك، بۇ شاش ئاتمۇ يۈۋاشلىق بىلەن ئۇنىڭ باشقۇرۇشىغا ئىتائەت قىلىۋاتقۇدەك. مەيداندىكىلەر بۇ ھالىنى كورۇپ ھاڭ - تاڭ بولۇشۇپتۇ.

شۇنىڭدىن ئېتىبارەن پىلىپپوس II ئالېكساندىرغا تېخىمۇ ئامراق بولۇپ كېتىپتۇ ۋە ئۇنى تەربىيىلەشكە يۇنانىنىڭ مەشـ

ئۇيغۇر كتاب ئوقۇرخانىسى www.uyghurkitap.com

ھۆر ئالدى ۋە پەيلاسوپى ئارىستوتېلنى ئالاھىدە تەكلىپ قىلىپ كېلىپتۇ. ئارىستوتېل ئوقۇغۇچىسىنى يۇنانلىق مەدەنىيىتىنى سۆيدىغان ۋە ھورمەتلەيدىغان قىلىپ تەربىيەلەشكە تىرىشىپتۇ. ئالېكساندىر ئۇلۇغ گومېرنىڭ داستانلىرىنى ئەڭ ياخشى كۆرىدىكەن. ئۇنىڭ ياستۇغى ئاستىدا دائىم «ئىلىيادا» داستانى تۇرىدىكەن. ئۇ پۈتۈن ئەس - يادى بىلەن داستاندىكى قەھرىمان ئاخىللېسنى ئۇلۇغلىسىنى ئۇچۇن ئۇلۇغ خىزمەتلەرنى كۆرسىتىشنى ئويلاپتۇ.

مىلادىدىن ئىلگىرى 338 - يىل 8 - ئايدا، پادىشا پېلىپپوس II پۈتۈن يۇنانىنى ئوز ئىلكىگە ئېلىش قارارىغا كېلىپتۇ. مۇشۇ مەقسەت بىلەن ئۇ بىر خىل يېڭى سەپ تۈزۈش ئۇسۇلىنى ("ماكېدۇنىيىچە توت چاسا سەپ" ئۇسۇلىنى) تېپىپ چىقىپتۇ. جەڭگە ئاتلىنىش ئالدىدا، پېلىپپوس II ئالېكساندىرغا مۇنداق دەپتۇ:

— مەن قېرىپ قالدىم، ئەمدى كوپ ئۇرۇشقا قاتنىشالمايمەن! ئىشلىرىمغا ۋارىسلىق قىلىش ئۇچۇن يېڭى سەپ تۈزۈش ئۇسۇلىنى ئوبدان مەشق قىلىپ ئوگىنىۋال.

— دادا، نېمە ئۇچۇن ماڭا ئازراق ئوتۇنۇپ بەرمەيسىز؟ — دەپ سوراپتۇ ئالېكساندىر.

— بۇ نېمە دېگىنىڭ؟

— بۇ قېتىم ئافىناغا ھۇجۇم قىلىسىز، كەلگۈسىدە يەنە پېرسىيىگە، ھىندىستانغا ھۇجۇم قىلىسىڭىز ..... ھەممە ئۇرۇشنى سىز قىلىپ بولسىڭىز، ماڭا قايسى ئۇرۇش قالىدۇ؟

— يارايسەن! — دەپ كۈلۈپتۇ پېلىپپوس II، — ياخشى گەپ، بۇ قېتىم مەن بىلەن بىرگە بار!

شۇ چاغدا ئەمدىلا 18 ياشقا كىرگەن ئالېكساندىر ماكېدونىيە

دۆنیه قوشۇنلىرىنىڭ مۇئاۋىن لەشكەر باشى قىلىپ تەينلىنىپتۇ.

ماكىدۇنیه قوشۇنلىرى يۇنانىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى كارو-نیه شەھرىنىڭ يېنىغا كەلگەندە، يۇنان قەلئەلىرىنىڭ بىرلەش-مە قوشۇنغا دۇچكېلىپتۇ. شۇ جايدا ئىككى تەرەپ ھەل قىل-غۇچ جەڭ قىلىپتۇ. ماكىدۇنیه قوشۇنلىرى تاڭ ئېتىشتىن بۇرۇن توت چاسا سەپ تۈزۈپتۇ. لەشكەرلەر ئۇزۇنلۇغى 16 رەت كېلىدىغان ئۇزۇن سەپ بولۇپ، ھەر بىر لەشكەر پۇتۇن بەدىنىنى ياپىدىغان قالقان ۋە ئۇزۇنلۇغى 5 مېتىر كېلىدىغان نەيزە بىلەن قوراللىنىپتۇ. ئارقا رەتتىكى لەشكەرلەر نەيزىلىرىنى ئالدى رەت-تىكى لەشكەرلەرنىڭ مۇرىسىگە قويۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئالدى رەتتىكى نەچچە رەت لەشكەرلەر ئالدىغا چىقىپ تۇرغان نەيزىلەر بىلەن قوغدىلىپتۇ، پۈتكۈل توت چاسا سەپ بىر گەۋدە بولۇپ ھەركەت قىلىپتۇ. توت چاسا سەپ ئوڭ - سول ئىككى قاناتقا ئايرىلىپتۇ، پىلىپپوس II ئوزى ئوڭ قاناتقا، ئالېكساندىر سول قاناتقا قوماندانلىق قىلىپتۇ.

ھەل قىلغۇچ جەڭدە ئىككى تەرەپ ئۇزاق تىركەشىمۇ كىم يېڭىپ، كىم يېڭىلدىغانلىغى تايىن تاپماپتۇ، لې-كىن ئالېكساندىر ھەممىدىن بۇرۇن غەلىبە قازىنىپتۇ. ئۇ قوماندانلىق قىل-غان سول قانات قوشۇن ئەينى زاماندا ئالەمدە تەڭدىشى يوق دەپ ئاتالغان تېپىسلىقلارنىڭ "مۇقەددەس قوشۇن"-لىرىغا ئەجەللىك زەربە بېرىپتۇ. بۇنىڭ ئەكسىچە، ئۇنىڭ دادىسى پىلىپپوس II

ئالېكساندىر

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

قەرەپ مەغلۇبىيەتكە ئۇچراپتۇ. بىرلەشمە قوشۇن ماكىدۇنىيە قوشۇنلىرىنىڭ سەپلىرىنى بوسۇپ ئوتۇپ، ئۇنى قىستاپ بېرىپتۇ، لېكىن بىرلەشمە قوشۇن غەلىبىدىن ئىسەنكىرەپ كېتىپتۇ ۋە قوشۇن قوماندانى:

— كەينىمدىن يۈرۈڭلار، ماكىدۇنىيە قوشۇنلىرىنى قوغلاپ چىقرايلى! — دەپ ۋاقىراپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئاتاكىغا ئوتۇپ ئوز قوشۇنىنى چېچىۋېتىپتۇ. ئىگىز دوڭدە بۇ ئۇرۇشنى كورۇپ تۇرغان ئالېكساندىر كەسكىن ھالدا:

— ئۇلار غەلىبە قىلالمايدۇ! — دەپتۇ. ئۇ دادىسىغا يارەملىشىپ سەپنى ئوڭلاپ، بىرلەشمە قوشۇنغا ئېتىلىپتۇ. نەتىجىدە بىرلەشمە قوشۇن مەغلۇپ بولۇپ، پىلىپپوس II ئومۇمىي يۈزلۈك غەلىبىگە ئېرىشىپتۇ. بۇ جەڭ يۇنانلىقلارنىڭ تەقدىرىنى بەلگىلەپتۇ. 2 - يىلى، پىلىپپوس II كودىنىس دېگەن كەنتنى پۈتۈن يۇنان يېغىنى چاقىرىپ ئوزىنى پۈتۈن يۇنانىنىڭ ئالىي لەشكەر بېشى دەپ جاكالاپتۇ، شۇنىڭ بىلەن ماكىدۇنىيىنىڭ يۇنان قەلئەلىرى ئىچىدىكى رەھبەرلىك ئورنى تىكلىنىپتۇ.

مىلادىدىن ئىلگىرى 336 - يىلى، پىلىپپوس II قىزىنىڭ توي مەرىكىسىگە قاتنىشۋاتقاندا! سۇيىقەست بىلەن ئولتۇرۇلۇپتۇ، ئالېكساندىر پادىشالىق ئورنىغا ۋارىسلىق قىلىپتۇ. بۇ چاغدا، ئۇ ئاران 20 ياشقا كىرگەن ئىكەن.

بىر كۈنى، ئالېكساندىر ئەمدىلا ئافىنادىن كەلگەن پەۋقۇلئادە ئەلچىنى قوبۇل قىلىپ، دادىسى ئولگەندىن كېيىن ئۇ پەردە قانداق ئىنكاسلارنىڭ بارلىغىنى سوراپتۇ. پەۋقۇلئادە ئەلچى دۇدۇقلاپ ئېيتىشقا جۇرئەت قىلماپتۇ.

— راست گەپ قىلمايدىغان بولساڭ بېشىڭدىن ئاگاھ بول! — دەپ ۋاقىراپتۇ ئالېكساندىر شەمشەرنى قىنىدىن چىقە

رەپ، — راست گەپ قىلساڭ، چوڭ تارتۇقلايمەن!
— خوپ! — دەپتۇ پەۋقۇلئاددە ئەلچى تىترەپ تۇرۇپ، —
ئافغانلقلار پادىشانىڭ گۈلگەنلىگىنى ئاڭلاپ، خوپ بولدى دە-
يىشتى. دېموستېنېس ھېيتلىق كىيىملىرىنى كىيىپ، بېشىغا گۈل
تاج كىيىپ، ئافغانلارنى ئېچىلغان يىغىندا، بۇ "خۇش خەۋەر" نى
تەبرىكلەپ سوزلىدى. گۈ ھەتتا ئالىلىرىنى "كىچىك بالا" دەپ
ھاقارەت قىلدى.....
— ھا، ھا، ھا، ھا، — ئالېكساندىر قاقاقلاپ كۈلۈپتۇ، —
مەن چوڭ بولۇپ قالدىم. مېنىڭ قوشۇنلىرىم شەھەر تۇۋىگە بار-
غاندا، گۈلار مېنىڭ كارامىتىمنى كورىدۇ! — دەپتۇ — دە،
شەمشەرنى قىنىدىن چىقىرىپ ۋاقىراپتۇ، — قېنى، سەپەرگە
تەييارلىنىڭلار!
گۈزاق قالماي، ئالېكساندىرنىڭ قوشۇنلىرى ھېچكىمگە
تۈيدۇرماي تېبېس شەھىرىنىڭ يېنىغا كېلىپتۇ. بۇ چاغدا، تېبېس
ماكىدۇنىيگە ئاشكارا قارشى تۇرۇش يۇزىسىدىن قوزغىلاڭ كو-
تىرىشكە باشلىغان ئىكەن. ئالېكساندىر تېبېس شەھىرىنى مۇھا-
سىرە قىلىپ بولغاندىن كېيىن، گۈلارنىڭ دەرھال قوزغىلاڭچى
لارنىڭ داھىسىنى تاپشۇرۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلىپتۇ. تېبېسلىق-
لار بۇ تەلەپنى رەت قىلىپتۇ ھەمدە يۇنان ئالىمى ئاريستوتېل-
نىڭ تەربىيىسىنى ئالغان ئالېكساندىرنىڭ يۇنانىنىڭ بۇ ئەڭ
قەدىمىي شەھەرىلىك شەھىرىنى ۋەيران قىلىۋەتمەسلىگىنى گۇمىت
قىلىپتۇ. بىراق، ئالېكساندىر تېبېس شەھىرىنى يەنىلا خارابىغا
ئايلاندۇرۇپتۇ، پۈتۈن شەھەر ئاھالىسىنى قۇل قىلىپ سېتىپتۇ،
بىرەر تارىخىي ئاساره ـ ئەتتىقە ياكى بىرەر مەشھۇر ئالىمغىمۇ رە-
ھىم قىلماپتۇ. ئافغانلىنىڭ تەسلىم بولۇش تەرەپدارلىرىنىڭ كاتتە-
ۋېشى ئېسچىنى ئەلچىلەر ئومىگىنى باشلاپ ئالېكساندىر بىلەن

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

كورۇشۇپ، ئۇنىڭ كەچۈرۈم قىلىشىنى ۋە بىر قوشۇق قېيىندىن كېچىشىنى تەلەپ قىلغاندا، ئالېكساندىر ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ، كۈلۈپ قويۇپ سوزلەپتۇ:

— سىلەر مېنى "كىچىك بالا" دەپسىلەرغۇ؟ يەنە نېمە ئۈچۈن مېنى ئىزلەپ كەلدىڭلار؟

— ئۇنداق ئەمەس، ئۇنداق دېيىشكە بېشىمىز نەچچە بۇ دېموستېنېسنىڭ جويلۇپ قىلغان سوزلىرى، — دەپتۇ ئېپىچچىنى بېشىنى سىلپ تۇرۇپ، — پۈتۈن ئافىنا شەھىرىمىز ئالېكسىنىڭ يېتىپ كېلىشىنى قارشى ئالىدۇ.....

— مېنى قارشى ئالىدىغان بولساڭلار ياخشى گەپ، — دەپتۇ پىسەنت قىلماي ئالېكساندىر، — مۇنداق بولسۇن، دادامنىڭ ئۇسۇلى بويىچە كورىنىستا يىگىتلەرنى پۈتۈن يۇنان يىغىنى چاقىرايلى!

بىر ئايدىن كېيىن، كورىنىس يىغىنى يەنە چاقىرىلىپتۇ. يۇنانىنىڭ ھەرقايسى قەلئەلىرىدىن كەلگەنلەر ئالېكساندىر پادىشا بىلەن كورۇشۇپتۇ. ئالېكساندىر ئۇزىنى يۇنان — ماكىدونىيە بىرلەشمە قوشۇنىنىڭ ئالى لەشكەر بېشى دەپ جاكالاپتۇ.

شۇنىڭدىن تارتىپ ئالېكساندىرنىڭ تاجاۋۇزچىلىق قارارنامىسىنى بارغانسېرى ئەمەلگە ئاشىرىپتۇ. مىلادىدىن ئىلگىرى 334 - يىلى ئەتىيازدا، ئالېكساندىر ئوزى 35 مىڭ لەشكەر ۋە 160 ئوقۇرۇش كېمىسىنى باشلاپ، شەرقتىكى پېرسىيىگە يۈرۈش قىلىشنى باشلاپتۇ. ئۇ سەپەرگە ئاتلىنىشتىن ئىلگىرى بارلىق يەر - مۈلكىنى، كىرىمىنى، قۇللىرىنى ۋە چارۋىلىرىنى باشقىلارغا بولۇپ بېرىپتۇ.

— ئالىلىرى، ئوزلىرى بارلىق مال - مۈلۈكلىرىنى بولۇپ بېرىۋەتتىلە، ئوزلىرىگە نېمە قالىدى؟ — دەپ سوراپتۇ

چۈشەنمىگەن بىر سەركەردە.

— ئۇمىت! — دەپتۇ ئالپكساندىر، — ئۇزەمگە ئۇمىتنى قالدۇردۇم، ئۇ ماڭا پۈتمەس - تۈگمەس بايلىق ئاتا قىلىدۇ!

سەركەردىلەر بۇ ياش پادىشانىڭ ئىرادىسىدىن تەسىرلەنىپتۇ، ئۇلار ئۇنى ئارقىدىن شۇنداق قىلىپتۇ، شەرقتە بېرىپ تېخىمۇ كوپ بايلىق تېپىشقا تەييارلىنىپتۇ.

سەپەر ئۇستىدە، يىراقتا يۇرۇش قىلغۇچى قوشۇن كىچىك ئاسىيادىكى بىر قەدىمىي شەھەرنى ئىشغال قىلىپتۇ، بىرسى ئالپكساندىرنى رىئايەتتىكى خانىنىڭ ئۇرۇش ھارۋىسىنى ئېكسكۇرسىيە قىلىشقا تەكلىپ قىلىپتۇ. بۇ ھارۋىدا ھارۋىنىڭ شوتىسىغا ئات قوشۇشنا ئىشلىتىلىدىغان بىر تاسما بولۇپ، غەلىتە تۇگۇن قىلىپ چېگىپ قويۇلغان ئىكەن. ئېيتىلىشلارغا قارىغاندا، پادىشا، بۇ تۇگۇننى كىم يېشەلسە، شۇ چوقۇم پۈتۈن ئاسىيانى ئىشغال قىلالايدۇ، دەپ بىشارەت قىلغان ئىكەن. ئالپكساندىر تۇگۇننى يېشىپ باقماقچى بولۇپ يېشەلمەپتۇ. بىراق ئۇ ھېچ پىسەنت قىلماي، دادىسى بەرگەن ھىلىقى شەمشەرنى ئېلىپ تۇگۇننى كېسىپ ئىككى پارچە قىلىۋېتىپتۇ - دە، شەمشەرنى ئوينىتىپ ۋاقىراپتۇ:

— تۇگۇن بىلەن چاتىقىمىز نىمە، ئاسىيا شەمشىرىم ئالدىدا تىز پۈكسۇن!

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئالېكساندىرنىڭ ئولۇمى

مىلادىدىن ئىلگىرى 327 - يىلى، ئالېكساندىرنىڭ يىراق قا يۈرۈش قىلغۇچى قوشۇنى پېرسىيىنى بوي سۇندۇرغاندىن كېيىن، ھىندىستانغا تاجاۋۇز قىلىپتۇ. قوشۇن ھىندى دەريا سىنىڭ بىر تارماق ئېقىنىغا كەلگەندە، تۇيۇقسىزلا لەشكەرلەر ئارىسىدا توپىلاڭ كوتىرىلىپتۇ. ئۇلار توپ - توپى بىلەن ئالېكساندىرنىڭ چېدىرى ئالدىغا كېلىپ، قورال - يارا قلىرىنى تاشلاپ، باشلىرىنى سېلىپ يىغلاپ، ھىندىستاندىن ۋەتەنگە قايتىپ كېتىشكە ئىجازەت سوراپتۇ.

بۇ ۋەقە مۇنداق باشلانغان ئىكەن: ئالېكساندىر پېرسىيىنى بوي سۇندۇرغاندىن كېيىن، پېرسىيە پادىشاسىنىڭ ھەشەمەتلىك تۇرمۇشىنى بەك ياقتۇرغان. ئۇ پېرسىيە پادىشاسىنىڭ خوتۇنى ۋە قىزىنى ئوزىنىڭ قىلۇالغان، پېرسىيلىكلەرنى "ئالېكساندىرنىڭ تۇققىنى" دەپ ئاتىغان، ئۇنىڭ ئۇستىگە نۇرغۇن پېرسىيلىكلەرنى ماكىدۇنىيە لەشكەرلىرىگە كوماندىر قىلىپ تەينىلىگەن. شۇ كۇنى بىر پېرسىيە سەركەردىسى ماكىدۇنىيە سەركەردىسى بىلەن تاكاللىشىپ قالغاندا، ماكىدۇنىيىلىكلەرنى خالىغانچە ھاقارەتلىگەن، بۇ ھال ماكىدۇنىيە لەشكەرلىرىنىڭ غەزىۋىنى قوزغىغان. لەشكەرلەر ئالېكساندىر ئوزگىرىپ كەتتى، ماكىدۇنىيىلىكلەرنى كېرەك قىلمايدىغان بولدى، دەپ ھىساپلاپ، قوشۇندىن ئايرىلىپ ۋەتەنگە قايتىپ كېتىشنى ئارقا - ئارقىدىن تەلەپ قىلغان.

ئەسلىيەتتە، بۇ بىر باناييى - سەۋەپ ئىكەن. ماكىدۇنىيە لەشكەرلىرى يۇرتىدىن چىقىپ يىراقتا سەپەر قىلغانىدىن بۇيان، ئېغىر جاپا - مۇشەققەتلەرنى تارتقان، تالاپەت ئېغىر بولغان. ھىندىستاننىڭ ئىسسىغى، بوران - چاچقۇنى ۋە كېسەللىكلەر ئەسكەر چىداش قىيىن بولغان. ئۇنىڭ ئۈستىگە يۇرتىدىن يىراقلاپ كەتكەچكە، ھەممەيلەن ئۇرۇق - تۇققانلىرىنى سېغىنغان. شۇڭا، ئەسىيسە سەركەردىسى ماكىدۇنىيە لەشكەرلىرىنى ھاقارەتلىگەندىن كېيىن، لەشكەرلەردىكى نارازىلىق پارتلاپ چىققان.

شۇ كۈنلەردە، ئالېكساندىر بەزگەك بولۇپ قېلىپ چېدىرىدا دەم ئېلىۋاتقان ئىكەن. ئۇ بۇنى ئاڭلاپ، دەرھال چېدىرىدىن چىقىپ، بىر تاش ئۇرۇندۇقنىڭ ئۈستىگە سەكرەپ چىقىپ، ئەگىتىپراق سوزلەپتۇ:

— ئەزىمەتلەر! قىرىنداشلار! مەن سىلەرنىڭ يۇرتۇڭلارغا قايتىش ئارزۇيۇڭلارغا سوغاق سۇ سەپمەكچى ئەمەسمەن. مېنىڭچە بولسىغۇ نەگە بارساڭلار مەيلىڭلار ئىدى، بىراق، ئويلاپ كورۇڭلار، مۇشۇنداق كېتىپ قالساڭلار، ماڭا قانداق يۈز كېلەلەيسىلەر؟— سوزلەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، ئۇنىڭ ئۈنى بوغۇلۇپتۇ،— مەن سىلەر بىلەن بىر داستىخاندا تاماق يەيمەن، بىر يەردە ئۇخلايمەن. قاراپ بېقىڭلار، بەدىنىمنىڭ يارا بولمىغان يېرى يوق، بەدىنىمدە ھەممە قورال - ياراقنىڭ ئىزى بار. بەزىلىرىڭلار كېسەل بولۇپ قالدىڭلار، مەنمۇ كېسەل بولۇپ قالدىم. بۇلار نېمە ئۈچۈن؟ ھەممىسى سىلەر ئۈچۈن، سىلەرنىڭ شوھرىتىڭلار ئۈچۈن، سىلەرنىڭ بايلىغىڭلار ئۈچۈنغۇ! ھەممەيلەن جىمجىت بولۇپ كېتىپتۇ. ئالېكساندىر سوزىنىڭ ئۇنۇم بەرگەنلىگىنى كورۇپ، روھلىنىپ، توختىماي ئۇزۇنىڭ توھپىلىرىنى سوزلىگىلى تۇرۇپتۇ. ئۇ يۇنانىنى بېسۇالغانىدىن كې-

www.uyghurkitap.com

يىن، قانداق قىلىپ ئۇلارنى باشلاپ ماكىدۇنىيە تىرىتورىيىسىدىن 50 ھەسسە چوڭ كېلىدىغان پرىسىيە ئىمپېرىيىسىنى بېسىۋالغانلىغىنى، نەچچە يۈزمىڭ پرىسىيە لەشكىرىنى يوقاتقانلىغىنى؛ ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە قانداق قىلىپ مىسىرنى بويسۇندۇرغانلىغى، مىسىر راھىبلىرى ئۇنى "قۇياش خۇداسىنىڭ ئوغلى" دەپ ئاتىغانلىغىنى؛ قانداق قىلىپ شەرقتىكى مەشھۇر شەھەر بابىلنى بېسىۋېلىپ "بابىل ۋە ئالەم پادىشاسى" دەپ ئاتالغانلىغىنى..... ئۆسلەپ ئوتۇپتۇ.

لەشكەرلەر ئالېكساندىرنىڭ بۇ سوزلىرىنىڭ كوپلىرى راست ئىكەنلىگىگە ئىشىنىپتۇ. راستلا ئۇ قەتئى ئىرادىلىك، پاراسەتلىك ۋە جاسارەتلىك بولۇپ، ئۇرۇشتا كارامەت خىزمەتلەر كورسەتكەن، شەرقتە ھىندى دەريالىرىدىن تارتىپ، غەربتە سەھرايى كەبىرگىچە بولغان كەڭ رايونلاردا ماكىدۇنىيە ئىمپېرىيىسىنى قۇرغان. بىراق، ئۇ چوڭ ئىشلارنى قىلىشقا ئامراق بولۇپ، لەشكەرلەرنىڭ ھېرىش - چارچاشلىرى ۋە ئولۇش - تىرىلىشىگە قارىماي، ئۇدا ئۇرۇش قوزغىغان، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇنىڭ مەجەزى ئەسكى بولۇپ، كىشىلەرگە رەھىمسىزلەرچە مۇئامىلە قىلغان. ئۇ ئوزىگە قارشى چىققان قوماندانىنى ئوقيا بىلەن ئېتىپ ئولتۇرگەن، يەنە بۇ قوماندانىنىڭ دادىسىنى — ماكىدۇنىيە قوشۇنىدىكى ئەڭ ئابرويلۇق پىشقەدەم سەركەردىنىمۇ ئولتۇرگەن؛ ئۇ زىياپەت ئوستىدە، ئوزىگە سادىق بولغان بىر لەشكەر بېشىنى ئوينىغاندەكلا ئولتۇرۇۋەتكەن؛ ئاندىن ئوزۇن ئوتمەيلا ئۇنىڭ بىلەن بىللە يىراقتا يۈرۈش قىلىپ كەلگەن تارىخچىنى ئولتۇرگەن، چۈنكى بۇ تارىخچى ئۇنىڭ، شەرقنىڭ يۈكۈنۈپ باش ئۇرۇش ئۇسۇلىنى قوللانماقچى بولغانلىغىنا ئاشكارا قارشى چىققان. لەشكەرلەر يەنە شۇنى

ئەسلىردىن چىقارمىغانكى، ئۇلار پەرسىيەنىڭ بىر چوڭ شەھ-
رىنى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن، نۇرغۇن بايلىقلارنى قولغا چۈ-
شۈرگەن. بۇ بايلىقلار 3000 توگە ۋە 2000 خېچىر - ئات
بىلەن توشۇلغان. بىراق، بۇنىڭ ئازغىنا بىر قىسمىلا لەشكەر-
لەرگە تەككەن.....

ئالېكساندىر سوزلەپ بولۇپ، ھالسىزلىقتىن چىقىپ
كەتكەندىكى تەرلەرنى قولىياغلىقى بىلەن ئېرتىپ، لەشكەرلەر-
دىكى ئالدىغا بېرىپ ئۇلارنى سويگەن ھەمدە يەردىكى قورال -
ياراقلارنى ئېلىپ ئۇلارغا تۆتقۈزغان. بىر نەچچە لەشكەر تە-
رەپ ئىرلەنىپ، ئۇنى سويگەندىن كېيىن چېدىرلىرىغا قايتىپ كەت-
كەن. لېكىن كوپىنچىسى يەنىلا لام - جىم دېمەي جىم تۇرۇ-
شالغان. خېلى ۋاقىت ئوتكەندىن كېيىن، ئالېكساندىر ئامال قى-
لالمايلا بىر قىسىم ياشانغان ۋە ياردار - مېيىپ لەشكەرلەر-
دىنىڭ ماكىدونىيەگە قايتىپ كېتىشگە ماقۇل بولغان.

لېكىن، بىرنەچچە كۈن ئۆتمىدىلا 10 نەچچە مىڭ ئادەم
كېتىپ قالغان. ئالېكساندىر لەشكەرلەرنىڭ رايىنى تەزگىنلەش
ئۈچۈن، بۇ قېتىمقى چاتاق چىقىرىشقا باشلامچىلىق قىلغان ما-
كىدونىيە سەركەردىسىگە ۋە 10 نەچچە لەشكەرگە ئولۇم جازا-
سى بەرگەن. نەتىجىدە، لەشكەرلەر تېخىمۇ نارازى بولۇپ،
داۋاملىق يۇرۇش قىلىشقا ئۇنىمىغان. شۇنىڭ بىلەن ئالېكساندىر
سەركەردىلەر يىغىنى چاقىرىپ، سەركەردىلەرگە لەشكەرلەرنى قاتـ
تىق تەزگىنلەشنى تاپشۇرغان. بىراق يىغىندا سەركەردىلەرنىڭ
كوپچىلىگىنى ۋەنەنگە قايتىشنى تەشەببۇس قىلغان. مۇشۇنداق
ئەھۋالدا، ئالېكساندىر قايتىشقا بۇيرۇق بېرىشكە مەجبۇر بولغان.

قوشۇن ھىندى دەرياسىنى بويلاپ غەربىي جەنۇپ تەرەپ-
كە قاراپ چېكىنگەن بىرنەچچە ئاي ھەربىي يۇرۇش قىلىپ

www.uyghurkitap.com

قوشۇن هندى دەريا سىنىڭ ئەرەپ دېڭىزىغا قۇيۇلىدىغان گۈ
غىزىغا كەلگەن. بۇ يەردە نەزىر - چېراق ۋە زىياپەت قىلغان
دىن كېيىن، قوشۇن ئىككى يولغا بولۇنۇپ، بىر يولى دېڭىز
ئارقىلىق غەرپكە قاراپ يولغا چىققان، بىر يولى چول - جە
زىرىلەر ئارقىلىق بابىلغا قاراپ يولغا چىققان.

ئالېكساندىر بىر يول قوشۇننى باشلاپ، پايانسىز كەتكەن
چول - جەزىرىگە كىرگەن. ھاۋا بەك ئىسسىق بولغانلىقى،
ئاچلىق - ئۇسسۇزلۇق تۈپەيلىدىن، ئۇنىڭ ئۇستىگە ھەر خىل
كېسەللىك يامراپ كەتكەنلىگى، يىلان، چايان چاققانلىقى، يەنە
دائىم دۈشمەنلەرنىڭ زەربىسىگە ئۇچرىغانلىقى تۈپەيلىدىن،
ھەربىي يۇرۇش ئىنتايىن ئاستا بولغان، ئادەم، ئات - ئۇلاق
چىقىمى ئېغىر بولغان. لەشكەرلەرنىڭ كىيىم - كېچىگى جۇل -
جۇل بولۇپ كېتىپ، يالىڭاياق يۈرگەن؛ ياردىدار كېسەللەر ۋە
سەپتىن چۈشۈپ قالغانلار چول - جەزىرىلەردە قېيىن ئەھۋالغا
چۈشۈپ قېلىپ ئاستا - ئاستا ئولۇپ كەتكەن. بىر مۇنچە لەش
كەرلەر يىراقتا يۇرۇش قىلغانغا ئاشكارا نارازىلىق بىلدۈرگەن،
ھەتتا توپلاڭ ئۇيۇشتۇرغان. مىلادىدىن ئىلگىرى 325 - يىلغا
كەلگەندە، قېلىپ قالغان قىسىملار بابىلغا يېتىپ كەلگەن، ئون يىل
داۋام قىلغان ماكسىدونىيە يىراقتا يۇرۇشى شۇنىڭ بىلەن
ئاياقلاشقان.

ئالېكساندىر بابىلغا كەلگەندىن كېيىن، بابىلۇن شەھرىنى
ماكىدونىيە ئىمپېرىيىسىنىڭ يېڭى پايتەختى قىلغان. ئۇ يەنە
غەرپكە يۇرۇش قىلىپ شىمالىي ئافرىقا ۋە ئىتالىيىنى بوي
سۇندۇرۇشنى ئويلىغان. مىلادىدىن ئىلگىرى 323 - يىلى يازدا،
ئۇنىڭ يىراقتا يۇرۇش قىلىش تەييارلىقى پۈتكەن، بىراق ئۇ-
نىڭ ئولۇمىمۇ يېقىنلىشىپ قالغان.

بىر كۈنى، ئالېكساندىر ئادەتتىكىدەك ھەرقايسى خادا-
لارغا ئاتاپ ياغ پۇرۇتۇپ، خۇدالارنىڭ ئونگىغا ياخشى تامەت
ئاتا قىلغانلىقىغا رەھمەت ئېيتىپتۇ. شۇ ئاخشىمى ئۇ بىر يېقىن
دوستى بىلەن ھاراق ئىچىپ بەزمە قىلىپتۇ، ئاندىن يۇيۇنۇپتۇ.
ئۇيۇقىسىزلا ئۇ قىزىپ كېتىپ، شۇ ياتقىنىچە قوپالماپتۇ. لېكىن،
ئۇ يەنە ھەر كۈنى سەركەردىلەرنى چاقىرىپ، ھەربى يۇرۇشنى
باشلاش توغرىسىدا يولىيورۇق بېرىپ تۇرۇپتۇ. بىر ئەچچە
كۈنگە قالمايلا، ئۇنىڭ تىنسلى تۇتۇلۇپ، سوزلىيەلمەس بولۇپ
قېلىپتۇ. لېكىن ئۇ يەنىلا كوز ئىشارىتى بىلەن سەركەردىلەرنى
ئاۋاملىق غەرپكە يۇرۇش قىلىشقا ئۈندەپتۇ. ئولۇش ئالدىدا،
بىنىڭ دەپنە مۇراسىمىنى ئوتكۈزۈش مەزگىنىدە، كاتتا ھەربى
ئۇسابىقە ئوتكۈزۈلگىلار، دەپ ۋەسىيەت قالدۇرۇپتۇ. شۇ يىلى
ئالېكساندىر ئەمدىلا 33 ياشقا كىرگەن ئىكەن.

ئالېكساندىر ئولگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ يېقىنلىرى ھوقۇق
تارتىۋېلىش يولىدا كەسكىن كۈرەشلەرنى ئېلىپ بارغان. ئانچە
ئۇزاق ئوتمەي ئالېكساندىر بوي سۇنىدۇرغان زېمىندا بىر قانـ
چە يېڭى دولەت بارلىققا كەلگەن، تېرىتوريىسى ياۋروپا،
ئاسىيا ۋە ئافرىقىدىن ئىبارەت 3 قىسمىنى زېمىنگە سوزۇلغان
ماكىدونىيە پادىشالىغى شۇنىڭدىن ئېتىۋارەن پارچىلىنىپ كەتكەن.

www.uyghurkitap.com

ئارىستوتېل

مىلادىدىن ئىلگىرى 323 - يىلى ھاۋا ئىللىق ئەتىگەنلىكى، 60 ياشلارغا كىرگەن بىر بوۋاي ئافىنانىڭ شەھەر ئەتراپىدىكى ئورمانلىقتا ئايلىنىپ يۈرەتتى.

بۇ سالاپەتلىك، كېلىشكەن بوۋاي گۈزەل تەبىئەت مەنزىرىسىنى پەيزى قىلىۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىكى ئون نەچچە ياشمۇ بىمالال سەيلى قىلىپ يۈرەتتى. ئۇلار جىلغىدىكى ئېرىق بويىغا كېلىپ، رەتسىز تاشلارنى ئولتۇرۇپ چوڭقۇر پاراسەتلىك مەسىلىلەر ئۈستىدە مۇھاكىمە ئېلىپ باردى.

بۇ پىشقەدەم ئالىم پۈتۈن يۇنانغا مەشھۇر بولغان ئۇلۇغ پەيلاسوپ ئارىستوتېل ئىكەن. ھىلىقى ياشلار ئۇ ئاچقان لۇكىئان بىلىم يۇرتىنىڭ يۇقۇرى سىنىپىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ئىكەن. ئارىستوتېل ياش ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەنزىرىلىك جايلارغا بېرىپ مەسىلىلەر ئۈستىدە ئەركىن مۇھاكىمە ئېلىپ بېرىشىنى تەشەببۇس قىلىدىكەن، ئۇزىمۇ بىر تەرەپتىن ئايلىنىپ يۈرۈپ، بىر تەرەپتىن دەرس ئوتۇشكە ئامراق ئىكەن، شۇڭا كىشىلەر بۇ ئوقۇتۇچى - ئوقۇغۇچىلارنى "ئەركىن ئىلمىي ئېقىمدىكىلەر" دەپ ئاتاشقان.

— ھۆرمەتلىم، "ئۇچ باسقۇچلۇق يەكۈن"نى سوزلەپ بەرسىلە، لوگىكىدىكى بۇ سوئال بەك قىيىن ئىكەن. چوڭ ئالدىنقى شەرت، كىچىك ئالدىنقى شەرت يەكۈن دېگەندەك ئىشقىلىپ تەس ئىكەن ..... — دەپتۇ بىر ياش سەمىمى ھالدا.

— بۇ ناھايىتى ئاددى گەپ، — دەپتۇ ئاريستوتېل ئورنىدىن تۇرۇپ ساقالىرىنى سىلىغان ھالدا ۋە ئىككىنچى قەدەم مېڭىۋېتىپ، — بىز يۇنانلىقلاردا، ھەمىشىڭ يانچۇغۇدا بولسا، ئۇنىڭ ئۈستىگە پۇلۇڭ ھەمىشىدا بولسا، پۇلۇڭ چوقۇم چونتە گىدە بولغان بولىدۇ، دېگەن بىر قىزىق ماقال بار. بۇ ئىنە نايىن مۇكەممەل بولغان "ئۈچ باسقۇچلۇق يەكۈن" ئەمەسمۇ؟

— ئۇزلىرى راستلا ئولۇغ پەيلاسوپ ئىكەنلا، — دەپتۇ ياشلار بىردەك.

— بىراق، — دەپتۇ ئاريستوتېل تەمكىن ھالدا، — پەيلاسوپلارنىڭ ئاقىۋىتى، كوپىنچە، پاجىەلىك بولىدۇ.

— پاجىەلىك؟ — ھەيران قېلىپتۇ ياشلار.

— سوزۇمگە قولاق سېلىڭلار، — دەپتۇ ئاريستوتېل بارغانچە تەمكىن تەلەپپۇز بىلەن ئاڤتا شەھەر سېپىلىگە قاراپ تۇرۇپ، — مېنىڭ ئۇستازىم پلاتون ستىسىلىيگە بېرىپ ئۇ جايىنىڭ پادىشاسىنى سىياسىنى ئىسلاھ قىلىشقا دەۋەت قىلغانلىغىنى ئۇچۇن قۇل قىلىپ سېتىۋېتىلگەن. ئۇستازىمنىڭ ئۇستازى سوكرات خۇدا سىزلىقىنى تەشۋىق قىلغانلىغى ئۇچۇن ئولۇم جازاسىغا ھوكۇم قىلىنىپ، ئاخىرى زەھەرلەپ ئولتۇرۇلگەن!

ياشلار ئۇن چىقارماي ئاڭلاپتۇ، بىر ياش تۇيۇقسىزلا ۋاقىرىۋېتىپتۇ:

— مۇئەللىم، ئۇزلىرىنىڭ تەقدىرى چوقۇم ئۇستازلىرىنىڭ تەقدىرىگە ئوخشىمايدۇ، چۈنكى ئۇزلىرى بۇگۈنكى كۈندە ئالەمنىڭ بىرلىككە كەلتۈرگەن يۇنان ماكىدونىيە پادىشاسىنىڭ ئالېكساندىرىنىڭ ئۇستازى - دە .....

— ياق، — دەپ ئۇنىڭ سوزىنى بولۇپتۇ ئاريستوتېل، — ئالېكساندىر ئاللىرى ئىككى كۈنىنىڭ ئالدىدا ۋاپات بولىدى!

www.uyghurkitap.com

ئەسلىدە، ئارىستوتېل ئائىلىسى بويىچە ماكىدۇنىيە خان جەمەتى ئۇچۇن خىزمەت قىلىدىكەن. ئۇنىڭ دادىسى خان ئوردىسىنىڭ دوختۇرى، ئوزى بولسا ماكىدۇنىيە شاھزادىسى ئالېكساندىرنىڭ ئوستازى ئىكەن. ئالېكساندىر تەختىتە ئولتۇرغاندىن كېيىن، ئارىستوتېل ئافىناغا كېلىپ مەكتەپ ئاچقان. ئۇ ئالدى بىلەن ياش ئوقۇغۇچىلارغا "ئەقلىي تەربىيە، ئەخلاقىي تەربىيە ۋە جىسمانى تەربىيە" ئېلىپ بېرىشنى ھەمدە يىللىقلارغا ئايرىيدىغان ئوقۇتۇش توزۇمىنى يولغا قويۇشنى ئوتتۇرىغا قويغان. ئۇ دولەتنىڭ 7 ياشتىن 14 ياشقىچە بولغان بالىلارغا باشلانغۇچ مەكتەپ ئېچىپ بېرىپ، ئۇلارغا گىمناستىكا، تىل، ھىساپ، رەسىم ۋە ناخشا ئوگىتىشنى؛ 14 ياشتىن 21 ياشقىچە بولغان ياش ئوسمۇرلەرگە ئوتتۇرا مەكتەپ ئېچىپ بېرىپ، ئۇلارغا تارىخ، ماتېماتىكا ۋە پەلسەپە ئوگىتىشنى تەشەببۇس قىلغان. ئۇ جىسمانىي تەربىيە ساغلام بەدەن كىشىلەرنى يېتىشتۇرۇشنى، ئەخلاقىي تەربىيە ئېتىبارلىق ۋە باتۇر، ئوچۇق كوڭۈل مىجەز يېتىشتۇرۇشنى مەقسەت قىلىدۇ دەپ قارىغان. ئۇ يەنە ياشلار ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ مۇنەۋۋەرلىرىنى داۋاملىق تەربىيىلەشنى تەشەببۇس قىلغان. شۇڭا، ئۇ لوكېئان بىلىم يۇرتىنى ئاچقان.

ئارىستوتېلنىڭ مەكتەپ ئېچىشىنى پادىشا ئالېكساندىر قازا قىلمىغان، ئۇ، ئىسكەندەر - كېيىن بولۇپ 160 مىڭ تالانت چاسخوت ئاجرىتىپ بەرگەن. ئارىستوتېل بىلىم يۇرتىدا ياۋروپا بويىچە تۇنجى كۇتۇپخانە قۇرۇپ، تەبىي پەن ۋە قانۇنغا دائىر نۇرغۇن كىتاپلارنى ساقلىغان.

ئالېكساندىر يەنە پۇتۇن مەملىكەتكە، ئوۋچىلار ۋە بېلىق چىلار غەلىتە ھايۋانلارنى تۇتۇۋالسا ئارىستوتېلغا ئېلىپ كېلىپ

يۇلتۇزى كېرەك، دەپ پەرمان چىقارغان. ئارىستوتېل بىلىم يۈزىندا بىئولوگىيە تەتقىقاتى ئېلىپ بېرىپ، دائىم ھەرخىل ھايۋانلارنى ئوپېراتسىيە قىلغان. سانسىز قېتىملىق ئوپېراتسىيە ئارقىلىق، ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلار مۇنداق بىر قانۇنىيەتنى بايقىغان: ھايۋانات قانچە تەرەققى تاپقان بولسا، ئۇنىڭ ئورگانىزمىنىڭ فونكسىيىسى شۇنچە مۇرەككەپ بولىدىكەن.

ئارىستوتېل دەرسىنى سىرت ۋاقىتلاردا يەنە نۇرغۇن پەلسەپىۋى ئەسەرلەرنى يازغان. ئۇ، شەكىل بىلەن ماددا بىرىبىردىن ئايرىلمايدۇ، دەپ قارىغان ھەمدە ئۇستازى پلاتوننىڭ چىنلىقنى "ئىنسان ئىدىيىسى" دېگەن ئىدىيالىستىك نۇقتىنەزىرىگە قوشۇلمىغان. ئۇ يەنە ھايات ۋە دۇنيا — ھەركەت دېمەكتۇر، ھەركەت بولمىسا زامان، ماكان ۋە ماددىمۇ بولمايدۇ، دەپ، قارىغان. بۇلار ئارىستوتېلنىڭ ئىدىيالىستىك نۇقتىنەزىرى بار. ئۇ يازغان «قورال توغرىسىدا» دېگەن كىتاپ دۇنيا بويىچە مۇكەممەل بولغان تەزىرىيىسى» دېگەن كىتاپ دۇنيا بويىچە مۇكەممەل بولغان تۇنجى لوگىكا ئەسىرى بولۇپ ھىساپلىنىدۇ.

ئارىستوتېل ئولۇك ئوقۇتۇش ئۇسۇلىغا قارشى تۇرۇپ، ئوقۇغۇچىلارنى ئېلىپ چىقىپ ئايلىنىپ يۈرۈپ دەرس ئوتۇشنى تەشەببۇس قىلغان. بۇگۈن، ئادەتتىكى چاغلاردىكىگە ئوخشاش يۇقۇرى سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرىنى باشلاپ شەھەر سىرتىغا چىقىپ دەرس ئوتۇپتۇ ۋە پەلسەپە مەسىلىسى ئۇستىدە مۇھاكىمە ئېلىپ بېرىپتۇ.

غۇر - غۇر شامال يىراقتىن كېلىۋاتقان ئاتنىڭ چاپقان ئاۋازىنى ئېلىپ كېلىپتۇ.

— كىم كەلگەندۇ؟ — ئوقۇغۇچىلار قارىسا، بىر ئوقۇغۇچى ئات چاپتۇرۇپ كېلىۋاتقان ئىكەن.

— مۇئەللىم، تۇتسىلا! — دەپتۇ ھىلىقى ئوقۇغۇچى سەك

www.uyghurkitap.com

رەپ ئاتتىن چۈشۈپ ۋە تىزگىن بىلەن قامچىنى ئارىستوتېلغا تۇتقۇزۇپتۇ.

— نېمە ئىش بولدى؟ — دەپ سوراپتۇ ئارىستوتېل تەمكىن هالدا.

— چاتاق بولدى! ئۇلار ئوزلىرىنى تۇتۇش ئۈچۈن كېنىۋاتىدۇ! چاققان قاچسىلا!

— هودۇقماي سوزلە!

— مۇئەللىم، ئالېكساندىر ئالىلىرى ۋاپات بولغاندىن كېيىن، ئافىنالىقلار غالجىرلىق بىلەن ماكېدونىيىنىڭ ئىراده قىلىشىغا قارشى تۇردى. ئۇلار ئوزلىرىنى ئالېكساندىرنىڭ ئۇستازى دەپ پاش قىلىشتى. هازىر ئۇلار ئوزلىرىنى تۇتۇشقا كېلىۋاتىدۇ، تېز قېچىپ كەتسىلە!

— هەي، ئەركىن ئىلمىي ئېقىمنى ئىجات قىلغان مەن، ئاخىر بىرىپ ئەركىن بولالمايدىغان بولۇپتىمەن - دە! — دەپ ئۇه تارتىپتۇ ئارىستوتېل.

ئارىستوتېل ناۋىلاج ئوز يۇرتى — جوپىيە ئارىلىنىڭ كالكاس دېگەن شەھرىگە پانا ئىزلەپ قېچىپ كېتىپتۇ. 2 - يىلى يازدا، قەدىمقى يۇنانىنىڭ بۇ ئەڭ ئۇلۇغ پەيلاسوپى ئېچىنىشلىق هالدا ئولۇپ كېتىپتۇ.

يەتتە چوڭ موجىزە

دۇنيا بىناكارلىق تارىخىدا، قەدىمقى يۇنان قۇرۇلۇش-
لىرىنى دۇنيادا تېپىلمايدىغان تەۋەرۈك دېسە بولىدۇ. ئۇ كۆلەم-
لىك ھەيۋەتلىكلىكى، نەقىشلىرىنىڭ نەپىسلىكى، شەكىلنىڭ گۈزەل-
لىكى بىلەن ئالەمگە مەشھۇر. بۇنىڭدىن 2000 نەچچە يۈز يىل
ئىلگىرى ئىنسانلىق بىر يازغۇچى شېئىرىي تىل ئارقىلىق دۇنيا-
دىكى يەتتە چوڭ موجىزىنى— شۇ زامانلاردا دۇنيادا ئەڭ
كۆركەم بولغان يەتتە چوڭ
ئىمارەتنى مەدھىيىلىگەن
ۋە تەسۋىرلىگەن. بۇ يەت-
تە چوڭ موجىزىدىن، يۇ-
قۇرىدا تونۇشتۇرۇپ ئۆتە-
كەن مىسىر ئېھرامىلىرى ۋە
بابىلدىكى مۇئەللەق باغ-
چىدىن باشقىلىرىنىڭ ھەم-
مىسىنى قەدىمقى يۇنانلىقلار
مىلادىدىن ئىلگىرى 6 -
ئەسىردىن مىلادىدىن ئىل-
گىرى 3 - ئەسىرگىچە بولغان
ئارىلىقتا ئىجات قىلغان
بولۇپ، بۇلاردا قەدىمقى
يۇنانلىقلارنىڭ بىناكارلىق تېخ-
نىكىسى ۋە نەقاشچىلىق

زېۋىس

سەنئەتنىڭ يۈكسەك مۇۋەپپەقىيەتلىرى مەركەزلىك نامايەن قىلىنغان.

ئالدى بىلەن گەپنى يۇنان يېرىم ئارىلىنىڭ جەنۇبىدىكى ئولۇمپىيە تېغىدىن باشلايلى، بۇ تاغدا تۇرۇپ قارايدىغان بولساق، ئۇ يەردىكى غايەت زور زېۋىس خۇدانىڭ ھەيكىلىنىڭ قەد كۆتۈرۈپ تۇرغانلىقىنى كۆرىمىز.

زېۋىس يۇنانلىقلارنىڭ نەزىرىدە "خۇدالار پىشۋاسى" بولۇپ، ئۇ خۇدالارنىڭ ۋە ئادەملەرنىڭ ھەممە ئىشىنى باشقۇرىدىكەنمىش. ئېيتىلىشلارغا قارىغاندا، ئۇ ئولۇمپىيە تېغىدا تۇرىدىكەن. يۇنانلىقلار ئافنادىكى ئەڭ مەشھۇر نەققاش پىدىاس نى ئالاھىدە تەكلىپ قىلىپ بۇ ھەيكەلنى ياساتقۇزغان. ئۇ توپ - توغرا 8 يىل ئىشلەپ، ئاخىر ئىگىزلىگى 15 مېتىر كېلىدىغان بۇ غايەت زور ھەيكەلنى پۈتتۈرگەن. زېۋىس خۇدا ھەيكىلى قارىياغاچتىن ئويۇلغان بولۇپ، بويىنىڭ ئىگىزلىگى 12 مېتىر، ئۇلى 3 مېتىر، قارا مەرمەردىن ياسالغان. توت ئەتراپىدىكى تاممۇ مەرمەردىن ياسالغان، بۇ مەرمەرلەر ئوتتۇرا دېڭىزنىڭ پاروس ئارىلىدىن قېزىپ كېلىنگەن.

زېۋىس خۇدانىڭ ھەيكىلىگە كېيدۇرۇلگەن كىيىملەرنىڭ ھەممىسى ئالتۇن ياپراقلاردىن ياسالغان بولۇپ، ئۇنىڭغا مەرۋايىت ۋە گوھەر قوندۇرۇلغان. بەدىنىنىڭ ئوچۇق قالغان قىسمى پىل چىشىدىن، ئىككى كوزى گوھەردىن ياسالغان، بېشىدىكى تاجمۇ ئالتۇندىن ياسالغان. ھەيكەلنىڭ ئوڭ قولىغا غەلىبە خۇداسى تۇتقۇزۇلغان؛ سول قولىغا ھوقۇق سىمۋولى بولغان "زاكۇن تايىغى" تۇتقۇزۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭغا ھەيۋەتلىك ۋە كىشىلەر تەپ تارتىدىغان بىر بۇركۇت ئويۇلغان. ھەيكەل ئولتۇرغۇزۇلغان ئورۇندۇق ئالتۇن بىلەن ئورالغان بولۇپ، ئۇنىڭغا ئەتىياز، ياز، قىش دەپ ئاتالغان ئاچا - سىگىل 3

لاهنىڭ ھەيكىلى چۈشۈرۈلگەن. ئاستىغا غەلبە ئىلاھىسى
ىەن، پەرى سىمۋولى ھەيكىلى ئويۇلغان. يەنە ئايال ئاي
خۇداسى ۋەزىپىسىنى خۇداسىنىڭ مەغرۇرلۇق ئايال خۇداسىنىڭ
زىنى ئولتۇرگەنلىگى توغرىسىدىكى ھېكايە تەسۋىرلەنگەن.

زېۋىس خۇدانىڭ ھەيكىلى ملادىدىن ئىلگىرى 450 - يىلى
الغان بولۇپ، ملادىدىن ئىلگىرى 3 - ئەسىرگە كەلگەندە
ۇ قىممەتلىك ھەيكەل بۇزۇپ تاشلانغان، زىننەت ئۇچۇن ئىشلە
لىگەن ئالتۇن، مەرۋايىت، گوھەرلەر قالدۇرماي ئوغرىلانغان،
ەتتا ھەيكەلنىڭ بويىدىكى ئۇچۇن ئىشلىتىلگەن قارىياغاچمۇ
وغرىلىنىپ چەتئەللەرگە سېتىۋېتىلگەن.

ئېگەي دېڭىزى بىلەن يۇنانىنى ئايرىپ تۇرىدىغان كىچىك
اسىيا يېرىم ئارىلىدا مائۇسولۇس قەۋرىسى قەد كوتىرىپ تۇرىدۇ.

مائۇسولۇس يۇنان قەلئەلىرىدىن بولغان كارىيە قەلئەسىنىڭ
ادىشاسى ئىكەن. ئۇ ملادىدىن ئىلگىرى 395 - يىلى خارلە
كارناسۇسنى پايتەخت قىلغاندىن كېيىن، ئوزىنىڭ قەۋرىسىنى
سىلىشقا تۇتۇش قىلىش ھەققىدە بۇيرۇق بەرگەن. ملادىدىن
ئىلگىرى 353 - يىلى بۇ پادىشا ئولگەن چاغدىمۇ بۇ قەۋرە
پۈتمىگەن، خانىش داۋاملىق تۇردە ئۇنىڭ قۇرۇلۇشىغا رەھ
سەتچىلىك قىلغان.

بۇ قەۋرە تۆت چاسا بولۇپ، ناھايىتى كاتتا قىلىپ ياسالغان.
ئۇزۇنلۇغى 39 مېتىر، كەڭلىگى 33 مېتىر، ئىگىزلىگى 50مېتىر
كېلىدىكەن. قەۋرىنىڭ ئۇلى ناھايىتى ئىگىز بولۇپ، پۈتۈنلەي ئاق
مەرمەردىن ياسالغان، كارامەت نەقىشلەر بىلەن زىننەتلەنگەن ئىكەن.
ئۇلى ئۇستىگە جەمى 36 دانە تۇۋرۇك قويۇلغان بولۇپ، ئالامەت
ھەيۋەتلىك كورۇنىدىكەن. ئۇنىڭ ئۇستىگە گۇمبەز سېلىنغان.
گۇمبەز ئۇستىگە يەنە پادىشا مائۇسولۇس بىلەن خانىش ئار-

ئېغىشىچە چۈشكەن 4 ئاتلىق ھارۋىنىڭ ھەيكىلى قوندۇرۇلغان، ھەيكەلنىڭ ئىگىزلىگى 4 مېتىر بولۇپ، خۇددىئ ئىرەك ئادەم دەك كۆرۈنىدۇ.

ماكېدونسولۇس قەدىمقى يۇنانىستانىڭ نازۇك ئادەم ھەيكىلى سەنئىتىنى ئەكس ئەتتۈرگەن، ئۇ مىلادىدىن ئىلگىرى 262 - يىلى بۇزۇۋېتىلگەن. كېيىنكى چاغلاردا كىشىلەر ئۇنىڭ ئورنىنى، قازغاندا، قەۋرە ئىچىدىكى لەخمە ۋە ئىچكى قەۋرىنى قەۋرىدىكى پادىشانىڭ تاشتىن ياسالغان كېپىنىنى ئۇچراتقان.

ماكېدونسولۇس قەۋرىسىگە يېقىن جايدا، ئېگەي دېگىزى ساھىلىدا ئىنتايىن ھەيۋەتلىك بولغان ئايال خۇدا ئارتېمىس ئىبادەتخانىسى بار.

ئارتېمىس يۇنانلىقلار بەك ھورمەت قىلىدىغان خۇدا بولۇپ، ئۇ ھەم ئاي خۇداسى، ھەم ئوچلىق خۇداسى ئىكەن. بۇ جايدا ئىسلىدە بىر ئايال خۇدا ئىبادەتخانىسى بولۇپ، بەكمۇ ئاددى ئىكەن، پەقەت ئىچى كاۋاك بىر دەرەخ غولىغا بىر دانە كىچىك ھەيكەل قويۇلغان ئىكەن، مىلادىدىن ئىلگىرى 560 - يىلى كىچىك ئاسىيا يېرىم ئارىلىغا جايلاشقان، يۇنان قەلئەلىرىدىن بولغان ئېپېسموسنىڭ پادىشاسى بۇ ئايال خۇدانى خاتىرىلەش ئۈچۈن بۇ ئايال خۇدا ئىبادەتخانىسىنى سالدۇرغان.

يېڭى سېلىنغان ئايال خۇدا ئىبادەتخانىسىنىڭ ئۇزۇنلۇغى 126 مېتىر، كەڭلىگى 65 مېتىر كېلىدىكەن. ئاستىدا 10 پەلەمپەي بولۇپ، توت ئەتراپىغا 127 دانە تۈۋرۈك قويۇلغان ئىكەن. ھەربىر تۈۋرۈكنىڭ ئىگىزلىگى 23 مېتىر كېلىدىكەن، بۇ ئىبادەتخانا توت چاسا مەرمەر بىلەن يېپىلغان بولۇپ، بەك ھەيۋەتلىك كۆرۈنىدىكەن. ئىبادەتخانا ئالدىغا ئۇچ رەت تاش تۈۋرۈك قويۇلغان، ھەر بىر رەتتە 8 تۈۋرۈك بار ئىكەن؛ ئىبادەتخانىنىڭ

قا تەرىپىگە ئىككى رەت تاش تۇۋرۇك قويۇلغان، ھەربىر
تە 9 دانە تۇۋرۇك بار ئىكەن، ھەر بىر تۇۋرۇكنىڭ ئۇلىغا
م بويى كېلىدىغان مېتال قويۇلغان ئىكەن. تۇۋرۇكلەرگە ھەرخىل
سانئوي ھىكايىلەر تەسۋىرلەنگەن ئەقسىلەر ئويۇلغان بولۇپ،
سايىتى يۇقۇرى بەدىئى قىممەتتىگە ئىگە ئىكەن. ئەپ-
سكى، بۇ ئايال خۇدا ئىبادەتخانىسى مىلادىدىن ئىلگىرى
ر ئەسىرگە كەلگەندە ئورۇشتا ۋەيران قىلىنغاچقا، ھازىر ئۇ-
ڭ ئەسلى قىياپىتىنى كورۇشىمىزگە ئىمكانىيەت قالمىغان.
ئېگەي دېگىزىدىن جەنۇبقا قاراپ ماڭسا، ئوتتۇرا دېگىزغا
ردۇ. بۇ ئىككى دېگىز ئارىلىغىدا رودې دېگەن ئارال بار،
ئارالدا ئالتۇندەك چاقناپ تۇرىدىغان قۇياش خۇداسىنىڭ
ايەت زور ھەيكىلى قەد كوتىرىپ تۇرىدۇ.
مىلادىدىن ئىلگىرى 4 - ئەسىردە، رودې ئارىلى ئوتتۇرا
دېگىزنىڭ شەرقىي تەرىپىدىكى بېرىش - كېلىش ناھايىتى تە-
رەققى قىلغان قاتناش مەركىزى بولۇپ قالغان. بۇ جايدا سودا
تەرەققى قىلغان بولۇپلا قالماستىن، نەققاشچىلىق سەنئىتىمۇ
ناھايىتى تەرەققى قىلغان، ئارالنىڭ ھەممىلا يېرىدە خۇدالار
ھەيكىلى ئويۇلغان دېيىشكە بولىدۇ، رودۇايەتلەرگە قارىغاندا، بۇ
يەردىكى غايەت زور تېپتىكى ھەيكەل يۇز نەچچىگە يېتىدىكەن.
مىلادىدىن ئىلگىرى 292 - يىلى رودىلىقلار ماكىدۇنىيىلىكلەرنى
يەڭگەن، غەلىبىنى تەبرىكلەش ئۈچۈن، ئولجا ئالغان قورال -
ياراقلارنى ئېرىتىپ، يۇنانلىنىڭ مەشھۇر ھەيكەلتارىچى كارۇسنى
قۇياش خۇداسىنىڭ ھەيكىلىنى ياساشقا تەكلىپ قىلغان. كارۇس
توپ - توغرا 12 - يىل ئىشلەپ، مىلادىدىن ئىلگىرى 280-
يىلىغا كەلگەندە ئاندىن بۇ غايەت زور مېتال ھەيكەلنى
پۈتتۈرگەن.

www.uyghurkitap.com

بۇ قۇياش خۇداسىنىڭ ھەيكىلى زادى قانداق بولغىدى؟ بۇ ھەقتە ئەزەلدىنلا ئىككى خىل پىكىر بولۇپ كەلگەن. بىر خىل پىكىردىكىلەر، بۇ ھەيكەلنىڭ ئىگىزلىگى 32 مېتىر، ئىككى پۇتىنى جۇپلاپ مەرمەردىن ياسالغان ئۇل ئۇستىگە تۇرغۇزۇلغان، بېشىغا نۇر چاقناپ تۇرىدىغان ئالتۇن تاج كىيدۈرۈلگەن، ئوڭ قولىغا مەشئەل تۇتقۇزۇلغان، نۇرلىنىپ تۇرغان ئىككى كوزى دېڭىزغا قاراپ تۇرغان، دەپ ھىساپلىغان. يەنە بىرخىل پىكىردىكىلەر، ھەيكەلنىڭ ئىگىزلىگى 46 مېتىر بولۇپ، ئىككى پۇتىنى كىرپ پورت ئېغىزىنىڭ ئىككى قىرغىغا دەسسەپ تۇرغان، پورتقا كىرىپ - چىققان كېمىلەر ئۇنىڭ چاتىرىغىدىن ئوتۇپ تۇرغان، دەپ ھىساپلىغان. ھەرخىل پىكىرلەرنىڭ كېلىپ چىقىشىدىكى سەۋەپ، بۇ قۇياش خۇداسى ھەيكىلىنىڭ ئومرى بەك قىسقا بولغانلىغىدىن ئىبارەت. ھەيكەل پۇتۇپ يېرىم ئەسىر ئوتكەندىن كېيىن يەر تەۋرەپ، بۇ ھەيكەل ئورۇلۇپ چۈشكەن، پارچىلىنىپ كەتكەن مېتال پارچىلىرىنى سودىگەرلەر چەتئەللەرگە سېتىۋەتكەن.

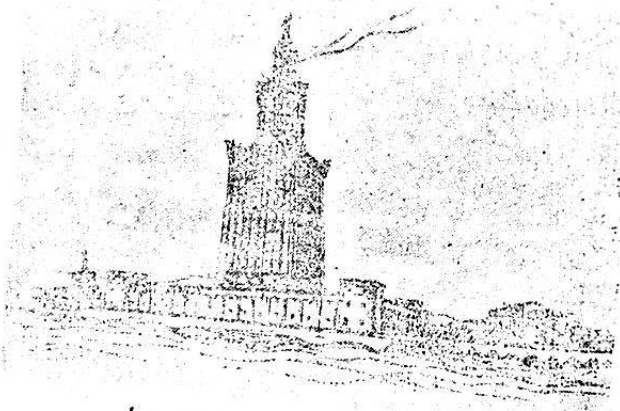
ئوتتۇرا دېڭىزنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدە، يۇنان يېرىم ئارىلىنىڭ ئۇدۇلىدا ئالېكساندرىيە پورتى بار بولۇپ، بۇ پورتنا بۇلۇتقا تاقىشىدىغان مايماك مۇنارى بار، مەشھۇر ئالېكساندرىيە مايماك مۇنارى ئەنە شۇ.

ئالېكساندرىيە شەھىرى نىل دەرياسىنىڭ غەربىي تەرىپىدىكى ئوتتۇرا دېڭىز بويىغا جايلاشقان بولۇپ، مىسىرنىڭ ئەڭ چوڭ دېڭىز پورتى. دېڭىزدا پارىس دېگەن بىر كىچىك ئارال بولۇپ، ئۇنى بىر كىلومېتىر كېلىدىغان قاش ئالېكساندرىيە شەھىرىگە تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدۇ. يۇنانىدىكى ماكىدونىيىلىكلەر مىسىرنى بېسىۋالغاندىن كېيىن، پارس ئارىلىدا مايماك مۇنارى سېلىشقا كىرىشكەن. ئۇلار ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ 20 يىل

شلەپ، ملادىدىن كېلگىرى 280 - يىلىغا كەلگەندە ئاندىن
قتۇرگەن. شۇنىڭدىن كېيىنكى ئەسىرلەردە دېگىزدا قاتنايدىغان كېمىلەرگە
مايالىق ئېنىق يۇنۇلۇش كورىستىپ بەرگەن.

بۇ مايالىق مۇنارنىڭ ئىگىزلىكى 120 مېتىرچە بولۇپ،
سى 4 قەۋەت ئىكەن. ئاستى تۆت چاسا ئۇل بولۇپ، ئىگىز-
كى ئالاھەزەل 70 مېتىر كېلىدىكەن؛ ئىككىنچى قەۋىتى
بۇرجەكلىك مۇنار تېمى بولۇپ، ئىگىزلىگى 38 مېتىر ئىكەن،
ئىككى قەۋىتىنىڭ دەرىزىسى بار ئىكەن. ئۈچىنچى قەۋىتى
ومۇلاق مۇنار بولۇپ، ئۇنىڭغا يېرىمى ئادەم، يېرىمى بېلىق
ۇدانىڭ ھەيكىلى ئويۇلغان ئىكەن. ئەڭ ئۈستى قەۋىتى
پگنال ئويى بولۇپ، ئۇنىڭغا ھەيۋەتلىك، قوللىدا بېلىق سا-
جىغۇچ تۇتقان دېگىز خۇداسى ھەيكىلى ئويۇلغان ئىكەن. مۇنار-
سىڭ ئۈچىغا شۇتا بىلەن چىققىلى بولىدىكەن.

ئالېكساندرىيە پورتىدىكى مايالىق مۇنارنىڭ ئالاھىدىلىگى
بار: بىرىسى، مەرمەردىن ياسالغان مۇنار قۇرۇلمىسىنىڭ پۈختا بولۇشى

ئالېكساندرىيە پورتىدىكى مايالىق مۇنارى

www.uyghurkitap.com

ئۇچۇن، مەرمەرنىڭ چەكلىرى پۈتۈنلەي قوغۇشۇن بىلەن تۇتاش-
تۇرۇلغان؛ يەنە بىرسى، سېگنال چىرىغىنى يېراقتىكى كېمىلەرنىڭ
كۆرەلىشى ئۈچۈن مۇنارنىڭ ئۈچىغا يوغان ئوچاق ئورنىتىلغان،
ھەر كۈنى كېچىسى ئوچاقتا لاۋۇلداپ ئۆرت كويۇپ تۇرغان،
ئوتنىڭ نۇرى غايەت زور مىس ئەينەك بىلەن قايتىقاچقا، 50
نەچچە كىلومېتىر يىراقلىقتىكى دېڭىز يۈزىنىمۇ يورۇتۇپ تۇرغان.
ئالېكساندرىيە پورتىدىكى مايىاك مۇنارى شۇ زامانلاردا
دۇنيا بويىچە ئەڭ ئېگىز مۇنار بولۇپ، 1600 يىلچە
ئىشلىتىلگەن. يەتتە چوڭ موجزىنىڭ ئالتىسى خان - پادىشا-
لارنىڭ باغچىسى، قەۋرىسى ياكى خۇداغا تاۋاپ قىلىدىغان
ھەيكەل، پەقەت ئالېكساندرىيە پورتىدىكى مايىاك مۇنارىلا خەلق
قە بەخت ئاتا قىلىدىغان بىردىن - بىر قۇرۇلۇش ھىساپلىنىدۇ.

«بوره بالىسى» ۋە رىم شەھىرى

يۇناندىن كېيىن ئوتتۇرا دېڭىزغا رىم خوجايىنلىق قىلغان. قەدىمقى رىمنىڭ پايتەختتى ھازىرقى ئىتالىيىنىڭ رىم شەھىرى بولغان. بىز رىم مۇزېيىغا كىرىدىغان بولساق، ناھايىتى غەلىتە بولغان بىر مىس ھەيكەلنى كۆرىمىز: بىر چىشى بورە چىشلىرىنى ھېڭگايتىپ، تۆيغۇن ھالدا ئالدى تەرەپكە قاراپ تۇرىدۇ، ئاستىدا ئىككى ئوغۇل بوۋاق بۇ چىشى بورە ئىمىۋاتىدۇ. بۇ مىس ھەيكەلگە 400 نەچچە يىل بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭدا قەدىمقى رىۋايەت ئەكس ئەتتۇرۇلگەن.

بۇ ۋەقە مىلادىدىن ئىلگىرى 8 - ئەسىرلەردە يۈز بەرگەن. ئۇ چاغلاردا ئىتالىيىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى تېبىر دەريا سىنىڭ دېڭىزغا قۇيۇلىدىغان ئېغىزى بويلىرىدا، ترويادىن

بوردىن سۈت ئېمىۋاتقان بالىلارنىڭ ھەيكىلى

سەرگەردان بولۇپ كەلگەن بىر تۈركۈم كىشىلەر ئولتۇراقلاشقان ئىكەن. تېبىر دەريا سىنىڭ ئىككى قىرغىغى ئورمانلىق بولۇپ، بۇ جاي ئاپتاپ ياخشى چۈشىدىغان، مۇنبەت يەر ئىكەن. كىشىلەر دېڭىز يېقىندا ئالبالونىگا دىگەن بىر شەھەرنى بىنا قىلغان.

ئالبالونگا پادىشاسىنىڭ ئامۇلىۋىس دېگەن بىر ئىنىسى بار ئىكەن. ئۇنىڭ مەجەزى ئوسال، نىيىتى يامان ئىكەن، ئۇ ئاخىرى ئاكىسىنىڭ ھوكۇمرانلىق ھوقۇقىنى قولغا ئېلىپتۇ. ئامۇلىۋىس ھوقۇق تۇتقاندىن كېيىن، ئاكامنىڭ پۇشتى ئىنتىقام ئالىدۇ دەپ ئەنسىرەپ، ئاكىسىنىڭ ئىككى نەۋرىسىنى بۇيرۇق بېرىپ ئولتۇرغۇزۇپتۇ ھەمدە قىز نەۋرىسىنى راھىبە بولۇشقا زورلاپتۇ. شۇ زامانلاردىكى بەلگىلىمە بويىچە، راھىبە بولغانلار تۇيۇ قىلالمايدىكەن. ئامۇلىۋىس، مۇشۇنداق قىلسام، ئاكامنىڭ پۇشتلىرىنى قۇرۇتۇۋېتىمەن ـ دە، مېنىڭدىن ئىنتىقام ئالىدىغانلار چىقمايدۇ، دەپ ئويلاپتۇ.

بىراق، ئۇزاق ئوتمەي ھىلىقى راھىبە بولغان قىز نەۋرىسى قوشكېزەك ئوغۇل تۇغدى دېگەن قورقۇنچلۇق خەۋەر كېلىپتۇ. ئامۇلىۋىس شۇ زامان راھىبە بولغان قىز نەۋرىسىنى ئولتۇرغۇزۇپتىش ھەمدە ھىلىقى 2 بالىنى تېپىپ دەريا سىغا تاشلىۋېتىشكە بۇيرۇق بېرىپتۇ.

بىر قۇل بۇيرۇقنا بىنائەن بالىلارنى دەريا غا تاشلىماقچى بولۇپتۇ. ئۇ بالىلارنى سۇغا تكە سېلىپ پالاتېۋم دېگەن دوڭگە ئېلىپ كېلىپتۇ. بۇ چاغدا تېبىر دەريا سىغا كەلگەن بولۇپ، دەريا سۇيى توختىماي ئورلەۋاتقان ئىكەن. قۇل سۇغا تىنى دەريانىڭ قىرغىدىكى دوڭدە قويۇپ كېتىپتۇ. ئۇ دەريا سۇيى يەنە ئازراق ئورلىسا بالىلارنى ئېقىتىپ كېتىدۇ ـ دە، بالىلار ئولىدۇ، دەپ ئويلاپتۇ.

دېگەندەك دەريا سۇيى ناھايىتى تېز ئولغىيىپتۇ، بىراق بالىلار نى ئېقىتىپ كېتەلمەپتۇ، چۈنكى سۇغا تنىڭ بېنى دەريا بويىدىكى دەرەخ شېخىغا ئىلىنىپ قېلىپتۇ. ئۇزاق ئوتمەي دەريا سۇيى پەسلەپتۇ، قوشكېزەك بالا يەرگە چۈشۈپ ئىكە، ئىكە دەپ

ىنلى تۇرۇپتۇ.

دەل شۇ چاغدا، بىر چىشى بورە دەريا بويىغا سۇ ئىچ
لى كېلىپتۇ. ئۇ يەغا ئاۋازىنى ئاڭلاپ. بالىلارنىڭ قېشىغا
لىپتۇ. دىمسىمۇ تازا غەلىتە ئىش بولۇپتۇ، بورە بۇ بىچارە
شكىچىزەك بالىغا زىيان يەتكۈزۈش ئۈچىاقتا تۇرسۇن، بەلكى
ھرئۇاتلىق بىلەن بېشىنى ئېگىپ، ئۇزۇن تىلى بىلەن بالىلار-
ى يالاپتۇ ھەمدە ئۇز سۆتى بىلەن بېقىپتۇ.

بۇ غەلىتە ئىشنى بىر چارۋىچى بىلىپ قېلىپتۇ. ئۇ بۇ قوش
يزەك بالىنى ئويىگە ئېلىپ كېلىپ بېقىپتۇ ھەمدە بىرسىگە
ومۇل، بىرسىگە رېمۇس دەپ ئات قويۇپتۇ. ئۇزاق ئوتمەي
ۇ چارۋىچى بۇ قوشكىچىزەك بالىنىڭ دەل يېڭى پادىشا تەرە-
يىدىن ئولتۇرۇلگەن ھىلىقى ئايال راھىبەنىڭ بالىلىرى ئىكەن-
لىگىنى ئۇقۇپتۇ. بالىلارنىڭ بەختەرلىگىنى دەپ، بۇ سىرنى
ئاشكارا قىلماسلىق قارارىغا كېلىپتۇ.

ئاكا ـ ئۇكا چوڭ بولغاندىن كېيىن، ياخشى ماھارەت
ئۇگىنىپ، بارا ـ بارا كىشىلەرگە يېقىپ قېلىپتۇ. چارۋىچىلار،
سەرگەردانلار، ھەتتا قاچقان قۇللار ئارقا ـ ئارقىدىن ئۇلار-
نىڭ قېشىغا توپلىنىپتۇ. بىر كۈنى، ئۇلار بىلەن يەنە بىر تۈر-
كۈم چارۋىچىلار ئوتتۇرىسىدا توقۇنۇش بولۇپ، رېمۇسنى
قارشى تەرەپ تۇتۇۋېلىپ، بىر بوۋاينىڭ قېشىغا ئېلىپ بېرىپتۇ.
بوۋاي قەددى ـ قامىتى كېلىشكەن بۇ بالىنى كورۇپ، ھاڭ ـ
تاڭ قېلىپتۇ ـ دە، قىزىقىپ سوراپتۇ:

ـــ يىگىت، قانداق ئاتىلىدىن كېلىپ چىققانلىقىڭىزنى،
شۇنىڭدەك ئاتا ـ ئانىڭىزنىڭ كىم ئىكەنلىگىنى ماڭا ئېيتىپ
بەرسىڭىز قانداق؟

رېمۇس مېھرى ئىسسىق بۇ بوۋاينىڭ ئوزىگە قەست

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

قىلمايدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ بىمالال ھالدا مۇنداق دەپتۇ:

— ئاكام رومۇل بىلەن مەن قوشكېزەك ئاكا - ئۇكا بىزنىڭ كېلىپ چىقىشىمىز تازا بىر سىر، بېشىمغا ھايات مامات مىنۇتلىرى كەلگەن بىر پەيتتە بۇنى سىزگە دەۋاتىمەن. ئاگلىسىڭ، بىز تۇغۇلۇپلا قۇشلار ۋە ياۋايى ھايۋانلارغا تاشلاپ بېرىلگەن ئىكەنمىز، بىراق قۇشلار ۋە ياۋايى ھايۋانلار بىزنى يېيىش ئۈ ياقتا تۇرسۇن، بەلكى بىزنى بېقىپتۇ. بىز دەريا بويىدا ياتقان چاغدا، چىشى بورە ئۇز سۈتى بىلەن بىزنى باققان ئىكەن .....

بوۋاي بۇ سوزلەرنى ئاگلاپ ھۇشىدىن كېتىشكە تاس قېلىپتۇ، ئەسلىدە بۇ بوۋاي تەختتىن چۈشۈرۈۋېتىلگەن ئالبالونگا پادىشاسى ئىكەن. كوز ئالدىدىكى بۇ كېلىشكەن يىگىت ئوزىنىڭ ياۋۇز ئىنىسى تەرىپىدىن تېبىر دەريا سىغا تاشلىۋېتىلگەن نەۋرىسى ئىكەن! ئۇ ئىختىيارسىز ئېتىلىپ بېرىپ رېھۇسنى مەھكەم قۇچاقلاپتۇ ھەم يىغلاپ تۇرۇپ:

— بالام! جېنىم بالام! — دەپ ۋاقىراپتۇ.

ئەمدى گەپنى پادىچىدىن ئاگلايمىز. قوشكېزەك ئاكا - ئۇكىنى بېقىپ چوڭ قىلغان پادىچى خەنىڭ رېھۇسنى تۇتۇپ كەتكەنلىگىنى ئاگلىغاندىن كېيىن، ئاكا - ئۇكا ئىككىسىنىڭ ئەھۋالىنى ئېقىنماي - تېمىتماي رومۇلغا دەپتۇ. رومۇل بۇنى ئاگلاپ، دەرھال لەشكەر تارتىپ ئالبالونگىغا يۈرۈش قىلىپتۇ. ئۇ چاياندەك ئىچىدە زەھەر قاينايدىغان ئامۇلېۋسنى ئولتۇرۇپ، ئوز ئانىسى ۋە تاغىسى ئۇچۇن ئىنتىقام ئېلىشقا بەل باغلاپتۇ. يول بويى ئامۇلېۋستىن بىزار بولغان كىشىلەر ئارقا - ئارقىدىن ئۇنىڭ توپىغا قوشۇلۇپتۇ. رېھۇسنىڭ ماسلىشىپ بېرىشى بىلەن، قوزغىلاڭچى قوشۇن ئاخىر ئامۇلېۋسنى ئولتۇرۇپتۇ. ئاكا - ئۇكا

ئىلەن ھاكىمىيەتنى بوۋىسىغا ئوتكۈزۈپ بېرىپتۇ.

قوشكېزەك ئاكا - ئۇكا ئىككىيلەن بۇ ئىشلارنى
لىپ بولغاندىن كېيىن، بوۋىسىنىڭ قېشىدا قالماي، ئوز ئەت-
ىغا ئويۇشقان نۇرغۇن كىشىلەر بىلەن بىللە يېڭى شەھەر
ا قىلىش قارارىغا كېلىپتۇ. تېبىر دەريانىڭ سۈيى پەسەي-
ەندە ئوزلىرى قېلىپ قالغان جايىنى يەنى پالاتئوم دوگلوگنى يېڭى
ەھەرنىڭ ئورنى قىلىپ بەلگىلەپتۇ.

لېكىن، بۇ شەھەرنى كىمنىڭ نامى بىلەن ئاتاش كېرەك؟
ەھەر خەندىگىنى نەدىن باشلاش كېرەك؟ كىم بۇ يەرگە
وكۈمران بولۇش كېرەك؟ بۇ مەسىلىلەر ئۇستىدە ئاكا - ئۇكا
ككىسىلەن ئوتتۇرىسىدا تالاش - تارتىش پەيدا بولۇپتۇ. ئاخىر
ككىسى ئوچۇپ كەلگەن قۇشلارغا قاراپ تەلەي سىناپ بې-
شقا پۇتۇشۇپتۇ. ئىككىسى بىر يەردە ئولتۇرۇپ ياخشىلىق
كۈتۈپتۇ. بىر دەمدىن كېيىن رېمۇس ئالدى بىلەن ئوچۇپ
كېلىۋاتقان ئالتە قوزغۇنىنى كورۈپتۇ؛ بىراق، ھايت - ھويت
دىگىچە چاقماق ۋە گولدۇرماما ئاۋازى ئىچىدە 12 قۇرغۇي
رومۇلنىڭ قېشىدىن ئوچۇپ ئوتۈپتۇ. رېمۇس ئەۋلىيا قۇش
ئاۋال ماڭا كورۈندى، مەن ئوتتوم دەپتۇ، رومۇل، مەن ھوكۈم-
ران، چۈنكى مېنىڭ قېشىمدىن ئوچۇپ ئوتكەن ئەۋلىيا قۇش.
ھەمدىن كوپ، دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن تالاش - تارتىش تېخ-
ھۇ ئولغىيىپتۇ ....

رومۇل يېڭى شەھەرنى چوڕىدەيدىغان خەندەكنى كولاشقا
باشلاپتۇ. رېمۇس ئوڭنى مەسخىرە قىلىپتۇ، ئۇنىڭ ئوستىگە
رومۇلنىڭ خەندىگى ۋە قاشتىن ئاتلاپ ئوتۈپتۇ. رومۇل تاقەت
قىلىپ تۇرالماي، غەزەپكە كېلىپ ئوز قېرىندىشىنى ئولتۇرۇپتۇ
ھەيدە جەسەتكە دەسسەپ تۇرۇپ:

ئۇيغۇرچە كتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

— كىمكى شەھەرنىڭ سېپىللىرىدىن گۈتۈشكە جۈرئەت قىلىدىكەن، گۈنىڭ ئاقىۋىتى مۇشۇنداق بولىدۇ! — دەپ ۋاقىراپتۇ. ھەچكىم رومۇلغا تېگىشكە جۈرئەت قىلالماپتۇ، رومۇل يېڭى شەھەرنىڭ ئالىي ھوكۈمرانى بولۇپ قېلىپتۇ. بۇ يېڭى شەھەر رومۇلنىڭ نامى بىلەن روم شەھىرى دەپ ئاتىلىپتۇ. رىئايەتلەرگە قارىغاندا، بۇ ۋەقە مىلادىدىن ئىلگىرى 753 - يىل 4 - ئاينىڭ 21 - كۈنى يۈز بەرگەن بولۇپ، قەدىمقى رىملىقلار بۇ كۈننى دولەت قۇرۇلغان خاتىرە كۈنى قىلغان ئىكەن.

رىم شەھىرى بارغانسېرى تەرەققى قىلىپتۇ، بىراق شەھەردە خوتۇن - قىزلار ناھايىتى ئاز ئىكەن. رومۇل ئاھالىنى كۆپەيتىش ئۈچۈن، بىر تەرەپتىن، قاچقۇنلار ياكى باشقا شەھەرلەردىن سۈرگۈن قىلىنغانلارنى رىمدا ئولتۇراقلىشىقا قۇبۇل قىلىپتۇ؛ يەنە بىر تەرەپتىن، يېقىن ئەتراپتىكى قەبىلىلەرگە ئادەم ئەۋەتىپ ئۇلارنىڭ قىزلىرىنى رىم شەھىرىگە ياتلىق قىلىشنى سوراپتۇ. بىراق، خوشنا قەبىلىلەر ئۇنىڭ بۇ تەلىۋىنى رەت قىلىپتۇ.

چېچەن رومۇل ھىلە ئىشلىتىش قارارىغا كېلىپتۇ. ئۇ خوشنا قەبىلىلەرگە يېقىندا رىم شەھىرىدە كاتتا مەرىكە ئوتكۈزۈلىدۇ، كۆپچىلىكنىڭ قەدەم تەشرىپ قىلىشىنى تەكلىپ قىلىمەن، دەپ جاكالاپتۇ. مەرىكە كۈنى يېتىپ كېلىپتۇ، شەھەر قاينام - تاشقىنلىققا چۆمۈپتۇ. شۇ كۈنى سابىنلىقلار قەبىلىسىدىن ئالاھىدە كۆپ ئادەم كېلىپتۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە كۆپچىلىگى خوتۇنلىرى، قىزلىرىنى بىرگە ئېلىپ كېلىپتۇ. كىشىلەرنىڭ دىققىتى قىزىق ئويۇنلارغا مەركەزلەشكەن چاغدا، رومۇل بەلگە بېرىپتۇ. ھايت - ھۇيت دېگىچە، رىم ياشلىرى مېھمانلار ئارىسىغا ئېتىلىپ بېرىپ، ھەر بىرسى بىردىن سابىنلىق قىزنى تۇتۇپ ئۆيلىرىگە ئېلىپ

كېتىپتۇ. سابىنلىقلار كۈچۈن بۇ چوڭ ئاھانەت بولۇپتۇ، كۈلار غەزەپ كىچىدە رىم شەھىرىدىن چىقىپ كېتىپتۇ - دە، لەۋزىدە تۇرمىغان رىملىقلاردىن كىنتىقام ئېلىشقا قەسەم كىچىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن رىملىقلار بىلەن سابىنلىقلار ئوتتۇرىسىدا قىرغىن باشلىنىپتۇ.

سابىنلىقلار ئەلەمگە ماھىر قەبىلە ئىكەن. ئارىدىن ئۇزاق ئوتمەي، ئۇزلىرىنىڭ ئاقساقلىنىڭ يېتەكچىلىگىدە، زور قوشۇن بىلەن رىم شەھىرىگە قىستاپ كېلىپتۇ. شەھەر يېنىدىكى ئىككى دوڭلۇك ئوتتۇرىسىدىكى جىلغىدا، رىملىقلار بىلەن سابىنلىقلار ئوتتۇرىسىدىكى ھەل قىلغۇچ جەڭ بولۇپتۇ. جەڭ ئىنتايىن كەسكىن بولۇپتۇ، تۇركۇم - تۇركۇم باتۇرلار قىدىچ، نەيزە ئوقيا ئاستىدا دۇم چۈشۈپتۇ، جەڭ مەيدانىنى قان ھىدى بىر ئېلىپتۇ.

تۇيۇقسىزدىن بىر كارامەت يۈز بېرىپتۇ: جاراڭ - جۇرۇڭ قىلىچ ئاۋازى ۋە شۇۋ - شۇۋ ئوق - يا ئاۋازى ئىچىدە ئايالارنىڭ ھوكىرەپ يىغلىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. ئارقىدىنلا دوڭلۇكتىن سانسىزلىغان ئىلگىرى بۇلاپ كېتىلگەن سابىنلىق ئايالار چۈشۈپ تۇ. ئۇلار چاچلىرى چۈۋۈلغان، كوزلىرىدىن تارام - تارام ياش ئاققان، قۇچاقلىرىدا ئەنچەكتىكى بالىلىرىنى كۆتەرگەن ھالدا، بىر - بىرىنى قىرىۋاتقان باتۇرلار ئارىسىغا ئېتىلىپ كېلىپ، دادىلىرى، قېرىنداشلىرى بىلەن ئەرلىرىنىڭ قىرغىنىنى توختىتىشىنى، بالىلىرىنى يېتىم، ئوزلىرىنى تۇل قىلىپ قويماسلىغىنى ئوتۇنۇپ سوراپتۇ.

رىملىقلار بىلەن سابىنلىقلارنىڭ قولىدىكى قىلىچ ۋە كامالەك يەرگە چۈشۈپتۇ. ئۇلارنىڭ پەيدا بولۇشى باتۇرلارنى تەسىرلەندۈرۈپتۇ، ئاخىر قىرغىنچىلىق توختاپتۇ. ئىككى تەرەپ

www.uyghurkitap.com

نىڭ ئاقساقاللىرى تېچلىق شەرتنامىسى ئىمزالاپتۇ. شۇنىڭدىن ئېتىۋارەن بۇ ئىككى قەبىلە قوشۇلۇپ، ئەۋلاتىمۇ - ئەۋلات رەم شەھەردە ياشاپتۇ .....

ئەملىيەتتە، ئەڭ دەسلەپكى رەم شەھىرى بىرلىشىش، يېقىن ئەتراپتىكى كەنتلەرنى قوشۇۋېلىش ئۈستۈلى ئارقىلىق بارا - بارا شەكىللەنگەن. كېيىنكى چاغلاردا رەم دەپ ئاتالغان جاي تېبىر دەريانىڭ سول ياقىسىدا بولۇپ، دېڭىزغا ئالاھەزەل 25 كىلومېتىر كېلىدۇ. بۇ جايلارنىڭ يېرى مۇنبەت، تۈرلۈك زىرائەتلەرنى تېرىشقا باپ، چارۋىچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇشقا ئەپلىك بولغان. تەخمىنەن مىلادىدىن ئىلگىرى 10 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئېتىدائى كەنتلەر توپى پەيدا بولغان. ئۇزلۇكسىز قوشۇلۇش ئارقىسىدا مىلادىدىن ئىلگىرى 4 - 5 - ئەسىرلەرگە كەلگەندە، ئاندىن سېپىل سىلىنغان، مەيدان ياسالغان، شۇنىڭ بىلەن پەيدىن - پەي دەسلەپكى رەم شەكىللەنگەن. يۇقۇرىدا ئېيتىلغىنى بىر رىۋايەت بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭدا رىملىقلارنىڭ ئوز تارىخىغا بولغان چوڭقۇر مۇھەببىتى بايان قىلىنغان، رىملىقلارنىڭ بوۋىلىرىنىڭ تەسلىكتە ئىگىلىك يارىتىش ئىقتىدارىنى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن، شۇڭا بۇ رەم خەلقى ئارىسىدا ئوزاققىچە تارقىلىپ كەلگەن.

فاشىست تاياغى

فاشىست دىگەن سوز تىلغا ئېلىنىسلا، كىشىلەرنىڭ كۆز ئالدىغا ئىتالىيىلىك موسۇلىنى ۋە گېرمانىيىلىك گىتلېرنىڭ ۋەھشىلىكلىرى كېلىدۇ. ئەمەلىيەتتە، فاشىست دىگەن سوز قەدىمىي سوز بولۇپ، بۇ سوز مىلادىدىن ئىلگىرى 6 - ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىن تارتىلا ئىشلىتىلىشكە باشلىغان.

رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، رومۇل رىمغا ھوكۇمرانلىق قىلغاندىن ھىساپلىغاندا، 200 يىلدىن كېيىن، ھوقۇق سېرۇئىۇس دىگەن ئادەمنىڭ قولىغا ئوتكەن. ئۇ رىملىقلارنى مال - مۈلكىنىڭ ئاز - كۆپلۈگىگە قاراپ بەش تەبىقىغە ئايرىغان؛ شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا 100 كىشىلىك بىغىن تەسىس قىلىپ، دولەتنىڭ چوڭ ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلغان. بۇ يىغىنغا قاتناشقۇچىلارنىڭ كۆپچىلىگى بىرىنچى تەبىقىدىكى كاتتا بايلاردىن بولغان. شۇنىڭ بىلەن رىمنىڭ سىياسى تۈزۈلمىسى بارا - بارا قۇللۇق تۈزۈمىدىكى دولەتكە ئوتكەن.

سېرۇئىۇسنىڭ ئاچكوز، مەجەزى يامان بىر قىزى بار ئىكەن. يالغۇز ئەمەس، جۈپتى بار، دىگەندەك ئۇنىڭ كۈيۈغلى تاركۇئىۇسمۇ قارا نىيەت ئادەم ئىكەن. ئەر - خوتۇن مەسلەھەتلىشىپ سېرۇئىۇستىن پادىشالىقنى تارتىۋالماقچى بولۇپتۇ.

بىر كۈنى تاركۇئىۇس پەيت كەلدى دەپ قاراپ، شۇ زامانلاردا پادىشالار كىيىدىغان قىزىل ئوتۇك ۋە قىزىل خالاتنى كىيىپ، بىر تۈركۈم قوراللىق ياساۋۇللارنى باشلاپ، رىم

شەھەر دىنىڭ ھەر كىزدىكى مەيدانغا كېلىپ، كورەكلىگەن ھالدا ئاقساقاللار مەھكىمىسىگە كىرىپ پادىشانىڭ تەختىراۋىغىدا ئولتۇرۇپتۇ.

بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان سېرۋىئۇس غەزىۋى ئورلەپ، پايپاسلاپ كېلىپ ئەيىپلەپتۇ:

— تاركۇنىئۇس، بۇ نىمە قىلغىنىڭ؟ مەن ھايات تۇرۇپ سەن قانداقسىگە تەختىراۋاقتا ئولتۇرىسەن؟

ئۇ سوزلەپ بولۇپ، پەلەمپەيگە چىقىپ تاركۇنىئۇسنى تەختىراۋاقتىن سورەپ چۈشمەكچى بولۇپتۇ.

تاركۇنىئۇس مىيغىدا كۈلۈپتۇ - دە، سېرۋىئۇسنىڭ ياقىسىدىن تۇتۇپ، ئۇنى قاتتىق ئىتتىرىۋېتىپتۇ. سېرۋىئۇس ئورنىدىن تۇراي دەپ تۇرسا، تاركۇنىئۇسنىڭ چوماقچىلىرى ئېتىلىپ كېلىپ، ئۇنى شۇ يەردىلا ئولتۇرۇپ قويۇپتۇ ھەمدە جەسەتنى كوچىغا تاشلىۋېتىپتۇ.

بۇ قىلغىنى ئۈچۈن تاركۇنىئۇسنىڭ خوتۇنى بىرنىچچى بولۇپ كېلىپ تەبرىكلەپتۇ. خوتۇنى ھارۋىغا چۈشۈپ ئويىگە قايتىپ كەلگىچە ھارۋىكەش تۆيۈقسىزلا ھاڭ - تاڭ بولۇپ ھارۋىنى توختىتىپتۇ، ئىسلىدە يول ئۈستىدە سېرۋىئۇسنىڭ جەسىدى تۇرغان ئىكەن. تاركۇنىئۇسنىڭ خوتۇنى ئىنسان قېلىپىدىن چىقىپ ھارۋىكەشكە ھارۋىنى دادىسىنىڭ جەسىدى ئۈستىدىن ھەيدەپ ئوتۇشكە بۇيرۇق قىلىپتۇ.

تاركۇنىئۇس پادىشا بولغاندىن كېيىن ئىنتايىن زالىملىق قىلىپ ھەممىگە ئوزى خوجايىنلىق قىلىپتۇ. بىراق، باشقىلارنىڭ ئوخشاش ئۇسۇل بىلەن ئوزىگە تاقابىل تۇرۇشىدىن بەك قورقۇپتۇ، شۇڭا تولىمۇ گۇمانخور بولۇپ قېلىپ، ھە دىسىلا ئوزى ياقتۇرمايدىغانلارنى رەھىمسىز تۇردە ئولتۇرۇپتۇ. ئۇ ھەربى

خىزمەت كورسىتىشكە ھەۋەس قىلىدىكەن، شۇڭا بارغانلا يېرىدە ئۇرۇش قىلىپتۇ ھەمدە كەڭ تۇردە قۇرۇلۇش قىلىپ ئوز شەھەرىنى زىننەتلەپتۇ. ئۇدا داۋام قىلغان ئۇرۇش، ئېغىر ئالۋاڭ - ياساق ۋە قانلىق قىرغىنچىلىق كىشىلەرنىڭ ئومۇمى يۈزلۈك نارازىلىقىنى قوزغاپتۇ.

تاركۇنئۇس رىمدىكى ئەڭ باي بىر ئاقسۇڭەكنىڭ ۋە ئوغلىغا چوڭ ئوغلۇم جازاسى بېرىپتۇ، پەقەت ئونىڭ كىچىك ئوغلى روكسىنى قالدۇرۇپ قويۇپتۇ. روكسى ئاستا - ئاستا چوڭ بولۇپ، ئاخىر تاركۇنئۇسنىڭ دادىسى ۋە ئاكىسىنى ئولتۇرگەن قاتىل ئىكەنلىگىنى بىلىپتۇ. پۈرسەت تېپىپ ئىنتىقام ئېلىش ئوچۇن سارايغا بولۇۋېلىپتۇ. تاركونئۇس ئونىڭ سارايلىغىغا شەكسىز ئىشىنىپ ئونىڭ بىلەن كارى بولماپتۇ.

تاركۇنئۇسنىڭ ئوغلى بىر كۈنى دادىسىنىڭ كوچىگە تاپىنىپ، خەلقى - ئالەم ئالدىدا رىمدىكى بىر مەرتىۋىلىك ئايالنى بوزەك قىلىپ، كوپچىلىكنىڭ غەزىۋىنى قوزغاپتۇ. كىشىلەر تاركۇنئۇس ئائىلىسىنىڭ زالىملىقى، ياۋۇزلۇغىغا چىش - تىرنىغىغىچە ئوچ بولۇپ، تەرەپ - تەرەپتىن قورال ئېلىپ تاركۇنئۇسقا قارشى چىقىپتۇ. روكسى سارايغا بولۇۋېلىشنى ئايالاشتۇرۇپتۇ. ئۇ خەلق قوزغىلىڭىدا ئوتوق سوزلەپ، تاركۇنئۇسنىڭ قېيناتىسىنى ئولتۇرگەنلىگى، ئونىڭ خوتونىنىڭ ھاروۇنىڭ قېيناتىسىنى ئولتۇرگەنلىگى، ئونىڭ دادىسىنىڭ جەسىدىدىن ھەيدەپ ئوتكەنلىگى، شۇنىڭدەك ئوز خەلقىگە خىلمۇ - خىل ئازاپ - ئوقۇبەتلەرنى سالغانلىغىنى قاتارلىق جىنايەتلىرىنى بىر - بىرلەپ پاش قىلىپتۇ. كوپچىلىك روكسىنى قوزغىلاڭچىلارنىڭ باشلىغى قىلىپ سايلاپتۇ. خەلق قوزغىلىڭىنى تاركۇنئۇسنى ھوقوقتىن مەھرۇم قىلىشنى ھەمدە ئونىڭ پوتون ئائىلىسىنى رىمدىن قوغلاپ چىقىرىشنى

قاراز قىلىپتۇ. بۇ چاغدا تاركۇنىۋۇس شەھەر سەرتىدىكى بارە گاھتا ئىكەن، شەھەردە ۋەقە بولغانلىقىنى ئاڭلاپ دەرھال قايتىپتۇ. روكى بىر ئەترەت پىدايىلارنى باشلاپ باتۇرلۇق بىلەن ھۇجۇم قىلىپتۇ، تاركۇنىۋۇس چۈشۈپ قالغان دوپپىسىنى قارىماي قېچىپتۇ. ئېيتىلمىشلارغا قارىغاندا، بۇ ۋەقە مىلادىدىن ئىلگىرى 510 - يىلى يۈز بەرگەن ئىكەن.

رىملىقلار تاركۇنىۋۇسنى قوغلىۋەتكەندىن كېيىن يېڭى پادىشا تۇرغۇزماسلىقنى بەلگىلەپتۇ. شۇنىڭدەك، تەنتەنىلىك تۇردە، شەخسى مۇستەبىتلىك قىلغۇچىلارغا ئولۇم جازاسى بېرىلىدۇ، دەپ جاكالاپتۇ. ئۇلار ئىككى باشلىق سايلاپ پادىشانىڭ ئورنىغا دەسستىپتۇ، بۇلارنى دەسلەپتە ھەربىي، مەمۇرى ئەمەلدار دەپ ئاتاپتۇ، كېيىن ھاكىمدار دەپ ئاتاپتۇ. بۇنداق ئەمەلدارلارنىڭ ماڭاشى يوق ئىكەن، لېكىن ناھايىتى يۇقۇرى ئابرويدىن بەھرىمەن بولىدىكەن، رىملىقلار، ھەتتا يىللارنىڭ نامىنى شۇلارنىڭ ئىسمى بىلەن ئاتايدىكەن.

ھاكىمدارنىڭ 12 ياساۋۇلى بار ئىكەن. ياساۋۇللارنىڭ مۇرىسىدە بىر باغلام ئادەم ئۇرىدىغان تاياق بار ئىكەن، بۇ تاياقنىڭ ئارىسىغا بىر پالتا قىستۇرۇلغان ئىكەن، بۇ دولەتنىڭ ئالى ئەمەلدارىنىڭ ھوقۇقىنىڭ سىمۋولى ئىكەن. بۇنداق تاياق "فاشىست" دەپ ئاتالغان. ھاكىمدار ئادەتتە رىمنىڭ ھوكۇمرانى ۋە قازنىسى بولىدىكەن. ئۇرۇش ۋاقتىدا رىم قوشۇنلىرىنىڭ لەشكەر بېشى بولىدىكەن. بىراق ئۇلارنىڭ ھوقۇقى چەكلەنگەن ئىكەن: ئىككى ھاكىمدارنىڭ ھوقۇقى تەڭ ئىكەن، بىرسى يەنە بىرسىنىڭ بۇيرۇغىنى ھەر قانداق چاغدا بىكار قىلالايدىكەن؛ ھاكىمدار بولۇش مۇددىتى بىر يىللا بولۇپ، مۇددىتى توشقاندىن كېيىن ئادەتتە پۇقرا بولىدىكەن؛ كىشىلەر-

نىڭ ھاكىمدارلارنىڭ بۇيرۇغىغا پىكرى بولسا، خەلق قۇرۇلتىي بىدا ئوتتۇرىغا قويالايدىكەن. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئاقسا- قاللار مەھكىمىسىمۇ غايەت زور رول ئويناىدىكەن. ئاقساقاللار مەھكىمە سىدىكى 300 نەپەر ئاقساقال خىزمەتتىن چېكىنگەن ھاكىمدار ۋە ئۇرۇقداشلار ئىچىدىكى موتسۇملەردىن تەركىپ تاپقان ئىكەن، ئاقساقاللار مەھكىمىسى دولەتنىڭ مالىيە، دىپلوماتىيە ئىشلىرىنى ۋە ئىشغال قىلىنغان رايونلارنىڭ ئىشلىرىنى باشقۇرىدىكەن، ھەممە قانۇنلارنى تەستىقلايدىكەن، خىزمەتچىلەرنى سايلايدىكەن. ھاكىمدارلار بىلەن ئاقساقاللار مەھكىمىسىنىڭ ئەزالىرىنىڭ ھەممىسى ئاقسۇگەكلەر ئىچىدىن سايلىنىدىكەن، شۇنداق قىلىپ رەم ئاقسۇگەكلەر ھوكۇمرانلىق ئىدىكى جۇمھۇرىيەت بولۇپ قالغان. جۇمھۇرىيەتنىڭ تۇنجى ھاكىمدارى تاركۇنئۇسنى ئاغدۇرۇۋېتىشتە زور خىزمەت كور- سەتكەن كىشى روكى ئىكەن.

ھىلىقى جىنايىتى چېكىدىن ئاشقان تاركۇنئۇس قوغلۇ- ۋېتىلگەندىن كېيىن، قولىدىن كەتكەن ھوقۇقنى قايتۇرۇۋېلىش قەستىدە بولۇپ يۇرگەن ئىكەن، ئۇنىڭ ھەربىي جەھەتتىكى كۈچى يېتەرلىك بولمىغاچقا، رەسمىنىڭ بەزى ئاقسۇگەك ياشلىرىنى جۇمھۇرىيەتكە قارشى چىقىشقا قوتراتقان. بۇ ئاق- سۇگەك ياشلار تاركۇنئۇس لەشكەر تارتىپ كەلگەن چاغدا رەم شەھىرىنىڭ دەرۋازىلىرىنى ئېچىپ بېرىپ ئىچكى جەھەت- تىن ماسلىشىشقا ماقۇل بولغان، لېكىن تاركۇنئۇسنىڭ سۇيىقەستى ئەمەلگە ئاشمىغان، ھوشيار پۇقرالار جۇمھۇرىيەتكە يارەملىشىپ بۇ سۇيىقەستنى ئېچىپ تاشلىغان. توپلاڭغا قاتناشقان ئاقسۇگەك ياشلار قولغا ئېلىنغان.

بەختكە قارشى بۇ ئاقسۇگەك ياشلار ئىچىدە روكىنىڭ ئىككى

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

ئوغلى ۋە يەنە بىر ھاكىمدارنىڭ ئىككى جىيەن بالىسى بار ئىكەن. رەسىملەر بۇ ئىككى ھاكىمدارنىڭ تۇققانلىرى ئىچىدىن چىققان ۋەتەن خائىنلىرىنى قانداق بىر تەرەپ قىلىشنى دىققەت - نەزىرى بىلەن قاراپ تۇرۇپتۇ.

بۇ ئىككى ھاكىمدار پۈتۈن شەھەر خەلقىنى مەركىزىي مەيدانغا يىغىپ ۋەتەن خائىنلىرىنى خەلقى ئالدىدا ئوزلىرى سوراق قىلىپتۇ.

ئاۋال روئى ئىككى ئوغلىنىڭ ۋەتەنگە ئاسىيلىق قىلغان جىنايەتلىرىنى سوراق قىلىپتۇ. ئۇنىڭ ئىككى ئوغلى ئوزلىرىنىڭ سۈيىقەستلىك ھەركەتلەرگە قاتناشقانلىقىنى ئىقرار قىلىپ، يىغلاپ تۇرۇپ دادىسىدىن كەچۈرۈم سوراپتۇ. كىشىلەر چىددى قىيابەتتە روكىنىڭ ھوكمىنى كۈتۈپ تۇرۇپتۇ.

— بۇ ئىككىسى جۇمھۇرىيەتكە قارشى تۇرۇشتەك ئېغىر جىنايەتلەرنى ئوتكۈزدى، — دەپتۇ روكى جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن ھوكۇم قىلىپ، — "فاشىست" تايىنى بىلەن ئۇرۇپ ئولتۈرۈش كېرەك! — ئۇ سوزىنى تۈگەتىپ، يېنىدا تۇرغان ياساۋۇلغا قاراپ قول ئىشارىتى قىلىپتۇ.

فاشىست تايىنى

ياساۋۇل دەرھال مۇرىسىدىن تا- ياقىنى — "فاشىست" نى ئېلىپ، بۇ ئىككى جىنايەتچىنى گوشلىرى تىتىما - تىتىما بولۇپ كەتكىچە دۇمبا- لاپتۇ، ئاندىن كېيىن ئۇلارنى يۇكۇندۇرۇپ، "فاشىست" تىكى

پالتىنى چىقىرىپ، شۇ يەردىلا بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىلىپتۇ. مۇشۇ كىشىلار بولۇڭاتقاندا، روكى كۇرۇندۇقىنا بىمالال كۇلتۇرۇپ، كوتكۇر كوزى بىلەن نەزەر سېلىپتۇ، ھەتتا بېشىنى مەدىرلىتىپمۇ قويماپتۇ.

ئەمدى نوۋەت يەنە بىر ھاكىمدار كۇزىنىڭ كىكىي جەيەن بالىسىنى سوراق قىلىش ۋە كۇلارغا ھوكۇم قىلىشقا كېلىپتۇ. بۇ ھاكىمداردا روكىغا كوخشاش مۇستەھكەم كىراده ۋە ئادالەت يولىدا قوۋۇم - قېرىنداشلىرىدىن كېچىش جاسارىتى بولمىغاچقا، كىكىي نەۋرىسىنى كولۇم جازاسى كورنىدا ربمدىن قوغلۇۋېتىشنى تەكلىپ قىلىپتۇ.

— ياق، — دەپتۇ روكى قىلچىمۇ تەۋرەنمەي، — بۇ كىكىي خائىنىمۇ ئاۋال "فاشىست" بىلەن دۇمبالاپ، ئاندىن بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىلىش كېرەك!

كىشلەر روكىنىڭ ھوكمىنى قەتئى ھىمايە قىلىپتۇ، ياساۋۇللار بۇ ھوكۇمنى شۇ زامانلا بىجا كەلتۇرۇپتۇ. ھىلىقى شەخسى مەنپەئەتنى دەپ تۇتقانلىرىغا يان باسقان ھاكىمدار روكىنىڭ تەكلىۋىگە ئاساسەن ربمدىن قوغلىنىپتۇ.

www.uyghurkitap.com

ئاق غازنىڭ توھپىسى

بىر كۈنى چۈشتىن بۇرۇن، رېمنىڭ ئىچكى شەھەرلىكى كاپىتولى دوڭلۇگىدىن بىر توپ تاۋاپ قىلغۇچىلار ئاستا - ئاستا چۈشۈپتۇ. سەپ ئىچىدە بىرسى گۈلچەمبىرەك بىلەن زىننەتلەنگەن بىر قەپەزنى كوتىرىۋالغان ئىكەن، قەپەزدە بوينىغا چىرايلىق بويۇن چەمبىرىگى ئېسىلغان، ئۇستىگە رەڭلىك لېنتىلار ئارتىلغان، بىر ئاق غاز بار ئىكەن. كىشىلەر غازنى كورۇپىلا تەنتەنە قىلىپ غازغا ئېھتىرام بىلدۈرۈپتۇ.

رېملىقلار نېمە ئۈچۈن ئاق غازغا شۇنچىۋالا ھورمەت قىلىدۇ؟ بۇنىڭدا رېمنىڭ ھايات - ماماتىغا ئالاقىدار بولغان بىر ھىكايە بار.

مىلادىدىن ئىلگىرى 4 - ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا رىم خېلى قۇدرەت تاپقان ئىكەن. ئۇ ئىتالىيىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىنى بېسىۋالغان، نۇرغۇن قەبىلىلەر ئۇنىڭ ھوكۇمرانلىغىنى ئېتىراپ قىلغان ئىكەن، لېكىن ئۇنىڭ غەربىي شىمال قىسمىدىكى گائۇل لار توختاۋسىز تۇرده جەنۇبقا قاراپ تاجاۋۇز قىلىپ تۇرۇپتۇ. گائۇللارنىڭ بويى پاكار بولۇپ، تېنى تەمبەل، چېچى پاخما ئىكەن، كەشتىلىك كىيىم كىيىدىكەن، بوينىغا ئالتۇن چەمبىرەك ئاسىدىكەن، جەڭدە بەك باتۇر بولۇپ، يارىلانسىمۇ قېشۇنىدىن ئايرىلمايدىكەن. كېيىن، ئۇلار كروسېن شەھىرىگە ھۇجۇم قىلىپتۇ، كروسېن رېمنىڭ غەربىي شىمالىغا ئالاھەزەل 200 كىلومېتر كېلىدىغان جايدا بولۇپ، يېقىندا رىم بىلەن ئىتتىپاق شەرتنامە

سی تۇزگەن ئىكەن. ئۇلار گائۇللارنىڭ ھۇجۇمىغا بەرداشلىق بېرەلمەي، رىمدىن يارىدەم سوراپتۇ.

رىم ئاقساقاللار مەھكىمىسى بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، گائۇللارنىڭ ئاقساقلىق بورىن بىلەن كورۇشۇپ، ئۇلارنىڭ لەشكەرلىرىنى چېكىندۈرۈشنى تەلەپ قىلىشقا ئۇچۇچى ئەۋەتىپتۇ، لېكىن بۇ تەلەپ رەت قىلىنىپتۇ. ئەتىسى، بۇ ئۇچۇچى دىپلوماتىيە قائىدىسىگە خىلاپلىق قىلىپ، كروسىنلارنىڭ گائۇللارغا ھۇجۇم قىلىشىغا يارىدەملىشىپتۇ. بۇ ئەلچىلەرنىڭ بىرسى تېخى گائۇللارنىڭ بىر ئاقساقلىنى ئولتۇرۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن چوڭ جاتاق چىقىپتۇ.

گائۇللارنىڭ ئاقساقلىق بورىن دەرھال بىرقانچە كىشىلىك بويلۇق ئادەم تاللاپ ئەلچى قىلىپ، رىم ئاقساقاللار مەھكىمىسىگە ئەۋەتىپ ئېتىراز بىلدۈرۈپتۇ ھەمدە ھىلىقى ئۇچ رىم ئەلچىسىنى ئوزلىرىنىڭ جازالىشىغا ئوتتۇرۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلىپتۇ. رىم تەرەپ بۇ تەلەپنى رەت قىلىپلا قالماستىن، بەلكى بۇ ئۇچ ئەلچىنى كېيىنكى يىللىق ھەربىي خەلق پاسبانلىرى قىلىپ سايلاپتۇ. بۇ بىر خىل جىسمانىي جەھەتتە دەخلى - تەرۇز قىلغلىق بولمايدىغان ئالاھىدە ئەمدل بولۇپ، ھوقۇقى ناھايىتى زور ئىكەن، بۇنداق ئەمەلدىكىلەر ھەتتا ئاقساقاللار مەھكىمىسى ياكى ھاكىمدارلارنىڭ قارارلىرىنى ئىنكار قىلالايتەلەيدىكەن. بورىن بۇنى ماڭا قىلىنغان ھاقارەت دەپ قاراپ، 70 مىڭ لەشكەر باشلاپ رىمغا ھۇجۇم باشلاپتۇ.

گائۇللار ناھايىتى تېز يۇرۇپ، رىمغا يېقىن جايدىكى ئارىپ دەرياسىنىڭ تېبىر دەرياسىغا قويۇلدىغان جايىدا رىم قوشۇنلىرى بىلەن كەسكىن جەڭ قىلىپتۇ. گائۇللار باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلىپ، يالاڭاش ئاتاكىغا ئوتۇپ، رىم قوشۇنلىرىنىڭ

سول قانىتىنى دەريانغا كىرگۈزۈۋەتىپتۇ. بىر قىسىم رىم لەشكەر-لىرى رەسۋا بولۇپ، قېچىپ شەھەرگە كىرىۋېلىپتۇ، پاتىپاراقچى-لىقتا شەھەر دەرۋازىلىرىنى ئېتىشنىمۇ ئۇنتۇپتۇ.

مەغرۇر رىم قوشۇنلىرى ھېچقاچان مۇنداق قاتتىق مەغلۇ-بىيەتكە ئۇچرىمىغان ئىكەن. كېيىن، ئارىپ دەريا‌سى بويىدا مەغ-لۇپ بولغان كۈننى ـــ مىلادىدىن ئىلگىرى 390 - يىل 7-ئاينىڭ 18 كۈنىنى دولەتكە ھاقارەت كەلگەن كۈن قىلىپ بەلگىلىگەن.

تېرە - پېرەڭ بولغان قوشۇن شەھەرگە كىرىۋالغاندىن كېيىن، بىر قىسىم ئاھالە شەھەرنىڭ باشقا دەرۋازىلىرىدىن سىرتقا چېكىنىپ چىقىپ كەتكەن، بىر قىسىم قوشۇن ۋە ياش ئاقساقاللار ئېچكى شەھەردىكى كاپىتولىدىكى دوگلۇككە سېلىنغان قورۇلنى چىڭ ساقلاپ يارىدەمگە كېلىدىغان لەشكەرلەرنى كۈتۈشنى قارار قىلغان. ئالاھەزەل يۈزدەك ياشانغان ئاقساقال دوگلۇككە چىقىپ پانالىنىشنى خالىمىغان، ئۇلار ھېيىقلىق كىيىم-لىرىنى كېيىپ، مەركىزىي مەيدانغا كېلىپ، پىل چىشىدىن ياسالغان يۇمۇلاق بەندىكىدە ئولتۇرۇپ شەھەر ئۇچۇن قۇربان بو-لۇشقا تەييارلانغان.

2 - كۈنى، گائۇللار ئوچۇق شەھەر دەرۋازىلىرى ئارقىلىق ھېچقانداق توسالغۇسىزلا رىم شەھرىگە بېسىپ كىر-گەن. كوچىلاردا بىرمۇ ئادەم قالمىغان، ھەممە ئىشكىلەر ئېتىل-گەن بولۇپ، رىم بىر ئولۇك شەھەردەك بولۇپ قالغان ئىكەن. ئۇلار مەركىزىي مەيدانغا ئېتىلىپ كېلىپ، ئۇزۇن مۇقەددەس ھاسا تۇتقان نۇرغۇن بوۋايلارنىڭ ئۇ يەردە قىمىرلىماي ئولـ-تۇرغانلىقىنى كورگەن. گائۇللار ئۇلارنىڭ قېشىغا كەلسە بىرسىمۇ ئورنىدىن تۇرمىغان، بىرسىنىڭمۇ چىرايىنى ئوزگەرمىگەن. بۇنى كورگەن

گائوللار همیران بولوپ، بۇلار همیکەل بولسا کبرەك دەپ ئويـ
لغان. گائوللاردىن بىرسى ئاۋايلاپ، بىر ئاقساقالنىڭ ئېگىگىنى
سلىغان ھەم ئۇنىڭ ئۇزۇن ساقلىنى تارتقان ئىكەن، بۇ ئاقـ
ساقال تۇيۇقسىزدىن مۇقەددەس ھاسىسى بىلەن گائوللىقنىڭ
بېشىغا غەزەپ بىلەن سالغان، گائوللار بۇنىڭ تىرىك ئادەم
ئىكەنلىگىنى بىلىپ، خەنجەر تىقىپ ئولتۇرگەن. باشقا گائوللار
مەيداندىكى ئاقساقاللارنىڭ ھەممىسىنى قىرىپ تاشلىغان. ئاڭـ
دىن كېيىن بۇلاش ۋە ئوت قويۇشقا كىرىشىپ، بىر نەچچە كۈن
ئىچىدە رىم شەھرىنى خارابىغا ئايلاندۇرۇۋەتكەن.

گائوللار رىمغا ھۇجۇم قىلغان بولسىمۇ، شەھەرنى تولۇق
ئىشغال قىلالمىغان. چۈنكى شەھەر ئىچىدىكى شەھەر — كاپىتو-
لى دوڭلۇگى يەنىلا رىملىقلارنىڭ قولىدا ئىكەن، بۇ دوڭلۇكنىڭ
يارلىرى ناھايىتى تىك بولۇپ، بىر تەرىپى ھاڭ ئىكەن، بۇ دوڭلۇك
مۇداپىەلىنىشكە ئەپلىك بولۇپ، ئۇنىڭغا ھۇجۇم قىلىش تەس
ئىكەن. گائوللار كوپ قېتىم ھۇجۇم قىلىپ مەغلۇپ بولغانىدىن
كېيىن، تاكتىكىسىنى ئۆزگەرتىپ، ئۇزاق مۇددەت قورشاپ، ئا-
چارچىلىق تەھدىدى بىلەن رىملىقلارنى تەسلىم قىلىش قارا-
رىغا كەلگەن.

كاپىتولى دوڭلۇگى قورشاۋ ئىچىدە قالغان بولسىمۇ، لېكىن
شەھەر سىرتىدىكى يارەمسىگە كەلگەن لەشكەرلەر يەنىلا ئامال
قىلىپ دوڭلۇكتىكى ئاقساقاللار بىلەن ئالاقە باغلاپتۇ. بىر با-
تۇر يىگىت تۇن كېچىدە دوڭلۇكنىڭ ھاڭ تەرىپىگە كېلىپتۇ. گا-
ئوللار بۇ جايدىن يامىشىپ چىقىش مۇمكىن ئەمەس دەپ قا-
راپ پوس قويمىغان ئىكەن. بۇ يىگىت ھاڭغا دوملاپ چۈشۈش
خەۋپىگە قارىماي، بارغا يامىشىپ چىقىپتۇ. بەختكە قارشى گا-
ئوللاردىن بىر نەچچىسى يار تېگىدىن ھىلىقى يە-

www.uyghurkitap.com

گەت يامشپ چىققاندا قالغان تىزلارنى تەسادىپى كورۇپ قېلىپ
تۇ. شۇ كېچىسى بوردن ئەكۈ چەبدەس، ئەكۈ باتۇر گائۇللارنى
تاللاپ، ھىلىقى يىگىت يامشپ چىققان يول بىلەن يامشپ چە-
قىپ دوگلۇكنى بىر يولىلا ئالماقچى بولۇپتۇ.

بەش بارماقنى كورگىلى بولمايدىغان قاراڭغۇ كېچىدە،
گائۇللار قولنى قولغا تۇتۇپ، ئاۋايلاپ تۇيدۇرماي يامشپ
چىقىپتۇ. دوگلۇكتە جىمجىتلىق ھوكۇم سۈرگەن بولۇپ، ياساۋۇل-
لارلا ئەمەس، ھەتتا ئىتلارمۇ گائۇللارنىكى تۇتۇشنى سەزمەپتۇ.
گائۇللار دوگلۇككە چىقاي دەپ قالغاندا، تۇيۇقسىزلا "غاق -
غاق - غاق" دىگەن غاز ئاۋازلىرى جىمجىتلىقنى بۇزۇۋېتىپتۇ.
بۇ، غازلار رىملىقلار دوگلۇكتىكى ئايال خۇدا ئىبادەتخانىسىغا
سەدىقە ئۈچۈن بەرگەن غازلار ئىكەن. دوگلۇكتە يەمەكلىك نا-
ھايىتى قىس ئىكەن، شۇڭا كوپچىلىك ئۇلارنى باققان بولسىمۇ،
تويغىچە دان بېرەلمەپتۇ، قوسىغى ئېچىپ كەتكەن بۇ غازلار
تولىسىمۇ بىئارام بولۇپتۇ، يەنە كېلىپ ئوڭاي ئۇركۈيدىغان بو-
لۇپ قېلىپتۇ. شۇڭا گائۇللارنىكى يېقىنلىشىپ قالغان تۇتۇشنى
ئاڭلاپلا غاقىلداپ كېتىپتۇ.

ئاق غازلارنىكى غاقىلدىشى ۋەزىپىسىدىن چېكىنگەن ھاكىم
دار مەللىسۇسنى ئويغىتۋېتىپتۇ. ئۇ ئۇچقاندەك چېپىپ يارنىكى
قېشىغا بېرىپ بىرىنچى بولۇپ چوققىغا چىققان گائۇللۇقنى نەي-
زە، قالقان بىلەن ئىتتىرىپ ھاڭغا چۈشۈرۈۋېتىپتۇ، كەينىدىنلا
خەنجەرنى ئىككىنچى گائۇللۇقنىكى كوكرىگىگە سانجىپتۇ. مول-
لاق ئېتىپ چۈشكەن گائۇللار يەنە بىرنەچچە گائۇللۇقنى دومە-
لىتۇۋېتىپتۇ. شۇنداق قىلىپ مەللىسۇس ۋاقىت جەھەتتە ئۇتۇۋېلىپتۇ.
ئاق غازلارنىكى غاقىلدىغان ئاۋازىنى ئاڭلىغان رىم لەشكەرلە-
رى كەينى - كەينىدىن يېتىپ كېلىپ، ئۇزۇن نەيزە، تاش ۋە

رىم لەشكەرلىرى

باشقا نەرسىلەر بىلەن گائۇللارنى جىلغىغا چۈشۈرۈۋېتىپتۇ. شۇ-نىڭ بىلەن دوڭلۇڭ ئامان قىلىپتۇ.

تاڭ ئاتقاندا، دوڭلۇڭنى ساقلاپ ياتقۇچىلار بىر جايغا توپلىنىپتۇ. زىرەك، باتۇر مەللىۋۇس بىر كۈنلۈك ئوزۇقلۇق ۋە مەي بىلەن مۇكاپاتلىنىپتۇ، كېيىنچە يەنە "كاپتولىدىكى مەللە-ئۇس" دېگەن شەرەپلىك نامغا ئىگە بولۇپتۇ. شۇ كېچىسى دوڭ-لۇكنىڭ قاراۋۇللىرى ئىشىغا مەسئۇل بولغان كوماندىرغا ئولۇم جازاسى بېرىلىپ، ھاكىدىن ئىنتىزىۋېتىلىپتۇ.

گائۇللار كاپتولىدىكى دوڭلۇكىنى 7 ئاي قورشىغان. رىملىقلار ھەر خىل ئازاپلارنى چەككەن بولسىمۇ، لېكىن باش-تىن - ئاخىر دوڭلۇڭنى ساقلاپ قالغان، كېيىن گائۇللارمۇ بەرداشلىق بېرەلمەي تالغان، ئىككى تەرەپ سوھبەت ئارقىلىق گائۇللار 1000 سەر ئالتۇن تولەم ئېلىپ رىمدىن چېكىنىپ چىقىپ كەتكەن.

ئاق غازلارنىڭ غاقىلدىشى ئارقىسىدا كاپتولى دوڭلۇگى

قەد كوتىرىپ تۇرۇپ، باشتىن ـ ئاخىر قولىدىن كەتمىگەن شۇنىڭدىن ئېتىۋارەن "ئاق غازلار رەمىنى قوتقۇزۇپ قالدى" دېگەن سوز رەسىلقلاردا ماقال بولۇپ قالغان. ئاق غازلارنىڭ توھپىسىنى خاتىرىلەش ئۈچۈن، ھەر يىلى كۈنلەرنىڭ بىرىدە، رەسىلقلار داغدۇغىلىق تۇردە ئاق غاز كوتىرىپ نامايىش قىلغان ھەمدە ئاق غازنى "مۇقەددەس غاز" دەپ ئاتاپ، ئۇنىڭ شەنىگە تەنتەنە قىلىپ ھورمەت بىلدۇرگەن.

ئۇرۇش پىلىغا ئوت بىلەن ھۇجۇم قىلىش

مىلادىدىن ئىلگىرى 282 - يىلى بىر كۈنى 10 دانە كېمىدىن تەركىپ تاپقان رىم كېمە ئەترىدى ئادرىياتىك دېڭىزىدا ئاستا كېتىۋاتقان ئىكەن. كېمە ئەترىدى ئىتالىيىنىڭ جەنۇبىدىكى تارېنتۇم قولتۇغىغا كىرگەندە، تۇيۇقسىز ھۇجۇمغا ئۇچراپتۇ. يۇنان شەھىرى تارېنتۇمدىن كوپلىگەن كېمە ئەۋەتىپ رىم كېمە ئەترىدىنى قورشۇۋالىپتۇ، ھەمدە 5 كېمىنى تارتىۋېلىپتۇ، كېمىچىلەرنىڭ بىر قىسمىنى قىرىپ، بىر قىسمىنى قۇل قىلىپ سېتىپتۇ، رىم كېمە ئەترىدىنىڭ باشلىغى جەڭدە ئۆلۈپتۇ.

بۇ چاغدا، رىم ئىتالىيىنىڭ ئوتتۇرا ۋە شىمالىي قىسمىنى بويسۇندۇرۇپ بولغان بولۇپ، ئوز تەسىر كۈچىنى جەنۇبىي ئىتالىيىگە سىڭدۈرمەكچى بولۇپ تۇرغان ئىكەن. تارېنتۇمنىڭ ئىغۋاگەرچىلىكى رىم ئۇچۇن دەستەك بولۇپ بېرىپتۇ. 2 - يىلى، رىم تارېنتۇمغا ئۇرۇش ئېلان قىلىپتۇ.

گائوللار ھۇجۇم قىلىپ، رىم قوشۇنىدىن كېتىشكە تاس قالغاندىن بۇيان، رىم ھەربىي جەھەتتە چوڭ ئىسلاھاتلارنى ئېلىپ بېرىپتۇ. ئىلگىرى ھەربىي خىزمەت ئوتەيدىغانلار قورال - ياراق، ئوزۇق - تۇلۇكنى ئوزلىرى تەييارلىغان، قوشۇنسىز لەشكەرلەرنىڭ مال - مۇلكىنىڭ ئاز - كوپلۇگىگە قاراپ سەپكە تىزىلغان ئىكەن: پۇلى بار، قورال - يارىغى ياخشىراقلىرى بىرىنچى رەتكە تىزىلغان، نامراتلىرى، قورال - ياراقلىرى ناچار-راقلىرى ئارقا رەتكە تىزىلغان. ئەمدىلىكتە بولسا قورال - ياراق-

www.uyghurkitap.com

نىمۇ، ئوزۇق - تۇلۇكنىمۇ دولەت بېرىدىغان بولغان. سەپكە تەزىشتا بولسا لەشكەرلەرنىڭ يېشى ۋە تەربىيىلىنىش دەرىجىسى ھىساپقا ئېلىنغان: بىرىنچى رەتتە، ياش نەيزىچىلەر تۇرغان؛ ئىككىنچى رەتتە، تەجرىبىلىكرەك بولغان ئاساسلىق لەشكەرلەر تۇرغان؛ ئۈچىنچى رەتتە، ئەڭ تەجرىبىلىك پىشقەدەم لەشكەرلەر تۇرغان. جەڭ باشلانغاندا، ئاۋال بىرىنچى رەتتىكى لەشكەرلەر دۈشمەنگە قارىتىپ نەيزە ئاتقان. 2 مېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى بۇنداق نەيزىلەرنىڭ ئۈچىغا ئۈچلۈق ئوتكۇر تومۇر ئورنىتىلغان بولۇپ، ئۇ دۈشمەنلەرنىڭ قالقان ۋە ساۋۇتلىرىنى تېشىۋېتەلەيدىكەن. ئەگەر دۈشمەنلەر تەرسالىق بىلەن قارشىلىق كورسەتسە، ئىككىنچى رەتتىكى ئاساسلىق لەشكەرلەر ئالدىنقى سەپكە ئوتۇپ، مۇستەھكەم سەپ تۈزۈپ، ئىككى بىسلىق خەنجەر ۋە قىلىچ بىلەن قوچاقلاشما جەڭ قىلىدىكەن. ئەگەر يەنىلا غەلىبە قازىنالمسا، ئۈچىنچى رەتتىكى پىشقەدەم لەشكەرلەرنى سالىدىكەن. قوشۇن نەدە تۇرمىسۇن، ھەتتا بىر كېچە قونمىسۇ ئاكۇپ كولاپ ئىستىھكام سېلىپ، دۈشمەننىڭ تۈيۇقسىز ھۇجۇمىدىن مۇداپىەلىنىدىكەن. قوشۇندا ئىنتىزام قاتتىق بولغان، بۇيرۇققىنى ئىجرا قىلمىغانلارغا ئۆلۈم جازاسى بېرىلگەن. ئەگەر پۈتۈن سەپ بويىچە قاچقانلار بولسا، ئۇلارنى بۇيرۇق بىلەن تىزىلىدۇرۇپ، رېتى بويىچە سانىتاقۇزۇپ، ھەر ئونىنچى ئادەمگە ئۆلۈم جازاسى بەرگەن. سەركەردە بولامدۇ، لەشكەر بولامدۇ، خىزمەت كورسەتسە تارتۇقلىغان. لەشكەر بېشى چوڭ غەلىبە قازانغان بولسا، رەمغا قاينىقاندا زەپەر مۇراسىمى ئوتكۈزۈلگەن. بەگلەر ۋارلىغى كۈچلۈك بولغان رەم قوشۇنلىرىنىڭ زەربىسى ئارقىسىدا تارىنتۇم قوشۇنلىرى ئارقا - ئارقىدىن مەغلۇپ بولۇپ، يۇنانىنىڭ ئېپىرۇس قەلئەسىنىڭ پادىشاسى پۇروستىن ياردەم سوراشقا

مەجبۇر بولغان.

پۇروس ھەربى ئىشلاردا ناھايىتى ئىقتىدارلىق لەشكەر بېشى بولۇپ، ئالېكساندىرىنىڭ ئۇلۇغ ئىشلىرىنىڭ ۋارىسى دەپ ئۇزىگە تەمەننا قويۇپ، ئوتتۇرا دېڭىز رايونىدا چوڭ دولەت بەرپا قىلىشقا مەپتۇن بولۇپ يۈرگەن ئىكەن. شۇڭا تارىنتۇمنىڭ تەلىۋىگە ماقۇل بولغان. مىلادىدىن ئىلگىرى 281 - يىلى باش باھاردا، پۇروس لەشكەر تارتىپ جەنۇبىي ئىتالىيىگە كەلگەن. ئۇنىڭ قوشۇنىدا ئېپىر قوراللار بىلەن

پۇروس

قوراللانغان 20 مىڭ پىيادە لەشكەر، 2000 مەرگەن ۋە 3000 ئاتلىق لەشكەر بار ئىكەن، ئۇنىڭدىن باشقا ئىتالىيە زېمىنىدا تۇنجى قېتىم پەيدا بولغان 20 دانە ئۇرۇش پىلى بار ئىكەن. بۇ پىللار كوندۇرۇلگەن پىللار ئىكەن. جەڭ قىلغاندا ئۇنى پىل باشقۇرغۇچى باشقۇرغان، پىلنىڭ ئۇستىدە ئۇزۇن نەيزە تۇتقان 4 لەشكەر ئورە تۇرغان. ھۇجۇمغا ئوتكەنىدە ئۇ ناھايىتى زور ھەيۋە كورسەتكەن.

تارىنتۇمنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى ھېراكىيە شەھىرى تۇۋندە، رىم جۇنتۇەنى بىلەن پۇروس قوشۇنى ئوتتۇرىسىدا 1 - قېتىملىق جەڭ بولغان. جەڭ ناھايىتى كەسكىن بولغان. تەربىيە كورگەن ۋە باتۇر رىم لەشكەرلىرى پۇختا ئويۇشتۇرۇلغان، قورال - ياراقلىرى ئىسىل بولغان پۇروس لەشكەرلىرىنىڭ

www.uyghurkitap.com

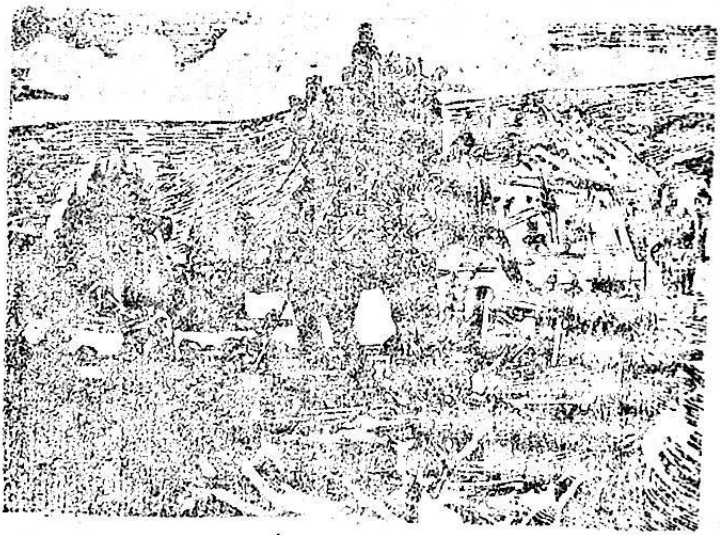
شدده‌تلىك ھۇجۇمغا بەرداشلىق بەرگەن. يەتتە قېتىم ئېلىشىپ ھېچقايسى تەرەپ يېڭەلمىگەن. شۇنىڭ بىلەن پۇروس ئاتلىق لەشكەرلەرگە قوماندانلىق قىلىپ ئاتاكىغا ئوتكەن ھەمدە ئۇرۇش پىلانىنى جەڭگە سالغان. رەسىملەر ئېلگىرى پىلانىڭ ئېتىنى سودىگەرلەر ۋە سەيلە - ساھەتچىلەرنىڭ ئاغزىدىنلا ئاڭلىغان ئىكەن، بۇ قېتىم كېلەكسىز ئۇرۇش پىلانىنى كورۇپ قورقۇپ قېتىپلا قالغان. ئۇركىگەن ئاتلار ھەر ياققا چاپقان، لەشكەرلەر ئارقا - ئارقىدىن قاچقان. پىل، ئاتلىق لەشكەرلەر ۋە پىيادە لەشكەرلەرنىڭ نوۋەتلىشىپ ھۇجۇمغا ئوتۇشى ئارقىسىدا، رىم جۇنتۇەنى تېزلا تېرە - پېرەڭ بولۇپ كەتكەن. بۇ قېتىمقى جەڭدە رىم لەشكەرلىرىدىن 7000 ئادەم تالاپەتكە ئۇچرىغان، 2000 ئادەم ئەسىرگە چۈشكەن. لېكىن رىملىقلار ھودۇقۇپ قالمىغان. پۇروس قوشۇنلىرى رىم شەھرىگە نەچچە 10 كىلومېتر كېلىدىغان جايغا باستۇرۇپ كەلگەندە، رىم ئاقساقاللار مەھكىمىسى "دىكتاتور" (مۇستەبىت ئەمەلدار) تەيىنلىگەن. بۇ دولەت جىددى ھالەتتە تۇرغاندا ئاقساقاللار مەھكىمىسى ئىسملىك كورىستېپ، ھاكىمدار ۋەزىپىگە تەيىنلەيدىغان خىزمەت ئىكەن. ئۇنداقلارنىڭ خىزمەت ئوتەش مۇددىتى 6 ئايدىن ئېشىپ كەتمەيدىكەن، ۋەزىپە ئوتەۋاتقان مەزگىل ئىچىدە ھوقۇقى پەقەت چەكلەنمەيدىكەن. دىكتاتۇرنىڭ قوماندانلىغىدا، رىم لەشكەرلىرى تاجاۋۇزچىلارغا باتۇرلۇق بىلەن قارشىلىق كورسەتكەن. پۇروس ئوزىنىڭ يالغۇز ئېچكىرىلەپ كىرىپ كەتكەنلىگىنى، غەلىبىدىن ئۈمىت يوقلۇغىنى سېزىپ، لەشكەرلەرنى چېكىندۈرۈپ، تارېنتۇمدا قىشلاشقا قايىتقان.

2 - يىلى 4 - ئايدا، پۇروس يەنە لەشكەر باشلاپ رىمغا ھۇجۇم قىلغان. تارېنتۇمنىڭ غەربىي شىمالىدىكى ئوسكۇ-

لۇم شەھەرنىڭ يېنىدا كىككى قوشۇن كۈتتۈرىسىدا كىكىكىنچى قېتىملىق جەڭ بولغان.

رىملىقلار بۇ جايغا 70 مىڭ لەشكەر توپلىغان ھەمدە بىر خىل كۈرۈش ھارۋىسى كەشپ قىلغان، ھارۋىغا پىل بىلەن كۈرۈش قىلىش كۈچۈن كۈت، كۈزۈن نەيزە قاچىلىغان. چۈنكى كۈلار ھايۋانلارنىڭ كۈتتىن قورقىدىغانلىقىنى بىلىدىكەن. لەشكەرلەر پىلنى يالتىلغان كۈزۈن نەيزىلەرگە كۈت تۈتاشتۈرۈپ، نەيزىلەرنى كۈيناتقان. رىملىقلار كۈرمان كوپ بىر كۈي - دوڭ جايدا سەپ تۈزگەن، بۇ جاي كۈلارغا تولىمۇ كەپلىك بولغان.

1 - كۈندىكى جەڭدە رىملىقلار غەلىبە قىلغان، چۈنكى پۈروس كۈزىنىڭ نەيزىچىلىرىنى، ئاتلىق لەشكەرلىرىنى ۋە پىللىرىنى كوبدان كىشقا سالالىمىغان. لېكىن 2 - كۈنى،

كۈرۈش پىلى

www.uyghurkitap.com

پۇروس ئۇستىلىق بىلەن رېملىقلارنى ئورمانلىقتىن بىر تۈزلەڭ لىككە ئېلىپ چىققان. بۇنداقتا ئۇنىڭ زىچ پىيادە لەشكەرلەر سېپىنى ئىشقا سېلىشى ھەمدە ئاتلىق لەشكەرلەر بىلەن پىللار- دىن تولۇق پايدىلىنىشى مۇمكىن بولغان. نەتىجىدە، رېملىقلار يەنە مەغلۇپ بولغان.

بۇ جەڭدە رىم تەرەپ 6000 ئادەم زىيان تارتقان، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇلارنىڭ ھاكىمدارىمۇ بار ئىكەن. پۇروسمۇ ئىنتايىن كوپ زىيان تارتقان: 3500 ئادەم ئولگەن، ئوزىمۇ يېنىك يارىلانغان. ئۇ بۇ زىيانلارنى ئىتالىيىدە تولدۇ- رۇشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى بىلگەن. شۇڭا جەڭ ئاياقلاشقاندا كوپچىلىك ئۇنىڭ غەلىبىسىنى تەبرىكلىگەندە، ئۇ ئۇنداق تارتىپ:

— ئەگەر يەنە بىر قېتىم مۇشۇنداق غەلىبە قىلىدىغان بولساق، ھېچكىم مەن بىلەن بىللە ۋەتەنگە قايتالمىغان بولاتتى! — دىگەن.

شۇنىڭدىن تارتىپ، "پۇروسچە غەلىبە" دىگەن سوز ئەملە يەتتە مەغلۇپ بولۇشقا ئاز قالغان غەلىبىنى كورسىتىدىغان سوز بولۇپ قالغان.

مىلادىدىن ئىلگىرى 275 - يىلى پۇروس بىلەن رېملىق- لار ئوتتۇرىسىدا، بېنىۋېنتۇم شەھرىگە يېقىن جايدا ئاخىرقى قېتىملىق چوڭ جەڭ بولغان. پۇروس ياخشىراق جايىنى ئىگەل- لەشكە تىرىشىپ، لەشكەرلەرگە كېچىدە يۇرۇش قىلىشقا بۇيرۇق بەرگەن، بىراق بەختكە قارشى ئۇلار يولدىن ئازغان. رېملىق- لارنىڭ تەلىيى ئوڭدىن كېلىپ، ئوز قوشۇنلىرىنى ئورۇنلاشتۇ- رۇۋالغان. بۇ قېتىمقى جەڭدە پۇروس مەغلۇپ بولۇپ رەسۋاسى چىققان. رىم مەرگەنلىرى پىلغا قارىتىپ ئوتلۇق ئوق - يانى ياغدۇ- رۇۋەتكەن، پىل ئەسەبىلەرچە ئارقىغا قېچىپ، پۇروسنىڭ لەش-

كەرلىرىنى دەسسەپ چەيلىگەن. رىسلىقلار پۇرسەتنى چىڭ تۇتۇپ قوغلاپ زەربە بېرىپ، پۇروسنىڭ بارگاھىنى بىر يولىلا ئىشغال قىلىۋالغان، 1000 دىن ئارتۇق ئەسىرنى ۋە 4 دانە پىلنى قولغا چۈشۈرگەن. پۇروس ئاتلىق لەشكەرلەرنىڭ ياسا-ۋۇللۇغىدا قېچىپ كەتكەن. شۇ يىلى كۈزدە، ئۇ ئوزىنىڭ قالدۇق قىسىملىرىنى باشلاپ دېڭىزدىن ئوتتۇپ يۇنانغا كەتكەن. 3 يىلدىن كېيىن، ئۇ بىر قېتىملىق كۆچا ئۇرۇشىدا ئولگەن.

پۇروس ئولگەن يىلى (مىلادىدىن ئىلگىرى 272 - يىلى)، رىم جەنۇبىي ئىتالىيەنى بوي سۇندۇرغان. يەنە بىر نەچچە يىل ئوتكەندىن كېيىن پۈتكۈل ئىتالىيە رىمنىڭ ئىلكىگە ئوتكەن.

www.uyghurkitap.com

قاغا شەكىللىك ئۇرۇش كېمىسى

ئىتالىيىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى بىپايان كەتكەن دېڭىز ساھىلىدە سانسىزلىغان ئۇزۇن بەندىگاھلەر قويۇلغان ئىدى. ھەر بىر بەندىگاھ بىر نەچچە ئادەم ئولتۇراتتى. بۇلار ياش، قاۋۇل يىگىتلەر بولۇپ، يالىڭاچ ھالدا قوللىرىدىكى ئۇزۇن پالاق بىلەن كېمە ھەيدەشنى ئۇگەنمەكتە ئىدى.

بۇ يىگىتلەرنىڭ يەلكىسى پۈتۈرۈم ئاپتاپتا قاردىداپ كەتكەن ئىدى. ئۇلارنىڭ تەنلىرىدىن ئاقماقان تەرلەر ھايىت - ھۇيىت دىگۈچە يەرگە سىڭىپ كېتەتتى. بەزىلەر ھالسىزلىنىپ بەرداشلىق بېرەلمەي پالاق ئۇرۇش سۈرئىتىنى ئاستىلىتاتتى.

— ھەي، يىگىتلەر غەيرەت قىلىڭلار! مېنىڭ كوماندامنى ئاڭلاڭلار، بىر، ئىككى، ئۇچ، توت ..... ، — دەيىتتى بىر رەسىم سەركەردىسى. ئۇ بىر تەرەپتىن كوماندا بېرىپ، بىر تەرەپتىن يىگىتلەرنىڭ پالاق ئۇرۇش ھەركىتىنى تۈزەتمەكتە ئىدى.

— بېگىم، — دىدى دەم ئېلىش ۋاقتىدا بىر پالاقچى، — پالاق ئۇرۇشنى كېمىلەرنى ياساپ بولغاندىن كېيىن مەشىق قىلساق بولمامدۇ؟

— ياق، ئۇ چاغدا ئۇلگۈرەلمەيمىز، — دىدى سەركەردە ئالدىراپ قولىنى سىلكىپ، — سىتسىليە ئارىلى بىز رىملىقلارغا بەك مۇھىم. بىز گارتاگېنلىقلار (ھازىرقى تۇنىس) نىڭ ئۇ يەرگە خوجايىنلىق قىلىشىغا ھەرگىز يول قويمايمىز! بىز سىتسىليىنىڭ نۇرغۇن شەھەرلىرىنى ئىشغال قىلغان بولساقمۇ،

لېكىن بىزدە قۇدرەتلىك دېڭىز ئارمىيىسى بولمىسا، ئۇ چاغدا قۇرۇقلۇقتا كەلتۈرگەن غەلبىمىز يوقا چىقىدۇ!

— ئاگلىشىمىزچە گارتاگېنىڭ دېڭىز ئارمىيىسى بەك يامانمىش، بىز بولساق كېمە ياساشقا ئەمدى كىرىشۋاتىمىز .....

— شۇنى دېمەمسەن، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بىز كېمە ياساش بىلەن بىر ۋاقىتتا پالاقچىلارنى يېتىشتۇرۇشىمىز كېرەك. كېمە ياسىلىپ بولغاندا، بىزدە ئۇستا پالاقچىلارمۇ بولىدۇ. بىر ئۇرۇش كېمىسىدە دېگەن 150 نەچچە پالاقچى بولمىسا بولمايدۇ، ئەگەر ئۇلارنىڭ ھەركىتى ماسلىشالمىسا ئۇرۇشتا زىيان تارتىدىغان گەپ. بۇ ئوينىشدىغان ئىش ئەمەس!

— بىراق، — دېگەن بىر پالاقچى ئەندىشە بىلەن، — گارتاگېنلىقلارنىڭ ئۇرۇش كېمىلىرىدە پالاق بەش قەۋەت بولىدۇ، ئۇلارنىڭ دېڭىزدا جەڭ قىلىش تەجرىبىسى كوپ، بىز بولساق .....

— نېمىدېن قورقىسەن؟ — دەپ ئۇنىڭ سۆزىنى ئۇزۇۋەتكەن سەركەردە، — بىز ياساۋاتقان كېمىلەردىمۇ بەش قەۋەت پالاق بولىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ..... — ئۇ سىرلىق كۈلگەن، — بىزنىڭ كېمىلىرىمىزدە يېڭى قۇرۇلمىلار بار، گارتاگېنلىقلارنى چوقۇم يېڭەلەيمىز. بولدى، داۋاملىق مەشق قىلايلى!

شۇنداق قىلىپ رىم بىر يىل ۋاقىت ئىچىدىلا يېڭى كېمە ئەترىدى قۇرۇپ چىققان، 30 مىڭ پالاقچىنىمۇ يېتىشتۇرۇپ چىققان. مىلادىدىن ئىلگىرى 260 - يىلى رىم كېمە ئەترىدى دېڭىزدىن ئوتۇپ جەنۇبقا قاراپ يۈرۈپ، سىتسىلىيە ئارىلىنى قارارلاپ ماڭغان. ئۇزاق ئوتمەي، ئارالنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى دېڭىزدا گارتاگېنلىقلارنىڭ كېمە ئەترىدى بىلەن ئوچرىشىپ قالغان.

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

گارتاگېلىملار قۇرۇقلۇقتىكى جەڭدە مەغلۇپ بولغان بولسىمۇ، لېكىن دېڭىز ئارمىيىسى جەھەتتە ئىزچىل تۇردە ئۇستۈنلۈكنى ئىگەللەپ كەلگەن. شۇڭلاشقا ئۇلار رىم كېمىلىرىنى ئۇدۇللىدىن چەقىلىدىغان قىلىچە ھۇدۇقمىغان.

— جەمئى قانچە كېمە ئىكەن؟ — دەپ سورىغان گارتاگېن دېڭىز ئارمىيىسى قوماندانى.

— بەش قەۋەتلىك كېمىدىن 100 دانە، 3 قەۋەتلىك كېمىدىن 20 دانە ئىكەن، — دەپ جاۋاپ بەرگەن كۆزەتچى.

— 120 دانە ئىكەنغۇ! — دېگەن قوماندان پەسەيتىلمايلا، — بۇيرۇغۇمنى يەتكۈزۈڭ: دۇشمەنگە تاقابىل تۇرۇشقا 130 دانە كېمە چىقسۇن!

— قوماندان قانداق سەپ تۈزىمىز؟ — دەپ سورىغان ئالاقچى ئاستا.

قوماندان دەرھال جاۋاپ قايتۇرمىغان. ئۇ كېمە سۈپىسىغا چىقىپ، رىم كېمە ئەترىتىگە سەپسېلىپ، قاقاقىلاپ كۈلگەن ھالدا:

— ساپلا قوپال كېمىلەرنىكەنغۇ! بۇ كېمىلەرگە تاقابىل تۇرۇشقا ھېچقانداق سەپ تۈزۈشنىڭ ھاجىتى يوق، ئېتىلىپ بېرىپ دېڭىزغا غەرق قىلۇەتسىلا بولدى!

ئىككى تەرەپ كېمىلىرى بارا - بارا يېقىنلاشقان. كۆزەتچى قوماندانغا دوكلات قىلغان:

— خەۋەر تاپقايلا قوماندان: دۇشمەننىڭ ھەر بىر كېمىسىنىڭ بېشىدا بىر كىچىك كۆۋرۈك تۇرىدۇ!

قوماندان قوشۇمسىنى تۇرۇپ، زەڭ سېلىپ قاراپمۇ ئۇنىڭ نىمىگە ئىشلىتىلىدىغانلىقىنى ئۇقالماي، خودۇكلىنىپ قالغان؛ لېكىن رىم ئۇرۇش كېمىلىرىنى كۆزگە ئىلماسلىق ئارقىسىدا

يەنىلا بۇيرۇق بەرگەن:

— ئۇنىڭ بىلەن كارىڭلار بولمىسۇن، كېمىلىرىمىزگە بۇيرۇق يەتكۈزۈ، سۈرئەتنى تېزلىتىپ، ئوزۇنىنى ئۇرسۇن!

گارىتاگې ئۇرۇش كېمىلىرى ھېچ نەرسىگە قارىمای ئاخىر بېرىپ رىم ئۇرۇش كېمىلىرىگە شىددەت بىلەن ئۇرۇلغان. ئىككى تەرەپنىڭ كېمىلىرى يېقىنلاشقان چاغدا، ھەممەيلەن تاش ۋە نەيزە ئېتىشقان، ئوق - يا ياغدۇرۇشقان. لېكىن غەلىتە يېرى شۇ بولغانكى، گارىتاگې كېمىلىرى ئوزۇنىنى ئۇرۇپ كەلگەندە رىم ئۇرۇش كېمىلىرى ئوزۇنىنى چەتكە ئالمايلا قالماستىن، بەلكى يېقىنلىشىپ بېرىۋەرگەن ھامان ھىلىقى كېمە بېشىغا ئېسىپ قويغان كىچىك كوۋرۇكىنى تاشلىغان. ھايت - ھۇيت دېگۈچە بۇ كىچىك كوۋرۇكلەر گارىتاگې كېمىلىرىنى ئىلىۋالغان.

— قىرىنداشلار! ھۇررا! — رىم لەشكەرلىرى بىر تەرەپتىن چۇقان كوتىرىپ، بىر تەرەپتىن، كىچىك كوۋرۇكلەر ئارقىلىق ئۇچقاندەك دۇشمەن كېمىلىرىنىڭ سۈپىلىرىغا ئېتىلىپ چىققان. شۇ زامات دېگۈز ئۇرۇشى قۇرۇقلۇق ئۇرۇشىغا ئايلانغان، گارىتاگې كېمىلىرىدە قىلىچ خەنجەرلەر پارقىرىغان، قانلار چاچرىغان.

گارىتاگىلىقلار رىم دېگۈز ئارمىيىسىنىڭ بۇ يېگى تاكتىكىسىنى ئويلاپمۇ باقمىغان ئىكەن، ئۇلار بىر دەمنىڭ ئىچىدىلا 50 دانە ئۇرۇش كېمىسىنى زىيان تارتقان. قالغان كېمىلىرى تىكۈۋتكەن.

— "قاغا" غەلىبە قىلدى! ياشىسۇن "قاغا"! — دەپ تەتتەنە قىلغان رىم لەشكەرلىرى.

ئەسلىدە، رىملىقلار يېگىدىن قۇرۇلغان كېمە ئەترىتىنىڭ قانداقلا بولمىسۇن تەجرىبىسىزلىگىنى مولچەرلەپ، ئوزلىرىنىڭ قۇرۇقلۇقتا ئۇرۇش قىلىش ئارتۇقچىلىقىنى جارى قىلىش لازىم لىغىنى ھىس قىلغان، شۇڭا ھەر بىر كېمىنىڭ ئۇستىگە بىر

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

گىچىك ئاسما گۈمبەز جايلاشتۇرغان. بۇنداق گۈمبەزكىنىڭ ئىككى تەرىپىدە رىشاتكىسى بولۇپ، گۈمبەزدا ئىلمەكلىك بار ئىكەن. دۇشمەن كېمىسىگە يېقىنلاشقاندا، ئىلمەك دۇشمەن كېمىسىنى ئىلمۇۋېلىپ، پىيادە لەشكەرلەرنىڭ دۇشمەن كېمىسىگە ئېتىلىپ چىقىپ ئېلىشىشى ئۈچۈن ئىمكانىيەت يارىتىپ بەرگەن. شۇنىڭ بىلەن پىيادە لەشكەرلەرنىڭ نەيزىۋازلىق قىلىشتىكى ھەيۋىسى تولۇق جارى بولغان. ئاسما گۈمبەزكىسىكى ئىلمەك ئۈچلۈق بولۇپ، قاغىنىڭ تۈمشۇغىغا بەك ئوخشايدىكەن، شۇڭا ئۇنى "قاغا" دەپ ئاتىغان. ھىلىقى رىم سەركەردىسى دېگەن "يېڭى قۇرۇلما" ئاشۇ ئىكەن.

"قاغا" شەكىللىك ئۇرۇش كېمىسىنىڭ گارتاگې دېگىز ئارمىيىسىنى قاتتىق مەغلۇپ قىلغانلىق خەۋىرى رىمغا يېتىپ كەلگەندە پۈتۈن شەھەر خوشاللىق تەنتەنىسىگە چۆمگەن. بۇ قېتىمقى دېگىز ئۇرۇشىنىڭ شانلىق غەلبىسىنى خاتىرىلەش ئۈچۈن، رىم مەيدانىغا مەرمەر تاشتىن ياسالغان بىر چوڭ تۇۋرۇك ئورنىتىلىپ، ئۇنىڭغا ئەسىر ئېلىنغان گارتاگې كېمىسىنىڭ بېشى قوندۇرۇلغان؛ بۇ قېتىمقى جەڭگە قوماندانلىق قىلغان ھاكىمدار مىسلىسىز شوھرەت قازانغان: ئاقساقاللار مەھكىمىسى ئۇ نەگە بارسا ئۇنىڭ كەلگەنلىكىنى خەۋەرلەندۈرۈش ئۈچۈن، بىر مەشئەلچى ۋە ئىككى سونايچىنىڭ ئۇنىڭغا ھەمرا بولۇپ يۈرۈشىنى قارار قىلغان.

رىملىقلار "قاغا" شەكىللىك كېمىنىڭ تەڭداشسىزلىغىنى ئىشىنىپ، بۇنىڭ بىلەن ئافرىقىنى بوي سۇندۇرۇپ، گارتاگې تېررىتورىيىسىنى بېسىۋېلىشنى قارار قىلغان. ملادىدىن ئىلگىرى 256 - يىلى يازدا، 330 دانە ئۇرۇش كېمىسى، 40 مىڭ پىيادە لەشكەر ۋە 100 مىڭ پالاقچىدىن تەركىپ تاپقان كاتـ

نا كېمه ئەترىدى ھەيۋەت بىلەن ئافرىقىغا قاراپ يولغا چىقتى. يول بويىدە رىم كېمه ئەترىدى 350 دانه ئۇرۇش كېمىسى، 150 مىڭ كىشىدىن تەركىپ تاپقان گارنىزونى كېمه ئەترىدى بىلەن كەسكىن جەڭ قىلغان. "قاغا" شەكىللىك ئۇرۇش كېمىسىنىڭ قۇدرىتى بىلەن رىم كېمه ئەترىدى يەنه غەلىبىلىك قىلغان. ئۇنىڭدىن كېيىن رىملىقلار غەلىبىلىك تۇردە ئافرىقىدا قۇرۇقلۇقتا چىقىپ، گارنىزونى شەھەرنى قورشۇۋالغان.

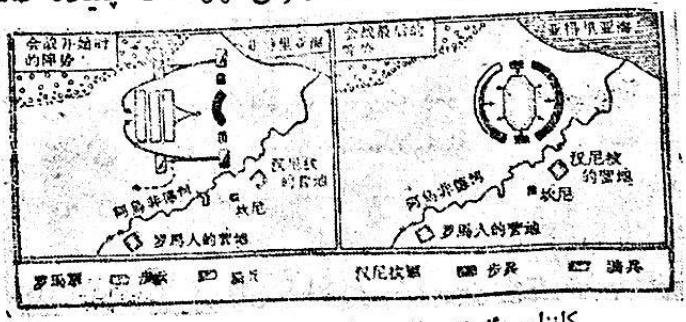
لېكىن رىملىقلار گارنىزونى شەھەرنى ئالالمىغان. ئىككىنچى يىلى يازدا، رىم قوشۇنلىرىنى قايتۇرۇپ كېلىشكه نۇرغۇن كېمه ئەۋەتكەن. بەختكه قارشى قايتىش سەپىردە دەھشەتلىك بورانغا ئۇچراپ، 280 نەچچه ئۇرۇش كېمىسى، 25 مىڭ لەشكەر ۋە 70 مىڭ پالاقچى دېڭىزغا غەرق بولغان.

مىلادىدىن ئىلگىرى 241 - يىلى 3 - ئايدا، رىم يېڭى ۋاشتىن كېمه ئەترىدى قۇرۇپ، سىتسىلىيە ئارىلىنىڭ غەربىدىكى دېڭىزدا يەنه بىر قېتىم گارنىزونىڭ 120 دانه ئۇرۇش كېمىسىنى چوكۇرۇۋەتكەن. بۇ چاغدا گارنىزونى دولىتىده قوزغىلاڭ بولغان، ئىچكى - تاشقى قىينىچىلىق ئارقىسىدا رىم بىلەن يارىشىشنى تەلەپ قىلغان. گارنىزونى رىمغا كوپلىگەن تولەم تولىگەن ھەم سىتسىلىيە ئارىلىنى ئايرىپ بەرگەن. شۇنىڭدىن كېيىنكى ئۇتتۇزەن، سىتسىلىيە ئارىلى رىمنىڭ بىر مەمۇرى ئورگىنى بولۇپ قالغان. گارنىزونى بۇرۇن فىنىكلارنىڭ مۇستەملىكىسى بولغانلىقى، رىملىقلار بولسا فىنىكلارنى "پونې" دەپ ئاتايدىغانلىقى ئۈچۈن، بۇ قېتىمقى ئۇرۇش تارىخىدا پونې ئۇرۇشى دەپ ئاتالغان. بۇ ئۇرۇش ئىلگىرى - كېيىن ئۈچ قېتىم كېلىپ بېرىلغان بولۇپ، جەمى 118 يىل داۋام قىلغان.

كانناي ئۇرۇشى

بۇ مىلادىدىن ئىلگىرى 3 - ئەسىردە بولغان ئاز ساندىكىلەرنىڭ كوپ ساندىكىلەرنى يېڭىشىنىڭ مەشھۇر بىر مىسالى: ئىككىنچى قېتىملىق پۇنې ئۇرۇش مەزگىلىدە، گارتاگې 50 مىڭ لەشكەر بىلەن كاننايدا رىمنىڭ 80 مىڭ لەشكىرىنى قورشاپ يوقىتىپ، شانلىق غەلىبىگە ئېرىشكەن.

گارتاگې رىم بىلەن ئاھانەتلىك تىنچلىق شەرتنامىسى تۈزگەندىن كېيىن، ئىنتىقام ئېلىش كويىدا بولۇپ يۈرگەن. 23 يىلدىن كېيىن، گارتاگېنىڭ يېڭى لەشكەر بېشى ھانىبال لەشكەر باشلاپ، تۇيۇقسىز رىم زېمىنى ئىتالىيىدە پەيدا بولغان ھەمدە مىلادىدىن ئىلگىرى 216 - يىلى ئەتىيازدا ئادرىياتىك دېڭىزى بويىدىكى كاننايىنى — رىمنىڭ مۇھىم ئاشلىق ماكانىنى بېسىۋالغان. شۇ يىلى سايلانغان رىمنىڭ ئىككى ھاكىمىدارى — ۋاررو بىلەن پائۇلۇس 80 مىڭ پىيادە لەشكەر،

كانناي ئۇرۇشىنىڭ ئىشارەتلىك خەرىتىسى

6000 ئاتلىق لەشكەر باشلاپ كاننايىنى قايتۇرۇۋالماقچى بولغان. لېكىن، گارتاگېلىقلار ئاللىقاچان شەھەر سىرتىدىكى تۇزلەڭلىكتە بارىگاھ قۇرۇۋالغان.

رىمنىڭ ئىككى ھاكىمدارى ئوتتۇرىسىدا بۇ قېتىمقى ئۇرۇش توغرىسىدا ناھايىتى زور پىكىر ئىختىلاپلىرى تۇغۇلغان. بىرسى گارتاگېلىقلار بىلەن ئولۇم - كورۇم جېڭىنى ئېلىپ بېرىشنى تەشەببۇس قىلغان، يەنە بىرى بولسا ئۇرۇش قىلىشنا ئالدى بىلەن ئېھتىياتچان بولۇشنى تەشەببۇس قىلغان. 8 - ئاينىڭ 2 - كۈنى لەشكەر بېشى نوۋەتچىلىكى ۋاررۇغا كەلگەن. ئۇ قوشۇنغا ئوزى قوماندانلىق قىلىدىغان كۈندە گارتاگېلىقلار بىلەن ئولۇم - كورۇم جېڭى قارارىغا كەلگەن. تاڭ سەھەردە، ئۇ لەشكەرلەرگە قوماندانلىق قىلىپ ئاگۇفىروس دەرياسىنىڭ شىمالىدىكى كەڭ تۇزلەڭلىككە بېرىپ، 80 مىڭ پىيادە لەشكەرنى 70 قاتار قىلىپ، مەركىزىي جايغا زىچ سەپ تۇزۇپ، ئىككى تەرەپكە ئاتلىق لەشكەرلەرنى قويۇپ، ئۇستۇن ئەسكىرىي كۈچ بىلەن دۇشمەنگە شىددەتلىك ھۇجۇم قىلىپ بىراقلا غەلىبە قىلماقچى بولغان.

ئەمدى گارتاگېلىقلارنىڭ تۇزگەن سېپىگە قاراپ باقايلى. ھاننىبالنىڭ لەشكەرلىرى 40 مىڭ بولۇپ، رىملىقلارنىڭ يېرىمغا تەڭ كەلگەن، ئاتلىق لەشكەرلىرى رىملىقلارنىڭكىگە قارىغاندا 8000 ى كوپ بولسىمۇ، لېكىن ئومۇمى ئەسكىرىي كۈچ جەھەتتە ناچار ئەھۋالدا تۇرغان. ئۇ ئۇرۇش مەيدانى دېگىزغا 5 كىلومېتىر كېلىدىغان بولۇپ، دېگىزدا چوڭ ۋاقتىدا دائىم قاتتىق شەرق شامىلى چىقىپ تۇرىدىغانلىقىنى بىلىدىكەن، شۇڭا ئۇ شەرق شامىلىغا كەينىنى قىلىپ تۇرىدىغان سەپنى تاللىغان ھەمدە جەڭدىن بۇرۇن بىر جىلغىغا بىر قوشۇننى بوكستۇرمە

قىلىپ، ئۇلارغا ئۇرۇش بولۇۋاتقاندا شەرق شامىلى چىقىپ دۇشمەننىڭ ئارقا تەرەپتىكى قوشۇنلىرىغا ھۇجۇم قىلىشنى بۇيرۇغان. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە 500 نەپەر قابىل پىيادە لەشكەرگە قولىغا ئادەتتە ئۇرۇشتا ئىشلىتىدىغان قىلىچ ئالغاندىن باشقا ئۇچىگە بىردىن خەنجەر يوشۇرۇپ، بەلگە بېرىلگەن ھامان ھەركەت قىلىشقا بۇيرۇق بەرگەن.

ھاننىبال غەلىتىلا بىر سەپ تۈزگەن: دەل ئوتتۇرىغا جەڭگىۋارلىغى ئاجىزراق پىيادە لەشكەرلەردىن 20 مىڭنى ئوغاق شەكلىدە تىزىپ، چوخچىيىپ تۇرغان تەرىپىنى دۇشمەنگە قاراتقان، ئىككى تەرەپكە جەڭگىۋارلىغى كۈچلۈك پىيادە لەشكەرلىنى قويغان، ئوغاق شەكلىلىك سەپنىڭ ئىككى چېتىگە خىل ئاتلىق لەشكەرلەرنى قويغان.

ئىككى تەرەپ سەپ تۈزۈپ قويۇلغاندىن كېيىن، قوماندانلار ئاتلىق ئايلىنىپ، ھەرقايسىسى ئوز لەشكەرلىرىگە ئىلھام بەرگەن.

چۈشتىن بۇرۇن سائەت 8 لەردىن ئوتكەندە، كەڭ جەڭ مەيدانىدا قۇلاقنى يارغۇدەك سېگنالىلار چېلىنىغان. ئارقىدىنلا 100 نەچچە مىڭ ئادەم دالىنى زىلزىلىگە كەلتۈرۈپ چۈقان كوتەرگەن. غايەت زور كولەملىك قانلىق قىرغىنچىلىق باشلانغان.

رىم پىيادە لەشكەرلىرى ھە دىگەندىلا قويۇق سەپ بولۇپ، پۈتۈن كۈچى بىلەن گارتاگې پىيادە لەشكەرلىرىنىڭ مەركىزىي قىسمىغا شىددەت بىلەن ھۇجۇم قىلغان. خۇددى ھاننىبال پەرەز قىلغاندەك ئوزىنىڭ 20 مىڭ ئاجىز پىيادە لەشكەرلىرى بەرداشلىق بېرەلمەي ئارقىغا قاراپ چىكىنگەن. شۇنىڭ بىلەن ئوغاق شەكلىلىك سەپ ئېگىلىپ، ئەسلىدە رىم

قوشۇنلىرىنىڭ چوخچىيىپ چىقىپ قالغان قىسمى ئارقىغا چېكىنىپ كەتكەن. رېملىقلار ئىچكىرىلەپ كىرگەنسېرى گارتاگېنىڭ سېپىنىڭ ئىككى ئۇچى شۇنچە يىغىلغان. بۇ ھاننىبالنىڭ رېملىقلارنى "تاغار"غا سولاش ھىلىسى ئىكەن. رېملىقلار "تاغار" غا خېلى ئىچكىرىلەپ كىرگەن چاغدا، ھاننىبال ئۇزۇنىڭ قابىل پىيادە لەشكەرلىرى ۋە ئاتلىق لەشكەرلىرىگە قوماندانلىق قىلىپ تېزلىك بىلەن دۇشمەن لەشكەرلىرىنى ئىككى ياقتىن قىستاپ كەلگەن، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتنا ھىلىقى 500 نەپەر خىل پىيادە لەشكەرلەرگە بەلگە بەرگەن، لېكىن بۇ 500 پىيادە لەشكەر خۇددى قاچقۇنىلاردەك تېرە - پېرەڭ بولۇپ رېملىقلار تەرەپكە قاراپ چاپقان. رېملىقلار بۇلار تەسلىم بولغىلى كەلدى دەپ قاراپ ئۇلارنىڭ قىلىچ ۋە قالقانلىرىنى يىغىۋالغان، بۇنىڭ بىلەن ئۇلارنى قورالسىزلاندۇرۇق دەپ ھىساپلاپ، ئۇزلىرىنىڭ ئارقا سېپىگە ئاپىرىپ قويغان.

چۇش بولاي دېگەندە دېگىزدا قاتتىق شەرق شامىلى كوتىرىلگەندە، چاڭ - توزاڭ يەر - جاھانىنى بىر ئالغان. چاڭ - توزاڭ ھەدەپ "تاغار" غا كىرىۋاتقان رىم لەشكەرلىرىنىڭ كوزىنى ئاچالماس قىلىپ قويغان. كوزلىرىنى ئاچالمىغاچقا لەشكەرلەر بىر - بىرىگە ئۇرۇلۇپ، ئۇز - ئۇزىدىن نۇرغۇن يارىلانغان، شۇنىڭ بىلەن، ھايت - ھۇيت دېگۈچە سەپ بۇزۇلۇپ كەتكەن. گارتاگېنلار شامالغا ئارقىسىنى قىلىپ تۇرغاچقا پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ دۇشمەننى كوپلەپ قىرغان.

رېملىقلار تازا قالايمقان بولۇپ كەتكەن چاغدا، ئارقا سېپىگە ئاپىرىپ قويغان ھىلىقى 500 نەپەر قابىل گارتاگېن پىيادە لەشكەرلىرى قويندىن خەنجەرلىرىنى چىقىرىپ، رىم

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

لەشكەرلىرىگە ئېتىلغان. جىلغىدا بوكتۇرمە قىلىنغان قوشۇنىمۇ ئېتىلىپ چىقىپ كۈلارغا ماسلىشىپ رىملىقلارنى قىرغان. ئارقىدىنلا گارتاگې ئاتلىق لەشكەرلىرى كۈچقانىدەك ئايلىنىپ كېلىپ، "تاغار" نىڭ ئاغزىنى مەھكەم ئېتىكەن. شۇنىڭ بىلەن رىملىقلارنى قورشۇۋالغان. رىملىقلارنىڭ ئەسكىرىي كۈچى كوپ بولسىمۇ، ئالدى سەپتىكىلىرى توسالغۇغا كۈچىرىغاچقا، شەرقىيە قاراپ ھۇجۇم قىلىشقا ئامال قىلالمىغان، ئىككى قانىتىغا بولسا گارتاگېنىڭ خىل پىيادە لەشكەرلىرى قىستىپ ھۇجۇم قىلغان، ئارقا سەپى توساپ قويۇلغان، ئوتتۇرىدىكى ئەسكىرىي كۈچى بىر كاللەك خېمىرىدەك بولۇپ قېلىپ ھەركەت ئەركىنلىگىدىن مەھرۇم بولغان، شۇنىڭ بىلەن رىملىقلار پۈتۈنلەي ھاننىبالنىڭ قورقۇنچلۇق توزىغىغا چۈشۈپ قالغان.

بۇ قېتىمقى قىرغىنچىلىق توپ - توغرا 12 سائەت داۋام قىلىپ، قاراڭغۇ چۈشكەندە ئاياقلاشقان. رىمنىڭ 80 مىڭ لەشكىرىدىن 54 مىڭى ئولگەن، 18 مىڭى ئەسىرگە چۈشكەن، ھاكىمدار پائۇلۇس ۋە قوشۇنىنىڭ ھەممە سەركەردىلىرى ئولگەن، ھەل قىلغۇچ جەڭگە قوماندانلىق قىلغۇچى ۋاررو قالدۇق قوشۇنلارنى باشلاپ قېچىپ كەتكەن. ھانىبال جەمئى 6000 ئادەم زىيان تارتقان.

ئىش بۇنىڭ بىلەن تۈگىمىگەن. كانناىدا قاتتىق مەغلۇپ بولغان خەۋەر رىمغا يېتىپ كەلگەن، ئاقساقاللار مەھكىمىسى جىددى تەدبىر قوللىنىپ دىكتاتور تەيىنلىگەن. 17 ياشتىن ئاشقان ياشلارنىڭ ھەممىسى لەشكەرلىككە ئېلىنىدۇ دەپ جاكارلىغان، دولەت خۇسۇسى خوجايىنلاردىن 8000 ياش قۇل سېتىۋېلىپ، ئىككى قوشۇن تەشكىل قىلغان؛ خۇددىغا تاۋاپ قىلىش ئۈچۈن ۋەھىسىيانە مۇراسىم ئوتكۈزۈپ، 2 ئەر ۋە

2 ئايالنى تىرىك كومگەن .....

يەنە 70 يىل ئوتكەندىن كېيىن، ھەربى كۇچى ئەسلىگە كەلگەن رىم ئۇچىنچى قېتىملىق پونې ئۇرۇشىدا گارتاگې كوچىنى ئۇزۇل ـ كېسل تار ـ مار قىلغان. ملادىدىن ئىلگرى 146 ـ يىلى ئەتىيازدا، 6 كېچە ـ كوندۇز كەسكىن جەڭ قىلىش ئارقىسىدا، گارتاگې شەھرى رىم قوشۇنلىرى تەرىپىدىن ئىشغال قىلىنغان، 85 مىڭ گارتاگىلىق ئۇرۇشتا ئولگەن. ملادىدىن ئىلگرى 9 ـ ئەسىردە بىنا قىلىنغان بۇ ئاۋات شەھەر بۇلاڭ ـ تالاڭدا قۇپ ـ قۇرۇق قىلىپ قويۇلغان، 6 كېچە ـ كۇندۇز كويۇپ تۇپ ـ تۇز يەرگە ئايلىنىپ كەتكەن. قېلىپ قالغان 50 مىڭ ئادەمنىڭ ھەممىسى قۇل قىلىپ سېتىلغان، گارتاگېنا قاراشلىق رايونلار رىمنىڭ ئافرىقا ئولكىسى بولۇپ قالغان. شۇ ۋاقىتقا كەلگەندە، مىسىر ۋە سۇرىيەدىن باشقا، ئوتتۇرا دېڭىز بويلىرىدىكى جايلارنىڭ ھەممىسى رىم نىڭ كونترولىلۇغىغا ئوتكەن.

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئۆچەنشىلىق گىلادىاتورلار

جەنۇبىي ئېگەي دېڭىزىدىكى بىر كىچىك ئارالدا — دېلوس ئارىلىدا يىل بويىي بازار قىزىپ تۇراتتى. بۇ بازار رىمدىكى ئەڭ چوڭ قۇل بازىرى بولۇپ، كۇنىگە مىڭلاپ قۇل سېتىلىپ، رىمنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا توشۇلۇپ تۇراتتى.

قۇملۇقتا قاتار - قاتار ئۇستى ئوچۇق سۇپىلار سېلىنغان بولۇپ، قۇل سودىگەرلىرى توپ - توپ قۇللارنى بۇ سۇپىلارغا ھەيدەپ چىقىرىدىكەن، بۇ قۇللارنىڭ 10 نەچچىسىنى بىر قاتارغا تىزىدىكەن، ھەممىسىنىڭ يوتىسىغا ھاك سۇرتۇلگەن، بوينىغا كىچىك تاختا ئېسىلغان بولۇپ، تاختىغا قۇلنىڭ كېلىپ چىقىشى، يېشى، ئىقتىدارى يېزىلىدىكەن، بەزىلىرىگە قۇلنىڭ باھاسىمۇ يېزىپ قويۇلىدىكەن.

قىزىل كىيىم كىيگەن بىر پالۋان سۇپا يېنىغا كېلىپتۇ. قۇللارنىڭ كوكرىكىگە مۇشتلاپ كورۇپتۇ، ئاغزىنى ئاچۇرۇپ چىشىغا قارايتۇ ھەمدە ئۇيان - بۇيان يۈگۈرتۈپ ۋە سەكرىتىپ بېقىپتۇ، قوللىرىنى كوتەرگۈزۈپتۇ. ئاخىرىدا:

— قانچە پۇل؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ھە، ئەرزان، ئەرزان، ھەر بىرى 6 تالانت (قەدىمقى يۇنانلىقلار ئىشلەتكەن ئېغىرلىق بىرلىگى ۋە مېتال پۇلنىڭ ناملى), — دەپتۇ ئادەم سودىگىرى ھېجىيىپ تۇرۇپ.

— پاھ، بەك قىممەت ئىكەن، مەن بۇلتۇر سېتىۋالغان ساردىنلىقلارنىڭ باھاسى 3 تالانتقىمۇ يەتمەيتتى! — ئەسلىدە

رمنىڭ يىراقتا يۇرۇش قىلغۇچى قوشۇنلىرى ساردىن ئارىلىنى بوي سۇندۇرغاندىن كېيىن، ئارالدىكى كوپلىگەن ئاھالىنى ئەر-زان باھادا قۇل قىلىپ ساتقان، شۇڭا شۇ زامانلاردا ئەڭ پۇل-غا يارىمايدىغان نەرسىلەرنى "ساردىنىلىقلارغا ئوخشاش ئەرزان ئىكەن" دەيدىغان گەپ تارقالغان.

— ئوزلىرى ساردىنىلارنى دەۋاتىلا، بىراق بۇلار ئىنتايىن بويلۇق گائۇللار، قامەتلىك گېرمانىلار ..... ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ يىل مال باھاسى ئوستى، بىر كالىنىمۇ 7 تالانتقا ئالىدۇ!

ئۇلار بىرمەھەل سودىلاشقاندىن كېيىن، ئاخىر پۇتۇ-شۇپتۇ.

قىزىل كېيىملىك پالۋان كراسس دىگەن ئاقسۇڭەكنىڭ قۇل باشقۇرغۇچىسى ئىكەن. كراسس رىم شەھىرىدىكى كاتتا باي بولۇپ، ئۇنىڭ 20 مىڭ قۇلى بار ئىكەن. ئۇنىڭ شۇنچە كوپ قۇلى تۇرۇقلۇق يەنە نىمشقا قۇل سېتىۋالىدۇ؟ ئەسلىدە، ملادىدىن ئىلگىرى 3 - ئەسىرنىڭ بىرىنچى يېرىمىدىن تار-تىپ، گىلادىياتورلۇقتىن ئىبارەت بۇ ۋەھشى كوكۇل ئېچىش ئۇ-سۇلى رىمغا تارقالغان. ھەر ھېيىت - ئايەم، بايرام - مەركە كۇنلىرىدە گىلادىياتورلۇق مۇسابىقىسى ئوتكۇزۇلگەن. بۇ قاۋۇل قۇللار گىلادىياتور قىلىشقا سېتىلغان. ئۇلار تەربىيىلەنگەندىن كېيىن چوڭ تىياتىرخانىلاردا ياكى ئوچۇق سورۇنلاردا ئوزئارا ئېلىشقان، ياكى ياۋايى ھايۋانلار بىلەن ئېلىشقان، ئۇلارنىڭ قان ئاققۇزۇشى ۋە قۇربان بولۇش بەدىلىگە قۇلدارلار كوكۇل ئاچقان. بەزىدە بىر قېتىملىق ئېلىشىش ئۇچۇن نەچچە 100 جۇپ قۇل ۋە مىكلاپ ياۋايى ھايۋانلار مەيدانغا چىقىرىلغان. كراسس ئوزىنىڭ بايلىغىنى كوز - كوز قىلىش ئۇچۇن ئوزى-نىڭ تۇغۇلغان كۇنى كاتتا ئېلىشىش كېچىلىگى ئوتكۇزمەكچى

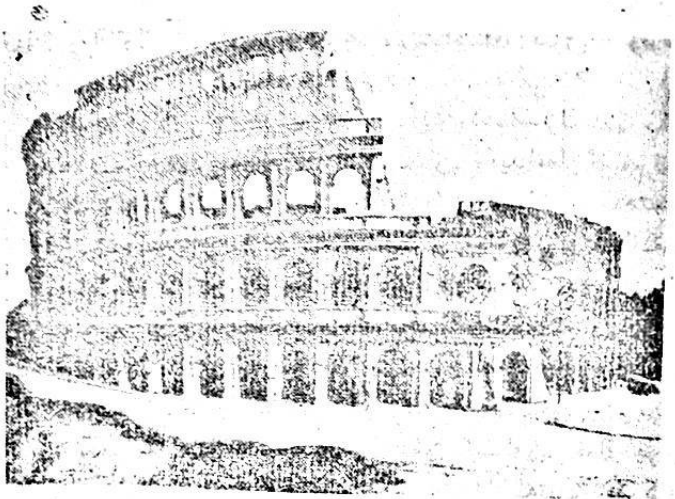
ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

بولغان هەمدە پۇتۇن شەھەردىكى بارلىق بايلارنى كۈشتىراك قىلىپ تاماشا كورۇشكە تەكلىپ قىلغان، شۇڭا بىر يىل بۇرۇن مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى قۇل بازارلىرىغا ئادەم ئەۋەتىپ قاۋۇل گىلادياتور تاللىغان.

قىزىل كىيىملىك پالۋان بۇ قېتىم 200 قۇل تاللاپتۇ ۋە ئۇ قۇللارنى كېمگە سېلىپ دەرھال يولغا چىقىشنى بۇيرۇپتۇ، بىراق، ئۇشتۇمتۇتلا ئالىي دىنگەن قۇلنىڭ ئىنسانىي باشلاپ قېچىپ كەتكەنلىگى مەلۇم بولۇپتۇ، شۇنىڭ بىلەن ئادەم ئەۋەتىپ ئۇلارنى تۇتۇپ كېلىپتۇ. قىزىل كىيىملىك پالۋان ئايرىم - ئايرىم ھالدا ئۇلارنىڭ بوينىغا تومۇر زەنجىر باغلاپ، ئۇنىڭغا "مېنى تۇتۇڭلار، مېنى قاچۇرۇۋەتمەڭلار" دىگەن سوزنى ۋە خوجايىن گىراسسىنىڭ ئىسمىنى ئويۇپ قويۇپتۇ ھەمدە ئۇلارنى ئايرىم - ئايرىم سولاپ قويۇپتۇ. يول ئۇستىدە بىر قۇل ئاغرىپ قالغاندا، قىزىل كىيىملىك پالۋان: "ئالدىرىما، مەن كېسىلگىنى داۋالاپ قويىمەن" دەپتۇ - دە، كېمە بىر قاقاس ئارالغا كەلگەندە، كېسەل بولۇپ قالغان قۇلنى بۇ يەردە "دوختۇرلار ئىلاھى" بار، "كېسىلگىنى داۋالاپ قويىدۇ" دىگەن بانا بىلەن ئارالغا تاشلاپ كېتىپتۇ، ئەمىلىيەتتە ئۇنى زەھەرلىك يىلان ۋە ياۋۇز بۇركۇتلەرگە يەم قىلىپ بېرىپتۇ.

قۇللارنىڭ بويۇن چەمبىرىگى

رىمدىكى يۇمۇلاق ماھارەت كورسىتىش مەيدانىنىڭ خارابىسى

يېڭىدىن سېتىۋېلىنغان گىلادىاتورلار بىلەن ئەسلىدىكى گىلادىاتورلار گىلادىاتورلۇق مەكتىۋىگە ئېلىپ بېرىلىپتۇ. بۇ يەر-ده، گىلادىاتورلار ئوقۇتقۇچىلارنىڭ قاتتىق نازارىتى ئاستىدا كۈن بويى نەيزىۋازلىق ۋە چىلىشىنى مەشق قىلىدىكەن، كېچىسى بولسا ئۇلار قېچىپ كەتمەسۇن ياكى تىل بېرىكتۈرۈۋالماسۇن دەپ ئايرىم - ئايرىم قەپەزلەرگە سولاپ قويۇلىدىكەن.

ئېلىشىش ماھارىتى كورسىتىش ۋاقتى يېتىپ كېلىپتۇ. رىم شەھىرىدىكى غايەت زور يۇمۇلاق ماھارەت كورسىتىش مەيدانى چىرايلىق زىننەتلىنىپتۇ. بۇ كاتتا بىنانىڭ سىرتقى تەرىپى 3 قەۋەتلىك، ئەتراپى تۆۋرۈكلەر بىلەن ئورالغان بولۇپ، ئۇنىڭغا 50 مىڭ تاماشىچى پاتىدىكەن. ماھارەت كورسىتىدىغان جايىنى سۇ قويۇپ كول قىلىپ، دېڭىز جېڭى ماھارىتىنى كورسەتكىلى بولىدىكەن، شۇڭا بۇنى كىشىلەر "سۇ - قوزۇقلۇق

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

قىياتىرخانىسى" دەپمۇ ئاتىشىدىكەن. بۇ جايىنىڭ ئىزى ھازىرغىچە رەڭ شەھىردە ساقلانماقتا.

شۇ ئاخشىمى سۈتتەك ئايدىڭ بولغان، سانسىزلىغان مەشئەللەر مەيدانىنى كۈندۈزدەك يورۇتۇۋەتكەن. مەيدانغا ئادەم لىق تولۇپ، بىرمۇ بوش ئورۇن قالمغان. ئويۇن كورۇش سەھنىسىنىڭ ئاستى تەرىپىدە پەخرى تاماشىچىلار ئۈچۈن تەييارلانغان ئىگىز ئورۇن بار ئىكەن، ئۇستى قەۋىتى بولسا ئاقساقاللار ۋە چەتئەللىك مېھمانلارغا مەخسۇس تەييارلانغان ئورۇن ئىكەن. ئۈنىڭدىن بىرئاز يىراق جايدا چەۋاندازلار ئولتۇرىدىغان ئورۇندۇقلار بار ئىكەن. ئۇنىڭ يۇقۇرىسى پەلەمپەيلىك، ئادەم ئوتىدىغان يولى بولغان ئادەتتىكى ئورۇن ئىكەن. ئەڭ يۇقۇرىسى ئايالارنىڭ ئورنى بولۇپ، تاملىرىغا ئەتىر پۇركۇپ تۇرىدىغان ناسۇسلار ئورنىتىلغان ئىكەن.

كىراسىس ماھارەت كورسىتىش باشلانىشۇن دەپ جاكالاپتۇ. قارا ئىس پۇرقۇپ تۇرغان دېۋىرقاي مەشئەللەرنىڭ يورۇغىدا، قولىدا تومۇر كوسەي تۇتقان رېپىرى 2 گىلادىاتورنىڭ ئىشكەللىرىنى بوشتىپ مەيدانغا ئىنتىرىپ كىرگۈزۈپتۇ. بۇ ئىككىيلەن بېشىغا دوبۇلغا كىيگەن، يۇز چۈمپەردىسى، ساۋۇت تاقىغان، قولىغا قالقان ئالغان ھالدا كىرىپ كېلىپتۇ، بىرسى ئۇزۇن قىلىچ، بىرسى خەنجەر تۇتقان. ئۇزۇن قىلىچ تۇتقىنى دەل ھىلىقى قاچقان قۇل ئالى ئىكەن.

— ھىم، ئۇزۇن قىلىچ ئالغىنىڭ بويى ئىگىز ئىكەن، ئۇ چوقۇم يېڭىپ چىقىدۇ!

— خەنجەر ئالغىنىمۇ پاكار ئەمەس ئىكەن. بوي - تۇرقى پەرقلەنمەيدىكەن، ئوتۇشۇمەنكى، بۇ ئېلىشىش تازا قىزىيدۇ!

گىلادىاتورلار مەيدانغا چىققاندىن كېيىن تاماشىچىلار

جانلىنىپ كېتىپتۇ. ياشانغان ئاقسوڭەكلەر گەلادىاتورلارنىڭ بوي-تۇرقى، ھەركىتى، قوراللىرى ۋە تۇرۇشى ئۇستىدە قوللىرىنى شلىتىپ پاراڭغا چۈشۈپىتۇ، بەزىلىرى راستلا دو تەكشىپتۇ.

ئالى بىلەن ئۇنىڭ رەقىبى مەيدانىدا 2 - 1 مىنۇت تۇرۇۋالغاندىن كېيىن، دەھشەتلىك تۇردە ئېلىشىشقا باشلاپتۇ. ئۇلار قالقان بىلەن ئوزىنى قوغداپ پۇرسەت تېپىپ قولىدىكى قورالنى رەقىبگە سانچىپتۇ. تۇيۇقسىزلا ئالىغا خەنجەر تېگىپ مۇرىسىدىن قان ئاققىلى تۇرغان. تاماشىچىلار دەرھال "بەللى! بەللى!" "يەنە بىرنى تىق، يەنە بىرنى تىق!" دەپ ئەسەبىلەرچە ۋاقىرىغان. كوپ قان ئېقىپ كەتكەچكە ئالى بەرداشلىق بېرەلمەي، ئاستا - ئاستا ئارقىسىغا چېكىنگەن. رەقىبى بۇ ئەھۋالنى كورۇپ ئىككىلىنىپ قالغان، بىراق توت ئەتراپتىن كوتىرىلگەن چۈقان ئۇلارنى ئالىغا قەدەم تاشلاشقا مەجبۇرلىغان. بىر ئازدىن كېيىن ئالىغا يەنە بىر خەنجەر ئۇرۇلۇپ يىقىلغان. ئۇ يىقىلىپ چۈشكەن بولسىمۇ دەرھال جان ئۇزمىگەن، رەقىبى ھۇجۇم قىلىشتىن توختىغان.

بۇ چاغدا، سەھنىدە بىر ئايال داخان ئورنىدىن تۇرغان، مەيداندىكىلەرنىڭ دىققەت - نەزىرى ئۇنىڭغا مەركەزلەشكەن. ئەمدى مەغلۇپ بولغۇچىنىڭ تەقدىرىنى بەلگىلەيدىغان پەيت يېتىپ كەلگەن. بەلگىلىمە بويىچە، ئەگەر بۇ ئايال داخان باشمالتىغىنى يۇقۇرىغا قاراتسا مەغلۇپ بولغۇچىنىڭ جېنى ساقلىنىپ قالىدىكەن. ئەگەر ئۇ باشمالتىغىنى توۋەنگە قاراتسا مەغلۇپ بولغۇچى شۇ يەردىلا ئولتۇرۇلىدىكەن. بۇ ئايال داخان ئېلىشىشنى ئانچە قىزىمىدى دەپ قارىدىمۇ - نىمە، بۇ رەت ئۇ باشمالتىغىنى توۋەنگە قاراتقان. تاماشىچىلارنىڭ تەنتەنە ساداسى ئىچىدە ئالى شۇ زامانلا قانغا مىلەنگەن ئورنىدا ئولتۇرۇلگەن. ئاندىن كېيىن

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

رەپبەری قىلىپ ـ قىزىل قىزارغان تومۇر كوسەينى ئۇنىڭ بەدىنىگە باسقان، ئۇنىڭ مۇسكۇللىرىنىڭ قىلچە مىدىرلىمىغانلىقى، ئۇنىڭ ئولگەنلىگىنى ئىسپاتلىغان، شۇ چاغدىلا ئاندىن ئۇنىڭ جەسىدى سورەپ ئېلىپ چىقىپ كېتىلگەن.

جەسەتنى سورەپ غالىپ كەلگۈچىنىڭ ئالدىدىن ئوتكەندە، تۈيۇقسىزلا ئۇنىڭ يۈز چۈمپەردىسى چۈشۈپ كەتكەن. غالىپ كەلگۈچى شۇنداق قاراپلا قاتتىق چوچۈپ كەتكەن، ئولگۈچى ئەسلىدە ئوز ئاكىسى ئالى ئىكەن! ئۇنىڭ كوزلىرى شۇ زامان قاراڭغۇلىشىپ ھۇشىدىن كەتكىلى تاس قالغان. شۇ چاغدا، كراسسىس يەنە بىرسى بىلەن ئېلىشىۋېتىپ، ئۇ راست قەھرىمانمۇ قاراپ باقايلى، دەپ جاكالىغان. ئۇنىڭ سوزى تۈگىشىگىلا يەنە بىر گىلادىاتور ئۇنىڭ يېنىغا كەلگەن. ئالىنىڭ ئىنىسى ئاكسىنىڭ قانغا مىلەنگەن جەسىدىنى كورۈپ، قاتتىق ھەسرەت-لىنىپ كەتكەن، شۇڭا رەقىبى قىلىچىنى كوتىرىشتىن بۇرۇن، خەنجەرنى ئوز كوكسىگە سالغان .....

— ھوي لەقۋا، ھوي لەقۋا! — دەپ ۋاقىرىغان سەھنە-دىكىلەر. كراسسىنىڭمۇ پەيزى ئۇچۇپ، 2 جەسەتنى دەرھال ئېلىپ چىقىپ كېتىپ ئېلىشىشنى داۋاملاشتۇرۇشنى بۇيرۇغان.

گۇرۇپپىلار بويىچە ئېلىشىش باشلانغان. ئاۋال 10 نەچچە، نەچچە 10 ئادەم توپ بويىچە ئېلىشىقان، ئاخىرىدا 300 جۈپ گىلادىاتور قۇلنىڭ چوڭ ئېلىشىشى بولغان. ئىس-تۇتەك ئاستىدا ۋە مەشئەللەر يورۇغىدا ئىچىدە گىلادىاتورلارنىڭ دات-پەريانلىرى بىلەن تاماشىلارنىڭ چۇقانلىرى قوشۇلۇپ كەتكەن. مەيدان قان بىلەن بۇيالغان .....

ئېلىشىش رىم ئاقسوڭەكلىرى ئۇچۇن بىر خىل ۋەھشىي ھەم دەھشەتلىك "ئويۇن" بولغان. قۇللار ئىچىدە ئەڭ ئېغىر

زىيانكەشلىككە ئۇچرايدىغان ھەمدە ھالى ئەڭ ئېچىنىشلىق بولـ غىنى گىلادىياتورلار بولۇپ ھىساپلىنىدۇ، لېكىن ئېزىلىش ئېغىر بولغانسېرى قارشىلىقىمۇ شۇنىچە كۈچلۈك بولغان. ملادىيدىن ئىلگىرى 2 - ئەسىردىن تارتىپ، رىمنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ئۇزلۇكسىز تۇرىدە قوللارنىڭ چوڭ قوزغىلاڭلىرى پارتلاپ تۇرـ غان. گىلادىياتور قوللار ئېچىدىن تىللاردا داستان بولـغۇدەك نۇرغۇن قەھرىمانلىق ئىش ئىزلىرى مەيدانغا كەلگەن، بۇلارنىڭ ئېچىدە ئەڭ مەشھۇر بولغىنى سپارتاك قوزغىلىڭى بولۇپ ھىساپلىنىدۇ.

www.uyghurkitap.com

سپارتاك قوزغىلىڭى

"ئەركىنلىك ئۈچۈن جەڭ قىلىپ ئولسەم ئولمەنكى، بايلارنىڭ كۆڭۈل ئېچىشى ئۈچۈن ھەرگىز جېنىمنى ئاتمايمەن!" بۇ، بۇنىڭدىن 2000 نەچچە يۈز يىل ئىلگىرى ئوتكەن قۇللار قوزغىلىڭىنىڭ داھىسى سپارتاكنىڭ مەردانە قەسىمى.

مىلادىدىن ئىلگىرى 73 - يىلى يازدا، رىمنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى كاپۇيە شەھىرىدىكى بىر گىلادىاتورلار مەكتىۋىدە بىر قوزغىلاڭ بولغان. گىلادىاتورلار قوللىرىغا قىلىچ ئېلىپ، زىنجىر ۋە ھەر خىل ئۇچلۇق توخماق ئېلىپ، قاراۋۇللارنى ئولتۇرۇپ، پۈختا قاراۋۇللۇق قىلىنىدىغان مەكتەپتىن بوسۇپ چىقىپ، شەھەرنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدىكى ۋېزۋىۋى يانار تېغىغا قاراپ چاپقان. بۇ قېتىمقى قوزغىلاڭنى قەدىمقى رىم تارىخىدىكى ئىنتايىن مەشھۇر قەھرىمان سپارتاك ئۇيۇشتۇرغان.

سپارتاك فراكىيىلىك بولۇپ، بىر قېتىم رىم تاجاۋۇزچى قوشۇنلىرىغا قارشى ئۇرۇشتا بەختكە قارشى ئەسىرگە چۈشۈپ قېلىپ، گىلادىاتورلار مەكتىۋىگە سېتىلغان. سپارتاك نەچچە قېتىم قاچماقچى بولغان، بىراق قېچىپ كېتەلمىگەن! شۇنىڭ بىلەن ئۇ بارلىق پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ گىلادىاتورلار ئارىسىدا تەرغىبات ۋە ئالاقىلىشىش ئىشلىرىنى ئېلىپ بارغان. ئۇ 200 دىن ئارتۇق گىلادىاتور بىلەن ئالاقە باغلاپ قوزغىلاڭ قىلىشقا تەييارلىق قىلىۋاتقان چاغدا، تۇيۇقسىزدىن بىر

قائىن دۇشمەنگە سىر بېرىپ قويغان. سپارتاك كەسكىن ئارارغا كېلىپ گىلادياتورلارنى باشلاپ ھەركەت قوللانغان، ھەتتىبدە 78 ئادەم يولۇاس ئېغىزىدىن قۇتۇلالىغان.

سپارتاك بۇ گىلادياتورلارنى باشلاپ ۋېزۇۋىي تېغىغا چىقاندىن كېيىن، بۇ تاغنىڭ تىك قىيالىق تاغ ئىكەنلىگىنى، تاغ چوققىسىغا چىققىلى بولىدىغان بىر چىغىر يولىدىن باشقا ھەممىلا تەرىپى تىك غار ئىكەنلىگىنى بايقىغان. شۇنىڭ بىلەن بۇ تاغدا بارگاھ تۇزۇپ، يېقىن ئەتراپتىكى قۇلدارلارنىڭ ئاچلىرىغا ئۇزلۇكسىز تۇردە ھۇجۇم قىلغان. بۇ چاغدا ئىناسىدە ئۇدا ئاچارچىلىق بولۇپ، قۇللار تەرەپ - تەرەپتىن قېچىپ كېلىپ ئۇنىڭ توپىغا قوشۇلغان، ھەتتا بىر قىسىم ۋەيران بولغان دېخانلارمۇ كېلىپ قوشۇلغان. ئاردىدىن ئۇزاق ئوتمەيلا قوزغىلاڭچىلار كوپەيىپ 10 مىڭ كىشگە يەتكەن.

رىم ئاقساقاللار مەھكىمىسى نەچچە 10 گىلادياتور قېچىپ كەتكەنلىگىگە دەسلەپتە ئانچە ئەھمىيەت بېرىپ كەتمىگەن. كېيىن ئۇلارنىڭ ئادەم سانى كوپەيىپ ھەيۋىسى ئاشقانلىغىنى كورۇپ، باستۇرۇش ئۈچۈن 3000 سەركەردە ۋە لەشكەرلەر بىلەن مەمۇرى ئەمەلدار كلودىيىنى ئەۋەتكەن. كلودىي تاغ چوققىسىغا چىقىدىغان بىردىن - بىر چىغىر يولنى قامال قىلىپ، قوزغىلاڭچىلارنى ئاچلىقتىن ئولتۇرمەكچى بولغان. سپارتاك خەۋپتىن قورقماي، جەڭچىلەرگە:

— جەڭ قىلىپ ئولسەك ئولىمىزكى، ئاچ قېلىپ ئولمەيمىز! — دىگەن. يەمەكلىك تۇگىسە ئوت - چوپ بىلەن قوساق باقىغان.

بىر كۈنى، سپارتاك جەڭچىلەرنىڭ ياۋا تال چۈشىقلاردىن قالغان توقۇۋاتقانلىغىنى كورۇپ، بۇنىڭدىن تاغدىن چۈشىدىغان ئاسما شۇتا ياساش مۇمكىنمىدۇ؟ دەپ ئويلى-

www.uyghurkitap.com

ـن ـ ده، جەڭچىلەر بىلەن مەسلىھەتلەشكەن، بۇ ئوي ھەم مەيلەنگە ياققان. ناھايىتى تېزلا سانسىزلىغان ئاسما شوتا تەيىارلانغان.

يېرىم كېچىدە ھەممە يەرنى تۇتەك باسقان، گۈكسەپ شامال چىققان. تاغ ئاستىدىكى رىم قوشۇنلىرى شېرىن ئۇيقۇغا كەتكەن. سىپارتاك جەڭچىلەرنى باشلاپ، كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان جاسارەت ۋە غەيرەت بىلەن ئاسما شوتىغا ئېسىلىپ تىك غاردىن تۇيدۇرماي چۈشكەن ۋە تېز سۈرئەت بىلەن ئايلىنىپ دۇشمەننىڭ ئارقا تەرىپىگە ئوتكەن.

— ھۇررا!! — سىپارتاكنىڭ بۇيرۇغى بىلەن تەڭ قوزغىلاڭچى قوشۇن دۇشمەن بارگاھىغا ئاچ يولۋاستەك ئېتىلىپ بېرىپ، دۇشمەنلەرنى سۈرۈپ ـ توقاي قىلىپ، تېرە ـ پېرەڭ قىلىۋەتكەن. كلودىي ئوله ـ تىرىلىشگە قارىماي، ئىگەرسىز بىر ئاتقا مىنىپ تىكىۋەتكەن.

تۇنجى جەڭنىڭ غەلىبىسى قوزغىلاڭچى قوشۇننى روھلاندۇرۇۋەتكەن. سىپارتاك بىلەن قوزغىلاڭچى قوشۇننىڭ سەردىلىرى تەھلىل قىلىش ئارقىسىدا، دۇشمەن كۈچلۈك، ئوزى ئاجىز ئەھۋالدا رىم دولىتىنىڭ ئىچكى جايلىرىدا ھاكىمىيەت قۇرۇش بەك تەس دېگەن يەرگە كەلگەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئالپس تېغىدىن ئوتۇپ ئىتالىيە زېمىنىدىن چىقىپ كېتىش ئۈچۈن ئىتالىيىنىڭ شىمالىي قىسمىغا قاراپ يۇرۇش قىلغان.

قوزغىلاڭچى قوشۇن يول ئۈستىدە كېتىۋېتىپ بىر دوگلۇككە كەلگەن. سىپارتاك ئارقىسىغا قارىغۇدەك بولسا چۈمۈلىدەك كوپ ئاتلىق لەشكەرلەر ئۇلارنى قوغلاپ كېلىۋاتقان ئىكەن. ئەسلىدە، كلودىي مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، رىم

ساقاللار مەھكىمىسى ۋارىنىي دىگەن مەمۇرى ئەمەلدارنى
ۆەتكەن ئىكەن، ئۇ 12 مىڭچە كىشىدىن تەركىپ تاپقان
ككى قوشۇننى باشلاپ، قوزغىلاڭچى قوشۇننى قوغلاپ كېلىپ
تقان ئىكەن.

قوزغىلاڭچى قوشۇن تاغ باغرىدا ھوكۈمەت لەشكەرلىرى
لەن جەڭ قىلغان. ئۇلار بىر كۈن ئىچىدىلا نەچچە مىڭ
وكۈمەت لەشكىرىنى يوقاتقان. بىراق قوزغىلاڭچى قوشۇن
ەك چارچاپ كەتكەچكە بىر دوڭگە قامىلىپ قالغان. ۋارىنىي
وشاللىنىپ، ئاقساقاللار مەھكىمىسىگە خۇش خەۋەر يەتكۈزمەكچى
ولغان. بىراق قوزغىلاڭچى قوشۇن خەۋىتىن قوتۇلۇشنىڭ
وبدان چارىسىنى تاپقان: شۇ كۈنى ئاخشامدا، قوزغىلاڭچى
وشۇن دۇشمەن تاشلاپ كەتكەن جەسەتلەرنى قۇزۇقلارغا تىك
ۇرغۇزۇپ باغلاپ، يېنىغا گۈلخان ياقىقان يېراقتىن قارىسا،
ۇلار پوستەك كورۇنگەن؛ شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئاز سانلىق
دىكى ئادەملەرنى كاناي قىلىشقا بەلگىلىگەن: بۇنىڭ بىلەن
قوزغىلاڭچى قوشۇن يەنىلا دوگدە قامىلىپ قالغاندەك ھېسىنى
پەيدا قىلماقچى بولغان. ئاندىن كېيىن قوزغىلاڭچى قوشۇن
قاراڭغۇدا تاغدىن چۈشۈشكە باشلىغان. بۇ ئىشلار تولىمۇ راست
تەك ئورۇنلاشتۇرۇلغان، ھەركەتمۇ ئىنتايىن چاقىقان بولۇپ،
قىلچە شەپە چىقارمىغان، دۇشمەن قوشۇنلىرى قوزغىلاڭچى قو-
شۇننىڭ چېكىنگەنلىگىنى زادىلا سەزمىگەن. شۇنداق قىلىپ،
قوزغىلاڭچى قوشۇن دۇشمەننىڭ بۇرنى ئاستىدىكى تاغ يولىنى
بويلاپ، مۇھاسىرىدىن چىقىپ كەتكەن. تاڭ ئاتقاندا، ۋارىنىي
ئالدامخالتىغا چۈشكەنلىگىنى سېزىپ، دەرھال لەشكەر تارتىپ
ئارقىدىن قوغلىغان. يېرىم يولدا قوزغىلاڭچى قوشۇنىنىڭ بوك-
نۇرمە قىسىملىرىنىڭ زەربىسىگە ئۇچراپ، قاتتىق چىقىم تارتە-

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

قان، ئۇنىڭ مۇھاپىزەتچى قىسىملىرى ۋە ئېتى قوزغىلاڭچى قوشۇن تەرىپىدىن ئەسىر ئېلىنغان.

ملادىدىن ئىلگىرى 72 - يىلى سپارتاك قوشۇنلىرى دۇشمەننىڭ مۇھاسىرە قىلىشى، قوغلاپ زەربە بېرىشى ۋە توساپ زەربە بېرىشى ئۇستىدىن غەلبە قىلىپ، داۋاملىق شىمالغا يۇرۇش قىلغان، ئاردىدىن ئۇزاق ئوتمەي ئالپىس تېغىغا يېقىنلاشقان. بۇ چاغدا قوزغىلاڭچى قوشۇن كوپىيىپ 120 مىڭ كىشىگە يەتكەن. قوزغىلاڭچى قوشۇننىڭ ئىچكى قىسمىدا ئىختىلاپ پەيدا بولۇپ، بەزى داھىلار ئەسلىدىكى تاغدىن ئوتوپ شىمالغا يۇرۇش قىلىش پىلانىنى ئوزگەرتىپ، لەشكەر تارتىپ جەنۇبقا يۇرۇش قىلىپ، رىمنىڭ پايتەختىگە ھۇجۇم قىلىشنى تەشەببۇس قىلغان. شۇنىڭ بىلەن قوزغىلاڭچىلار قوشۇنىدا بولۇنۇش پەيدا بولغان. بىر قوشۇن بولۇنۇپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن رىم قوشۇنلىرى تەرىپىدىن تارمار قىلىنغان. باشقا قوزغىلاڭچى قوشۇن سپارتاكنىڭ يېتەكچىلىگىدە داۋاملىق شىمالغا يۇرۇش قىلغان لېكىن ئالپىس تېغى يىل بويى قار كەتمەيدىغان، ھاۋاسى ئوسال تاغ بولغاچقا، قوشۇننىڭ تاغدىن ئوتۇشى بەك تەسكە چۈشكەن، ئۇنىڭ ئۇستىگە شىمالدىكى ھاللىق دېخانلاردىن قوللىغۇچىلارنى تېپىش تەس بولغان، شۇڭا سپارتاك ئەسلى پىلانىنى ئوزگەرتىش قارارىغا كەلگەن. ئۇ بۇيرۇق بېرىپ، بارلىق ئارتۇق مەنقۇلاتنى تاشلاتقۇزۇۋەتكەن، كېرەك بولمايدىغان ئاتلارنى ئولتۇرگۈزۈۋەتكەن. ئاندىن لەشكەر تارتىپ جەنۇبقا قاراپ يۇرۇش قىلغان.

رىم ئاقساقاللار مەھكىمىسى قوزغىلاڭچى قوشۇننىڭ جەنۇبقا قاراپ يۇرۇش قىلغان خەۋىرىنى ئاڭلاپ تېرە - پېرەڭ بولۇپ كەتكەن، شۇ يىلى ھاكىمدار بولۇشنى خالايدىغان بىرمۇ

ئادەم چىقمىغان. ئۇيان ئىنتىرىپ، بۇيان ئىنتىرىپ چوڭ قۇل دار كراسسنى ھاكىمدار قىلىپ سايلىغان. ئاقساقاللار مەھكىمىسى ئۇنى قوزغىلاڭچى قوشۇننى باستۇرغۇچى قوشۇننىڭ لەشكەرلەر بېشى قىلىپ تەيىنلەپ، ئۇنىڭغا "دىكتاتور" دېگەن نامنى بەرگەن ھەمدە ئۇنىڭغا 6 جۈنتۈەن لەشكەر بەرگەن. كراسس خەۋپسىن قۇتۇلۇش، قوشۇننىڭ جەڭگىۋارلىغىنى ئوستۇرۇش ئۈچۈن ئۇھشى بولغان "ئوندىن بىر ئۇسۇلى" نى ئەسلىگە كەلتۈرىدىغانلىغىنى جاكالىغان. ئۇ ئالدىنقى سەپتىن قاچقان 500 لەشكەرنى توتۇپ كېلىپ سازايى قىلىپ، 10 ئادەمنى بىر گۇرۇپپا قىلىپ، جەمى 50 گۇرۇپپىغا ئايرىغان، چەك تاشلاپ ھەر بىر گۇرۇپپىدىن بىر ئادەمنى ئولتۇرگەن. ئومۇمەن چەك چىققان ئادەم كەڭ لەشكەرلەر ئالدىدىلا ئۇرۇپ ئولتۇرۇلگەن.

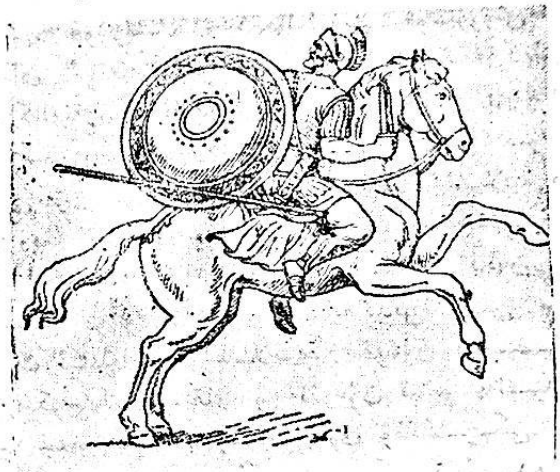
كراسس قوشۇننى تەرتىپكە سالغاندىن كېيىن سپارتاكنىڭ شىددەتلىك ئېتىلغان. قوزغىلاڭچى قوشۇن كراسس بىلەن بىر يىلدىن كوپرەك ئېلىشقان ۋە نۇرغۇن قېتىم غەلىبە قىلغان. لېكىن كۈچ جەھەتتىكى چوڭ پەرق ۋە ئىچكى بولۇنۇش ئاقىۋەتسىدا، ئاخىر ئىتالىيەنىڭ جەنۇبىدىكى كاپۇيىدە دۇشمەن تەرىپىدىن قورشۇۋلىنغان.

مىلادىدىن ئىلگىرى 71 - يىلى باش كۈز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە، سپارتاك دۇشمەن بىلەن ھايات - ماماتلىق جېڭى قىلغان. قوزغىلاڭچى قوشۇن دۇشمەنلەرنى باتۇرلۇق بىلەن قىرغان، كەچ كىرگەندە 60 نەچچە مىڭ قوزغىلاڭچى قۇل مەردانىلىق بىلەن قۇربان بولغان. سپارتاك ۋە 10 مىڭغا يېقىن قوزغىلاڭچى قورشۇۋلىنغان. جەڭ بارغانسىرى دەھشەتلىشكەن. نۇرغۇن قوزغىلاڭچى جەڭچى ئېغىر يارىلانغان، لېكىن ئۇلار ئۆزۈن نەيزىلىرىنى خەنجەر ۋە پالتىلىرىنى چىڭ توتۇپ،

www.uyghurkitap.com

دەرغەزەپ بىلەن قايتا - قايتا مۇھاسىرىنى بۇزۇشقا ئىنتىلغان.

بۇ چاغدا رىم لەشكەرلىرى قويۇق سەپ تۈزۈپ، قوزغىلاڭچى قوشۇنغا قىستاپ كەلگەن ھەمدە قوزغىلاڭچى قوشۇنغا قارىتىپ يامغۇردەك تاش ۋە ئوق - يا ياغدۇرغان. سىپارتاك

سىپارتاك

قارامتۇل ئارغىماقتا منىپ، قولىغا ئۇزۇن نەيزە ئېلىپ، ئۇ-لۇمگە قارىمای سانسىزلىغان رىم لەشكەرلىرىنى قىرغان. ئۇ جاللات كراسسىنى ئوز قولى بىلەن ئولتۇرۇش ئۇچۇن ئۇنى ئىزلەۋاتقاندا، تۇيۇقسىز ئارقا تەرەپتىن كەلگەن رىم جۇنگۇەنى ئۇنىڭغا نەيزە سانچىغان. سىپارتاكنىڭ يوتىسى يارىلىنىپ ئاتتىن دومىلاپ چۈشكەن، جەڭچىلەر دەرھال ئېتىلىپ بېرىپ ئۇنى قوتقۇزغان.

— چاققان ئاتقا مىندۇرۇپ مۇھاسىرىنى بۇزۇپ چىقىپ

كېنەيلى! — بىر جەڭچى بىر ئات ئېلىپ كېلىپ، سىپارتاك
تىن قوللارنىڭ ئىشلىرى ئوچۇن دەرھال ئاتقا منىپ مۇھاسىرە
نى بۇزۇپ چىقىپ كېتىشىنى ئىلتىجا قىلغان. سىپارتاك
وزى بىلەن ھەر جاي - ھەر جايدا جەڭ قىلىپ، ئولۇم -
ئورۇمدە بىللە بولغان سەپداشلىرىغا قاراپ قاتتىق تەسىرلەن
گەن. ئۇ جەسۇرلۇق بىلەن خەنجىرىنى چىقىرىپ،
زاقىرىغان:

— بۇ قېتىمقى جەڭدە غەلبە قىلساق، دۇشمەن ئاتلىرى
نى ئولجا ئالىمىز؛ ئەگەر مەغلۇپ بولساق، بۇ ئاتنىڭ نىمە
قىلىمىز! ئۇ سوزدىنى توگىتىپلا خەنجەرنى تىقىپ ئاتنى
ئولتۇرگەن.

شۇ ئەسنادا، كراسس رىم لەشكەرلىرىگە قوماندانلىق
قىلىپ يەنە ھوجۇم قىلغان، دۇشمەن قوشۇنلىرى خۇددى قارا
بۇلۇتتەك باستۇرۇپ كەلگەن. سىپارتاك توت تەرەپتىن كەلگەن
ھوجۇمغا تاقابىل تۇرغان، يوتىسىدىكى يارا تۇپەيلىدىن ئۇ پۇخ
تا تۇرالماي، بىر تىزلاپ ئولتۇرۇپ، بىر قولىدا قالقان، بىر
قولىدا قىلىچ تۇتۇپ دۇشمەن بىلەن داۋاملىق جەڭ قىلغان. ئاخىر
بەدىنىگە نەچچە 10 نەيزە - قىلىچ سانچىلىپ، دەرمانسىزلىنىپ
يىقىلىپ چۇشۇپ قەھرىمانلارچە قۇربان بولغان.

سىپارتاك رەھبەرلىك قىلغان بۇ قېتىملىق سەلتەنەتلىك
زور قوللار قوزغىلىڭى بەختكە قارشى مەغلۇپ بولغان. ۋەھشى
كراسس ئەسىرگە چۇشكەن 6000 قوزغىلاڭچى قۇلنى
كاپۇيىدىن تارتىپ رىمغىچە بولغان يولدىكى كىرىستقا مىخلاپ
ئولتۇرگەن. شۇنداق بولسىمۇ، بۇ قېتىمقى قوزغىلاڭ پۇتكۇل
ئولتۇرگەن. ئۇنىڭ بولسىمۇ، بۇ قېتىمقى قوزغىلاڭ پۇتكۇل
ئىتالىيە يېرىم ئارىلىنى زىلزىلىگە كەلتۇرۇپ، رىم قوللارلىرى

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

ئىلگىرى ھوكۇمرانلىقىغا قاتتىق زەربە بەرگەن. قەھرىمان سپارتاك ئوزۇنگە خاس جەڭگىۋارلىق، ئاجايىپ تەشكىلەتچى تالانتى ۋە ئالىجاناپ ئىدىيە پەزىلىتى بىلەن ماركسىنىڭ قەدىمقى زامان دۇنيا تارىخىدىكى ئەڭ شانلىق ئەرباپ دەپ تەرىپلىشىگە، لېنىننىڭ تەخمىنەن 2000 يىلدىن ئىلگىرىكى ئەڭ چوڭ قۇللار قوزغىلىڭىنىڭ ئەڭ مەشھۇر قەھرىمانى دەپ ماختىشىغا مۇيەسسەر بولغان.

كايزا

پايانسىز كەتكەن كەڭ دېگىز، جەمئىت دېگىز يۈزىدە 3 پالاقلىق ئىككى كېمە ئاستا - ئاستا 2 پالاقلىق يېنىك كېمىگە يېقىنلىشىپ كەلگەن.

— توختا! توختا! بولمىسا ھەممىڭنى بېلىققا يەم قىلىمەن! — دەپ ۋاقىرىغان 3 پالاقلىق كېمىدىكى بىر پالۋان.

يېنىك كېمە توختىغان. ئۇزۇن قوغلاپ كەلگەن ئىككى كېمە يېقىنلاشقان. خەنجەر، نەيزە - قىلىچ تۇتقان ئون نەچچە ئادەم يېنىك كېمىگە چىققان. بۇلارنىڭ قاراقچىلار ئىكەنلىكىدە شەك يوق ئىكەن.

قاراقچىلار كېمىنى ئاختۇرۇپ پۇلغا يارايدىغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئوز كېمىسىگە توشۇغان، ئۇنىڭدىن كېيىن ئەسىر ئالغان ئادەملەرگە تاقابىل تۇرۇشقا كىرىشكەن. ئەسىرلەر ئىچىدىكى چىرايلىق كىيىنگەن، تەقىقى - تۇرقى سىپايە بىر يىگىت ھەلىقى پالۋاننىڭ دىققىتىنى قوزغغان.

— پاھ، ئەھۋالدىن قارىغاندا سەن گاداي ئەمەستەك تۇرىسەن، — دېگەن پالۋان قىلىچىنى ئوينىتىپ، — ئېيتە، ئوز ئەركىنلىگىڭ ئۇچۇن قانچىلىك پۇل چىقىرىسەن؟

يىگىت دېگۈزغا قارىۋېلىپ، ئۇنىڭغا پىسەنت قىلمىغان. پالۋان قىلىچىنى ئۇنىڭ كوكرىگىگە تاقاپ، ئۇنىڭغا ھەيۋە قىلغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ جېنىنى قۇتقۇزۇپ قېلىش ئۇچۇن غايەت زور مىقداردا پۇل تولىشىنى ئوتتۇرىغا قويغان.

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

— بۇ پۇل بەك ئاز بولۇپ قالمىدىمۇ؟ — دېگەن ياش يىگىت ھېچ بىر ئىش بولمىغاندەك، — سىلەر مېنى ئەسىر ئالغانلىغىڭلار ئۈچۈن بۇ ساندىن بىر ھەسسىچە كوپ پۇل ئېلىشىڭلار كېرەك! مۇنداق بولسۇن، مېنى رەنسىگە تۇتۇپ تۇرۇڭلار، باشقىلار بېرىپ بۇ پۇلنى ئېلىپ كەلسۇن!

شۇنداق قىلىپ، يىگىت رەنە ھساۋىدا قاراقچىلارنىڭ قىشىدا قالغان. ئۇ ئۇزۇنىڭ خەۋپ ئىچىدە تۇرغانلىغىغا قىلچىمۇ ئەندىشە قىلمىغان، ھەر كۈنى ئۇز شېرىلىرىنى ئوقىتىغان، ھەتتا كولكىلىك گەپلەرنى قىلغان، ئوخشىغان چاغلىردا قاراقچىلارنىڭ جىمجىت تۇرۇشىنى تەلەپ قىلغان. بىر كۈنى ھەلىقى پالۋانغا دوق قىلىپ مۇنداق دېگەن:

— مەن ساڭا ۋەدە بېرىمەنكى، مەن ئەركىنلىككە ئېرىشكەن ھامان، سەنلەرنى دەرھال قولغا ئالىمەن ھەمدە ھېچبىر ئىككىلەنمەستىن، ھەممىڭنىڭ بېشىنى تېنىڭدىن جۇدا قىلىمەن!

پالۋان بۇ ساراڭ بولۇپ قېلىشتىن ئەپ قاقاقلاپ كۈلگەن.

40 كۈن ئوتۈپ كەتكەن. قاراقچىلار ئاخىر پۇلنى قولغا ئالغاندىن كېيىن، ۋەدىسىدە تۇرۇپ يىگىتنى قويۇپ بەرگەن. بۇ يىگىت ئەركىنلىككە ئېرىشكەندىن كېيىن، تېزدىن بىر نەچچە كىمە تەييارلاپ قاراقچىلارنىڭ كەينىدىن قوغلىغان. ئۇزۇن ئوتمەيلا قاراقچىلارنىڭ كىمىسىگە يېتىشۋېلىپ، پۇلنى قايتۇرۇۋالغان ھەمدە ئوز ۋەدىسىدە تۇرۇپ ھەممە قاراقچىنى قىرىپ تاشلىغان. بۇ يىگىت قەدىمقى رىم جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىكى مەشھۇر لەشكەر بېشى ۋە سىياسىئون كايىزا ئېكەن. كېيىن غەرپ خان ـ پادىشالىرى ئۇنىڭ ئىسمىنى ئوزلىرىنىڭ ئۇنۋانى قىلىۋالغان.

كايىزا رىمدىكى ئاتاقلىق ئاقسوڭەك ئائىلىسىدىن كېلىپ

چىققان، باش چاغلىرىدا ئالى ھوقۇقىغا ئىگە بولۇشنى ئارزۇ قىلىپ يۈرگەن. بىر كۈنى، ئۇ بىر نەچچە دوستى بىلەن بىر كەمبەغەللەر مەلىسىدىن ئوتۇپ كېتىۋاتقاندا، بىرسى ئۇنىڭغا: "بۇ خىلۋەت جايدا سىز بىلەن ئورۇن تالىشىدىغانلار يوقتۇ؟" دەپ چاخچاق قىلغاندا، كايزا جىددى قىياپەتتە: "مەن بۇ يەردە سۇلتان بولسام بولىمەنكى، رىمدا ئۇلتىان بولۇشنى خالىمايمەن!" دىگەن. بىراق، سىياسى جەھەتتە ھە دىگەندىلا كايزانىڭ ئوشۇغى ئالچا قوپمىغان. ئۇ چاغدا رىمغا چوڭ مۇستەبىت سوللا ھوكۈمرانلىق قىلىپ تۇرغان. ئۇنىڭ ئۇستىگە سوللانىڭ سىياسى رەقىبىنىڭ قىزى كايزانىڭ خوتۇنى ئىكەن. سوللا كايزانى خوتۇنى بىلەن ئاجرىشىپ كېتىشكە قايتا - قايتا دەۋەت قىلغان. كايزا رىمدىن چىقىپ كېتىشكە رازى بولمىغانكى، سوللانىڭ بۇيرۇغىغا بوي سۇنمىغان. سوللا ئولگەندىن كېيىنلا كايزا ئاندىن باش ھاپىز بولۇپ سايلانغان، ئۇنىڭدىن كېيىن ئىسپانىيە ئولكىسىنىڭ باش ۋالىسى بولغان. ملادىدىن ئىلگىرى 60 - يىلى كايزا سىپارتاك قوزغىلىڭىنى ۋەھشىلەرچە باستۇرغان پومپېي ۋە كراسىس بىلەن ئىتتىپاق تۈزگەن. بۇ رىم تارىخىدا مەشھۇر بولغان تۆنجى "ئۈچلەر ھاكىمىيىتى" بولۇپ ھىساپلىنىدۇ. 2 - يىلى كايزا ھاكىمدار بولۇپ سايلانغان. يەنە بىر يىل ئوتكەندىن كېيىن كايزا پومپېينىڭ قوللىشى بىلەن گاللىيە ئولكىسىنىڭ باش ۋالىلىسى بولغان.

ئۇ چاغلاردا گاللىيە ئاساسەن، ئالپس تېغىنى چېگرا قىلغان بولۇپ، تاغنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى قىسمى تاشقى گاللىيە، جەنۇبىي قىسمى ئىچكى گاللىيە دەپ ئايرىلغان. تاشقى گاللىيە ھازىرقى فرانسىيە، بېلگىيە قاتارلىق جايلارنى؛ ئىچكى گاللىيە ھازىرقى

www.uyghurkitap.com

ئىتالىيىنىڭ شىمالىي قىسمىنى ئوز ئىچىگە ئالغان. كايزا ۋالى بولغان چاغدا گاللىيە ئولكىلىك مەمۇرىيەت ئىچكى گاللىيىنىلا باشقۇرغان. ئۇ تەسىر دائىرىسىنى كېڭەيتىپ، مال - مۈلۈك ۋە قۇلغا ئىگە بولۇش ئۇچۇن، پۈتۈن گاللىيىنى بوي سونىدۇرۇش قارارىغا كەلگەن.

تاشقى گاللىيىنىڭ يېرى مۇنبەت، چىقىدىغان نەرسىلىرى كوپ بولسىمۇ، بۇ يەردىكى مىللەتلەر قەھرىمان، قابىل بولغاچقا تاقابىل تۇرۇش تەس بولغان. ئۇلار چاچ - ساقاللىرىنى قويۇۋېتىپ، چاچلىرىنى قىزىل بوياپ ئورۇۋالغان، جەڭ قىلغان چاغلاردا، ھايۋان مۇڭگۈزى قادالغان قالپاق كىيىدىغان بولۇپ، ئەلپازى ناھايىتى قورقۇنچلۇق بولغان. نۇرغۇن گائۇللارنىڭ ھويلىلىرىنىڭ تاملىرىغا ئوز رەقىپلىرىنىڭ كېسىلگەن باشلىرى ئېسىپ قويۇلغان. بۇ ئوي ئىگىسىنىڭ باتۇرلۇغىنىڭ بەلگىسى ئىكەن. گائۇللار ئولگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ھايات چېغىدىكى ھەممە نەرسىلىرى جۇملىدىن ياخشى كوردىغان زىبۇ - زىننەت بۇيۇملىرى، چارۋىلىرى ھەتتا قۇللىرى كويدۇرۇلۇپ بىرگە كومۇلگەن. خۇداغا ئاتاپ نەزىر - چىراق قىلىۋەتكەن. ھەر خىل قىممەتلىك نەرسىلىرى — ئالتۇن - كۈمۈشتىن ياسالغان زىننەت بۇيۇملىرى، قىممەتلىك قورال - ياراقلىرى يەرگە چېچىۋېتىلگەن. بۇ نەرسىلەرگە قارايدىغان ئادەم بولمىسىمۇ ھەچكىم ئۇنىڭغا قول تەككۈزەلمىگەن.

كايزا ئىچكى گاللىيىگە بارغاندىن كېيىن، دەرھال ئوز تەسىرىنى تاشقى گاللىيىگە سىڭدۈرۈشكە تۇتۇش قىلغان. ئۇ بىر تەرەپتىن قورالىلىق جازا يۈرۈشى قىلسا، يەنە بىر تەرەپتىن، گاللىيىدىكى قەبىلىلەرنى بىر - بىرىنى قىرغىن قىلىشقا كۈشكۈرتكەن. 10 يىلغا قالماي، ئۇ 300 قەبىلىنى

ي سۆندۈرۈپ، 800 دىن ئارتۇق شەھەرنى بېسىۋالغان، 2 مىل
ن ئادەمنى قىرغان ۋە ئەسىر ئالغان، نەتىجىدە گاللىيىنىڭ
ئۇن زېمىنى رىمنىڭ بىر ئولكىسى بولۇپ قالغان.
كايزانىڭ غەلىبىسىگە پومپېينىڭ تارلىغى كەلگەن. بۇ چاغدا
اسىس ئولۇپ بولغان ئىكەن، پومپېي ئوزىنىڭ ھاكىمدارلىق
رىمدىن پايدىلىنىپ، قانۇن ئېلان قىلىپ، كايزانىڭ گاللىيىگە
ش ۋالى بولۇش مۇددىتىنى ئۇزارتىشقا يول قويمىغان. شۇنىڭ
لەن، كايزا - پومپېي ئىتتىپاقى بۇزۇلغان.
مىلادىدىن ئىلگىرى 49 - يىلنىڭ باشلىرىدا، كايزا لەش
ەرلىرىنى باشلاپ ئىتالىيىگە قايتىقان، پومپېي بولسا رىمدىن قې-
چىپ چىقىپ كەتكەن. ئىككىنچى يىلى يازدا، كايزا بىلەن پومپېي
يۇنىاندا ئولۇم - كورۇم جېڭى قىلغان. كايزا لەشكەرلىرى
ئوزىنىڭكىدىن بىر ھەسسە كوپ بولغان پومپېينى يەڭگەن. پوم-
پېي كېمىگە چۈشۈپ مىسرغا قېچىپ كەتكەن، بىراق قىرغاققا
چىقىش بىلەن تەڭ ئولتۇرۇلگەن.
3 يىلدىن كېيىن، كايزا غەلىبە بىلەن ئىتالىيىگە قايتىپ
كەلگەن. رىمدا ئۇنىڭ زەپەر قۇچۇپ قايتىپ كەلگەنلىگىنى تەبرىك-
لەپ مىسلىسز كەڭ كولەملىك مۇراسىم ئوتكۈزۈلگەن. نامايىشچىلار
قوشۇنى 2800 دىن ئارتۇق ئالىنۇن تاج كوتىرىپ
شەھەرگە كىرگەن، بۇ ئالىنۇن تاجلارنىڭ ئېغىرلىغى 20 نەچ-
چە مىڭ قاداق كېلىدىكەن. ئۇنىڭ كەينىدىن پىيادە لەشكەر-
لەر، ئاتلىق لەشكەرلەر ۋە پىل قاتناشقان كەڭ كولەملىك
ھەربىي ماتېرىيال ئوتكۈزۈلگەن. رىمنىڭ مەيدان ۋە كوچىلىرىغا
كۈرمىگىلى جوزىلار قويۇلۇپ، پۇقرالار پۇخادىن چىقىۋاتقان
يەپ - ئىچىشكەن. ھەر بىر پۇقرا، كوپ نەرسىلەر بىلەن
تارتۇقلانغان، ھەر بىر لەشكەر غايەت كوپ ئالىنۇن - كۈمۈش

www.uyghurkitap.com

لەر بىلەن تارتۇقلانغان. يۇمۇلاق قىياتىرخانىدا ۋەھشى كۆزۈل ئېچىش ئۈيۈشتىۈرۈلىغان: نەچچە مىڭ گىلادىياتور ئوزۇنارا ئېلىشقان ۋە نۇرغۇن ياۋايى ھايۋانلار بىلەن ئېلىشقان.

خەلق قۇرۇلتىيى بىلەن ئاقسىللار مەھكىمىسى كايىزاغا چەكسىز شەرەپلىك بولغان "ۋەتەن ئاتىسى" دىگەن نامنى بەرگەن. كايىزا ئومۇرلۈك دىكتاتور، ئومۇرلۇك خەلق پاسبانى ۋە 10 يىللىق ھاكىمدار دەپ جاكالانغان. مەيدانىدا، ئىبادەتخانىلاردا ئۇنىڭ ھەيكىلى تۇرغۇزۇلغان، ئۇنىڭ باش رەسىمى قۇيما پۇلغا چۇشۇرۇلگەن. ئۇ جىسمانى جەھەتتە دەخلىتەرۇزسىز ھىساپلانغان. قانۇندا، ئۇ ئالتۇن پىل چىشىدا ياسالغان تەختىراۋاقتا ئولتۇرۇپ ئىشلەيدۇ، دەپ بەلگىلەنگەن. رىمنىڭ ھەممە شەھەرلىرىدە، ئۇنىڭ غەلىبە قىلغان كۈنىنى خاتىرىلەش يۇزىسىدىن تەبرىكلەش يىغىنلىرى ئوتكۈزۈلۈشى زورۇر بولغان. ئالى مەمۇرى ئەمەلدار ئىش ئوتكۈزۈۋالغان چاغدا، كايىزانىڭ بۇيرۇغىغا ھەرگىز قارشى تۇرمايىمەن، دەپ قەسەم ئىچىشى شەرت ئىكەن. ئاقساقالار مەھكىمىسىنىڭ ئەزالىرى كوپىيىپ 900 گە يەتكەن، بۇلارنىڭ ھەممىسى كايىزانى ھىمايە قىلىدىغانلاردىن ئىكەن ..... بۇ ئەھۋاللار رىم تارىخىدا بولۇپ باقمىغان، بۇ رىمنىڭ جۇمھۇرىيىت تۈزۈمىنىڭ تامامەن بۇزۇلغانلىقىدىن دېرەك بەرگەن.

كايىزا ئاددى پۇقرالارنىڭ قوللىشى بىلەن تەختكە چىققان. بىراق، ئۇ ئالى ھوقۇقنى قولغا ئالغاندىن كېيىن، ئاددى پۇقرالارغا ئاسىلىق قىلغان: ھەقسىز نان ئالىدىغان پۇقرالارنىڭ سانىنى كوپلەپ قىسقارتىۋەتكەن، ئۈستىكارلارنىڭ ئەسىرداشلار تەشكىلاتىنى ئەمەلدىن قالدۇرغان. بۇنىڭدىن سىرت، ئۇ يەنە بىر قېتىم كەڭ كولەملىك يەرلىقتا يۇرۇش قىلىشقا تەييارلانغان.

لارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ ھالاكتىنى تېزلەتكەن.

ميلادىدىن ئىلگىرى 44 - يىلى 3 - ئايىنىڭ 15 - كۈنى كايزا ئاقساقاللار مەجلىسىگە مەجلىسكە بارغان. ئۇنىڭغا سادىق بولغان بىر كىشى بىرسىنىڭ ئۇنى قىستلەپ ئولتۇرمەكچى بولۇۋاتقانلىقىنى تاختايغا يېزىپ ئۇنىڭغا بەرگەن. بىراق، ئۇ خەتنى كورمەيلا كېڭەش ساراىيغا كىرىپ ئوز ئورنىدا ئولتۇرغان. بىر قاتىل ئۇنىڭدىن بىر ئىشنى سورايمەن دەپ، ئۇنىڭ قىزىل يېپىنچىسىنى ئېچىپ بويىنىنى يالىڭاچلىغان - دە، باشقا قاتىللار كېلىپ خەنجەر تەققان. ئاخىر ئۇنىڭغا 23 خەنجەر تىقىلىپ، ئۇ، پومپېي ھەيكىلىنىڭ ئاستىغا دوملاپ چۈشۈپ جان ئۈزگەن.

كايزانىڭ ئولتۇرۇلۇشى

ئۇيغۇر كىتاب نەشرىياتى
www.uyghurkitap.com

دولەت باشلىغى ئوكتاۋيان

مىلادىدىن ئىلگىرى 43 - يىلى كۈز كۈنلىرىنىڭ بىرى ئەتىگەنلىكى، رىمدا تۇيۇقسىزلا ھەربىي ھالەت ئېلان قىلىنىدى. پۇتۇن شەھەرنىڭ ھەممە دەرۋازىلىرىدا، كوچىلاردا، مەيدانلاردا، دەريا كېچىكلىرى ۋە تاغ چوققىلىرىدا قورال ۋە ھەربىي بايراق تۇتقان لەشكەرلەر قىم - قىم بولۇپ كەتكەن؛ ھەتتا شەھەر سىرتىدىكى پورتلاردا، زەيلىنىڭ - كوللەردە، ئومۇمەن ئادەم ئوتەلمەيدىغان ياكى يوشۇرۇنالايدىغان جايلارنىڭ ھەممىسىگە پوست قويۇلغان.

ئوكتاۋيان

شەھەرنىڭ ھەممىلا يېرىگە "ئومۇمىي دۈشمەن" دەپ جاكالانغانلار-

ك ئىسىملىكى يېزىلغان ئېلانلار چاپلانغان: ئۇمۇمەن "ئۇ-
ۇمى دۇشمەن" دەپ جاكالانغانلارنى ئولتۇرغەنلەر، ئولتۇرۇلگۈ-
ىنىڭ بېشىنى ئېلىپ كەلسە، غايەت زور پۇل بىلەن تارتۇقلى-
ىدۇ؛ ئەگەر قوللاردىن "ئومۇمى دۇشمەن" نى ئولتۇرغەنلەر
ولسا مۇكاپات بېرىلمەيدىغان باشقا، يەنە ئۇلارنىڭ ئەركىنلىكى
ەسلىگە كەلتۈرۈلىدۇ. كىمكى "ئومۇمى دۇشمەن" نى يۇشۇرسا،
ئومۇمى دۇشمەن" گە ئوخشاش جازالىنىدۇ.

بىر بوۋاي ئېلاننى ئوقۇپ بولۇپ ئارقا - ئارقىدىن مۇن-
اق دېگەن:

— ھەي، يەنە ئادەم ئولتۇرۇلىدىغان بولدۇپتۇ، ئادەم ئول-
تۇرۇلىدىغان بولۇپتۇ! نېمە دېگەن قورقۇنچلۇق ئىش، نېمە دېگەن
ۇڭسىزلىق!

بوۋاينىڭ يېنىدا تۇرغان بىر مومای باش چايقاپ مۇنداق
دېگەن:

— تۈگىمەس ئاپەت! ئاڭلىشىمچە، بۇنىڭدىن 2 كۈن
بۇرۇن شەھەردە نۇرغۇن غەلىتە ئىشلار يۈز بەرگەنمىش: كالا
زۇۋانغا كەلگەنمىش، ئەمدىلا تورەلگەن بوۋاق سۆزلىگەنمىش،
چىلىبۇرىلەر ھۆۋلىشىپ مەيداندىن ئوتكەنمىش. بۇلار يامانلىق-
نىڭ ئالامەتلىرى! ئاللا كېرىم يەنە بىزنىڭ جاجىمىزنى بېرىدە-
غان بولۇپتۇ!

— ئېلانغا ئىمزا قويغان ئوكتاۋىيان دېگەن كىم؟ — دەپ
سورىغان سەھرالىق بىرەيلەن.

— ئوكتاۋىيان؟ — دېگەن بوۋاي ھاڭ - تاڭ بولۇپ، —
سەن ئوكتاۋىيانىنمۇ بىلمەمسەن؟ ئۇ كايزارنىڭ جىيەن نەۋرىسى!
كايزا ئۆز مىراسلىرىنىڭ كوپ قىسمىنى ئۇنىڭغا بەرگەن، تېخى
ئۇنى ئوغۇل قىلىپ بېقىۋالغان. ئۇ بۈيىل ئەمدىلا 20 ياشقا

ئۇيغۇر كىتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

كىرگەن بولسىمۇ ھاكىمدار بولدى!

سوز ئاردىسىدا، بىر يۇز بېگى بىر قولىدا قىلىچ، بىر قولىدا چېپ - چېپ قان ئېقىپ تۇرغان ئادەم بېشىنى كوتەرگەن پېتى كەلگەن.

— تېز بولۇڭلار! — دېگەن ئۇ كەينىدىكى لەشكەرلەرنى چاقىرىپ، — ئۇمۇمى دۇشمەنلەر قېچىپ كەتمىسۇن! ئۇلارنىڭ بېشىنى كېسىپ تارتۇق ئالايلى!

ھەقىقەتەن ئىسمى "ئۇمۇمى دۇشمەن" قاتارىغا تىزىلغانلار قېچىپ قۇتۇلالمىغان. بۇلارنىڭ كوپچىلىگى ئوكتاۋىيان تەرەپدارلىرىنىڭ سىياسى رەقىبى ۋە كايزانى ئولتۇرگەن ئاقساقاللار تەرەپدارى بولغان ئاقسوڭەكلەر ئىكەن، يەنە بەزىلىرى ئوكتاۋىيان تەرەپدارلىرىنىڭ شەخسىي دۇشمەنلىرى ۋە ئادەتتىكى بايلار ئىكەن. لەشكەرلەر ۋە پاترونلۇق قىلغۇچىلار ھەممە جايلاردا پايلاقچىلىق قىلغان. تارتۇق ئېلىشىنى ئارزۇ قىلغانلار ھەممە يەردە ئۇلارنى ئىزلىگەن. قۇدۇققا، ئازگالغا، موريغا، كېسەكلەر دوۋىسىگە يۇشۇرۇنمىسۇن ياكى تىز پۈكۈپ يالۋۇرمىسۇن ھېچنەرسە دال بولمىغان. ھاقارەتلىنىشنى خالىمغان بەزى "ئۇمۇمى دۇشمەن" ئاچلىق ئېلان قىلغان، ئوزىنى ئولتۇرۇۋالغان، ئوزىنى دەريا‌غا تاشلىغان، ئوتقا تاشلىغان ياكى ئوزىنى قوغداش يولىدا ئولگەن. بالىسى دادىسىنى پاش قىلمىغان، خوتۇنى ئېرىنى ساتمىغان ياكى قۇللار خوجايىنلىرىنى قوغداپ بىرگە ئولىمغان ئەھۋاللارمۇ كورۈلگەن.

بۇ قېتىمقى دەھشەتلىك قىرغىنچىلىقتا ئولتۇرۇلگەن ۋە مال - مۈلكى مۇسادىرە قىلىنغان ئاقساقال 300 گە، چەۋەندا‌ز 2000 غا يەتكەن.

ئوكتاۋىيان بىلەن بىللە ئىمزا قويۇپ "ئۇمۇمى دۇشمەن"

ئىسملىگىنى ئېلان قىلغان يەنە بىرسى بولۇپ، ئۇ ھاكىمدار ئانتونى ئىكەن. مىلادىدىن ئىلگىرى 42 - يىلى، ئانتونى رىم ئىمپېرىيىسىنىڭ شەرقىي ئولكىسىنىڭ باش ۋالىسى بولۇپ، مىسىرغا بارغان. كېيىن ئۇ يەردىن كىشى ھەيران قالىدىغان خەۋەرلەر كەلگەن.

— باش ۋالى ئانتونى مىسىرنىڭ ئايال پادىشاسىغا كويۇپ قېلىپتۇ ھەمدە ئۇنىڭ بىلەن توي قىلىپتۇ!

— ئاگلىشىمىزچە، باش ۋالى خوتۇنىنى "خانىش" قىلىپ بېكىتكەنمىش، ھەتتا، مەن ھەممە نەل دەريا سىنىڭ چايانىنىڭ، (ئايال پادىشانىڭ) گېپىنى ئاڭلايمەن، دەپ جاكالىغانمىش!

— بۇ تېخى ھېچگەپ ئەمەس. باش ۋالى رىمنىڭ شەرقىكى نۇرغۇن ئولكىلىرىنى بۇ ھازازۇل خوتۇنىنىڭ ئوغلىغا سوغا قىلىپ بېرىدىغانلىغىنى جاكالىغانمىش!

بۇ خەۋەرلەر رىم تورلىرىنىڭ غەزىۋىنى قوزغىغان. ئۇلار ئوكتاۋىيانىنى ھىمايە قىلىپ، ئانتونىغا قارشى تۇرۇشنى قارار قىلغان. ئاقساقاللار مەھكىمىسى بىلەن خەلق قۇرۇلتىيى ئانتونىنىڭ ھوقۇقىنى مەھرۇم قىلغانلىغىنى ئېلان قىلغان ھەمدە ئانتونى ۋە مىسىر ئايال پادىشاسىغا قارشى جازا يۈرۈشى قىلىشنى قارار قىلغان. جازا يۈرۈشى قىلغۇچى بۇ قوشۇنغا ئوكتاۋىيان قوماندان بولغان.

مىلادىدىن ئىلگىرى 31 - يىل 9 - ئايدا، جازا يۈرۈشى قىلغۇچى قوشۇنلارنىڭ كېمە ئەترىدى بىلەن ئانتونى ۋە مىسىر ئايال پادىشاسىنىڭ كېمە ئەترىدى يۇنانىنىڭ غەربىي شىمال قىسمىدىكى دېڭىز يۈزىدە جەڭ قىلغان. ئىككى تەرەپنىڭ كېمىلىرىنىڭ سانى ئاساسەن ئوخشاش ئىكەن. غەلىبە ياكى مەغلۇبىيەت تېخى تايىن تاپمىغان چاغدا، مىسىرنىڭ 60 دانە كېمىسى تۇيۇقسىزلا مىسىر ئايال پادىشاسىدىن دەرھال مىسىرغا

قايتكلار دىگەن بۇيرۇقنى تاپشۇرۇۋالغان. ئۇنىڭ كەينىدىنلا ئانتونىمۇ ئوز كېمىلىرىگە قوماندانلىق قىلىپ مىسىر تەرەپكە قاراپ قاچقان. ئانتونىنىڭ قېلىپ قالغان نۇغۇن كېمىسى قوماندانلىقتىن ئايرىلىپ قالغاچقا يېڭىلىپ تەسلىم بولغان.

2 - يىلى يازدا، ئوكتاۋىيان مىسىرنىڭ پايتەختىگە لەشكەر تارتىپ كىرگەن. ئانتونىنىڭ قالدۇق قوشۇنلىرى كەينى - كەينىدىن تەسلىم بولغان. ئانتونى ئۆمىتسىزلىك ئىچىدە ئوزىگە خەنجەر سېلىپ ئولۇۋالغان، مىسىرنىڭ ئايال پادىشاسىمۇ ئوردىدا ئوزىنى زەھەرلىك يىلانغا چاقتۇرۇپ ئولۇۋالغان.

ئوكتاۋىيان ردىغا قايتقاندا، كايزاغا ئوخشاش ئۇلۇغ ئەرباپ بولۇپ قالغان. ئوكتاۋىيان ردىملىقلارغا تېچلىق ئاتا قىلماقچى بولۇپ، پۇقرالارغا 2 - كۇنى يانوس ئىبادەتخانىسىغا بېرىشنى چاقىرىق قىلغان.

2 - كۇنى تاڭ سەھەردە، ردىملىقلار تەرەپ - تەرەپتىن يانوس ئىبادەتخانىسىغا قاراپ يول ئالغان. كۇن چىقىقان مەزگىلدە ئوكتاۋىيان مۇھاپىزەتچىلەرنىڭ ياساۋۇللىغىدا ئىبادەتخانا ئالدىغا كەلگەن.

ئوكتاۋىيان بىر دوكگە چىقىپ، ئىككى قولىنى كوتىرىپ تەنتەنە قىلغۇچىلارنى تىنچلاندۇرغان، ئاندىن كېيىن ۋاقىراپ سوزلىگەن:

— پۇقرالار! سىلەرگە مەلۇم، يانوس ئىبادەتخانىسىدا بىزنىڭ غازات خۇدايىمىز مارشنىڭ ھەيكىلى بار. ئۇرۇش بولغان چاغلاردا ئۇلۇغ غازات خۇداسى بىزگە مەدەت قىلسۇن دەپ ئىبادەتخانىنىڭ ئىشىگىنى ئېچىۋېتىمىز. توپ - توغرا 200 يىلدىن بۇيان ئىبادەتخانىنىڭ ئىشىگى ئوچۇق تۇرۇپ كەلدى. ھازىر ئۇرۇش ئاياقلىشىپ، تېچلىق يېتىپ كەلدى.

شۇ سەۋەپتىن، بىز رېملىقلارنىڭ مەڭگۈ تىنچ ياشىشىمىز ئۈچۈن ئىپادەتخانىنىڭ ئىشىگى ھازىردىن ئېتىۋارەن ئېتىۋېتىلىشىۋن دەپ بۇيرۇق بېرىمەن!

ئوكتاۋيانىنىڭ سوزى تۇگىشى بىلەن تەڭ كىشىلەر ئارىسىدا تەنتەنە سادالىرى كوتىرىلگەن. كاتتا دىنىي مۇراسىمدىن كېيىن، يانوس ئىبادەتخانىسىنىڭ يوغان، ئېغىر ئىشىگى ئاستا تاقالغان. ئوكتاۋيانىنىڭ رېملىقلارغا "مەڭگۈ تىنچ تۇرمۇش ئاتا قىلىشى" مۇمكىن ئەمەس، ئەلۋەتتە؛ بىراق، شۇنىڭدىن كېيىن رىمدا 200 يىل ئېچىلىق ھوكۇم سۈرگەن.

ئاقساقاللار مەھكىمىسى كايزاغا بەرگەن شوھرەتنىڭ ھەممىسىنى ئوكتاۋيانغىمۇ بەرگەن. ئوكتاۋيان ھاكىمدار، باش ھاپىز ۋە خەلق پاسىبانى بولغان، "ۋەتەن ئاتىسى" دېگەن نامغا ئىگە بولغان. مىلادىدىن ئىلگىرى 27 - يىلى ئاقساقاللار مەھكىمىسى ئۇنىڭغا يەنە "ئاۋگۇستۇس" دەپ نام بەرگەن. "ئاۋگۇستۇس" دېگەن سوز لاتىنچىدە "مۇقەددەس"، "ھورمەتلىك" دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ. كېيىنكى چاغلاردا بۇ سوز غەرپ خان - پادىشالىرىنىڭ بىر خىل ئۇنۋانى بولۇپ قالغان. ئوكتاۋيانغا يەنە "ئاقساقاللار مەھكىمىسىنىڭ باش پۇقراسى" (دولەت باشلىغى) دېگەن ۋە مارشال پەخرى ناملار بېرىلگەن، شۇنىڭ ئىلەن ئۇ رېمنىڭ مەمۇرىي، ھەربىي، ئەدلىيە ۋە دىنىي چوڭ ھوقۇقلىرىنى تەنھا تۇتۇپ تۇرغان. "دولەت باشلىغى" دېگەن سوزنى شۇنىڭدىن ئېتىۋارەن دۇنيا ئەللىرى رەسمىي قوللانغان. ئۇ چاغدا ئوكتاۋيان 36 ياش ئىكەن.

ئوكتاۋيان رىمغا 43 يىل ھوكۇمرانلىق قىلغان. بۇ دەۋر قەدىمقى رىمنىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتە ئەڭ بېيىغان دەۋرى ھەمدە قەدىمقى رىمنىڭ ئەدەبىيات جەھەتتىكى "ئالتۇن دەۋرى"

www.uyghurkitap.com

بولغان. گوكتاۋيان باشلاپ بەرگەن دولەت باشلىغى سياسىي، ئەسلىيەتتە رىمنىڭ پادىشالىق تۈزۈمىنىڭ باشلىنىشى بولغان. گۇ گەرچە ئۆزىنى پادىشا دەپ ئاتىمىغان بولسىمۇ، لېكىن ئەمەلىيەتتە رىم ئىمپېرىيىسىنىڭ تۇنجى پادىشاسى بولغان. جۇمھۇرىيەت تونىغا ئورالغان بۇنداق مۇستەبىتلىك تاكى مىلادى 3 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا دىوكلېتىئانۇس ھاكىمىيەت بېشىغا چىققاندا، ئاندىن ئاشكارا ھالدا پادىشالىق - مۇستەبىتلىك تۈزۈمگە ئۆزگەرتىلگەن.

سۇرگۈن قىلىنغان شائىر

كۈز كۈنلىرىنىڭ گۈگۈم چۈشكەن بىر كەچلىكى 4 چاق لىق بىر ھارۋا رېمىدىكى بىر كاتتا ئىمارەتنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىغان. ھارۋا كېلىپ توختىغاش بىلەن تەڭ قوراللىق كىشىلەر پاتىپاراق بولۇپ كەتكەن، شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئويدىن ئايالنىڭ يىغا ئاۋازى چىققان.

بۇ كاتتا ئىمارەتنىڭ خوجايىنى رېمىدىكى ئەڭ مەشھۇر شائىرلاردىن بىرى بولغان ئۇۋۇلدۇسۇن ئىكەن. ئۇ 50 ياشلارغا كىرگەن، قامەتلىك كىشى بولۇپ، چوڭىيىپ جىگەر رەڭ جىلمەك تۈتۈلغان چەۋەندازلار كېيىنى كىيگەن ھالدا، كۈتۈپخانىسىدا ئۇيان - بۇيان ماڭغان. ئۇ ئايالىلارنىڭ يىغىسىنى ئاڭلاپ، تۇيۇقسىز توختىغان، ئۇنىڭ كوزلىرىدىن قايغۇ - ھەسرەت نۇرى چاقنىغان. ئۇ بۇ ئازادە ئوي بىلەن مەڭگۈ خەيرلىشىش ۋاقتىنىڭ يېتىپ كەلگەنلىگىنى ھىس قىلغان.

ئۇۋۇلدۇسۇن ئۆزچىل تۇردە رېمىلىقلارنىڭ ھورمىتىگە سازاۋەر بولۇپ كەلگەن شائىر ئىكەن. ياشلار ئۇنىڭ شېئىرلىرىنى يادقا ئوقۇيالىغانلىقلىرى بىلەن پەخىرلىنىدىكەن، تۇرمە، ۋەزىرلەر ئۇنى دائىم مەيخانىغا چاقىرىپ تۇرىدىكەن، رېمىدىكى ئەڭ مەشھۇر زاتلارنىڭ ھەممىسى ئۇنى يوقلاپ تۇرىدىكەن. ئۇۋۇلدۇسۇن ۋە ئۇنىڭ خوتۇنى دولەت باشلىغى ئوكتاۋىيانىنىڭ ئوردىسىغا چاقىرىلىپ بارغان ئىكەن.....

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

بىراق، ھازىر بۇلارنىڭ ھەممىسى ئوتۇشۇش بولۇپ قالغان. ئوكتاۋيان ئۇنى يىراق قارا دېڭىز بويىغا سۈرگۈن قىلىش، ئۇنىڭ ئۈستىگە رىمغا كېلىشكە مەجبۇر قىلماسلىق توغرىسىدا تۈيۇقسىز بۇيرۇق چۈشۈرگەن. ئۇنى سۈرگۈن قىلىشنىڭ سەۋەبى، ئۇنىڭ ئەسەرلىرى دولەت باشلىغىنىڭ قەدىمقى ئەخلاق ئورپ - ئادەتلىرىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئارزۇسىغا خىلاپ كەلگەنمىش. بۇگۈن، يەنى مىلادى 8 - يىل 10 - ئايىنىڭ مەلۇم بىر كۈنى ئويىدە تۇرىدىغان ئاخىرقى كۈنى ئىكەن. شۇ تاپتا ئۇنىڭ ئىشكى ئالدىدا توختىغان ھارۋا ئۇنى رىمدىن ئېلىپ كېتىشكە كەلگەن ھارۋا ئىكەن.

ئۇۋىدىۇس خەت شەرەپى ئالدىغا كەلگەن، شەرەپ ئۈستىدە بىر تالاي سامان قەغەز، قوي تېرىسىدىن ياسالغان قەغەز ۋە لاك بىلەن سىرلانغان كىچىك تاختا بار بولۇپ، بۇلار ئۇنىڭ قول يازمىلىرى ئىكەن. ئۇ نەچچە باغلام سامان قەغەزنى قولىغا ئېلىپ، ئۈستىدىكى "شەكىل ئۆزگىرىش" دىگەن خەتلەرگە سەپسېلىپ قارىغان. بۇ ئېپىك داستان جەمئى 15 توم، 12 مىڭ مىسرا بولۇپ، ئۇنىڭ پۈتۈن يۈرەك قېنى سىڭدۈرۈلگەن، ئۆزى ئەڭ مەمنۇن بولغان ئەسىرى ئىكەن. داستان قەدىمقى يۇنان، رىم ئەپسانىلىرىدىن 250 ھىكايىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، ئەلمىساقتىن تارتىپ ئۆزى ياشاپ كەلگەن رىم دەۋرىگىچە بولغان ئەھۋالىنى مەزمۇن قىلغان ئىكەن. ئۇ داستاننى بىر بەت، بىر بەتتىن ۋاراقلىغاندا، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا مۇنداق ئاجايىپ بىر ئەپسانىۋى دۇنيا ئايان بولغان.

خۇنۇك دۇنيادا بولغان تۇنجى ئۆزگىرىشتىن كېيىن،

ۇللەپ ياشىغان دۇنيا بارلىققا كەلدى: ئېچىلمىغان تىگدىن
ئالما ۋە بۇغداي باشاقلىرى ئوسۇپ چىقتى؛ دەريالار دا سۈت
ئاقتى، كاۋچۇك دەرىخىدىن سېرىق ھەسەل تامچىدى. كىشىلەر
خاتىرجەم بەختلىك ياشىدى، ئۇرۇش دېگەننىڭ نىمە ئىكەنـ
لىكىنى بىلمىدى، بۇ ئىنسانىيەتنىڭ "ئالتۇن دەۋرى".

كېيىن باش خۇدا يۇپىتېر (رىم ئەپسانىلىرىدىكى ئالى
خۇدا، يەنى يۇنان ئەپسانىلىرىدىكى باش خۇدا زېۋېس) بۇ
دۇنياغا ھوكۇمرانلىق قىلدى. ئۇ بىر يىللىق ئەتىياز، ياز،
كۈز ۋە قىش دەپ 4 پەسىلگە ئايرىدى. كىشىلەر سوغاقتىن
ساقلىنىش ئۈچۈن، تاغ ئۇڭكۇرلىرىگە كىردى، ئۆزۈقلۇق
تېپىش ئۈچۈن جاپالىق ئەمگەكلەرنى قىلدى. بۇ "كۈمۈش
دەۋر". ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇرۇش پەيدا بولۇپ، ئىنسانلار
"مىس دەۋرى"گە قەدەم قويدى. بىراق ئەڭ قورقۇنچلۇق
بولغان "قارا تومۇر دەۋرى" يېتىپ كەلدى. ئىلگىرى خۇددى
ھاۋا ۋە ئاپتاپ ھەممە ئادەمگە تەڭلىك بولغىنىدەك،
يەرشارىمۇ ھەممە ئادەمگە تەڭلىك ئىدى؛ ئەمدى
لىكىتە ئۇ نۇرغۇن رايونلارغا بولۇنۇپ كەتتى. كىشىلەر يەر
شارىنىڭ ئىچىگە كىرىپ قاتتىق تومۇر ۋە زىياندىن ئالتۇن
قازىدىغان بولدى. ئىنسانلار بايلىقنى دەپ سەممىيەت ۋە
نومۇس دېگەننى ئۇنتۇدى، ۋەزىيەتكە يارىشا ئالدامچىلىق ۋە
ۋە مەككارلىق، زورلۇق ۋە بۇلاڭ ـ تالاڭ پەيدا بولدى...

مۇۋەددەس ئۇھ تارتىۋالغاندىن كېيىن شېر قول يازمـ
لىرىنى داۋاملىق ۋاراقلىغان، يەنە بىر ئاجايىپ ھىكايە
ئۇنىڭ ئالدىدا ئايان بولغان:

قۇياش خۇداسى ھېراكېس ھەر كۈنى 4 ئاتلىق ئالتۇن
ھارۋىغا چۈشۈپ سامادا شەرقتىن غەربكە قاراپ پەرۋاز قىلدى،
ئەتىگەن چىقىپ كەچ قايتىتى، دۇنيانى نۇر بىلەن يورۇتتى

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

ھەممە ئىنسانلار ئارىسىدىكى ھەممە پائالىيەتنى كۆزەتتى، بىر كۈنى ئۇنىڭ ئۇغلى پائېتون ئاشۇ 4 ئاتلىق ئالتۇن ھاۋىغا چۈشۈپ سايادەتكە چىقتى، بىراق ئۇ ھارۋا ھەيدەشكە ئۇستا بولمىغاچقا يەرشارىنى كويدۇرۇپ تاشلىغىلى تاس قالدى. بۇ ئىشنى ھەممىگە قادىر باش خۇدا زېۋىسقا بىلىپ قېلىپ چاقماق بىلەن پائېتوننى ئولتۇردى....

ئۇۋىدىئوس ئارگىنالغا قارىمايمۇ بۇ كارامەت ئىسىل شېرلارنى يادقا ئوقۇيالايتتى. ھازىر ئۇ بېشىغا كەلگەن پىشكەللىكنى ۋاقتىنچە ئۇنتۇپ، ئاخىرقى بىر ئابىزاس سوزنى ئۇنلۇك قىلىپ ئوقىغان:

— مەن ئەسىرىمنى يېزىپ تۈگەتتىم. بۇ يۇپىتېرنىڭ غەزىۋى، ئوتى، خەنجىرى شۇنىڭدەك باشقا ھەر قانداق گۇم بولغان دەۋرنىڭ نەرسىلىرى بىلەن يوقىتالايدىغان كىتاپ ئەمەس. رىم ھوكۈمرانلىقىدا بولۇۋاتقان بارلىق جايلاردىكى خەلقلەر بۇنى ھەممە يەردە دىكلاماتسىيە قىلغۇسى! — ئۇ بىردەم تۇرۇۋېلىپ، ئوزىچە پىچىرلىغان، — بىراق، ھازىر ئۇنىڭ نېمە كېرەكلىگى؟

ئۇۋىدىئوس ئوتى ئوچۇپ قالاي دېگەن ئوچاقنىڭ يېنىغا بېرىپ، قولىدىكى ئورگىنالارنى بىر - بىرلەپ ئوچاققا تاشلىماقچى بولغان.

خوتۇنى ئېرىنىڭ ئورگىنالىنى كويدۇرۇۋەتمەكچى بولغانلىقىنى كورۇپ، دەرھال بېرىپ ئورگىنالارنى تارتىۋالغان. شۇنىڭ بىلەن ئاخىر بۇ داستاننىڭ ئورگىنالىرى كويدۇرۇلمىگەن. ئۇۋىدىئوس ئوزىنىڭ بۇ يەردىن دەرھال كەتمەكچى ئىكەنلىگىنى خوتۇنىغا ئېيتقان.

— بىز ئاخىر مۇشۇنداق ئايرىلمىزمۇ؟ — دېگەن خو-

تۇنى ئۇنىڭغا ئوزىنى ئېتىپ ھەم دەرت - ئەلەمنى ئىچىگە يۇتۇپ، — ياق، بىز ئەر - خوتۇن ئورپېۋسلاردەك بىرگە بولۇشمىز كېرەك!

— مەن بىلەن خوشلاش! دولەت باشلىغا ئېيتىپ قوي، مېنى سۈرگۈن قىلىشى ئادىل بولمىدى!

— ياق، مەنمۇ سەن بىلەن بىللە بارىمەن! مەن سۈرگۈن قىلىنغان ئايال مەھبۇس بولۇپ باراي، ئالەمنىڭ ئۇچىتىگە بارساممۇ مەيلى! — خوتۇنى ھۇشىدىن كېتىپ ئووۋدىۋسنىڭ قۇچىغىغا يىقىلغان.

ئووۋدىۋس قەتئى نىيەتكە كېلىپ خوتۇننى ئىتتىرىۋەتكەن - دە، ئىشكىتىن ئېتىلىپ چىقىپ 4 چاقلىق ھارۋىغا چىققان.

ھارۋا ئووۋدىۋسنى تېبىر دەرياسنىڭ دېڭىزغا قويۇلىدىغان ئېغىزىغا ئېلىپ بارغان. ئۇزاق مۇددەتلىك خەتەرلىك سەپەرلەر ئارقىلىق ئۇ ئاخىر سۈرگۈن قىلىنغان دومىيە شەھرىگە يېتىپ بارغان.

ئووۋدىۋس يىراق دومىيە شەھىرىدە شۇ جايىنىڭ يەرلىك تىلىنى ئۆگەنگەن ھەمدە شۇ تىلدا شېئىر يازغان. ئۇ سۈرگۈندە بولغان 9 يىل ئىچىدە، يەنە «مۇڭلۇق ناخشىلار»، «پونتوستىن كەلگەن مەكتۇپلار» دېگەن ئىككى شېئىرلار توپلىمىنى يېزىپ، ئوز يۇرتىنى سېغىنىش ھېسسىياتلىرىنى ئىپادىلىگەن. مىلادى 17 - يىلى، ئووۋدىۋس ئوزىنىڭ پاجىئەلىك ھاياتىنى ئاياقلاشتۇرۇپ دومىيدە خارلىنىپ ئولۇپ كەتكەن.

شائىر ئوۋدىسۇسنىڭ تەقدىرى تەتۇر كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇ يازغان شېئىرلار، بولۇپمۇ «ئوزگىرىش» ئولمەس ئەسەر ھىساپلىنىدۇ. كېيىنكى چاغلاردا، ياۋروپانىڭ ئەدەبىياتى، رەسساملىرى ۋە ھەيكەلتاراشلىرى، كومپوزىتورلىرى، بۇ ئۇلۇغ شېئىرىي ئەسەردىن ۋەقەلىك ئېلىپ، نۇرغۇن نادىر ئەسەرلەرنى ئىجات قىلغان.

قانخور نېرو

مىلادى 54 - يىلىنىڭ بىر كۈنى رىم ئىمپېرىيىسىنىڭ 78 ياشلىق پادىشاسى تۇيۇقسىز ئولۇپ قالغان. ئوردا ئەمەلدارلىرى ۋالىدىن خەۋەردار كىشىلەر پادىشانى ئۇنىڭ ياش خوتۇنى ئاگرىپىنا زەھەرلەپ ئولتۇرۇۋەتتى دېگەن گەپلەرنى تارقاتقان.

ئاگرىپىنا نېمە ئۈچۈن ئۆز ئېرىنى ئولتۇرىدۇ؟ ئەسلىدە، ئۇ پادىشانىڭ جىيەن قىزى بولۇپ، بىر قېتىم ياتلىق بولغان ھەمدە نېرو ئاتلىق بىر ئوغۇل تۇققان ئىكەن. پادىشا ئۈچىنچى خوتۇنى ئولگەندىن كېيىن ئۇنى ئەمرىگە ئالغان. ئاگرىپىنا ھوقۇق مەستانىسى ئىكەن، ئۇ خانىش بولغاندىن كېيىن، پادىشانى ۋارىسنى بىكار قىلىشقا كۈشكۈرتۈپ، ئۆز ئوغلى نېرونى پادىشا ۋارىسى قىلدۇرغان، كېيىن، ئۇ پادىشانىڭ پۈشايمان قىلىپ قالغانلىغىنى سېزىپ قېلىپ، زەھەرلىك ۋاستىنى ئىشقا سالغان.

نېرو

پادىشا جان ئۈزگەندە، ئاگرىپىنا دەرھال مۇلازىملار، ئوردا دوختۇرلىرىغا پادىشانىڭ ئولگەنلىك خەۋىرىنى سىرتقا چىقارماسلىققا

www.uyghurkitap.com

بۇيرۇق بەرگەن ھەمدە مۇھاپىزەتچى فوشۇننىڭ باشلىغى بروسنى چاقىرتقان.

— پادىشانىڭ كېسىلى ناھايىتى ئېغىر، سەن بىلەمسەن؟

— ھە... — بروس ئەجەپلىنىپ‌تۇ، چۈنكى پادىشانىڭ سالامەتلىگى ناھايىتى ياخشى ئىكەن. ئۇ خانىشنىڭ غەرىزىنى چۈشەنمىگەچكە، دەرھال نىمە دەپ جاۋاپ بېرىشنى ئويلاي تۇرۇپ قېلىپتۇ.

— ئەگەر پادىشا بىرەر كېلىشمەسلىككە ئۇچرىسا، سەن خان جەمەتىگە داۋاملىق سادىق بولالامسەن؟ — ئاگرىپىنالىنىڭ كوزلىرىدىن شۇبھۇق ئۇچقۇنلىرى چاقناپ ئۇنى جاۋاپ بېرىشكە قىستاپتۇ.

— ئەلۋەتتە! — بروس ئەمدىلا خانىشنىڭ غەرەز زىنى چۈشىنىپ ئېنىق جاۋاپ بېرىپتۇ، — ئەگەر پادىشا بىرەر كېلىشمەسلىككە ئۇچرىسا، مۇھاپىزەتچى قوشۇن، ئەلۋەتتە خانىشقا سادىق بولىدۇ، نېرو شاھزادىنىڭ پادىشا بولۇشىنى ھمايە قىلىدۇ. خاتىرجەم بولسىلا خانىش!

ئاگرىپىنا كۈلۈمسىرەپ، مۇلايىم ھالدا:

— ئەگەر بۇنداق بولىدىغان بولسا، شاھزادە سېنى ھەرگىز ئۇنتۇپ قالمايدۇ، — دەپتۇ، بىردەم تۇرۇۋالغاندىن كېيىن، ئۇ تۈيۈقسىزلا قايغۇلۇق قىياپەتكە كىرىۋېلىپ، — سەن دەرھال ئاق ساقاللار مەھكىمىسىگە خەۋەر قىل، پادىشا ئالىلىرى ئۇ ئالەمگە سەپەر قىلدى!

بروسنىڭ يارىدىمى بىلەن ئاقساقاللار مەھكىمىسى نېروغا رەسمىيەت بويىچە ھەممە ئۇنۋانلارنى بېرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن 17ياشقا كىرگەن نېرو پادىشا بولۇپتۇ.

ئاگرىپىنا نېرونى كىچىك چېغىدىن تارتىپلا ھوقۇق

ستانىسى قىلىچ تەربىيىلىگەن، شۇڭا ئۇ ۋەھشى، زالىم، ھوقۇق مەنپەئەت دېسە جان بېرىدىغان بولۇپ يېتىشكەن. ئۇ پادىشا بولغاندىن كېيىن، ئانىسىنىڭ ئوز بېشىمچىلىغى ئۈنۈڭ ئەكسىنلىگىنى چۈشەپ قويغانلىغىنى ھىس قىلغان. شۇنىڭ بىلەن ئانا ـ بالا ئوتتۇرىسىدا توقۇنۇش پەيدا بولغان.

ـ ئاڭلىسام سەن خوتۇنىڭنى ياراتمايدىكەنسەن، ـ سورىغان ئاگرىپىنا بىر كۈنى نېرودىن، ـ بىر پەس دىدەك بىلەن ئويناپ يۈرگىدەكسەن، بۇ راستمۇ؟ ئاگاھلاندۇرۇپ قويايكى، ساڭا خانىشىنى مەن ئوز قولۇم بىلەن تالاپ بەرگەن، مەن سېنىڭ ئۈنى بوزەك قىلىشىڭغا يول قويمايمەن!

ئۇ ئەسلىدە نېرونى كونتۇرۇل قىلىش ئۈچۈن، پادىشانىڭ بۇرۇنقى خوتۇنىدىن بولغان قىزىنى ئوزى ئىگىدارچىلىق قىلىپ نېروغا ئېلىپ بەرگەن، بىراق نېرونىڭ ئۇنىڭغا كوڭلى چۈشمىگەن. ئۇنىڭ ئۇستازى بىلەن بىرۇس ئاگرىپىنانىڭ ھازازۇئلىغىدىن نارازى بولۇپ، پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ نېروغا چرايلىق بىر دىدەكنى ئېلىپ كېلىپ بەرگەن. بۇ ئىش ئاگرىپىنانىڭ غەزىۋىنى قوزغىغان.

ـ مەن كىمنى ياخشى كورسەم شۇنى ئالىمەن، ـ نېرو ئانىسىنىڭ تەھدىتىگە پىسەنت قىلماپتۇ، ـ مەن كىچىك بالا ئەمەس، پادىشا. مەن ھەممىنى بەلگىلىيەلەيمەن!

ـ سەن تېخى ئاناڭغا يانغىدەك بولدۇڭما! ـ دەپتۇ ئاگرىپىنا ئەلپازىنى بۇزۇپ، ـ ئەگەر سەن يەنە مېنىڭ گېپىمگە كىرمەي، ئۇستازىڭ ۋە بىرۇس بىلەن بىر قەرەپتە تۇرىدىغان بولساڭ، ئۇ چاغدا مەن ئاكاڭنىڭ قېشىغا كېتىمەن!

ئاخىرقى سوز نېرونىڭ دىققىتىنى تارتقان. ئاگرىپىنانىڭ "ئاكاڭ" دېگىنى ئوزى پادىشانى كۈشكۈرتۈپ پادىشا ۋارىس

www.uyghurkitap.com

لمغسدىن قالدۇرۇپ قويغان ھىلىقى شاھزادە ئىكەن. نېرو ئانىسىنىڭ راسىلا ئاكىسىنىڭ پادىشالىقنى تارتىۋېلىشىنى قولىلمىشىدىن قورقۇپ، بۇيرۇق بېرىپ ئاكىسىنى مەخپىي ئولتۇرغۇزۋۇۋەتكەن. شۇنىڭدىن ئېتىۋارەن، ئانا ـ بالا ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت تېخىمۇ يامانلىشىپ كەتكەن.

نېرو 19 ياشقا كىرگەندە، ئۇ يەنە بىر ئىسىلزادە خېنىمغا كۆيۈپ قېلىپ، ئۇز خوتۇنى بىلەن ئاجرىشىپ كەتمەكچى بولغان. ئاگرىپينا بارلىق كۆچى بىلەن قارشى تۇرغان، شۇنىڭ بىلەن نېرو ئانىسىغا تېخىمۇ ئوچ بولۇپ كەتكەن. ئاخىرىدا، نېرو ئۇز ئانىسىغا زەھەرلىك قولىنى سالغان: ئاگرىپينا كېيىمىگە چۇشۇپ دەريادىن ئوتۇۋاتقان چاغدا، ئۇ ئادەم ئەۋەتىپ كېمىنى ئاغدۇرۇۋېتىپ، ئانىسىنى ئولتۇرۇشكە ئۇرۇنغان؛ بىراق باشقىلار ئانىسىنى قوتقۇزۇۋالغان، كېيىن ئۇ يەنە قوشۇن ئەۋەتىپ ئۇز ئانىسىنى ئولتۇرگۈزۋۇۋەتكەن!

شۇنىڭدىن كېيىن، نېرو خوتۇنى بىلەن ئاجرىشىپ، ئۇنى بىر ئارالغا سۈرگۈن قىلغان. ئاردىدىن ئۇزاق ئوتمەي ئادەم ئەۋەتىپ ئۇنىمۇ ئولتۇرگۈزۋۇۋەتكەن. نېرو ھىلىقى ئىسىلزادە خېنىمنى ئېلىش ئۈچۈن ئۇنى ئېرى بىلەن ئاجرىشىشقا قىستىغان. بىراق ئىسىلزادە خېنىمنىڭ كۆنىمۇ تەس بولغان، ئۇ ھامىلدار بولۇپ قالغاندا، ۋەھشى نېرو ئۇنى ئۇرۇپ ئولتۇرۇۋۇۋەتكەن. ئۇ ھەتتا ئۇنى تىزگىنلىمەكچى بولغان ئۇستازىنىمۇ بوش قويمىغان. بۇ ئۇستازى ئۇنىڭ يېنىدىن كېتىپ قالغان بولسىمۇ، نېرو يەنىلا ئۇنى ئولۇۋېلىشقا بۇيرۇغان. شۇنىڭدىن تارتىپ، ئۇ ھېچقانداق چەكلىمىگە ئۇچرىمايلا، تەپ تارتماستىن ئويۇن كورۇش، بۇزۇپ ـ چېچىش ۋە بۇزۇقچىلىقلارغا بەنت بولۇپ كەتكەن.

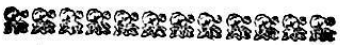
نېرو تەختكە چىقىپ 7 - يىلى رىم شەھىرىدە چوڭ
ت ئاپتى يۈز بېرىپتۇ. ئوت ئۇلىغىيپ توپ - توغرا 6
ن كويۇپ، شەھەردىكى 14 رايوندىن پەقەت 4 رايونلا
پتۇ. نۇرغۇن ئادەملەر ئولۇپتۇ، تېخىمۇ نۇرغۇن ئادەملەر
كانسىز قېلىپتۇ. كىشىلەر ئارىسىدا، پادىشا يېڭى رىم شەھىرى
لىش ھەم ئوت تاماشىسى قىلىش مەقسىدىدە بۇيرۇق بېرىپ
وت قويدۇرغان ئىكەن، دېگەن سوزلەر تارىلىپتۇ. ئوت ۋە-
سىدىن كېيىن، نېرو يەنە بۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ گۇمانلىق
گەنلەرنى ئولتۇرۇپتۇ ھەمدە جەمىيەتنىڭ تووەن قاتلىمىدىن
كەلگەن خرىستىيان مۇرتلىرىغا ھەدەپ زىيانكەشلىك قىلىپتۇ.

رىمدا يۈز بەرگەن چوڭ ئوت ۋەقەسى ۋە نېرونىڭ
دەھشەتلىك قىرغىنچىلىق قىلىشى ئارقىسىدا، كىشىلەر بارغاۋ
سېرى نېرودىن نارازى بولغان. نېرو بولسا داۋاملىق تۇردە
ئەيشى - ئىشرەتلىك، كەيپى - ساپالىق تۇرمۇش كەچۈرۈ-
ۋەرگەن. ئۇ ھەشەمەتلىك خان سارىيى سالدۇرغان، ئەسەبلىك
بىلەن مۇزىكا ۋە تىياتىرغا مەستانە بولۇپ، ئاشكارا تۇردە
سەھنىلەردە ناخشىچىلار، شائىرلار ۋە چالغۇچىلارنىڭ روللى-
رىنى ئېلىپ چىققان، ھەتتا يۇنانىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا
بېرىپ ئەرتىس ۋە مۇزىكانتلارنىڭ ماھارەت كورسىتىش مۇسا-
بىقىسىگە قاتناشقان. ئۇ زامانلاردا، ئويۇن قويغاندا، راست
قىرىشىش ۋە ئولتۇرۇشلەرنى سەھنىگە ئېلىپ چىقىش تەلەپ
قىلىنغان؛ "ئولتۇرۇلىدىغان مەھبۇس"نىڭ رولىنى قۇللار ئېلىپ
چىققان. ئۇ يەنە يېڭى ھېيت - ئايەم، بايراملارنى بەلگىلەپ،
كوپ مىقدارىدا سوغا بېرىش ۋە تارتۇقلاش ئارقىلىق دولەت
غەزنىسىنى قۇرۇغداپ قويغان، ئولكىلەرنىڭ باج - سېلىغىنى
ھەدەپ ئېغىرلاشتۇرغان، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭغا قارشى تۇردە

www.uyghurkitap.com

دىغانلار تېخىمۇ كوپەيگەن.

مىلادى 68 - يىلى، ئىسپانىيە ۋە گاللىيە ئوللىرىنىڭ باش ۋالىلىرى نېرونىڭ مۇستەبىت ھوكۇمرانلىقىغا قارشى چىقىشنى چاقىرىق قىلىپ، قوزغىلاڭ كوتەرگەن؛ كېيىن مۇھاپىزەتچى قوشۇنمۇ نېروغا ئاسىلىق قىلغان. رىم ئاقساقاللار مەھكىمىسى بۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، نېرونىڭ پادىشالىق ئورنىنى بىكار قىلىپ، ئۇنى قانۇنسىز ئەمەس دەپ جاكالىغان. كىشىلەر تەرىپىدىن تۈكۈرۈپ تاشلانغان قانخور پادىشا نېرو ئالدىراپ - تېنەپ رىمدىن قېچىپ چىقىپ كەتكەن. ئۇزاقىقا قالماي، ئۇ شەھەر رايونىدىكى داچىدا ئوزىنى ئولتۇرۇۋالغان. ئولۇشتىن بۇرۇن تېخى توختىماي "نەمە دېگەن ئۇلۇغ بىر سەنئەتكار ئولىدىغان بولدى - ھە!" دەپ ھەسرەت چەككەن.

گەيسانىڭ رىۋايەتلىرى

بۇنىڭدىن 1900 يىل ئىلگىرى، ئوتتۇرا دېڭىزنىڭ شەرقىي شىمالىغى تەرەپلىرىدە ياشايدىغان يەھۇدىلەر ئارىسىدا مۇنداق بىر ھېكايە تارقالغان ئىكەن.

ئېرۇسالىم شەھىرىدە ماريە ئاتلىق بىر قىز بار ئىكەن. ئۇ يېگىتى بىلەن توي قىلىشقا پۈتۈشكەنىدىن كېيىن ياتلىق بولمايلا ھامىلدار بولۇپ قېلىپتۇ. ئۇنىڭ سويگىنى يۈسۈپ ئىسىملىك بىلەن يېنىشىپ كەتمەكچى بولۇپتۇ. بىر كۈنى كېچىدە يۈسۈپ بىر چۈش كۆرۈپتۇ. چۈشىدە، ئالىلاتالانىڭ ئەلچىسى ئۇنىڭغا مۇنداق دەپتۇ: "ماريە ئاللانىڭ تەسىرلەندۈرۈشى بىلەن ھامىلدار بولغان. ئۇنىڭ قوسىغىدىكى بالا ئالىلاتالانىڭ ئوغلى، ئۇنىڭ ئىسمى ئەيسا. ئۇ ئالەمدىكى پۈقرالارنى ئازاپتىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن تۇرەلگەن." يۈسۈپ بۇ چۈشىگە چۈمپۈتۈپتۇ - دە، ماريەنى ئەمرىگە ئېلىپتۇ، ئۇزاق ئوتمەي ماريە بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ، ئۇنىڭغا ئەيسا دەپ ئات قويۇپتۇ.

ئەيسا تۇغۇلغان كۈنى بىر يورۇق يولتۇز ئېرۇسالىم شەھىرىگە چۈشۈپتۇ. شەرقتىكى بىرنەچچە دوكتۇر بۇنى كورگەندىن كېيىن، ئىختىيارسىز ھالدا "قۇتقۇزغۇچى ئىگەم خىرىستوس چۈشتى!" دەپ چوقان سېلىشىپتۇ.

ئەسلىدە، يەھۇدىلەرنىڭ ئوز دىنى — يەھۇدى دىنى بار ئىكەن. ئۇلار ئوز خۇداسى يەھۋاغا ئېتىقات قىلىدىغان بولۇپ، يەتتە كۈن ئىچىدە خۇدانىڭ ئالەمنى بىنا قىلغانلىقىغا، يەنى

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

بىرىنچى كۈنى ئاسمان، يەر، كۈندۈز ۋە كېچىنى؛ ئىككىنچى كۈنى ھاۋا ۋە سۇنى؛ ئۈچىنچى كۈنى دەل - دەرەخ، كوكـتات ۋە مېۋە - چـۆمـۈنى؛ 4 - كۈنى قۇياش، ئاي ۋە يۇلـتۇزلارنى؛ 5 - كۈنى بېلىق، ھايۋانات ۋە ھەر خىل جانـلىقلارنى؛ 6 - كۈنى ئوز سىياقىدا ئادەملەرنى ياراتقانـلىغىغا ۋە يەتتىنچى كۈنى دەم ئالغانلىغىغا ئىشەنگەن. خۇدا ئىنسانىيەتنىڭ بەك ئازاپ - ئوقۇبەت چېكىۋاتقانلىغىنى كورۈپ، ئىنسانلارنى ئازاپ - ئوقۇبەت ئىچىدىن قوتۇلدۇرۇش ئۈچۈن، ئوغلىنى — قوتقۇزغۇچى ئىگەم خرىستوسنى ئىنسانلار ئارىسىغا چۈشۈرمەكچى بولغانمىش.

دوكتۇرلار شاد - خۇراملىق ئىچىدە شەھەرگە كىرىپ ماريەنى قوتلۇقلاپتۇ. بىراق، بۇ ئىشنى ئېرۇسالىمنىڭ ھوكۈمرانى بىلىپ قېلىپتۇ. ئۇ بۇ ئىش كىشىلەرنى قەستەن قايمۇقتۇرۇدىغان ئىش دەپ ھىساپلاپتۇ. مۇشۇنداق ئەپسانىلارنىڭ مەنبەسىنى ئۇزۇل - كېسىل قورۇتۇۋېتىش ئۈچۈن، ئۇ پوتۇن شەھەر دىكى 2 ياشتىن توۋەن بوۋاقلارنى قالدۇرماي قىرىپ تاشلاشقا بۇيرۇق بېرىپتۇ. يۇسۇپ ۋە ماريە بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، كېچىلەپ ئەيسانى ئېلىپ مىسىرغا قېچىپ كېتىپتۇ.

ئەيسا چوڭ بولغاندىن كېيىن پوتۇن ئوتتۇرا شەرقنى ئايلىنىپ چىقىپتۇ. بىر كۈنى، ئۇ ئىوردانىيە دەرياسى بويىغا كەلگەندە، ئىيوخان دىگەن بىر دىندار بىر تەرەپتىن ئايەت ئوقۇپ، بىر تەرەپتىن ئەيسانى سۇغا چىلاپ غۇسلى قىلدۇرۇپتۇ. غۇسلى قىلسا خۇدادىن جان ئاغان بولىدىكەن.

ئەيسا غۇسلى قىلغاندىن كېيىن، يەنە ھەر خىل سىناقلاردىن ئوتۈپتۇ، مەسىلەن، ئۇدا 40 كۈن تاماق يىمەپتۇ ۋە سۇ

ئۇچمەيتۇ، ئاخىر ئۇنىڭ بەشىدا غايەت زور نۇر چەمبىرەك پەيدا بولۇپتۇ، خەلقلەر قاراڭغۇلۇقتىمۇ ئۇنى ئوچۇق كورۈپتۇ. شۇنىڭدىن ئېتىۋارەن ئەيسا ئوزىنى خۇدانىڭ ئوغلى دەپ ئاتاپ، بارغانلا يېرىدە دىن تارقىتىپتۇ ھەمدە بىر مۇنچە مۇخلىس قوبۇل قىلىپتۇ.

ئەيساغا ئەگەشكەنلەر بارغانسېرى كوپىيىپتۇ، ئەيسا ئۇ-
گۈز تاققا چىقىپ ئۇلارغا ۋەز ئېيتىپتۇ:

— خالايىق، ئاڭلاڭلاركى، كەمتەر بولغانلار بەختلىك بولىدۇ، جەننەت شۇلارغا مەنسۇپ بولىدۇ؛ ئېناق ئوتكەنلەر بەختلىك بولىدۇ، ئۇلار خۇدانىڭ ئوغۇلىرى دەپ ئاتىلىدۇ؛ ھاقارەتلەنگەنلەر، بوزەك قىلىنغانلار بەختلىك بولىدۇ، ئۇلار ئولگەندىن كېيىن خۇدا تەرىپىدىن تارتۇقلىنىدۇ؛ ئۇمۇمەن باشقىلارغا ئوچمەنلىك قىلغانلار چوقۇم خۇدا تەرىپىدىن جازالىنىدۇ!— ئەيسا بىر دەم تۇرۇۋالغاندىن كېيىن تەكىتلەپ تۇرۇپ سوزنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ، — شۇنىمۇ ئاڭلاڭلاركى، ئوز دۇشمىنىڭلارنى سۆيۈڭلار، يامان ئادەملەر بىلەن قارشىلاشماڭلار. بىرسى ئوڭ ئاچىتىڭلارغا بىر تەستەك سالسا، سول ئاچىتىڭلارنى تۇتۇپ بېرىڭلار؛ بىرسى چاپىنىڭلارنى بۇلىسا، كويىنىڭلارنىمۇ سېلىپ بېرىڭلار .....

ئەيسا تاغدىن چۈشۈپ تۇرسا موخو كېسىلگە گىرىپتار بولغان بىرسى ئۇنى تاۋاپ قىلغىلى كېلىپتۇ. ئەيسا ئۇنى شۇنداق سىلىغان ئىكەن، موخو كېسىلى بىلەن ئاغرىغان ھىلىقى كىشى شۇ زامان ساقىيىپتۇ. ئەيسا موخلىسى پېترووسنىڭ ئويىگە بارسا، ئۇنىڭ قەينانىسى قىزىپ يېتىپ قالغان ئىكەن. ئەيسا قولى بىلەن سىلىغان ئىكەن، ئۇنىڭ قىزىتمىسى شۇ زامان يېنىپتۇ.

ئەيسا مۇخلىسلىرىنى باشلاپ دېگىز سەپىرىگە چىقىپتۇ. تۇ-

www.uyghurkitap.com

يۇقسۇز بوران چىقىپ دولقۇن كوتىرىلىپتۇ، دېڭىز سۈيى كېمە سۈپىسىغا ئۇرۇلۇپتۇ. كېمە چوكۇپ كېتەي دەپ قېلىپتۇ، قورقۇپ كەتكەن مۇخلىسلىرىنىڭ يۇرىكى چىقىپ كېتەي دەپ قېلىپتۇ. ئەيسا ئۇلارغا "قورقماڭلار!" دەپ تەسەللى بېرىپتۇ - دە، ئورنىدىن تۇرۇپ بوران - چاپقۇننى راسا كېلىشتۇرۇپ تىنىلغان ئىكەن، دېڭىز سۈيى دەرھال پەسكايىغا چۈشۈپتۇ.

بىر كۈنى ئەيسانىڭ كەينىدە يۈرگەن نەچچە 1000 ئادەم ئاچ قېلىپتۇ. ئەيسا بىر نەچچە نانىنى ئېلىپ، ئۇشتۇپ بىرنى ئىككى پارچە قىلىپتۇ. ئەيسا توختىماي ئۇشتۇۋېرىپتۇ - دە، كىشىلەرگە بولۇپ بېرىپتۇ، نەتىجىدە نەچچە 1000 ئادەم تويۇپتۇ، ئېشىپ قالغان نان ئۈۋاقلىرى نەچچە سەۋەتكە نىق توشۇپتۇ.

كېيىن، ئەيسا 12 مۇخلىسىنى باشلاپ ئىبرۇسالىمغا قايتىپ كېلىپ، ئەمچىلىك قىلىپتۇ. رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، مەيلى قانداق كېسەل بولسۇن، ئەيسا سلاپ قويسىلا سەللىمازا ساقىيىپ كەتكەنمىش. ئەيسا گاچىلارنىمۇ تىلغا كىرگۈزگەنمىش. ئەيسا يەنە كىشىلەرگە دىندىن ۋەز ئېيتىپتۇ، تۇرلۇك ئوخشىتىش ئارقىلىق كىشىلەرنى ياخشى ئىش قىلىشقا ئۈندەپ:

— ئاچكوزلۇك قىلماڭلار! بايلار ئولگەندىن كېيىن جەننەتكە كىرەلمەيدۇ، ئۇلارنىڭ جەننەتكە كىرمىگى توگىنىڭ يىگىنە تۇشۇگىدىن ئوتمىگىدىنمۇ تەس! — دەپتۇ.

ئەيسا دىن تارقاتقاندا، ھەمىشە كىشىلەرنى خۇداغا ئىشىنىشكە دەۋەت قىلىپتۇ. بىر كۈنى، ئەيسا بىر تۇپ ئەنجۈر دەرىخىنى كورىستىپ تۇرۇپ "سەن بۇنىڭدىن كېيىن مەڭگۈ مىۋە بەرمە!" دەپتىكەن، ھىلىقى ئەنجۈر دەرىخى شۇ زامان قۇرۇپ كېتىپتۇ. كىشىلەر بۇنى كورۇپ ئەجەپلىنىپتۇ. ئەيسا ۋەز ئېيتىپ:

— خۇداغا چىن كۆڭلۈڭدىن ئىشەنسەڭ. تاغنى دېگۈزغا ئاشلىۋەتكۈدەك كۈچ ھاسىل قىلالايسەن! — دەپتۇ.

ئەيسانىڭ قول قويغانلار بارغانچە كۆپىيىپ بارغاچقا، ئەيسانىڭ ئەمەلدارلار ۋە ھاپىزلار باشلىغىنىڭ ئوچلۇقى كېلىپتۇ. ئۇلار ئامال قىلىپ ئەيسانى ئولتۇرمەكچى بولۇپتۇ. شۇ چاغدا، ئەيسانىڭ 12 مۇخلىسى ئىچىدىكى يۇدا ئىسىملىگى ھاپىزلار باشلىغىنىڭ ئالدىغا بېرىپ:

— مەن ئەيسانى تۇتۇپ بەرسەم قانچە پۇل بېرىسىلەر؟ — دەپ سوراپتۇ. ھاپىزلار باشلىغى شۇ زامان ئۇنىڭغا 30 تەڭگە بېرىپتۇ.

شۇ كۈنى كەچتە، ئەيسا 12 مۇخلىسى بىلەن تاماقتا بىرگە بولۇپتۇ.

— بىرسى ماڭا ساتقىنلىق قىلدى! — دەپتۇ ئەيسا. مۇخلىسلار ھەۋدۇقۇپ قېلىپتۇ. يۇرىگى پوك - پوك يۇدا:

— سەز مېنى دەۋاتامسەز؟ — دەپ سوراپتۇ.

— راست دەيسەن! — دەپتۇ ئەيسا. يۇدا بېشىنى سىپ لىپ، لام - جىم دېيەلمەپتۇ.

ئەتىسى ئەيسا 12 مۇخلىسى بىلەن تالاغا چىقىپ ھاپىزلار باشلىغى بىلەن ئەمەلدار باشلاپ كەلگەن، كالتەك ۋە قىلىچ ئالغان نۇرغۇن چوماقچىلارغا ئۇچراپتۇ. يۇدا ھاپىزلار باشلىغىغا ئىشارەت قىلىپ، ئەيسادىن ھال سورىغان بولۇپ ئۇنى قۇچاقلۇۋلىپ سويۇپتۇ. شۇ ئەسنادا چوماقچىلار ئېتىلىپ بېرىپ، ئەيسانى تۇتۇۋېلىپتۇ. بىر مۇخلىس قىلىچىنى قىنىدىن چىقىرىپ قارشىلىق قىلىپ، بىر قىلىچ ئۇرۇپ چوماقچىنىڭ بىر قۇلىغىنى چۈشۈرۈۋېتىپتۇ. ئەيسا ئالدىراپ تېنەپ:

— قىلىچ ئوينىماڭلار! ئومۇمەن قىلىچ ئوينىغانلار، كەلگۈ-

سىدە چوقۇم قىلىچ ئاستىدا ئۆلىدۇ! — دەپ توساپتۇ. بۇ مۇخ-
لىس ئائىلاج قىلىچىنى قىنىغا سېلىپتۇ. ئەيسانى ئاخىر تۈتۈپ
كېتىپتۇ.

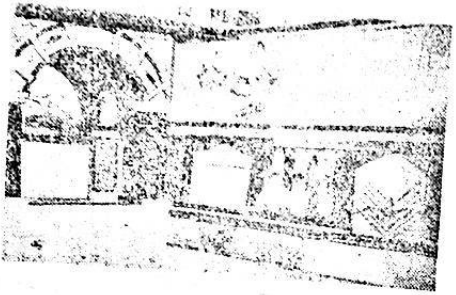
ئەيسا تۈتۈلغاندىن كېيىن ئازاپلىنىپتۇ ۋە ھاقارەتلىنىپتۇ.
ئاخىردا، رىم ئىمپېرىيىسىنىڭ بۇ يەردە تۇرۇشلۇق باش ۋالىسى
تەرىپىدىن ئۆلۈم جازاسى بېرىلىپتۇ. ئەيسا بىر كىرىستىكە
مىخلاپ ئۆلتۈرۈلۈپتۇ. ئۇنىڭ بىلەن بىللە 2 قاراقچىمۇ مىخلاپ
ئۆلتۈرۈلۈپتۇ.

3 كۈندىن كېيىن ئەيسا قىرىلىپتۇ. كىشىلەر كېلىپ ئۇنىڭ-
غا تاۋاپ قىلىپتۇ. ئەيسا كىشىلەرگە:

— سىلەر مېنىڭ دېگىنىم بويىچە ئىش قىلىدىغان بولـ-
ساڭلار، مەن مەڭگۈگە سىلەر بىلەن بىرگە بولىمەن! — دەپتۇ.
رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، ئەيسانىڭ تىرىلگەن كۈنى ئەتىيازلىق
كۈن توختىغان، ئاي تولغاندىن كېيىنكى بىرىنچى يەكشەنبە
كۈنى ئىكەن. بۇ كۈن ھازىر خىرىستىيان دىنىدىكىلەرنىڭ "پاس-
خا بايرىمى"، ئۇنىڭدىن كېيىن ئەيسانىڭ تۇغۇلغان كۈنى(12 -
ئايىنىڭ 25 - كۈنى) "روژدېستۋو بايرىمى" قىلىپ
بېكىتىلگەن.

«يېڭى تەۋرات» ئەيسانىڭ رىۋايەتلىرى خاتىرىلەنگەن
كىتاپ. خىرىستىيان دىنىنىڭ «تەۋرات» دېگىنى ئەسلىدە يەھۇدى
دىنىدىكىلەر تۈزۈپ چىققان «كونا تەۋرات» بىلەن كېيىنكى
چاغلاردا ئەيسانى ئېتىقاد قىلغۇچىلار تۈزۈپ چىققان
«يېڭى تەۋرات» نىڭ بىرىكمىسى "خىرىستوس" (مە-
سىھ) "قۇتقۇزغۇچى ئىگەم" دىگەن سوز بولۇپ، رىۋا-
يەتتىكى ئەيسا خۇدا تەرىپىدىن جانلىقلارنى قۇتقۇزۇش
ئۈچۈن چۈشۈرۈلگەچكە، كىشىلەر ئۇنى ئەيسا مەسىھ دەپ ئاتـ-

ان. خرىستيان دىنىدا تەشۈرق قىلىنغان قائىدىلەردە، دەرۋەقە كۆپچىلىكنى باشقىلارغا يارىدىم بېرىشكە، يامان ئىش قىلماسلىققا

مىلادى 4 - ئەسىردىكى خرىستيان چېركاۋى

دەۋرىت قىلغان تەرەپ بولسىمۇ، لېكىن رەزىللىككە قارشى كۈرەش قىلىشقا قارشى تۇرۇلغان، ھەتتا دۈشمەنلەرنى قوغداش تەشەببۇس قىلىنغان، بۇ، ئەملىيەتتە كىشىلەرنىڭ كۈرەش ئىرادىسىنى بىخوتلاشتۇرىدىغان مەنىۋى ئەپيۇندۇر. رىم ئىمپېرىيىسى دەسلەپتە خرىستيان دىنىنى چەكلىگەن. مىلادى 4 - ئەسىردە، رىم ھوكۇمرانلىرى ئىچكى - تاشقى قىينچىلىققا بوغۇلۇپ، خرىستيان دىنىنى دۆلەت دىنى قىلىپ بەلگىلىگەن. سېزىسىپ، خرىستيان دىنى پۈتۈن دۇنياغا تارالغان. شۇنىڭدىن ئېتىۋارەن، خرىستيان دىنى پۈتۈن دۇنياغا تارالغان.

ئەيسا گەرچە رىۋايەتتىكى شەخس بولسىمۇ، لېكىن، رىۋايەتتىكى ئەيسانىڭ تۇغۇلغان كۈنى ئومۇمىيۈزلۈك يىلنامىنىڭ بەلگىسى قىلىنغان. بۇ ھازىر دۇنيا ئەللىرىدە ئېقىۋاتقان مىلادى يىلنامىسىنى ھساپلاش ئۇسۇلىدۇر.

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى
www.uyghurkitap.com

قەدىمقى شەھەر پومپېينىڭ سىرى

بۇنىڭدىن 1900 يىل ئىلگىرى، رىمنىڭ شەرقىي جەنۇبىي تەرىپىدە پومپېي دېگەن قەدىمقى شەھەر بولغان. بۇ شەھەرنىڭ غەربىي تەرىپى سۈيى كۆپ - كۆك بولغان ناپلېس بوغىزىغا، شىمالىي تەرىپى قىيالىرى پەلەككە يانداشقان ۋېزۇۋىي تاغ تېغىغا تۇتاشقان بولۇپ، ئۇ يەردە 20 نەچچە مىڭ ئادەم ياشىغان.

مىلادى 79 - يىل 8 - ئاينىڭ 24 - كۈنى، پومپېي شەھىرىگە ۋەيران قىلغۇچ خاراكتېرلىك ئاپەت كېلىپتۇ. شۇ كۈنى چۈشتە، سائەت بىردىن ئوتكەندە، شەھەرگە ئالاھەزەل 10 كىلومېتىر كېلىدىغان ۋېزۇۋىي يانار تېغى تۈيۇقسىز پارتلاپتۇ. قويۇق تۈتۈن ۋە سانسىز ئوت ئۇچقۇنلىرى تاغ چوققىسىدىن كۆتىرىلىپ، قاتتىق پارتلاش ئاۋازى ئۇزۇلمەي ئاڭلىنىپ تۇرۇۋەتتى. شۇ ھامان يەر جاھاننى قاراڭغۇلۇق بېسىپ، يەر - جاھان تىترەپ، جىم ناپلېس بوغىزىدىمۇ قاتتىق دولقۇنلار كۆتىرىلىپتۇ. ھىلىقى ئوت ئۇچقۇنلىرى بولۇپ پەلەككە كۆتىرىلگەن ماگما يەرگە تاش بولۇپ چۈشۈپتۇ. كۆپلىگەن تاش ۋە ۋولقان ئۇچۇندىلىرى يانار تاغ ئەتراپىدىكى يەرلەرنى پۈتۈنلەي كۆمۈپ تاشلاپتۇ. ئارقىدىنلا قاتتىق يامغۇر يېغىپ، كەلكۈن كېلىپتۇ. كەلكۈن سانسىزلىغان تاش ۋە ۋولقان ئۇچۇندىلىرىنى ئېقىتىپ كېلىپ، غايەت زور لاي دولقۇنى ھاسىل قىلىپ، تاغدىن شىددەت بىلەن ئېقىپ چۈشۈپتۇ. شۇنداق قىلىپ مىلادىدىن ئىلگىرى

6 - ئەسرده بنا قىلىنغان پومپېي دېگەن بۇ قەدىمقى شەھەر ۋەيران بولۇپتۇ.....

ئارىدىن 1000 نەچچە يۈز يىل ئوتۇپ كېتىدۇ، پومپېي شەھرى كىشىلەرنىڭ ئەسلىرىدىن چىقىپ كېتىدۇ. تارىخ تەتقىق قىلغۇچى ئالىملار رىمنىڭ قەدىمقى كىتابلىرىنى ئوقۇغاندا پومپېي دېگەن شەھەرنىڭ بولغانلىغىنى بىلىسمۇ، لېكىن ئۇنىڭ زادى قەيەردە ئىكەنلىگى بىر سىر بولۇپ كەلگەن ئىدى.

18 - ئەسرنىڭ باشلىرىدا، ئىتالىيىلىك دېخانلار ۋېزۇۋېي يانار تېغىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا 8 كىلومېتىر كېلىدىغان جايدا ئوستەك چېپىۋېتىپ، قەدىمقى رىمنىڭ بەزى پۈتلىرىنى، شۇنىڭدەك سىلىقلانغان مەرمەر تاش پارچىلىرىنى كولاپ تېپىۋالغان. 1748 - يىلى، كىشىلەر يەنە شۇ ئەتراپتىن "پومپېي دېگەن خەت ئويۇلغان بىر پارچە تاش تېپىۋالغان. بۇ شەھەر ئەسلىدە مۇشۇ جايدا ئىكەن! قەدىمقى شەھەر پومپېينىڭ سىرى ئاخىر يېشىلگەن.

1860 - يىلىدىن باشلاپ، كىشىلەر پومپېي شەھرىنى پۈتۈنلەي قېزىش ئىشىنى باشلىۋەتكەن. 200 يىلىدىن كۆپرەك ۋاقىت ئىچىدە قەرەلسىز قېزىش ئارقىسىدا، رىمنىڭ يەر ئاستىدا مىڭ يىللاپ كومۇلۇپ ياتقان قەدىمقى شەھەرنىڭ كوپ قىسمى تېپىلغان. ھازىر، كىشىلەر، ئوز زامانىسىدىكى كىشىلەر پومپېي شەھرىگە كىرىپ - چىققانغا ئوخشاش، كەڭ، تەكشى يوللاردا سەيلە قىلىپ، بۇ قەدىمقى شەھەرنىڭ مەنزىرىسىنى تاماشا قىلىدىغان بولغان.

پومپېي شەھرىنىڭ كولىمى تەخمىنەن بىر كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، توت ئەتراپى تاش سېپىل بىلەن ئورالغان، 7 شەھەر دەرۋازىسى بار. شەھەر ئىچىدە ئوزۇنىسىغا ۋە تۇغرىسىغا كەتكەن تۇپ - تۇز 4 چوڭ كوچا بولۇپ، پۈتۈن شەھەر # ھەرپى

www.uyghurkitap.com

شەكلىدە كورۇنىدۇ، شەھەر 9 رايونغا ئايرىلغان، ھەر بىر را-
يونىڭ كىچىك كوچىلىرى بار. چوڭ كوچىغا 10 مېتىر كەڭ
لىكتىكى شىبەن تاش ياتقۇزۇلغان، ئىككى ياقىسى ئادەم ماڭ-
دىغان يول ئىكەن، كىچىك كوچىلارغا شېغىل تاش ياتقۇزۇل-
غان. ھەر بىر توت كوچا ئېغىزىدا كولچەك بار. كولچەكلەرنىڭ
ھەممىسى تاشتىن ياسالغان بولۇپ، ئوستىگە چىرايلىق ھەيكەل
لەر ئورنىتىلغان، كولچەكتە سۇپ - سۈزۈك بۇلاق سۈيى بار،
بۇ بۇلاق سۈيىنىڭ كەلتۈرۈلۈشى ئوڭايغا توختىمىغان. بۇلاق
سۈيى تۆۋ يەرگە تۈرغۇزۇلغان جازا ئۇستىگە نو ئورنىتىپ،
شەھەر سىرتىدىكى بىر تاغدىن شەھەر ئىچىدىكى ئىگىز جايغا
سېلىنغان سۇ مۇنارىغا كەلتۈرۈلگەن، ئاندىن كېيىن بۇ سۇ
ھەرقايسى جامائەت كولچەكلىرىگە ۋە بايلارنىڭ ھويلىلىرىدىكى
فونتان كولچەكلىرىگە ئېقىپ چۈشكەن.

شەھەردىكى ئەڭ كاتتا ئىمارەتلەرنىڭ ھەممىسى شەھەر-
نىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى، توت چاسا مەيدانىنىڭ ئەتراپىغا توپ-
لانغان. بۇ جاي پومپېينىڭ سىياسى، ئىقتىسادىي ۋە دىنىي مەر-
كىزى ئىكەن.

مەيدانىنىڭ شەرقىي جەنۇبى تەرىپىگە پومپېي شەھىرىنىڭ
ھوكۇمەت ئورگانلىرى جايلاشقان بولۇپ، ھوقۇقدارلار شۇ
يەردە ئىشلىگەن ۋە مەسلىھەت ئېلىپ بارغان. ئۇنىڭ يەنە بىر
تەرىپى سوت مەھكىمىسى ئىكەن. بۇ ئىككى قىسىم تېلىسك چاسا
بىنا بولۇپ، سودىگەرلەرمۇ شۇ يەردە سودا توختاملىرىنى
تۈزۈدىكەن. شۇ جايدا ئىشلەنگەن ئۈزۈم ھارىقى، تىۋىت ۋە
ئەينەك بۇيۇملىرى، شۇنىڭدەك شەرقنىڭ خۇشپۇراق ماتېرىيال-
لىرى، مەرۋايىتلىرى، جۇڭگو يىپەك - تاۋارلىرى، ئافرىقا پىل
چىشلىرى ئوستىدە مۇشۇ جايدا سودا توختىمى بولىدىكەن.

مەيدانىنىڭ شەرقىي شىمال تەرىپى سودا سارايلىرى ئىكەن. قىزىلئىلاردىن قارىغاندا، ئۇز زامانىسىدا بۇ يەردىكى قاتار-قاتار سودا دۇكانلىرىدا تاۋارلار تولۇپ كەتكەن بولۇپ، تىجارەت ئىشلىرى بەك تەرەققى قىلغان ئىكەن. قېزىش ۋاقتىدا، بىر مۆە - چۆە دۇكىنىنىڭ مال جازىلىرىدا ئۇرۇك، كاشتان، ئەنجۇر، ياڭاق، ئۇزۇم قاتارلىق مۆە - چۆىلەر لىق ئىكەنلىگى بايقالغان، بۇ نەرسىلەر 1000 نەچچە يۈز يىلدىن ئىلگىرىكى نەرسىلەر بولسىمۇ، لېكىن شەكلىدىن يەنىلا پەرق ئەتكىسلى بولىغان. بىر دورا دۇكىنىنىڭ پوكىيىدىن بىر قۇتا كومۇلاچ دورا تېپىلغان بولۇپ، ئۇ ئۇۋۇلۇپ ئۇن بولۇپ كەتكەن، دورا يېنىدا بىر ئىنچىكە دورا قەغىزى بولغان. ناھايىتى روشەنكى، دورىگەر دورىنى كومۇلاچ قىلىۋاتقاندا تۇيۇقسىز ئاپەت كېلىپ قېلىپ يەغىشتۇرۇشقا ئۇلگۈرەلمىگەن. ئۇ زامانىلاردا دۇكانلار ھەم سودا دۇكىنى، ھەم ھۇنەر دۇكىنى بولغان. بىر بولكا دۇكىنىنىڭ دوخوپكىسىدىن پىشقان بىر بولكا تېپىلغان، بۇ بولكا ئەسلى شەكلىنى ساقلاپ قالغان بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئۇستىگە بېسىلغان بولكا سودىگەرنىڭ ئىسمىمۇ شۇ پېتى ئېنىق تۇرغان.

پومپېي شەھرىنىڭ شەرقىي جەنۇبى بۇرجىگىدە ئىككى كاتتا جامائەت بىناسى — ماھارەت كورىستىش مەيدانى بىلەن تىياتىرخانا بار. ماھارەت كورىستىش مەيدانى پومپېي شەھرى كومۇلۇپ كېتىشتىن 9 يىل بۇرۇن سېلىنغان بولۇپ، ئۇنىڭغا ئالاھەزەل 20 مىڭ ئادەم (پۈتۈن شەھەر ئاھالىسىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك) سىغدۇرىدۇ.

پومپېي شەھىرىدە نۇرغۇن بايلارنىڭ تۇرار جايلىرى بار. بۇ ئىمارەتلەرنىڭ دەرۋازىلىرىغا، كوپىنچە، چوڭ مەرمەر تاش

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

تۇۋرۇك تۇرغۇزۇلغان ۋە ياسداق دەرۋازا ئويلىرى ياسالغان. كاربىدۇر ۋە هويلىلارنىڭ ھەممىلا يېرىگە خۇدا ۋە ياۋايى ھايۋانلارنىڭ ھەيكەللىرى تۇرغۇزۇلغان. ساراي، تاماقخانا ۋە ياتاقخانىلار كەڭ، يورۇق، ھەشەمەتلىك بولۇپ، توت تەرەپى كۇمۇش ۋە مىستىن نەپىس قىلىپ ياسالغان قىممەتلىك بۇيۇملار بىلەن زىننەتلەنگەن. تاملارغا رەسىملەر چۈشۈرۈلگەن، پولغا چىرايلىق قوندۇرما رەسىملەر چۈشۈرۈلگەن. بىر بايىنىڭ ئويىدىن بىر قوندۇرما رەسىم (ماكىدونىيە پادىشاسى ئالېكساندىرنىڭ پىرسىيىلىك داريۇس III بىلەن جەڭ قىلغان خەرىتىسى) تېپىلغان. بۇنىڭدا مىلادىدىن ئىلگىرى 333 - يىلىدىكى ئىسوس جېڭىنىڭ بىر كورۇنۇشى جانلىق سۈرەتلەنگەن. بۇ رەسىمنىڭ كەڭلىگى 6.5 مېتىر، ئىگىزلىگى 3.8 مېتىر بولۇپ، بىر مىليون 500 مىڭ ساپال ۋە مەرمەردىن قوندۇرۇپ ياسالغان.

پومپېي شەھرىنى قېزىش ۋاقتىدا، پاجىە ۋە ئازاپ ئوقۇبەت چېكىۋاتقان كىشىلەرنىڭ نۇرغۇن گەچ ھەيكەللىرى تېپىلغان. يانار تاغ پارتىلغان چاغدا، شەھەر ئىچىدە ئىككى مىڭ ئادەمنىڭ تۇرار جايىدا ئوزىنى دالدىغا ئالغۇدەك ئورۇن بولغاچقا، ئۇلار دەرھال ئولىگەن، بىراق چاڭ - توزاڭ قاممۇ ئالغاچقا، قېچىپ چىقىپ كېتەلمىگەن. ناھايىتى ئۇزاق ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئادەم جەسىدى چىرىپ تۈگىگەن، ۋولقان چاڭ-توزاڭلىرى بولسا ئادەم تېنى شەكلىدە قېلىپ بولۇپ قالغان. ئارخولوگلار گەچنى بۇ قېلىپلارغا قۇيغاندىن كېيىن ئاپەتكە ئۇچرىغۇچىلارنىڭ ئولۇم ئالدىدىكى ھەر خىل قىياپەتلىرى ئايان بولغان: نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ قولى بىلەن يۈزىنى يېپىۋالغانلىقى، بىر ئاننىڭ يىغلاۋاتقان بالىسىنى باغرىغا چىڭ

بېسۇالغانلىقىغى، بىر مۇنچە ئادەمنىڭ تاغ تۆۋىدە توشۇك ئېچىۋاتقانلىقىنى، يەنە بىر توپ ئادەمنىڭ زەنجىرلەنگەن گىلادىاتور قوللار ئىكەنلىگى ئايان بولغان .....

قەدىمقى پومپېي شەھرىنىڭ سىرىنىڭ يېشىلىشى كىشىلەرنى ھىلاددىدىن ئىلگىرى ! - ئەسىردىكى رىم ئىمپېرىيىسى شەھرلىرىنىڭ ھەقىقى ئەھۋالىنى بىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى.

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

پادىشالىق تۈزۈمنىڭ بەرپا قىلىنىشى

كىچىك ئاسىيانىڭ شىمالىي رايونىدىكى بىر كىچىك يۇلدا رىمنىڭ ناھايىتى زور بىر قوشۇنى ئالغا ئىلگىرىلىمەكتە ئىدى. ئۇلار پىرسىيلىكلەردىن نۇرغۇنلىغان بايلىق ۋە باشقا نەرسىلەرنى بۇلاپ كەلگەن ئىدى. لېكىن ئەجەپلىنەرلىگى شۇكى، قوشۇنغا باشلامچى بولغان پادىشا ئىتالىيىگە قايتىش سەپىرىدە تۇيۇقسىز ئولۇپ كېتىدۇ، ئۇنىڭ ياش ئوغلى پادىشالىققا ۋارىسلىق قىلىپ بىرئاي ئوتمەيلا ئىغىر كېسەل بولۇپ قالغاچقا، ئۇنى جەڭگا سېلىپ ۋەتەنگە ئېلىپ كېتىشكە مەجبۇر بولىدۇ.

— چاقماق! چاقماق بولۇڭلار! — دەپتۇ ئات مىنگەن مۇھاپىزەتچىلەر قوشۇنىنىڭ باشلىغى ئاپىل ئېتىنى يورغىلىتىپ جەڭگا ئەتراپىدا ئايلىنىپ، ئۇ جەڭگا ئۇستىدىكى يوتقانىنى گايدا ئاستا ئېچىپ، ئۇنىڭغا ۋاقىراپ قويىدىكەن:

— تېز يۇرۇڭلار، بولمسا پادىشايىمزنى قۇتۇلدۇرالمايمىز!

ئاپىل يوتقانىنى ئاچقاندا، جەڭگا كوتەرگەن لەشكەرلەرنىڭ بۇرنىغا بىرخىل سېسىق ھىد ئۇرۇلۇپ تۇراتتى. كەچ كوز پەسلى بولسىمۇ بۇ يەرنىڭ ھاۋاسى يەنىلا ناھايىتى ئىللىق ئىكەن. بولۇپمۇ چۈشتىن كېيىن ئاپتاپتا جەڭگىدىن چىقىۋاتقان سېسىق ھىد بارغانسېرى كىشىلەرنىڭ بۇرنىنى ئېچىشتۇرغان. نۇرغۇن لەشكەر بېشى، لەشكەرلەر بۇنىڭدىن گۇمانلانغان.

— پادىشايىمز ھېچنەرسە يىمىگىلى ۋە ئىچمىگىلى

ئىككى كۈن بولۇپ قالدى، ئۇنىڭ كېسىلى ساقىيارمۇ؟ — سورىغان بىر لەشكەر بېشى بوش ئاۋاز بىلەن پادىشا مۇھاپىزەتچىلەر ئەترىتىنىڭ باشلىغى دوكلاتنۇستىن.

— ھم، سەن مۇھاپىزەتچىلەر قوشۇنىنىڭ باشلىغىدىن سوراپ باق، بۇ سوئالغا شۇلار جاۋاپ بېرەلىشى مۇمكىن! — دىگەن دوكلاتنۇس غەزەپ بىلەن.

كەچتە، رىم قوشۇنلىرى لىكۇمېدىيە شەھرىگە يېتىپ كېلىدۇ. مۇشۇ يەرگە كەلگەندىلا، ئاندىن لەشكەرلەر جرغىدىن چىققان سېستى ھىدىنىڭ سەۋەبىنى بىلگەن: ئەسلىدە، ئۇلارنىڭ ياش پادىشاسى ئاللىقاچان قەستلەپ ئولتۇرۇلگەن بولۇپ، جرغىدىكىسى ئۇنىڭ جەسىدى ئىكەن!

— پادىشانى كىم ئولتۇردى؟ قاتىلنى تېپىش كېرەك! — غەزەپلەنگەن لەشكەرلەر كەينى - كەينىدىن يىغىلىش قىلىپ، قاتىلنى تېپىپ قاتتىق جازالاشنى تەلەپ قىلغان.

مۇھاپىزەتلەر قوشۇنىنىڭ باشلىغى ئاپىل بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ كېلىپ، لەشكەرلەرگە قاتتىق كايىپ ۋاقىرىغان:

— سەنلەر ئىسيان كوتەرمەكچىمۇ؟ پادىشا ئولسە، يەنە بىرنى سايلىۋالساقلا بولىدىغۇ، سىلەر نېمە داۋراڭ سالىسىلەر؟ چېدىرغا قايتىڭلار! كىمكى توپلىشىپ جەدەل چىقىرىدىكەن، شۇ جايىدىلا ئولۇم جازاسى بېرىلىدۇ!

لەشكەرلەر بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپلا جىم بولۇشقان. شۇ ئەسنادا بىرسىنىڭ جاراڭلىق ئاۋازى ئاڭلانغان:

— ئاپىل، ھېچ ئىش بولمىغاندەك سوزلەۋاتسىغۇ! مېنىڭ چە ئولتۇرۇشكە تېگىشلىگى جەدەل چىقارغان لەشكەرلەر ئەمەس، بەلكى سەن! ئىككى پادىشا قانداق ئولدى؟ ئېيتقىنا!

ئاپىل كوزىنى ئېچىپ قارىسا، سوزلەۋاتقان كىشى پادىشا

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

مۇھاپىزەتچىلەر ئەترەتىنىڭ باشلىقى دىوكلېتيانۇس ئىسكەن، ئۇ مىسىغدا كۈلۈپ:

— ھوي، ئازات قۇلنىڭ كۆچۈگى، ئاغزىڭنى چاپىقاپ گەپ قىل! — دېگەن.

— سەن، — دېگەن دىوكلېتيانوس قاتتىق ھوكۇرەپ، — ئادەم سىياقىغا كىرگەن ھايۋان بىرئاي ئىچىدە 2 پادىشا- نى ئولتۇردۇڭ .....

دىوكلېتيانۇسنىڭ سوزى تۈگىمەيلا ئاپىل قىلىچنى قىنى- دىن چىقىرىپ دىوكلېتيانۇسقا تىقىدۇ. دىوكلېتيانۇس كېچىگىدىن تارتىپلا لەشكەر بولۇپ، قىلىچۋازلىق ھۈنىرىنى پۈختا ئۆگەنـ گەچكە ناھايىتى تىزلا ئوزىنى چەتكە ئالىدۇ ـ دە، شۇ زامان قىلىچىنى چاققان قىندىن چىقىرىپ، ئاپىلغا سىلىپ، ئۇنى شۇ- يەردىلا ئولتۇرىدۇ. دىوكلېتيانۇسنىڭ بۇ قىلىغى لەشكەرلەرنىڭ ئۇنىڭغا بولغان ئىشەنچىسىنى ئاشۇرغان. شۇنداق قىلىپ، ئۇ رىم ئىمپېرىيىسىنىڭ پادىشاسى قىلىپ تىكلەنگەن.

دىوكلېتيانۇس پادىشا بولغاندىن كېيىن، رىمغا قايتمغان، بەلكى ئوزىنى پادىشا دەپ جاكالىغان جايىنى — نىكومىدىيە شەھرىنى پايتەخت قىلىپ بېكىتكەن. چۈنكى بۇ جايدىكى خەلق نۇرغۇن يىللاردىن بۇيان مۇستەبىت پادىشالىق تۈزۈمىنىڭ ھوكۇمرانلىغىدا بولۇپ كەلگەن ئىكەن، ئۇمۇ ئاشۇنداق بىر تۈزۈمدىكى دولەت قۇرۇشنى ئويلاپ كەلگەن ئىكەن. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، بۇ جايىنىڭ جۇغراپىيە شارائىتى پۈتۈن رىم ئىمپېرىيىسىنى تىزگىنلەشكە ئەپلىك بولۇپ، ئىقتىسات، مەدە- نىيىتىمۇ ئىتالىيە زېمىنىدىكىگە قارىغاندا تەرەققى تاپقان ئىكەن.

دىوكلېتيانۇس نىكومىدىيىدە، ھەدەپ قۇرۇلۇش قىلىپ، كاتتا، ھەشەمەتلىك خان سارايلىرى ياساتقان ھەمدە كاتتا

ئوردا مۇراسىملىرىنى يولغا قويغان. ئۇ كىشىلەرنى قوبۇل قىلغان باكى ئوردا مۇراسىملىرىغا قاتناشقانىدا، ئالىتۇن يىپ بىلەن تىكىلگەن ئىپەك كىيىم كىيگەن، مەرۋايىت قوندۇرۇلغان ياغلىق ئارتقان، ئونچە - مەرۋايىتلىق ئاياق كىيگەن ئۇنىڭ ئەتراپىدا بىر تالاي مۇلازىملار، مۇھاپىزەتچىلەر، نوۋەتچى ئەمەلدارلار ۋە ھەر دەرىجىلىك ئوردا ئەمەلدارلىرى بولغان. ئۇنىڭ بىلەن كورۇشۇشكە رۇخسەت قىلىنغان ھەرقانداق ئادەم ئۇنىڭغا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ سالام بەرگەن. دىوكلېتىئانۇس ئەۋلىيا دەپ ئاتىلىپ، ئۇنىڭ پادىشالىق ھاكىمىيىتى زور دەرىجىدە مۇستەھكەملەنگەن. ئۇ ئوز ھوقۇقىنى ئاللا ئاتا قىلغان، ھېچقانداق چەكلىمىگە ئۇچرىمايدۇ، پوقرالارنى قىرىش - چېپىش ھوقۇقۇم بار دەپ ئاتىغان. پادىشا دېگەن نام يەنىلا ساقلىنىپ قالغان، لېكىن دولەت باشلىغى دېگەن نام رەسمىي يوسۇندا "پادىشا" دەپ ئوزگەرتىلگەن. بۇنداق پادىشالىق تۈزۈم ئىچكى جەھەتتە خەلقنى باستۇرۇش ۋە سىرتقى جەھەتتە تاجاۋۇزچىلارغا قارشى تۇرۇشنىڭ ئېھتىياجىغا ئۇيغۇن كەلگەن، شۇڭا ئاقسوڭەكلەر چوڭ يەر ئىگىلىرى ۋە ھەربىي بېيۇرۇكرات ئاقسوڭەكلەرنىڭ قوللىشىغا ئېرىشكەن ھەمدە كېيىنكى چاغلاردىكى رىم ئىمپېرىيىسى ۋارىسلىق قىلغان بىرخىل ھوكۇمرانلىق شەكلى بولۇپ قالغان.

مەمۇرى ئولكىلەرنىڭ بولۇنۇپ چىقىپ كېتىشىدىن ساقلىنىش، پادىشالىق تۈزۈمى ھوكۇمرانلىقىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن دىوكلېتىئانۇس ئولكىلەرنىڭ دائىرىسىنى تارايتىپ، ئىمپېرىيىنى يۈزنەچچە ئولكىگە ئايرىپ، 10 دىن 12 گىچە بولغان ئولكىنى بىر مەمۇرى رايون قىلىپ بىرلەشتۈرگەن. لەشكەرلەر سانىنى 600 مىڭغىچە يەتكۈزگەن. قوشۇن چېگرا مۇداپىئە قىسىملىرى ۋە ئىچكى ھەركەتچان قىسىم قىلىپ ئايرىلىپ، ھەم سىرتتىن

مۇداپىلەنگەن، ھەم كىچىكى مۇداپە كىشلىرىغا سېلىنغان. ھەربىي ھوقۇق ۋە خەلق كىشلىرى ھوقۇقى ئايرىلغان، باش ۋالى ھەربى باشقۇرۇش ھوقۇقىنى قوشۇمچە ئۇستىگە ئالمىغان. شۇنىڭ بىلەن كاتتا بيۇروكراتلار ئاپاراتى ۋۇجۇتقا كەلگەن.

دىوكلېتيانۇس ھاكىمىيەت بېشىغا چىقىپ ئۇزاق ئوتمەي، قوللار قوزغىلىڭى ۋە يات مىللەتلەرنىڭ ئىمپېرىيە چېگرىسىغا قىلىۋاتقان ھوجۇمىغا ئوزى يالغۇز تاقابىل تۇرالمايۋاتقانلىغىنى ھىس قىلىپ، ئوزىنىڭ ياخشى دوستى ماككىنتىئوسقا ئىمپېرىيە نىڭ غەربىي قىسمىنى ئىدارە قىلىشنى ھاۋالە قىلغان، ماككىنتىئوس ئىتالىيەنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى ملاننى پايتەخت قىلىپ تاللىغان. ئىككىنچى يىلى، دىوكلېتيانۇس ماككىنتىئوسنى مۇقەددەس دولەت باشلىغى — "ئاۋگوستوس" قىلىپ بەلگىلىگەن. شۇنىڭ بىلەن رىم ئىمپېرىيىسىدە ئىككى ئالى ھوكۇمران بولۇپ، بارلىق بۇيرۇق بۇ ئىككى ئادەمنىڭ نامى بىلەن چىقىرىلغان.

مىلادى 293 - يىلىغا كەلگەندە، بۇ ئىككى ئالى ھوكۇمران ئوزلىرىگە بىردىن كايزا① تەينىلىۋالغان. خان جەمەتىنىڭ ھوكۇمرانلىقىنى مۇستەھكەملەش ئۇچۇن بۇ ئىككى يارىدەمچى كايزا باشقا ئىككى ھوكۇمرانغا ئوتكۈزۈپ بېرىلگەن ھەمدە ئو ئايرىم - ئايرىم تۇردە بۇ ئىككى ھوكۇمرانغا كۇيوغۇل بولغان. شۇنداق قىلىپ مۇقىم پادىشالىق ئورۇنغا ۋارىسلىق قىلىش تۇزۇمى كاپالەتلەندۇرۇلگەن. شۇنىڭدىن كېيىنكى ئەسىردە، بۇ توتەيلەن ئايرىم - ئايرىم تۇردە ئىمپېرىيىنىڭ بىرقىسمىنى ئىدارە قىلغان.

---

① كايزا قەدىمقى رىم جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىكى مەشھۇر لەشكەر بېشى ۋە سىياسىچى بولۇپ، كېيىنكى چاغلاردا ئىمپېراتور خان - پادىشالىرى بۇ ئىسىمنى ئوزلىرىگە ئونۋان قىلىۋالغان — ت.

تارىخنا، بۇ تۈزۈم "ا پادىشا ئورتاق ئىدارە قىلىش تۈزۈمى" دەپ ئاتالغان. بۇ تۈزۈم ئىمپېرىيىنىڭ بىر پۈتۈنلۈكگە تەسىر يەتكۈزگەن بولسىمۇ، لېكىن چېگرىنى مۇستەھكەملەپ، ئىمپېرىيە نىڭ زىمىنىنى كېڭەيتكەن.

دىوكلېتىئانۇس ئىقتىسادىي جەھەتتە پۈل ئىسلاھاتى ئېلىپ بارغان، لېكىن كۇرسى چۈشكەن ئەتكەس پۇلىنى يوق قىلالماسلىقى، ئولچەمگە توشقان تىللا مۇئامىلىگە كىرمىگەن، شۇنىڭ بىلەن مال باھاسى يەنىلا ئورلەپ، ئىجتىمائى ئىگىلىك قالايمىقانلىشىپ كەتكەن. ئۇ يەنە نەق نەرسە تولىنىدىغان باج ۋە مەجبۇرى ئىشلەپچىقىرىشنى يولغا قويغان، ھەر ساھە، ھەر كەسىپ ئەۋلادتىن - ئەۋلادقا قالغان، قاچقانلار قاتتىق جازالانغان. دىوكلېتىئانۇسنىڭ چېكىدىن ئاشقان مۇستەبىت ھوكۇمرانلىقى ئاستىدا خەلقتە ھوقۇق بولمىغان، خەلق پۈتۈنلەي قۇل بولۇش ئورنىدا تۇرغان.

ميلادى 305 - يىلى بىركۈنى دىوكلېتىئانۇس بىلەن ماكسىمىئۇس تەڭلا پادىشالىق ئورۇندىن چېكىنگەنلىكىنى جاكالىغان. ئۇلارنىڭ كۈيوغۇللىرى ئوزىيارەتچىلىرىنى تەيىنلىگەن. دىوكلېتىئانۇس، ئەمدى ئىمپېرىيە ئەمىن ئوتىدۇ، تالاش - تارتىش بولمايدۇ، دەپ ھىسابلىغان. بىراق، ئۇ پادىشالىق ئورنىدىن چېكىنگەندىن كېيىن، ئىمپېرىيىدە تۈگىمەس جەڭگى - جىدەللەر يەنە باشلانغان.

www.uyghurkitap.com

ردمنىڭ قولدىن كېتىشى

دېوكلېتيانۇس پادىشالىق ئورنىدىن چېكىنىپ، بىر مەھەل لىك يېغىلىقتىن كېيىن، "4 پادىشا ھاكىمىيىتى ئىجرا قىلىش تۈزۈمى" ئاخىر بىكار قىلىنغان. ئۇنىڭدىن كېيىنكى بىر ئەسىر ئىچىدە، ئىچكى جەھەتتىكى قۇللار، قۇل دېخانلار، نامراتلار قوزغىلاڭلىرى بىلەن ئۇزلۇكسىز تاجاۋۇز قىلىپ كىرگەن يات مىللەتلەر قوشۇلۇپ، چېرىك قۇلۇق تۈزۈمىدىكى ئىمپېرىيىگە زەربە بەرگەن. مىلادى 5 - ئەسىرنىڭ باشلىرىغا كەلگەندە، رىم ئىمپېرىيىسىنىڭ تارىخى ئوزىنىڭ ئاخىرقى باسقۇچىغا قەدەم قويغان. بۇ چاغدا، ئىمپېرىيە شەرقىي قىسىم ۋە غەربىي قىسىم دەپ ئىككى قىسىمغا (قارا دېڭىز بويىدىكى كونستانتىنوپولنى پايتەخت قىلغان شەرقىي رىم ئىمپېرىيىسى ۋە ئىتالىيە زېمىنى داۋېنىنانى پايتەخت قىلغان غەربىي رىم ئىمپېرىيىسى) دەپ ئىككىگە ئايرىلغان. شەرق ۋە غەرپ قىسمىغا ئايرىم - ئايرىم ھالدا ئىككى پادىشا ھوكۇمرانلىق قىلغان. بۇلار ئاكا - ئۇكا ئىككىلەن بولۇپ، تەختكە چىققاندا بىرسى 18 ياش، بىرسى ئەمدىلا 11 ياش ئىكەن.

غەربىي رىم ئىمپېرىيىسىگە ھوكۇمرانلىق قىلىپ تۇرغان پادىشا خونورىئوس چۈشكۈن، ئىقتىدارسىز ئادەم ئىكەن. بەختكە يارىشا ستىلكا ئىسىملىك بىر قوماندان بولۇپ، ئۇنىڭ ئارقىدا تۇرۇپ ھاكىمىيەت باشقۇرۇپ بېرىشى ئارقىسىدىلا پادىشا ھاكىمىيەتنى ئاران داۋاملاشتۇرالىغان. چايلاردىكى قوزغىلاڭلارنىڭ

زەربىسى ئارقىسىدا ئىمپېرىيە ھوكۇمىتىنىڭ بېشى قېتىپ قالغان.

مىلادىي 401 - يىل 11 - ئايدا، ئىمپېرىيە يېڭى كىرە زىسكە دۇچكەلگەن: شەرقتىكى گېرمانلار ئىچىدىكى گوتلارنىڭ قوشۇنى تۇيۇقسىزلا ئىتالىيىگە بېسىپ كىرگەن. رىم ئىمپېرە يىسى بۇ چاغدا زاۋالغا يۈزلەنگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭدىن ئىلگىرى ئوز زېمىنى ئىزچىل تېچ بولۇپ كەلگەن ئىدى، شۇڭا يات مىللەتنىڭ تاجاۋۇز قىلىپ كىرگىنىگە ئاڭلاپلا. ھەممە يەرنى ۋەھىمە بېسىپ، بايلار كەينى - كەينىدىن قېچىپ ئىتالىيىدىن چىقىپ كەتكەن. ئوزاق قالماي گوتلار پادىشا خونوردۇسنى ئىتالىيىنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى كىچىك بىر شەھەرگە قورشۇالغان.

بۇ قوشۇنغا باشچىلىق قىلغۇچى گوتلار ئىچىدىكى ئەڭ مەشھۇر ئەزىمەت ئالادىك ئىكەن. ئۇ ئوز خوتۇنىغا، زېمنى قولغا چۈشۈرسەم، شەھەرديكى ئىسىلزادە خېنىملارنى ساڭا دە ئەك قىلىپ بېرىمەن، ئوڭلارنىڭ مال - مۈلكىنى ساڭا سوغا قىلىپ بېرىمەن، دەپ ۋەدە بەرگەن. بىراق، رىم ئىمپېرىيىسى نىڭ قوماندانى سىتىلكا نۇرغۇن قوشۇن توپلاپ، ئالادىكنى يەڭگەن.

شۇ زامان رىمدا كەيپىيات جانلىنىپ كەتكەن. ئەتتىدار سىز پادىشا خونوردۇس كاتتا مەردىكە ئوتكۈزۈپ، بۇ غەلىبىنى تەنتەنە قىلىشقا بۇيرۇق بەرگەن. ئەسىرگە چۈشكەن گوتلار كوچىلاردا يالاپ يۈرۈپ سازايى قىلىنغان، يۇمۇلاق ماھارەت كورسىتىش مەيدانىدا گلادياتورلار ماھارەت كورسەتكەن، دىمەك بۇ زىم تارىخىدا ئەڭ ئاخىرقى قېتىملىق غەلىبە تەنتەنىسى، شۇنداقلا گلادياتورلار ئىنگىمۇ ئاخىرقى قېتىملىق ماھارەت كورسىتىشى ئىدى.

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى
www.uyghurkitap.com

زىرەك ھەم ھەربى تالانتى بولغان ستىلكا گوتلارنى مەغلۇپ قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئىمپېرىيىنىڭ جۇلىنى چىقىپ كەتكەنلىگىنى بىلەتتى، شۇڭا ئۇ ۋولگا دەريا سىنىڭ شەرقىدىكى ھونلارنىڭ تاجاۋۇزىغا تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن ئالادىك بىلەن ئىتتىپاق تۈزۈش قارارىغا كەلگەن. ئۇنىڭ چىڭ تۇرۇشى ئارقىسىدا ئىتتىپاق تۈزۈلگەن، نەتىجىدە ئۇرۇشتا مەغلۇپ بولغان گوتلار 4000 قاداق ئالتۇن ۋە رىمنىڭ غەربىدىكى بىر ئولكىگە ئىگە بولغان.

بىراق، بەختكە قارشى ستىلكىنىڭ تاكتىكىسى رىم ئاقسوڭەكلىرىنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىغان. ئۇلار، ستىلكا گوتلاردىن پايدىلىنىپ خونوردۇسنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ ئوز ئوغلىنى پا-

رىم ئىمپېرىيىسى دەۋرىدىكى سۇ باشلاش قۇرۇلمىسى

دشا قىلماقچى بولۇۋاتىدۇ، دەپ پتنە - پاسات تارقاتقان. نادان خوندۇردۇس پتنە - پاسات گەپكە چۈمپۇتۇپ، بۇيرۇق بەرپ ستىلكىنى ئولتۇرگۈزگەن ھەمدە ستىلكىنىڭ ئەل - ئاغىنىلىرىنى ۋە ھمايەچىلىرىنىمۇ بوش قويمىغان. دەھشەتلىك باستۇرۇش ستىلكىنىڭ قول ئاستىدىكىلەرنىڭ ئىنايىن قاتناشقى غەزىۋىنى قوزغىغان، نەتىجىدە 30 مىڭ ئادەم بىراقلا ئالادىكقا قوشۇلۇپ كەتكەن. شۇنىڭ بىلەن ئالادىك ھونلار بىلەن بىرلىشىپ، رىم ئىمپېرىيىسىگە يېگىۋاشتىن ھۇجۇم قوزغىغان.

مىلادى 410 - يىلى ئالادىكنىڭ قوشۇنلىرى رىم شەھىرىنىڭ يېنىغا كەلگەن.

رىم بۇ چاغدا ئىمپېرىيىنىڭ پايتەختى بولمىسىمۇ، لېكىن ئۇ يەنىلا شۇ چاغدا دۇنيادىكى ئەڭ گۈزەل شەھەرلەردىن بىرى ئىدى. شەھەردە 45 مىڭدىن ئارتۇق تۇرار جاي ۋە 1800 خان سارىيى بار ئىدى، رىم شەھىرىدىكى كاتتا، ھەشەمەتلىك بىنالار، رەڭگا - رەڭ تاشتىن ياسالغان قەدىمىي ئىبادەتخانا، چوڭ تىياتىرخانا، سىپىركخانا ۋە خىرىستىيان چېركاۋلىرى قاتارلىق كاتتا قۇرۇلۇشلار گوتلار بىلەن ھونلارنىڭ كوزىگە غۇۋا كورۈنگەن.

گوتلار يەنە رىمغا 20 نەچچە كىلومېتىر كېلىدىغان دەپ ئىنىز بوغىزى ئوستىينى بېسىۋېلىپ، ئافرىقىدىن رىمغا توشۇلۇۋاتقان ھەممە ئاشلىقنى قولغا چۈشۈرگەن، شۇنىڭ بىلەن ئاھالىسى كوپ بولغان رىمدا دەرھال قورقۇنچلۇق ئاچارچىلىق باشلانغان. ھەر كۈنى ھەر بىر ئادەمگە بېرىلىدىغان يېرىم قاداق ئاشلىق توتته بىر قاداققا چۈشۈرۈلگەن، ئاخىر بېرىپ ئاشلىق تەمىناتى پۈتۈنلەي توختىتىۋېتىلگەن. ئۇنىڭدىن كېيىن ۋاباً پەيدا

www.uyghurkitap.com

بولۇپ، مىڭلىغان، ئون مىڭلىغان ئادەم ئونۇپ كېتىپ، رېمنىڭ كوچىلىرى ۋە مەيدانلىرى جەسەت بىلەن تولغان. شەھەر ئەترا-پىنى يات مىللەتلەر بۇلاپ قۇرۇقداپ قويغان، لېكىن پادىشا خونو-رۇس ئەۋەتىشكە ۋەدە بەرگەن لەشكەرلەر يېتىپ كېلەلمىگەن. پۇتۇن شەھەرنى ئۇمىتسىزلىك ۋە ۋەھىمە قاپلىغان. مۇشۇنداق ئەھۋالدا، ھەر قايسى جايلاردىكى قۇللار، قۇل دېخانلار ۋە ھۈنەرۋەن - كاسىپلار ئارقا - ئارقىدىن ئالادىك تەرەپكە ئو-تۇپ كەتكەن، رېم خەۋپ ئاستىدا قالغان.

مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا، ئاقساقاللار مەھكىمىسى يار-شىنى تەلەپ قىلىپ ئالادىكىنىڭ قېشىغا ھەربىي ئەلچى ئەۋە-تىشنى قارار قىلغان.

— ئۇرۇش توختاتماقچىمۇ؟ ياخشى گەپ. شەرتىمىز پۇتۇن شەھەردىكى ئالتۇن - كۈمۈش، بايلىقنى تاپشۇرساڭلار بولدى.

— ئۇنداقتا، يولباشچى، — دەپتۇ ئاۋايلاپ ھەربىي ئەل-چى، — ئوزلىرى رېم ئاھالىسىگە نىمە قالدۇرماقچى؟

— ھاياتلىق! — دەپتۇ ئالادىك گىدىيىپ.

— بىراق..... بىراق شەھەردە يەنە نۇرغۇن ئادەم بار، لەشكەرلەر ھەركۈنى مەشق قىلىۋاتىدۇ، ئۇلار ئولىمپچە قارشى-لىق كورسىتىدۇ.

— ناھايىتى ياخشى گەپ، بولىدۇ، — دەپتۇ ئالادىك قاقاقىلاپ كۈلۈپ، — ئوت - چوپ قويۇق ئوسسە، ئورىماق ئوڭاي!

ئاخىر، قانداق بولمىسۇن كېلىشىم ھاسىل قىلىنىپتۇ، ئۇنىڭ مەزمۇنى رىملىقلار 5000 قاداق ئالتۇن، 3000 قاداق كومۇش، 4000 توپ يىپەك تاۋار، 3000 قاداق قارامۇچ تاپشۇرىدۇ؛ بۇنىڭدىن باشقا بىرقانچە ئاقسۇڭەك رەنە ئۇچۇن

ئالادىكىنىڭ قېشىغا بارىدۇ؛ ئالادىك رەمغا قاراتقان مۇماسىرنى تەمەللىدىن قالدۇرىدۇ ھەمدە رەملىقلارنىڭ ئوستىيە پورتىغا بېرىپ ئاشلىق سېتىۋېلىشىغا يول قويىدۇ دېگەندىن ئىبارەت بولغان.

خونورىۋس ئىقتىدارسىز بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ھاسىل قىلىنغان كېلىشىمگە تەن بەرمىگەن. ئۇزاق ئوتمەي، ئاكىسى كونسىتانتىنوپولدىن يارىدەمگە ئەۋەتكەن 4000 لەشكەر ۋە ئاق رەڭدىن توشۇلغان ئاشلىق يېتىپ كېلىپ، ئۇنىڭ بىلەن چېگىپ قالغان. ئۇ ھەربىي ھەرىكەت قوللىنىشقا كىرىشكەن ھەمدە ئالادىكىنى تىللاشقا راۋانا كوچىلىرى ۋە مەيدانلىرىغا ئادەم ئەۋەتكەن. شۇنىڭ بىلەن ئالادىكىنىڭ قاتتىق غەزىۋى كېلىپ، رەمنى ئېلىشقا بەل باغلىغان ھەمدە شەھەرگە ھۇجۇم قىلغۇچى لەشكەرلەرگە شەھەرنى ئېلىپ بولغاندىن كېيىن، خالىغانچە بۇلاپ - تالاشقا يول قويۇلىدۇ، دەپ ۋەدە بەرگەن.

مىلادى 410 - يىل 8 - ئاينىڭ 24 - كۈنى كېچىدە گۈلدۇرماما گۈلدۇرلەپ، چاقماقلار چېقىلىپ، قاتتىق يامغۇر يېغىپتۇ. ئىگىز بويلۇق، قاۋۇل كەلگەن، تەرە كىيىم كىيگەن گوت لەشكەرلىرى چۈقان كوتىرىپ رەم شەھىرىگە ھۇجۇم قىلىپ تۇ، بۇلار بىلەن بىللە شەھەرگە ھۇجۇم قىلغۇچىلار ئېچىدە پاكار، چىدامىلىق ئۇرۇش ئاتلىرى مىنگەن، ئوق-يا ئاسقان، قاۋۇل ھون ئاتلىق لەشكەرلىرى بار ئىكەن. ئازاتلىققا تەشنا بولۇپ تۇرغان رەم قوللىرى قارا ئىغۇ كېچىدە رەمنىڭ شەھەر دەرۋازىلىرىنى ئېچىۋېتىپتۇ. سىگنال سادالىرى ۋە ھەرخىل قورال - يارالىرىنىڭ جارانگ - جۇرۇڭ سادالىرى ئېچىدە يات مىللەت قوشۇنلىرى رەم شەھىرىگە باستۇرۇپ كىرىپتۇ.

مىلادىدىن ئىلگىرى 390 - يىلى گائۇلىلار بىر مەھەل

ئۇيغۇر كتاب توپ بېكىتى www.uyghurkitap.com

بۇ شەھەرگە تاجاۋۇز قىلىپ كىرگەندىن بۇيانقى 800 يىل ئىچىدە ھېچقانداق يات مىللەت رەسمىيا باستۇرۇپ كىرەلمىگەن ئىكەن. شۇ ئەسنادا شەھەرنى قالايمىقانچىلىق بىر ئېلىپتۇ. لەشكەرلەر خان سارايلىرىغا، ئىبادەتخانىلارغا ۋە تۇرار جايلارغا بېسىپ كىرىپ، تاماللارىدىكى قىممەتلىك زىننەت بۇيۇملىرىنى ئېلىپتۇ، قىممەتلىك كىيىملىك رەختلەر، ئالتۇن - كۈمۈشتىن ياسالغان قاچا - قۇچىلارنى ئېز ھارۋىلىرىغا بېسىپتۇ. ئالتۇن تاپمىز دەپ ئىلاھى ھەيكەللەرنىڭ ھەممىسىنى چېقىۋېتىپتۇ. خەلىسىيان چېركاۋلىرى پاك - پاكىز قۇرۇقلاپ قويۇلۇپتۇ. خان ئوردىسىغا ئوت قويۇۋېتىپتۇ. كوچىلار ۋە مەيدانلار جەسەت بىلەن تولۇپتۇ. تېخىمۇ كوپ رەسمىلار تۇتقۇن قىلىنىپ قۇل قىلىپ سېتىلىپتۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئالادىكى قوشۇنىغا قوشۇلغان رىم قۇللىرى ۋە قۇل دېخانلىرى ئوزلىرىنىڭ ياۋۇز خوجايىنلىرىنىڭ تازا ئەدىۋىنى بېرىپتۇ.

3 كېچە - كۈندۈز بۇلاش - تالاش ئارقىسىدا، رىم قۇرۇقلىنىپ قېلىپتۇ. شەھەرنى ئېلىپ 6 - كۈنى، ئالادىكى قوشۇنلىرىنى باشلاپ رەمدىن چىقىپ، ئىتالىيەنىڭ چەنۇبىي تەرىپىگە قاراپ يول ئېلىپتۇ، لېكىن ئۇزاق ئوتمەي، ئۇ تۇيۇقسىز ئولۇپ كېتىپتۇ. تارقالغان گەپلەرگە قارىغاندا، گوتلار رىم ئەسىرلىرىنى زورلاپ بىر دەريانىڭ سۈيىنى قۇرۇقلاتىپ، دەريانىڭ ئالادىكىنىڭ جەسىدىنى ۋە سانسىزلىغان قىممەتلىك نەرسىلەرنى كومدۇرۇپ ئاندىن دەريانى سۇ باشلىۋەتكەنمىش. بۇ ئىشلار تۇغگەندىن كېيىن ھەممە ئەسىرنى قىرىۋەتكەنمىش. شۇنىڭ بۇ يولباشچىنىڭ قەۋرىسى ۋە بىرگە دەپنە قىلىنغان نەرسىلەر زادىلا تېپىلمىغان.

رىم قولدىن كەتكەندىن كېيىنكى 60 نەچچە يىل مابەينى

شده، گتالىيىده، شەكىلده، يەنىلا پادىشا ھوكۈمرانلىغى ساقلانغان، نېراق ئاتالمىش غەربىي رىم ئىمپېرىيىسىنىڭ پادىشاسى يات مىللەت ھەربىي باشلىقلىرىنىڭ قولىدىكى خالىغانچە ئويمانچاق قىلىشقا بولىدىغان قورچاق بولۇپ قالغان.

مىلادىيە 476 - يىلى، رىم ئىمپېرىيىسىنىڭ گېرمانلارغا دىن يالىلانغان قوشۇنلىرىنىڭ بىر يولباشچىسى رىمنىڭ ئاخىرقى پادىشاسىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، ھالاكەتكە يۈز تۇتقان بىر ھاكىمىيەتنىڭ ئايالاشقانلىغىنى جاكالىغان. تارىختا، بۇ يىل، غەربىي رىم ئىمپېرىيىسىنىڭ مۇنەررەز بولغان ۋاقتى، شۇنداقلا ياۋروپانىڭ يېراق قەدىمقى زامان تارىخىنىڭ ئاخىرلاشقان ۋاقتى دەپ تونۇلۇپ كەلمەكتە. شەرقىي رىم ئىمپېرىيىسى، كونستانتىنوپول ھاكىمىيىتى گەرچە غەربىي رىم ئىمپېرىيىسى بىلەن بىر ۋاقىتتا ھالاك بولمىسىمۇ، لېكىن ئۇلارمۇ بارا - بارا فېئودالىق تۈزۈمدىكى ئىمپېرىيىگە ئوتكەن.

12 ئەسىر داۋام قىلغان، ئوتتۇرا دېگۈز بويلىرىدا دەۋر سۈرگەن رىم ئىمپېرىيىسى قۇللار، قۇل دېخانلار قوزغىلاڭلىرىنىڭ زەربىسى ۋە يات مىللەتلەرنىڭ تاجاۋۇزى ئارقىسىدا، ئاخىر ھالاك بولغان. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ياۋروپا تارىخى فېئودالىق تۈزۈمىدىكى ئوتتۇرا قەدىمقى زامان دەۋرىگە قەدەم قويغان.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

بۇ كىتاپ ئوسمۇرلەر ئەدەبىياتى تەرجىمىدىن 1981 - يىل 4 - ئايدا ئەشر قىلىنغان 1 - ئەشرى، 1 - باسمىسىنىڭ ئاساسەن تەرجىمە ۋە ئەشر قىلىندى.

本书根据少年儿童出版社一九八一年四月第一版第一次印刷本翻译出版。

世界五千年
（维吾尔文）
编著：陈必祥
翻译：乌斯曼木拉克
责任编辑：尼沙汗
责任校对：伊布拉音
新疆青年出版社出版
新疆新华书店发行
新疆新华印刷二厂印刷
787×1092毫米 1/32开本 印张11.625
1983年5月第1版 1983年5月第1次印刷
印数：1——10,300
统一书号：MR11124·1 定价：0.47元